

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1973

**ZBORNIK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

• V, 1973

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

V.

ZBORNIK
OPRINE GOSPODJE
V. 1937

Natisnila Tiskarna PTT v Ljubljani

KAZALO

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Metod Mikuš	7
Ivo Krevs	11
Jože Gale	19
Alenka Trontelj	27
Vladimir Vrhovnik	35

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

NASA OBČINA IN OBČANI

Ivica Ahlin	Občanje leta prebivalstva, hiš in stanovanj od leta 1911 do 1971 v 243 naseljih občine Grosuplje	35
Slavko Zupančič	Zdravstveno stanje prebivalstva v občini Grosuplje	67
Slavko Zupančič	Družbene dejavnosti v letu 1972	81
Jože Strgar	Pejstažna kreditna središča v naselju Grosuplje	97
Ljilja Ljubilj	60-letnica Gvdiskega društva Grosuplje	106
Anton Simonič in Nenci Lovšin	Razvoj govedoreje na občin območju občine Grosuplje	111

V.

KULTURA IN LEPOSLOVJE

Jože Kastelic	Arheološka najdišča v občini Grosuplje	119
Tine Kurent	Kulturna karta občine Grosuplje	125
Jure Mikuš	Prvi »portret« krajin v slovenskem slikarstvu	127
Cvetko Budkovič	Osnovna šola v Sentjurju (Podtabor)	137
Fran Vatovec	Levstikova pomembna vloga v slovenskem časnikařtvu	163
Stane Mikuš	Slikar Tone Krallj	177
Kačael Ajlec	Levstikova pomembna vloga v slovenskem časnikařtvu	189
Janez Petrovič	Kulturna karta občine Grosuplje	191
Janez Petrovič	Kulturna karta občine Grosuplje	191

GROSUPLJE 1973

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

V.

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

(Register skupščine občine Grosuplje št. 2/3-035-1/69 z dne 22. 4. 1969) izdaja uredniški odbor — skupina občanov: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič. Odgovorni urednik Ivan Ahlin, Grosuplje; glavni urednik France Adamič, Ljubljana, Janežičeva ul. 1; lektor prof. Marija Janežič; naslov uredništva in uprave: Zbornik občine Grosuplje, Grosuplje p. p. 11. Žiro račun je pri SDK Grosuplje št. 5013-9-892. Zbornik izhaja s podporo skupščine občine Grosuplje in prispevki delovnih organizacij, ki so navedene v oglasnem delu.

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

Metod Mikuž	Nepraznovana obletnica	7
Ive Krevs	Ob 30. obletnici zbora odposlancev slovenskega naroda	11
Jože Gale	Iz mojega dnevnika	19
Alenka Trontelj	O herojstvu in žrtvah Rodetove družine	27
Venčeslav Winkler	Drobci iz leta 1942 na Krki	35

NAŠA OBČINA IN OBCANI

Ivan Ahlin	Gibanje števila prebivalstva, hiš in stanovanj od leta 1910 do 1971 v 213 naseljih občine Grosuplje	55
Slavko Zupančič	Zdravstveno stanje prebivalstva v občini Grosuplje	67
Slavko Zupančič	Družbene dejavnosti v letu 1972	81
Jože Strgar	Pejsažna ureditev središča v naselju Grosuplje	97
Lojze Ljubič	60-letnica Gasilskega društva Grosuplje	105
Anton Simončič in Nace Lovšin	Razvoj govedoreje na ožjem območju občine Grosuplje	111

KULTURA IN LEPOSLOVJE

Jože Kastelic	Arheološka najdišča v občini Grosuplje	119
Tine Kurent	Kulturna karta občine Grosuplje	125
Jure Mikuž	Prvi »portret« krajine v slovenskem slikarstvu	127
Cvetko Budkovič	Osnovna šola v Šentjurju (Podtabor)	137
Fran Vatovec	Levstikova pomembna vloga v slovenskem časninarstvu	161
Stane Mikuž	Slikar Tone Kralj	177
Rafael Ajlec	Dr. Stanko Vurnik (1898—1932)	189
Etbin Bojc	Mladost v Dobropoljah	193
Hilda Lučovnik	Čas in želje, ki postajajo potreba in zahteva	209
Hilda Lučovnik	Prvo leto dela in življenja v novi šoli v Grosupljem	211
Janez Perovšek-Pelko	Osem pesmi	213
Janez Perovšek	Kapelica svetega Antona	221

KRONIKA IN RAZGLEDI

Vasilij Melik	Deželnozborovske volitve 1861—1895 na današnjem grosupeljskem ozemlju	225
Jože Marolt	Kronika občine Grosuplje v letih 1971-73	245
Tone Kozlevčar	Tretji kulturni teden v Sentvidu .pri Stični	257
France Adamič	Naši kraji in ljudje	259
Henry A. Christian	Ponovno predstavljamo Louisa Adamiča	273
France Adamič	Mlinska kolesa, stope in žage	275

DOGODKI IN PODOBNOV

7	Metod Mikuš	Nepraznovana občinstva
11	Ive Krcovc	Op 30 občinski zbor občinstva slovenskega naroda
19	Jože Gale	Iz mojega dnevnika
27	Aleksa Trontelj	O praznovanju in tisku Rodstvene družine
33	Vencelav Winkler	Drobel iz leta 1942 na Krbju

NAŠA OBČINA IN OBČANI

32	Ivan Ahlin	Občinska števila predvzajstva, bit in stanovani od leta 1910 do 1971 v 213 naseljih občine Grosuplje
67	Slavko Zupanič	Učbenstvo stanoje predvzajstva v občini Grosuplje
81	Slavko Zupanič	Družbene dejavnosti v letu 1973
97	Jože Stiglar	Pejzajzni videtiv stediša v naselju Grosuplje
102	Lojze Ljudič	60-letnica Gasilškega društva Grosuplje
111	Anton Simončič in Macc Lovšin	Razvoj govedorjca na osem območju občine Grosuplje

KULTURA IN LEPOSLOVJE

119	Jože Kastelic	Arheološka najdišča v občini Grosuplje
123	Tine Kuznet	Kulturna karta občine Grosuplje
127	Jure Mikuš	Prvi »poptit« kralice v slovenskem silkarstvu
137	Cvetko Budkovič	Osnovna šola v Sentvidu (Podgor)
161	Franc Valovec	Lestvika pomembna vloga v slovenskem časnikarstvu
177	Stane Mikuš	Silkar Tone Kralj
189	Rafael Ajlec	Dr. Stanke Vrtič (1888—1932)
192	Bednir Bojce	Mladost v Leopoldovju
209	Blada Ladovnik	Čas in želje ki postajajo potrebi in želje
217	Janca Ferovska-Peko	Povojna dela in življenja v novi 1971 v Grosupelju
217	Janca Ferovska-Peko	Osam pesnik
221	Janca Ferovska	Kapelica svetega Antona

NEPRAZNOVANA OBLETNICA

Metod Mikuž

Lani je minilo trideset let, odkar je italijanska kraljevska in fašistična vojska poskušala dokončno in za vselej zlomiti moč in upornost slovenskega naroda v tako imenovani Ljubljanski pokrajini z Ljubljano — mestom herojev vred. To je bila velika italijanska ofenziva, ki je trajala od 16. julija do 4. novembra 1942. Začela se je na področju Mokrc—Krim in končala na Gorjancih. Samo po sebi je razumljivo, da ta velika italijanska ofenziva ni prizanesla tudi grosupeljski pokrajini in zdi se mi prav, da se na tiste hude čase le nekoliko spomni naš zbornik, čeprav smo lansko leto na to — ob trideseti obletnici — kar nekam pozabili.

Prav je sicer, da človek o hudih in bridkih časih ne premišlja prevečkrat, saj pravi stara modrost, da je dovolj teža enega dneva. Vendar, na italijanski poskus uničiti takratno jedro slovenske partizanske vojske, njeno vodstvo in streti takratno uporno hrbtenico slovenskega naroda — Osvobodilno fronto — se je včasih le dobro spomniti. Radi občudujemo narode, ki se borijo za svojo svobodo. Sprašujemo se, zakaj ne more streti njihovega junaštva še tako moderna in silna, na primer ameriška ali katera druga okupatorska vojska, pri tem pa ne pomislimo — ker smo ali pozabili ali pa sploh ne vemo, da smo Slovenci pred 31 leti prav v Ljubljanski pokrajini pokazali junaštvo, ki ga skoraj ni primera v svetovni vojni. Takrat smo branili sebe in najdragocenejše, kar imamo, svobodo. Zato smo pokazali vso voljo do junaštva in trpljenja. Eni v partizanih, drugi v internacijah in tretji, ki so ostali doma in na lastne oči morali gledati, kako se je valil italijanski okupatorski val prek njihovih domačij in zemlje. Od vseh teh moramo odšteti samo peščico narodnih izdajalcev. Enim od teh je bilo že takrat jasno, da ne delajo prav, vsi pa danes — kolikor jih je še živih — vedo, da so bili pravi Judeži. O tej nesrečni zvrsti človeškega rodu pa nima nobenega dobrega mnenja nobena kultura in ne vera. So nekaj ogabnega in ostudnega — izdajalci lastnega naroda!

Že pred leti smo mogli precej natančno izračunati, koliko sil je zbral italijanski komandant na začetku ofenzive proti Slovincem v Ljubljanski pokrajini. Štiri popolne pešadijske divizije, veliko skupino graničarjev, dve fašistični legiji in štiri posebne Mussolinijeve bataljone. Po natančnih podatkih znese to 71.189 mož. Če dodamo k temu še vse policijske in karabinijske enote, vse številne oborožene milice in končno tudi oboroženo uradništvo italijanske okupacijske uprave, se to število poveča na več kot 80.000 oborožencev. Če to primerjamo s številom takratnega prebivalstva v Ljubljanski pokrajini, lahko mirno rečemo, da je prišel en italijanski

oboroženec na tri do štiri Slovence v Ljubljanski pokrajini, vštevši seveda dojenčke in starčke.

Nič ne bodimo pretirano preskromni in kar recimo, da je bilo hujše kot v Vietnamu! Zato tudi veliko junaštvo našega odpora in dokaz za ves svet, da tudi peščice strnjenegega, enotnega, dobro in pravilno vodenega naroda ne more streti nobena sila na svetu. Prav v tej resnici, ki naj prevzame svobodoljubne ljudi vseh narodov in bodočih časov, vidim tudi smisel spominjanja naše, sicer »nepraznovane obletnice« pred letom dni.

Kot je znano, je italijanski general, ki je vodil to veliko ofenzivo, imel na začetku dve izbiri: s to veliko vojaško silo prehajkati Ljubljansko pokrajino v enem samem velikem sunku od Ljubljane in Polhograjskih Dolomitov (od nemško-italijanske demarkacijske črte) do Kolpe (do meje Nezavisne države Hrvaške) ali obratno (kot so to delali Nemci jeseni 1943), ali pa deželico razdeliti na manjša področja in jih čistiti eno za drugim. General, boječ se, da ima še premalo sil, se je odločil za drugi, »temeljitejši« način, ki ga je poskušal izpeljati takole: področje najprej obkoliti od treh strani z velikimi silami, od četrte strani pa področje s posebno udarno enoto natančno (»minuziosamente«, je ukazal general) prehajkati.

In kaj je s tem dosegel? Priznati moramo, da je bil prvi udarec hud in da je terjal tudi hude žrtve. Ko pa so partizani spregledali italijansko taktiko, je glavni cilj italijanske ofenzive — uničiti slovenske partizane v Ljubljanski pokrajini — padel v vodo. Partizani so začeli prebijati italijanske obroče in se umikati na že »očiščena« področja, ali pa so se premikali dalje in se kasneje prebijali.

Kako neuspela je bila ofenziva, je najlepši dokaz to, da so prav med ofenzivo nastale prve štiri slovenske brigade. Sredi julija Tomšičeva, septembra Gubčeva in Cankarjeva in na začetku oktobra Šercerjeva. Seveda je ofenziva prinesla tudi veliko hudega in gorja. Italijani so veliko pobijali, gorele so vasi in hiše, veliko ljudi so znova začeli odganjati v internacijo in nastala je velika gospodarska škoda. Oborožili so tudi belo gardo, hoteč s tem zanetiti državljansko vojno. Ta bi res utegnila postati velika nevarnost, če ne bi bil slovenski narod tako enotno in trdno povezan v Osvobodilni fronti.

Rekli smo že, da se je general lotil najprej področja Mokrca in Krma. Nato je svoje sile pognal proti Kočevski do Kolpe, od tod na Kočevski Rog, kjer je bilo takrat naše vodstvo. Z Roga so začeli Italijani hajkati Suho krajino in dalje proti Ljubljani, od tod pa svet med dolensko železnico in nemško-italijansko demarkacijsko črto. Sledilo je še nekaj posameznih sunkov in začetek novembra 1942 se je ofenziva končala na Gorjancih.

Če se čisto natančno ne držimo današnjih meja grosupeljske občine, je ofenziva zajela grosupeljsko področje že v svoji prvi fazi (16. do 19. julija), ko je divizija alpskih lovcev s črte Grosuplje—Zdenska vas hajkala področje med cesto Grosuplje—Zdenska vas in cesto Grosuplje—Škofljica—Turjak—Zdenska vas, posebna fašistična manevrska skupina pa je za hajko zasedla izhodiščno črto Ljubljana—Škofljica—Šmarje. (Zanimivo bi bilo poizvedeti, koliko in česa se starejši ljudje danes še spominjajo te italijanske ofenzive. Italijanski dokumenti natančno naštevajo, kaj vse so njihove enote prehajkale in kaj so na tej krvavi poti doživljale!)

Znova je grosupeljsko področje občutilo 4. in 5. ofenzivno fazo (24. avgusta do 5. septembra). Toda takrat je italijanski zagon že pešal in Suha krajina in svet prek Krke proti demarkacijski črti in proti Ljubljani ni več občutil tistega, kar so področja v prvih ofenzivnih fazah. Vzrokov za pešanje je bilo več in jih je general Robotti na štabnih razgovorih 10. septembra na Vidmu pri Krki tudi povedal. Eden od glavnih je bil ta, da je moral oddati del svojih sil drugam, drugi pa delno tudi bela garda, ki se je na Vidmu predstavila generalu v vsej svoji »lepoti« (s kot natič dolgimi francoskimi puškami, z žametastimi klobuki, ki so jih sicer nosili samo v nedeljo za k maši itd.). Vendar, prihajal je že tudi čas, ko je preurejeno glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet s svojimi prvimi tremi brigadami in odredi prehajalo v protiofenzivo.

Ko se je ofenziva končala na Gorjancih, general Robotti ni imel dobrega občutka, kajti njegova obveščevalna služba mu je povedala veliko resnico: ofenziva ni dosegla drugega, kot samo razbila je partizane in to prav za gotovo samo začasno. Partizanske enote so se vedno umaknile pred našimi ofenzivnimi operacijami in to s preprostim, a pametnim manevriranjem.

OB 30. OBLETNICI ZBORA ODPOSLANCEV SLOVENSKEGA NARODA

Ive Krevs

Ljudje kaj pogosto praznujemo obletnice in vsaka nam zbuja spomine na dogodke, ljudi in končno tudi na minulosť. Obujanje spominov na pretekla dogajanja pa nas mimogrede sili tudi k razmišljanju, kakšne so razlike med takratnimi in sedanjimi časi. Če se tega spomnimo, se spominjamo tudi vzrokov za takšne ali drugačne spremembe, spominjamo se naših nekdanjih razmišljanj in nazorov ter začnemo ugotavljati, ali so bili pravilni ali ne.

Zato je vsaka obletnica tudi priložnost za seštevanje in odštevanje uspehov ali neuspehov, za obračun z našimi dobrimi ali slabimi stranmi.

Letos je poteklo 30 let od Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. To je čas, ki predstavlja skoraj polovico življenjske dobe ene generacije in vendar so ti dogodki zlasti udeležencem tega zbora še tako blizu in nepozabni. Ob spominu na ta zgodovinski dogodek imamo najboljšo priložnost, da se nam poglobi zavest o najusodnejših zgodovinskih dogajanjih, ki kot rdeča nit povezujejo našo novejšo zgodovino in hkrati potrjujejo resnico, da je zgodovina človeštva nepretrgan revolucionarni boj za napredek. In prav to velja za naš narod, ki mu gospodovalni zatiralci niso niti priznali, da je zgodovinski, češ da Slovenci nimamo zgodovine.

Prav letos Slovenci z vsem ponosom obhajamo velike jubileje 500-letnice kmečkih uporov, s kakršnimi se ne morejo ponašati niti mnogi veliki zgodovinski narodi. Naš kmet se je upiral dolga stoletja in je bil neprestani upornik. Prav zato je razumljivo, da se je kmečki človek, ki je nosil svoja bremena iz roda v rod, kaj hitro odločil za sodelovanje z narodnoosvobodilno borbo in da jih je v tej borbi nešteto dalo svoja življenja. Prav tako tudi ni naključje, da so se kmečki upori začeli v dobah in razmerah, ko se je zdelo neverjetno, da bi uporniki mogli zmagati. Tudi Osvobodilna fronta se je razvila v najtežavnejših razmerah, ko je bila Hitlerjeva in Mussolinijeva soldateska na višku svoje moči. Vstaja jugoslovanskih narodov se je začela v srcu zasedene Evrope, tako rekoč v sami okupatorjevi trdnjavi, ko ni bilo nobene verjetnosti, da bi se neoboroženo, oropano in zastrašeno ljudstvo moglo bojevati z golimi pestmi proti nacističnemu vojnemu stroju.

Prvič v naši zgodovini se je zgodilo, da so se sredi ogorčenih bojev, ki jih je bila narodnoosvobodilna vojska, zbrali svobodno izbrani izvoljeni odposlanci slovenskega ljudstva in predstavniki narodnoosvobodilnega gibanja iz vseh slovenskih pokrajin. Že samo to dejstvo je dalo prvemu Zboru odposlancev slovenskega naroda zgodovinsko obeležje in zgodovinski po-

men. V tem pa ni bila izčrpana vsa pomembnost Zbora. Če hočemo Zbor in njegovo vsebino vsaj približno prav oceniti, je treba predvsem poudariti, da je bil to Zbor, ki je zrastel na temeljih pristne ljudske demokracije in iz najusodnejše borbe, kar jih je od kmečkih uporov naprej bojeval naš narod.

Po tem Zboru odposlancev je spregovorilo slovensko ljudstvo in je spregovoril sam slovenski narod, ki je načelno osvetlil tehtnost nekaterih sklepov prvega Zbora odposlancev.

Demokratsko izbrani odposlanci slovenskega naroda, izvoljeni med 20. in 25. septembrom 1943, so se zbrali dne 1. oktobra v Kočevju na prvem zasedanju. Zbrali so se v dvorani, ki je z vidnimi znaki izražala slovesnost velikega trenutka slovenskega naroda: prvo zasedanje svobodno in res demokratsko izvoljenih odposlancev slovenskega naroda. V dvorani so bile zapisane besede, ki jih je zaklical največji sin slovenskega naroda Ivan Cankar: »Narod si bo pisal sodbo sam.« Ta napis so belogardisti ob prvem vdoru v Kočevje demolirali in s tem ponovno pokazali svojo kulturno revščino. Narod se je po tisoč letih prebudil, izvojeval val prve zmage, prvo svobodo in v njej izrekel prvo svobodno besedo na volitvah odposlancev; njegovi glasniki so se zbrali, da manifestirajo in izrazijo to voljo naroda.

Na Zboru je bilo prisotnih 572 izvoljenih odposlancev. Prisostvovala so delegacije slovenske ženske protifašistične zveze, zveze slovenske mladine in osvobodilnih gibanj iz vseh osvobojenih in neosvobojenih slovenskih pokrajin. Prisotne so bile tudi delegacije raznih predstavništev: delegacija predstavništva narodov Jugoslavije AVNOJ s predsednikom dr. Ribarjem, delegacija Vrhovnega štaba NOV in POJ, major Jones kot predstavnik britanske imperialne vojske, delegacija CK KPJ, delegacija ZAVNOH, delegacija Glavnega štaba NOV in POH in delegacija Glavnega štaba NOV in POS.

Zbor se je soglasno odločil za neizprosno boj proti okupatorju, ne glede na žrtve, ki jih tak boj nujno zahteva. Postavljeno je bilo vprašanje, ali Zbor potrjuje pravilnost poti Osvobodilne fronte, čeprav je ta pot terjala tudi žrtve. Zbor je soglasno izjavil, da je ta pot edino pravilna in ugotovil, da bi bilo brez borbe še več žrtev. Pa tudi ta ugotovitev ni bila zadnja beseda, ki jo je Zbor spregovoril glede vprašanja žrtev in neizprosne oborožene akcije. Pred domačim in tujim svetom je slovesno naglasil, da je samo neizprosna oborožena borba rešila slovenski narod pred iztrebljenjem. Zato je bila zaupnica, ki jo je Zbor odposlancev izrekel Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte edinstvena v naši politični zgodovini. To ni bila zaupnica samo vodstvu Osvobodilne fronte, temveč zaupnica Osvobodilni fronti kot gibanju za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.

Zbor je s svojimi burnimi in spontanimi ovacijami za tovariša Tita izrazil vso globoko ljubezen, ki jo gojijo naše ljudske množice do svojega preizkušenega voditelja in vrhovnega komandanta. Tito je bil za večino partizanov še neznana legendarna osebnost, kot je bil Matija Gubec za svoje kmečke upornike, a se je z njimi boril za zmago in svobodo. Zbor odposlancev je enodušno obsodil belo in plavo gardo ter zahteval, naj ju Narodna oblast energično in brez usmiljenja iztrebi. S tem je dalo slovensko ljudstvo najodločnejši odgovor vsem tistim ljudem brez hrbtenice, ki so

hoteli pomiriti ogenj in vodo. Zbor odposlancev je slovesno naglasil, da je mogoča samo ene vrste enotnost, namreč borbena enotnost slovenskih narodnih množic, enotnost, skovana v borbi in za borbo proti okupatorju, enotnost, ki jo je do takrat že skovala Osvobodilna fronta.

Med drugim se je Zbor brez pridržka izrekel za novo demokratično, na narodni enakopravnosti temelječo Jugoslavijo ter za priključitev Primorske z matični domovini. Zbor je ugotovil, da je bistvena značilnost njegova vsenarodnost. Še nikdar v slovenski zgodovini niso bili na tako svobodnem zborovanju zbrani odposlanci vseh slovenskih pokrajin. Sredi bojne vihre, ki je divjala prek našega ozemlja, se je na osvobojenem ozemlju v Kočevju, v mestu, ki je bilo dolgih 600 let nemški otok sredi slovenstva, zbralo predstavništvo slovenskega naroda, brez ozira na vse nekdanje deželne in državne meje. Že samo dejstvo vsenarodnosti je ta Zbor označil kot zgodovinski dogodek. Druga značilnost Zbora je bila njegova demokratičnost. Dokaz je bila splošna volilna pravica, ki je bila priznana slehernemu Slovencu od izpolnjenega 17. leta dalje, aktivna in pasivna pravica žena, ki je bila uvedena za izvolitev tega Zbora in končno pasivna in aktivna pravica borcev, ki so bili v takratnih partizanskih edinicah. Prvič v naši zgodovini so bili v slovenskem narodnem predstavništvu navzoči tudi odposlanci vojske.

Če vsa ta dejstva, ki predstavljajo v naši zgodovini moč takratnega Zbora, prav presodimo, ne moremo o njih pomenu in o Zboru samem soditi nič manj kakor to, da je bil ves njegov značaj tako svojevrsten in nov, da smo lahko gledali nanj kot na pravi prelom v našem političnem življenju in kot določeno znamenje nove ljudske in demokratične dobe naše zgodovine.

Globoka življenjska modrost je, da ima vsako obdobje svoje junake in lahko verjamemo, da je to res. Poznamo junaštva različnih vrst, od tistega na bojišču pa vse do odločnosti in nepopustljivosti. V vseh časih in v vseh družbenih sistemih pa so veljali za junake tisti, ki so si upali pogledati resnici v oči ter jasno in glasno povedati vsemu svetu, kaj mislijo. To lastnost, od najlepših človeških, so si postavili za vzor zlasti pripadniki vseh gibanj, ki so hotela odpraviti krivice v družbi. In prav spoštovanje resnice je bilo kazalec kočevskega Zbora.

• Osvobodilna fronta oziroma njen Izvršni odbor se je na pobudo Komunistične partije Slovenije odločil za oboroženi upor, odločil se je v imenu časti in človeške podobe, človeškega dostojanstva v slovenskem narodu, ki ni hotel priznati, da je narod hlapcev in tlačanov. Ta boj je do takrat že pokazal prve sadove, čeprav šele v rahlih obrisih, toda že ti obrisi so vzbujali slutnjo mogočne epopeje in svetle svobodne usode v bodočnosti. Na vsej slovenski zemlji je vrel osvobodilni boj in v tem boju se je ne glede na vojaške uspehe kovala zavest in duhovna enotnost slovenskega naroda. In prav ta boj je do takrat že dve leti zaposloval in izčrpaval na naši zemlji stotisočglavo italijansko armado in če je bil zlom Italije velik dogodek II. svetovne vojne, smo k temu velikemu dogodku prispevali poseben delež. Sodelovali smo čez svoje moči pri veliki obnovi sveta. Pa ne samo to, ta boj je slovenskemu človeku vrnil vero vase, vrnil mu je samozavest in ponos, čut za čast in človeško dostojanstvo. Skratka, vrnil

nam je vsem, kar je več sto let sužnosti že skoraj zamrlo v nas. V tem je bila zasluga slovenskega naroda in osnovnih ljudskih množic, ki so jih odposlanci predstavljali na tem Zboru.

Ustanovni sestanek Osvobodilne fronte je zasnoval Osvobodilno fronto kot vseljudoško organizacijo slovenskega naroda, kot vsenarodno osvobodilno gibanje. Vsakemu Slovcu, vsaki patriotski skupini je bila od vsega začetka dana možnost, da enakopravno sodeluje v Osvobodilnem gibanju. Zato niso mogli pomagati ne belogardistom ne plavogardistom nobeni izgovori, kajti osvobodilno gibanje ni nikomur delalo ovir za udeležbo.

Osvobodilna fronta je bila od vsega začetka zamišljena, zasnovana in organizirana tako, da je ne samo dopuščala borbeno enotnost slovenskega naroda, temveč da je za tako enotnost celo z vsemi silami delovala. S tem pa so si nakopali na svojo vest in na svojo glavo neodpustljive zločine vsi tisti, ki so se enotnosti kakor koli postavili po robu.

Kadar se namreč narod bori za življenje in smrt, tedaj naj vodi tisti, ki se bori tudi sam in ki se je vsak trenutek tudi sam pripravljen žrtvovati.

Razpad italijanske vojske, ki je pomenil za NOV prvo večjo zmago, novo osvobojeno ozemlje, postavitve odborov Osvobodilne fronte in prevzem oblasti ter množičen vstop v partizane, je narekovalo Izvršnemu odboru Osvobodilne fronte čimprejšnji razpis volitev odposlancev slovenskega naroda, ki so jih izvedli odbori Osvobodilne fronte.

Rajonski odbori Osvobodilne fronte so dobili po Okrožnem odboru Osvobodilne fronte razglas o razpisu volitev v Zbor odposlancev slovenskega naroda. Čeprav je bilo samo pet dni časa za izvedbo volitev, so bile pravčasno opravljene. Na predvečer Zbora je bilo odpoklicanih nekaj odposlancev iz stiškega okrožja na sestanek, ki je bil na Muljavi pri Obrščaku. Podoben sestanek je bil sklican tudi za odposlance grosupeljskega okrožja v Velikem Mlačevem v Koprivčevi hiši. Tu so bila dana zadnja navodila, da se morajo vsi odposlanci stiško-grosupeljskega okrožja zbrati naslednjega dne do 15. ure v Žužemberku. Do Žužemberka so potovali dokaj različno, nekateri so šli posamezno, drugi v skupinah, s kolesi ali vozovi. Kje bo Zbor potekal, je bila še vedno skrivnost. Bila so različna ugibanja za Kočevje ali Belo krajino. S precejšnjo zamudo so se odposlanci iz Žužemberka odpeljali s kamioni do Dvora, od tam pa čez Krko proti Smuki, Staremu logu, odkoder so prispeli v Kočevje, ko je bila že tema. Tu se je šele izvedelo, da bo zbor potekal v Kočevju v takratnem Sokolskem domu, ki nosi danes ime po znanem kočevskem revolucionarju Šešku. Odposlanci so se namestili po bližnjih vaseh po praznih hišah, ki so jih zapustili Kočevjarji, ko so se jeseni leta 1941 prostovoljno odločili za Hitlerja in se odselili s kočevskega ozemlja.

Prvo zasedanje je bilo še isti večer. Vsa zasedanja so bila le ponoči zaradi varnosti pred bombardiranjem sovražnih letal.

Z območja stiško-grosupeljskega okrožja Osvobodilne fronte, ki je zajemal nekaj več terena, kot je obseg sedanje občine Grosuplje, se je Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju udeležilo 73 odposlancev, ki so bili izvoljeni po posameznih vaseh takratnih rajonskih odborov Osvobodilne fronte, in sicer:

Avguštin Adamlje, odposlanec Ježnega vrha, stiško okrožje
Jože Ahlin, odposlanec Ježnega vrha, stiško okrožje
Marija Ahlin, odposlanica Malega Mlačevega, grosupeljsko okrožje
Karel Anžlovar, odposlanec vasi Vel. Češnjice, stiško okrožje
Pepca Ahlin, odposlanica tovarne Motvoz Grosuplje, grosupeljsko okrožje
Janez Boštjan, odposlanec Krke, stiško okrožje
Ignac Bradač, odposlanec Zagradca, stiško okrožje
Franc Bregar, odposlanec Znojil, stiško okrožje
Slavko Erjavec, odposlanec Plešivice, grosupeljsko okrožje
Ivan Erjavec, odposlanec Grosupljega, grosupeljsko okrožje
Andrej Flajs, odposlanec vasi Zapotok, grosupeljsko okrožje
Ana Gale, odposlanica grosupeljskega okrožja
Alojz Glavan, odposlanec Krke, stiško okrožje
Jožef Godec, odposlanec Krke, stiško okrožje
Jože Grabljevec, odposlanec vasi Vir, stiško okrožje
Anton Hren, odposlanec vasi Zagrič pri Primskovem, stiško okrožje
Ivan Hrovat, odposlanec Zagradca, stiško okrožje
Ivan Jakoš, odposlanec vasi Breg pri Temenici, stiško okrožje
Janez Kahne, odposlanec Dednega dola, stiško okrožje
Alojz Kastelic, odposlanec vasi Hrastov dol, stiško okrožje
Anton Kastelic, odposlanec Bojanjega vrha, stiško okrožje
Anton Kavšek, odposlanec Stranske vasi, stiško okrožje
Ignac Kavšek, odposlanec Velikega Črnelega, stiško okrožje
Martin Knep, odposlanec vasi Blato, grosupeljsko okrožje
Milan Končina, odposlanec Gorenje vasi, stiško okrožje
Franc Koščak, odposlanec Hrastovega dola, stiško okrožje
Stanislav Koščak, odposlanec Krke, stiško okrožje
Karel Kovačič, odposlanec Št. Vida pri Stični, stiško okrožje
Slavko Kovačič, odposlanec stiškega okrožja
Janez Kožar, odposlanec Turjaka, grosupeljsko okrožje
Jože Koželj, odposlanec vasi Male Vrhe, stiško okrožje
Ivo Krevs, odposlanec Višnje gore, stiško okrožje
Jože Lampret, odposlanec Stične, stiško okrožje
Henrik Legiša, odposlanec Šmarje-Sapa, grosupeljsko okrožje
Marija Levstek, odposlanica vasi Malo Mlačevo, grosupeljsko okrožje
Henrik Lobe, odposlanec Zagradca, stiško okrožje
Jože Mahne, odposlanec Spodnje Slivnice, grosupeljsko okrožje
Anton Mehle starejši, odposlanec vasi Račna, grosupeljsko okrožje
Anton Mehle mlajši, odposlanec grosupeljskega okrožja
Franc Mehle, odposlanec Spodnje Drage, stiško okrožje
Jože Mestnik, odposlanec Krške vasi, stiško okrožje
Lojze Mišmaš, odposlanec Ambrusa, stiško okrožje
Helena Namar, odposlanica Krke, stiško okrožje
Peregrin Novak, odposlanec Zagradca, stiško okrožje
Jože Nose, odposlanec Kopolj, stiško okrožje
Leopold Nose, odposlanec Lopate pri Hinjah, stiško okrožje
Jože Perko, odposlanec Šmihela pri Žužemberku, stiško okrožje

Anton Piškur, odposlanec Krke, stiško okrožje
 Jože Podržaj, odposlanec vasi Velike Lese, stiško okrožje
 Stanko Podržaj, odposlanec Krke, stiško okrožje
 Martin Potokar, odposlanec Spodnjega Brezovega, stiško okrožje
 Franc Repovž, odposlanec Muljave, stiško okrožje
 Jernej Rode, odposlanec Velikega Mlačevega, grosupeljsko okrožje
 Anton Rome, odposlanec Šmarje-Sapa, grosupeljsko okrožje
 Janez Roštan, odposlanec Leščevja, stiško okrožje
 Ignac Rus, odposlanec Muljave, stiško okrožje
 Jože Rus, odposlanec vasi Studenec-Ivančna gorica, stiško okrožje
 Ignac Sadar, odposlanec vasi Videm-Krka, stiško okrožje
 Anton Strajnar, odposlanec vasi Cesta in Mali Gaber, stiško okrožje
 Ludvik Strajnar, odposlanec Velikega Gabra, stiško okrožje
 Franc Strehovec, odposlanec vasi Struge, stiško okrožje
 Ignac Strnad, odposlanec Zdenške vasi in Dobropolj, stiško okrožje
 Janez Štibernik, odposlanec vasi Podtabor, grosupeljsko okrožje
 Alojz Štrukelj, odposlanec vasi Zaboršt, stiško okrožje
 Franc Trontelj, odposlanec Šmarje-Sapa, grosupeljsko okrožje
 Edo Turenher, odposlanec Višnje gore, stiško okrožje
 Anton Vesel, odposlanec Podtabora, grosupeljsko okrožje
 Jože Vovk, odposlanec grosupeljskega okrožja
 Edvard Zakrajšek, odposlanec vasi Ponikve, stiško okrožje
 Franc Zevnik, odposlanec Bruhanje vasi, stiško okrožje
 Alojz Zupanc, odposlanec vasi Vel. Dobrava-Višnja gora, stiško okrožje
 Josip Žitnik, odposlanec vasi Hrastje, grosupeljsko okrožje
 Martin Žitnik, odposlanec vasi Gatina, grosupeljsko okrožje

Na tem zasedanju je Zbor izvolil 120-članski plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda (Slovenski narodnoosvobodilni odbor), v katerega so bili izvoljeni tudi predstavniki iz stiško-grosupeljskega okrožja, in sicer: Pepca Ahlin, ki je bila tudi v delovnem predsedstvu, Milan Končina, Slavko Kovačič in Peregrin Novak.

Ko danes po 30 letih analiziramo ta Zbor in se zamislimo toliko let nazaj v takratne razmere, v katerih smo živeli in kaj smo imeli, lahko ugotovimo in potrdimo njegov zgodovinski pomen. Na tem Zboru so bili resnično postavljeni temelji ljudske demokracije, ki se danes odraža v najrazličnejših oblikah našega vsakdanjega življenja. Imamo samoupravni socializem, najmočnejše orožje delovnega človeka, ki se z vso gotovostjo uveljavlja in prebija čez vse zapreke zaostale miselnosti. Če smo odkriti, bomo priznali vsesplošen napredek, ki je bil od kočevskega zbora do danes dosežen na vseh področjih našega družbenega življenja, čeprav so bile med tem storjene tudi napake, ki pa kljub vsemu ne morejo zasenčiti tega, kar je doseženo.

Od 73 odposlancev predstavnikov narodnoosvobodilnega gibanja iz stiškega in grosupeljskega okrožja, ki so bili izvoljeni iz vrst kmetov, delavcev in inteligenca, je živih še dobra polovica; tudi oni so Zboru dali svoj prispevek, ki ima trajno zgodovinsko vrednost.

Ob tem spoznanju se šele zavemo pomembnosti tolikokrat izrečene besede »enotnost«, ki predstavlja značilnost uspeha ljudskih revoluciji; naslana se na veliki zgodovinski nauk, ki pravi:

»Kdor se upre zlu, zatiranju, nečlovečnosti, zaostalosti, je vselej prihodnji zmagovalec, ker je njegov zaveznik zgodovinski napredek in ker je njegovo orožje moralna moč.«

IZ MOJEGA DNEVNKA

Jože Gale

10. septembra 1943

Prostoj zgodaj je bilo, ko sem zaprl za seboj vrtna vrata na Mirju. Čista za rimskim zidom je bila skoraj prazna, le tu in tam je tutil kak posameznik in se spočoma previdno oziral v mesečno jutro. Ta nenavaden mir je bil največ vsem neprijeten in strahov. Kaj namo bili navajeni nani. Pridakovali smo, da se bo vsak trenutek nekaj zgodilo nekaj, kar bo pretrgalo negotovost, ki nas je težila, nekaj, kar smo vsi pridakovali, pa sami sibi skoraj nikoli upali priznati.

Z manjšimi kovčkomi v rokah sem stopil čez cesto, se povzpeli po stopnicah skozi rimski portal in pohitel proti Gradcu. Tu je bilo varanje, vendar tudi bolj nemirno. Ljudje so se mi zdeli kakor uravnje, ki jih razkopiješ mravljišč. Vzmanjajeni so tekali sem in tja in predpili so bili, da marsikdo ni vedel, kam hoče in kaj hoče. Prepuščali so se nečemu no-tranjemu gonu, ki jih je neumiljeno, brezglavo gnal na vse strani. Ogovarjali so se bežno, nezaupno, nekako tako, kot se vzmanjajene mravlje v svojem tekanju le mimogrede odvrknejo z nožicami in si s tem dajejo nekaki na skrivnostna znamenja.

Mimograde sem se ozrl na Dramo. Zastirte okna so dajala videti zapuščenost in so spomenjala na veke stare gospe, ki jih je pripela zaradi neprijetne, vsiljive okolice, da bi bila tako lahko sama s seboj. Kar se je dogajalo za temi zastiranimi okni, za spuščenimi vankami, je bilo tesno povezano z menoj in tudi s potjo, na katero sem se namenil to jutro.

Na vogala Kongresnega juga mi je korak za trenutek zastal. Nekaj to-govskih baterij z nemškimi vojaki okoli njih je imelo poparjeno črvi v ka-zino, kjer so bili prostori italijanskega glavnega štaba. Mnogi nemški vo-jaki z zavihanimi rokavi so sedeli brezbržno okoli sebe. Nehote sem pre-vedel kopyak v drugo roko, kakor da bi bil tako bolj na varnosti in stopil, kolikor sem pač mogel, ravnodušno naprej.

Na železniški postaji je nurgolelo italijanskih vojakov in oficirjev vseh vrst. Večina jih je bila brez orožja. Bili so poparjeni, klavni. Njihova sp-mozavest, njihov ponos sta se čez noč sesula v nič. Na vseh obrazih sem našel le čno domov, kako peti najbolj varno in pa najhrajši peti domov. Na prehodu na peron, kjer je navadno stala straža in kontrolirala potni dokumenta, sem lahko okleval. Dve leti že nisem mogel tu stati. Ojzemanst le leta kljub vsemu potrebna. Toda nihče se ni zmenil zame, ko sem se v-grad vojakov pesnil na peron.

IZ MOJEGA DNEVNIKA

Jože Gale

10. septembra 1943

Precej zgodaj je bilo, ko sem zaprl za seboj vrtna vrata na Mirju. Cesta za rimskim zidom je bila skoraj prazna, le tu in tam je hitel kak posameznik in se spotoma previdno oziral v megleno jutro. Ta nenavadni mir je bil najbrž vsem neprijeten in sumljiv, saj nismo bili navajeni nanj. Pričakovali smo, da se bo vsak trenutek nekaj zgodilo, nekaj, kar bo pretrgalo negotovost, ki nas je težila, nekaj, kar smo vsi pričakovali, pa sami sebi skoraj nismo upali priznati.

Z manjšim kovčkom v rokah sem stopil čez cesto, se povzpел po stopnicah skozi rimski portal in pohitel proti Gradišču. Tu je bilo živahneje, vendar tudi bolj nemirno. Ljudje so se mi zdeli kakor mravlje, ki jim razkoplješ mravljišče. Vznemirjeni so tekali sem in tja in prepričan sem bil, da marsikdo ni vedel, kam hoče in kaj hoče. Prepuščali so se nekemu notranjemu gonu, ki jih je neusmiljeno, brezglavo gnal na vse strani. Ogovarjali so se bežno, nezaupno, nekako tako, kot se vznemirjene mravlje v svojem tekanju le mimogrede ošvrknejo z nožicami in si s tem dajejo nekakšna skrivnostna znamenja.

Mimogrede sem se ozrl na Dramo. Zastrta okna so dajala videz zapuščenosti in so spominjala na veke stare gospe, ki jih je priprla zaradi neprijetne, vsiljive okolice, da bi bila tako lahko sama s seboj. Kar se je dogajalo za temi zastrtimi okni, za spuščeniimi vekami, je bilo tesno povezano z menoj in tudi s potjo, na katero sem se namenil to jutro.

Na vogalu Kongresnega trga mi je korak za trenutek zastal. Nekaj topovskih baterij z nemškimi vojaki okoli njih je imelo naperjene cevi v Kazino, kjer so bili prostori italijanskega glavnega štaba. Mladi nemški vojaki z zavihanimi rokavi so gledali brezbrizno okoli sebe. Nehote sem preložil kovček v drugo roko, kakor da bi bil tako bolj na varnem, in stopil, kolikor sem pač mogel, ravnodušno naprej.

Na železniški postaji je mrgolelo italijanskih vojakov in oficirjev vseh vrst. Večina jih je bila brez orožja. Bili so poparjeni, klavni. Njihova samozavest, njihov ponos sta se čez noč sesula v nič. Na vseh obrazih sem razbral le eno: domov, kako priti najbolj varno in po najkrajši poti domov. Na prehodu na peron, kjer je navadno stala straža in kontrolirala potna dovoljenja, sem rahlo okleval. Dve leti že nisem mogel tu skozi. Opreznost je bila kljub vsemu potrebna. Toda nihče se ni zmenil zame, ko sem se v gruči vojakov prerinil na peron.

Do odhoda vlaka na Dolenjsko je bilo še deset minut. Sedel sem v kupe in nestrpno čakal, da bi kolesa zaškripala. Ko so res, sem se vsaj malo oddahnil. Še vedno pa mi je vrtalo po glavi, kako se bom izgovoril in opravičil svoje potovanje, če pride kontrola: da že dve leti nisem bil doma, da bi rad obiskal svojega starega očeta in svojce in podobno. Huje bi bilo opravičiti vsebino kovčka, ki je precej jasno nakazovala mojo namero.

S pogledom skozi okno pozorno spremljam pokrajino, ki beži mimo. Bunkerji ob progi so prazni. Najrazličnejša šara je razmetana okrog njih. Vse kaže, da so jih vojaki zapustili v naglici in zmedi. Lavrica, Škofljica, Šmarje, povsod isto. Sprevodnika povprašam, do kod bo peljal vlak. Smeje se pokrči z rameni: »Do koder nas bodo pustili.«

V Grosupljem previdno izstopim. Razgledujem se naokrog. Nikjer nobenega italijanskega vojaka. V prometni pisarni povprašam za naslednji vlak proti Dolenjski. »Ob pol dveh,« mi povedo.

Po drevoredu vznemirjeno tekajo ljudje. Med barakami vojaškega taborišča na levi se pode otroci in brskajo med razmetanimi predmeti. Odrasli odnašajo, kar je pač še mogoče odnesti.

Srečanje doma je veselo. Veliko si imamo povedati o vsem, kar je za nami. Posebno o mojem zaporu, saj niso dosti vedeli, kako in kaj je bilo z menoj. Pri hiši je ostalo nekaj neuporabne vojaške opreme, na vrtu ob cesti vojaška baraka. Oče je je vesel. Vse je že premislil, za kaj jo bo uporabil. Ob zidani ograji sameva iz kamena improviziran bunker. Hiša stoji namreč ob cesti na koncu naselja. Straža v bunkerju se je menjavala noč in dan, pripoveduje oče. Od tu naprej proti gozdu na levi, proti Blatu, Praročam in Gatini se italijanski vojaki niso počutili preveč varne.

Zgodaj popoldne se v gozdericah in z nahrbtnikom na rami vračam na železniško postajo. Spremlja me sestra Ana. Med pogovorom nama še na misel ne pride, da bi lahko na tej poti srečala koga, ki bi me povprašal, kam sem namenjen. V drevoredu, tik pred postajo nama nenadoma zastavi pot plavogardistična patrola. Dopoldne so zasedli železniško postajo, kakor sem zvedel pozneje. Vprašanja so kratka in odrezava: kdo sem, kam sem namenjen v gozdericah in z nahrbtnikom? V partizane seveda! Moj izgovor, da se po obisku doma nameravam vrniti v Ljubljano, ne zaleže dosti. Tudi misel, ki mi v sili šine v glavo in jo povem, da sem opremljen tako za primer, če bi se moral peš vrniti v Ljubljano, jih ne prepriča. Obstopijo me in potisnejo ob deblo bližnje lipe. V hipu mi je jasno, kaj se bo v naslednjih trenutkih zgodilo z menoj. Začnem se jih otepati in glasno protestirati. Ne uspe jim takoj, da bi me privezali k deblu. Na protestne krike sestre Ane priteče iz bližnje restavracije poročnik, njihov komandant. Sestra še enkrat pojasnjuje moj zagovor. Komandant me samo ošine s pogledom. Ves čas gleda le Ano: Ti si Galetova, kajne? Se me ne spominjaš z učiteljskih srečanj? Saj si učiteljevala v Leskovcu in Sevnici? Ana samo prikima z glavo. Sledi nekaj neskončno dolgih in mučnih trenutkov pričakovanja. Potem: Vlak, ki naj bi odpeljal na Dolenjsko, smo vrnili v Ljubljano. Od tam pa najbrž ne bodo odpravili drugih rdečim v roko. Kar domov se vrnita ali pa peš v Ljubljano. Nič ne vem, kaj je Ana zamrmrala na vse to. Spustili so naju s pisanimi pogledi in znašla sva se spet doma.

To pot sva imela srečo. Za naprej pa bo treba več previdnosti. Ni pametno tako brezskrbno izzivati srečo, če naj vsaj za začetek odnesem zdravo kožo.

O dogodku se je kmalu razvedelo. Že čez dobro uro je potrkal na vrata inženir Rudi Lučovnik in me spraševal o vsem. Tudi on bi se rad umaknil na Dolenjsko. Hitro sva skovala načrt.

11. septembra 1943

Ni se še dobro zdanilo, ko jo že mahava po gozdu proti Peščeniku in Višnji gori. Z dnem sva tam. Pri prvi hiši poizvedujeva o partizanih. »Kar v Omahново gostilno stopita pa si jih oglejta, če jih še nista videla.«

Na cesti pred gostilno srečava prva dva. Ustaviva ju, poveva, kdo sva, odkod prihajava in kaj bi rada. Pred njima sva se kot civila počutila neobgljena. Zaradi italijanskih brzostrelk, ki sta jih imela brezbrizno obešene na ramenih, in rešte bomb, ki so bingljale na opasačih, sta na ugledu v najinih očeh strašansko zrasla. Na rokavih sta imela prišite pokončne rdeče trakove pod petokrako zvezdo. Kmalu potem sem zvedel, da sta to Ciril Kočevar in Mirko Peršič, komandant in komisar bataljona Cankarjeve brigade.

Pozanimala sta se o situaciji na Grosupljem, drugače pa jima nisva bila dosti mar. Najbrž je bilo takih, kot sva midva z Lučovnikom, v tistih dneh kar precej.

Sledila sva jima na železniško postajo. Še preden pa sem utegnil povedati, da so mi v Ljubljani še pred kapitulacijo dali napotke za skupino kulturnih delavcev pri Izvršnem odboru OF, smo se že vkricali v nekakšen na hitro roko utrjen odprt tovorni vagon. K strelnim linam se je postavilo nekaj oboroženih partizanov in lokomotiva nas je začela počasi potiskati pred seboj proti predoru in Žalni. Z Lučovnikom sva se stisnila v kot in opazovala čez rob vagona. Delala sva kratkomalo to, kar so delali drugi, čeprav nisva dosti vedela, za kaj gre in tudi oborožena še nisva bila. V predoru smo se zaradi počasne vožnje dušili v smrdečem dimu. Na usta sem si pritiskal robec, zaprl oči in se pri tem spomnil vzdušja, ki sem ga kot talec doživljal leta 1942 in 1943 v italijanskih zaporih v belgijski vojašnici v Ljubljani. Nemara zato, ker sem se tudi v teh trenutkih počutil nekako nemočnega. Morda zato, ker sem bil zdaj neoborožen, ali pa, ker sem se te prve ure svojega partizanstva počutil tako neobgljenega, brez pravih dolžnosti, nalog in izkušenj. Hrabrilo me je predvsem to, da se gibljemo v okolici mojega rojstnega kraja, ki sem ga dobro poznal.

Preko viadukta nad Veliko Loko in mimo postajališča v Žalni, kjer nas začudeno in z veselimi občutki opazujejo ljudje, se naša odprava zažene v strmino proti Mlačevemu. Močan vzpon jemlje sapo kdove koliko let stari lokomotivi. Zdaj zaslišimo regljanje strojnic. In ko na Mlačevem zaškripljejo zavore in poskačemo iz oklopnika, nam krogle zažvižgajo nad glavami v pozdrav.

Iz razgovora zvem, da cankarjevci napadajo belčke v Boštanjskem gradu. In ker se večina, ki se je pripeljala, raztegne v strelce in se od zaklona do zaklona bliža strelni liniji napadajočih cankarjevcev, se tudi midva z Lučovnikom, praznih rok in brez razmišljanja, kaj lahko koristiva, pome-

šava mednje, dokler naju med plazenjem po njivi nekdo ne pocuka in namigne, naj se ustaviva. Peršič, eden od tistih dveh partizanov, ki sva jih srečala v Višnji gori pri gostilni, začne ponovno spraševati o stanju v Grosupljem. Zdaj hoče zvedeti vse podrobnosti od naju, ker bomo nadaljevali pot z vlakom v Grosuplje. Pogovor leže na njivi je hitro opravljen.

Spet smo v oklopniku, zdaj v drugi zasedbi, in lokomotiva nas veselo potiska navzdol mimo Gatine in Praproč. Spotoma vidimo, da se tam zadaj ob gozdu na desni bliža Grosupljemu kolona partizanov.

Ko zapeljemo na postajo, nas sprejme vesel vrvež. Kaže, da so se ljudje, ki so se tam zbrali, otresli pritiskajoče more in so sproščeno zadihali. Nikjer več ni sledu o včerajšnji mračnosti, negotovosti in zaprtosti.

Končno le zvem, da je štab Cankarjeve brigade v Trebnjem. Tam naj se zglasim, pa me bodo napotili, kamor je treba.

12. septembra 1943

Nedelja je. V Trebnjem je pravi kaos. Vse se meša, partizani, civili. Kamor se ozreš, kupi orožja in vojaške opreme. Tu so bile razorožene italijanske enote. Pravi arzenal. Tudi jaz se oborožim. Dolgo premetavam najrazličnejše puške. Končno si izberem kratko, skoraj popolnoma novo karabinko. Vse žepe si nabašem z naboji, za pas pa si pritrdim dve paradajzarici. V improvizirani krojaški delavnici mi dajo titovko z rdečo zvezdo. Zdaj začutim, da sem partizan.

V štabu mi povedo, da se bo kulturna skupina vrnila zvečer iz Novega mesta, ki je bilo danes bombardirano. Počakam naj nanje.

Spet tavam po Trebnjem. Znajdem se ob kupu vojaške opreme. Poberem čelado, jo pritrdim na bližnje drevo in nekajkrat ustrelim vanjo, pa me hitro preženejo. Priteče nekaj partizanov in zdaj razkačeno vpijejo name, češ naj ne počenjam neumnosti in ne begam ljudi. Pomešam se v vrvež, ki me do večera nosi od enega do drugega konca naselja.

Pred štabom se ustavi tovornjak. Z njega poskačejo znanci iz Ljubljane: Jerman, Česnik, Simoniti, Kristančič, Bogdana in Nada Stritar, Šturm. Veselo se pomešam mednje. Zdaj sem med svojimi.

Zvečer je miting, prvi partizanski miting, ki mu prisostvujem. Koliko jih še bo do konca vojne? Govori Janko Rudolf. Sledi petje, recitacije. Tudi mene kar takoj vključijo v program. Nepozabno razpoloženje. Neizrečeno navdušenje. Doživetja presegajo moje dosedanje predstave.

Ponedeljek, 13. septembra 1943

Še smo v Trebnjem. Naš vodja Janez Jerman dobi v štabu napotke za propagandno potovanje. Sestavljamo program in se pripravljamo na pot. Kam? Do žice, ki obdaja Ljubljano. Partizanske enote so se razlile že do tja.

Torek, 14. septembra 1943

Spet smo v Grosupljem. Zdaj sta med nami že tudi Tiran in Simčičeva. Zberemo se pri nas doma pod lipo. Treba se je prilagoditi novemu načinu

življenja. Vso odvečno šaro, ki smo jo do zdaj vlačili s seboj, zdesetkamo in jo odložimo pri nas. S seboj vzamemo najnujnejše. Stalno bomo na poti in v gibanju.

Zvečer je v nabito polnem sokolskem domu miting, ki začenja dobivati ustaljeno podobo: uvodni politični govor, ki obravnava trenutne aktualnosti, postane obveznost Janeza Jermana. Iz poezije imamo pripravljene za program tiste Prešernove in Župančičeve pesmi, ki jim je čas dal novo dimenzijo: Zdravljica, Tja bomo našli pot, Veš, poet, svoj dolg, Vprašanja, Zemljevid, Dete čeblja, Mi gremo naprej. Potem Klopčičev Drejčnik Andrej, Kaju in Bor: Kmetova pesem, Jesenska pesem, Slovenska pesem, Pismo materi, Mati sanja, Požigalčeva suknja, Previharimo viharje. Iz Cankarjeve proze: Veliko jutro, Kralj Matjaž, Kurent, Bela krizantema. Iz glasbenega programa: narodne in partizanske pesmi: Mati padlega partizana, Lirična koračnica, Romanca, Rožmarin, Ljuba si, pomlad zelena. Sovjetske pesmi: Vintovačka, Veseli veter, V boj za rodinu, Zvonček, Kri v plamenih. Operne arije: Smetana — Prodana nevesta, Dvořak — Rusalka, Bizet — Carmen.

Glasbeni del izvajajo pevke in pevci ob spremljavi harmonike, ki jo igra komponist Franci Šturm.

Med mitingom opazujem obraze v dvorani. Večino jih poznam iz prejšnjih let. Čeprav je čas opravil svoje, skušam prodreti skozi zunanjo skorjo in odkriti, kaj se plete v njihovih mislih. Večji del je sproščenih, iskrecih, navdušenih oči. Med njimi pa so tudi zadržani, zaprti vase, zaskrbljeni...

Po mitingu je ples kot zadnja in neizogibna točka. Partizani so veseli ljudje in malokje se je toliko preplesalo kot v partizanih. Veselje in napori, razigranost in smrt so si bili zelo blizu.

Sreda, 15. septembra 1943

Večji del skupine je prespal pri nas doma. Na sporedu je miting v Ivančni gorici.

Tu se nam priključi tretja sestra Stritar. Spored se obogati z njihovim tercetom.

V četrtek, 16. septembra je miting v Višnji gori, 17. septembra v Šmarju in 18. septembra na Škofljici, v tesnem prostoru majhnega gasilskega doma levo od železniške proge. Iz smeri onkraj Lisičjega neprestano reglja-jo strojnice in hrešče mine. Neka naša enota se na meji tolče s Švabi. Naš miting se razvija po že ustaljenem redu. Novost je le to, da tu ni odra, da smo nastopajoči pomešani z gledalci, da se spored izvaja, rekel bi, iz obraza v obraz, kar daje prireditvi poseben čar, saj iz neposredne bližine lahko opazujemo učinek svojih besedi. Vidimo lesk v očeh, prizadetost, ogorčenost, vidimo, kako se razrašča plamen vstaje.

Na robu Ljubljane smo. Vsak izmed nas tipa s svojo mislijo na ono stran žičnega pasu. Sposodim si kolo in se zapeljem do Lavrice. Od tu se ob robu gozda plazim proti Rudniku, dokler ne zagledam pasu iz bodoče žice in nemškega stražarja. Ko tako nemočno strmim tja čez, se zavem svojega nespametnega početja. Prav lahko bi me zasačila kaka patrolja, saj gotovo stikajo po gozdu tudi tostran bloka in tudi borba poteka v bližini.

Člani naše skupine me že čakajo na majhnem italijanskem tovornjaku Ukaz: v Mirno na Dolenjskem.

Ponedeljek, 20. septembra 1943

Po opravljenem mitingu v Mirni v nedeljo, 19. septembra... smo se spet vrnili v Grosuplje. Medtem se je nastanil tu štab Cankarjeve brigade v hiši dr. Podkoritnika. Dva naslednja dneva sta namenjena pripravam za nadaljnje delo.

Torek, 21. septembra 1943

Sredi snovanja nas obsede misel, da si ogledamo zavzeti Turjaški grad. V štabu nam še naroče, naj proučimo možnost za zaščito nekaterih vrednot, ki so ostale v gradu.

Majhen tovornjak, ki je zaradi svoje sploščene prednje strani podoben buldogu, je do zadnjega kotička nabasan, ko drvimo mimo tovarne motvoza, skozi Ponovo vas in Lipljene proti Turjaku.

Ustavimo se na robu za pristavo. Pod nami je Turjaški grad. V steni, obrnjeni proti nam, zija velika luknja. Z mesto, kjer stojimo, so ga tolkle težke havbice. Potem so tam skozi vdrli prešernovci in zajeli vse do zadnjega belčka. Iz razbite in delno požgane strehe se še kadi.

Po pobočju proti gradu in od gradu navzdol gomaze ljudje kot mravljinici. Prazni v breg, obloženi navzdol. Obloženi so s kosi pohištva, žimnicami, s posteljnim perilom, z lovskimi trofejami, s porcelanom in kaj vem s čim še. Nekateri vlečejo s seboj stvari, ki jih nikoli v življenju ne bodo potrebovali. Prevzela jih je strast, da brez pameti in premisleka odnašajo vse, kar se odnesti da in kar jim pride pod roko.

V gradu je strašno razdejanje. V biblioteki so razmetane dragocene knjige. Iztrgani listi so pomešani s krvavimi ovezami in človeškim blatom. Kamor pogledaš, razbitine in razdejanje. Po hodnikih leže vse križem razrezane in okrvavljene žimnice. V kapeli, kjer je imel svoje skrivališče Dalmatin, ko je prevajal biblijo, je vse, kar je bilo lesenega, zgorelo in zoglenelo. Vse še tli in se kadi.

Spomnim se na tista leta, ko sem hodil na ta grad občudovat starine in znamenitosti. Stal sem prav na tem mestu v kapeli in gledal pod svodom linico, skozi katero so Dalmatinu podajali hrano. Spomnim se tisove skrinjice, v kateri so nam pod steklom kazali skalpa Herberta Turjaškega in Friderika Višnjegorskega. Spomnim se še na vrsto umetnin in starin. In zdaj? Kaj vse storita človeška zaslepljenost in obup.

Zanimamo se za ujetnike. Zvemo, da so zaprti v italijanskih vojaških barakah v Velikih Laščah. Zapeljemo se tja.

Taborišče je pri železniški postaji. Okolica kaže podobo zmede, ki je pri odhodu zajela italijansko posadko. Med barakami vrvež partizanov. Stražarji vodijo posamezne jetnike na določeno zborna mesto. Službujoči oficir nas spusti v barake.

V mračnih prostorih je zatohlo in vroče. Zunaj še žge vroče septembrsko sonce. Smrad je tako močan, da poiščem robec in si ga pritiskem

na usta in nos. Kamor se ozrem, so v skupinah nagneteni ujetniki. Zaraslih in upadlih obrazov so, umazani, raztrgani. Večina jih ždi na tleh in nas nezaupljivo gleda izpod čela. Med njimi so tudi ranjenci, obvezani za prvo silo. Prerivam se med njimi, prestopam čez tiste, ki apatično leže na tleh. Opazujem zaprte, mrke obraze in skušam odkriti njihove misli in izvor njihove odločitve. Kaj jih je pripeljalo na to pot?

Ob lesenem oporniku sedi mlad golorok fant. Srajci, ki jo ima na sebi, se še komaj pozna, da je bila kdaj bela. Obraz je porasel z redkimi temnimi kocinami. Nepremično strmi vame. Spoznam ga. Mlad študent arhitekture. Začuden sem in pretresen. Kaj je tega fanta zaneslo med te? Nikoli se ni brigal za politiko. Bil je samosvoj in ujet v svoj notranji svet. Vznemirjeno mi pojasnjuje: podlegel sem močni propagandi belih ob kapitulaciji. Zbal sem se in zbežal z njimi od doma. Verjamem mu. Potegnem ga za seboj. Službujočemu oficirju pojasnim vse in še povem, da sem porok zanj.

Odpeljem ga v prvo hišo, da se umije in obrije. Gospodinja se smili, zato mu da svežo srajco.

Na poti proti Turjaku srečamo njegove starše, ki so prišli z vozom poizvedovat za njim. Presrečni se objamejo. Naročim mu še, naj se takoj javi na komandi mesta v Grosupljem, da ga mobilizirajo.

Ko nadaljujemo pot proti Turjaku, zareglja dolg rafal težke brede v gozdu nad železniško postajo. Odmevi se počasi porazgube med visokimi smrekami.

in na njem je vzklesal peto inen
 »Mama, bi si želela, da se povrnejo nazaj nekdanji dnevi?« sem ponovno vprašala in tedaj se je vane zavrlo dvoje težno vprašujočih oči, kot bi te oči drobne žonice sprazdevale in bi ne moglo verjeti, je to mogoče? Pa ni mogoče. Rodetova mama! Pravzaprav je pa tudi pravi! Zalost, ki Vam je napolnila srce, vem, je bila boljša in ni da bi se poučevala — prehušo bi bilo spet, kajne? In ker je naklona le zgodovina, pa naj za to lepo, sončno sedanjost spregovorijo — SPOMINI! Spomni, ki se lebdijo in isto tonili v pozabi te raste dol.

Spomin na moča JERNEJA (21. 8. 1933) na Strci Vrhaki. Bil je tridesetletni, pogumno zavreovan v pravični čas in se je že v stari Jugoslaviji aktivno vključil v samostojno, svobodnjaško stranko. Zato so ga izpili za občinskega odbernika — občini Horjul. Takrat je bil klerikalizem na višku moči in je bilo zatirano vse, kar je hotelo drugo pot napreči. Tako daleč je šla ta tekma, da so ga tudi gospodarsko umčili in se je v družino preselil na Velike Mlačvo. Čeprav je bil naprednih idej, se do druge svetovske vojne v politiko ni aktivno ukvarjal. Toda svoje otroke je vzgajal v naprednem duhu in jih vigojil tako, tako močno, da jih noben vihar ni mogel vrcmahniti. Ko pa je tujei začral plug po naš, tako zelo radi zemlji, se je v njem vzdramila vsa človečnost, vzkipei je napredni duh in takoj se je vključil v OF. Zbiral je orožje, hrano in sploh vse, kar je bilo OF potrebno. Rodetova družina je bila vsor prave zavedne slovenske družine in zato tri v peti nacistu. Da bi se jih znebil, so očeta, mamo in najmlajšo hčerko 12-letno Ivanko odpeljali leta 1943 v internacijo v Padovo, pozneje pa na Rab. Rodetova hča je ostanek, samota, Janke, France in Francka so bili v partizanih, Zalka je Jelala v Italiji, Bernard pa je bil

O HEROJSTVU IN ŽRTVAH RODETOVE DRUŽINE

Alenka Trontelj

Včasih se zgodi, da si človek zaželi nazaj preteklosti. Pa se ne da priklicati jo nazaj... Le spomini lahko oživijo...

»Mama, bi si želeli, da se povrnejo nazaj nekdanji dnevi?« sem tisti prvomajski praznik, ko sem že tretjič prestopila prag male prijazne Rode-tove hišice na Velikem Mlačevem, vprašala sklonjeno ženico. Da, kot kakšna pravljíčna hišica, majhen, ograjen vrtíček in s košatim, ponosnim drevjem obdan, takšen je Rodetov dom. Toda vse, kar je bilo pravljíčnega, je že davno zamrlo. Daleč so že časi, ko se je oče Jernej leta 1932 z dru-žino iz Horjula preselil sem. Daleč tisti čarni sončni dnevi, ko so se raz-legali okrog hiše mladostni vzkliki in ko jih je očetov resni pogled opozarjal in učil... Zamrlo je veselje — in ptice, ki se spreletavajo tod naokoli, se mi zdi, drugače pojo. Kajti na Rodetovi hiši je vzdana plošča-spomenik in na njem je vklesanih petero imen...

»Mama, bi si želeli, da se povrnejo nazaj nekdanji dnevi?« sem po-novno vprašala in tedaj se je vame zazrlo dvoje resno vprašujočih oči, kot bi te oči drobne ženice spraševale in bi ne mogle verjeti; je to mogoče? Pa ni mogoče, Rodetova mama! Pravzaprav je pa tudi prav! Žalost, ki Vam je napolnila srce, vem, je bila boleča in ni da bi se ponovila — prehudo bi bilo spet, kajne!? In ker je minulosť le zgodovina, pa naj za to lepo, sončno sedanjost spregovorijo — SPOMINI! Spomini, ki še lebdijo in niso tonili v pozabi te rešte dni...

Spomin na moža JERNEJA (21. 8. 1833) na Stari Vrhniki. Bil je trden mož, pogumno zaverovan v pravični čas in se je že v stari Jugoslaviji aktivno vključil v samostojno, svobodnjaško stranko. Zato so ga izvolili za občinskega odbornika v občini Horjul. Takrat je bil klerikalizem na višku moči in je bilo zatirano vse, kar je hotelo drugo pot naprej! Tako daleč je šla ta tekma, da so ga tudi gospodarsko uničili in se je z družino preselil na Veliko Mlačevo. Čeprav je bil naprednih idej, se do druge sve-tovne vojne s politiko ni aktivno ukvarjal. Toda svoje otroke je vzgajal v naprednem duhu in jih vzgojil tako, tako močno, da jih noben vihar ni mogel premakniti. Ko pa je tujec zaoral plug po naši, tako zelo naši zemlji, se je v njem vzdramila vsa človečnost, vzkipel je napredni duh in takoj se je vključil v OF. Zbiral je orožje, hrano in sploh vse, kar je bilo OF potrebno. Rodetova družina je bila vzor prave zavedne slovenske družine in zato trn v peti nacistu. Da bi se jih znebili, so očeta, mamo in najmlajšo hčerko 12-letno Ivanko odpeljali leta 1942 v internacijo v Padovo, pozneje pa na Rab. Rodetova hiša je ostala sama, samcata, Janko, France in Francka so bili v partizanih, Zalka je delala v ilegali, Bernard pa je bil

v nemškem ujetništvu, kajti vojna ga je zalotila ravno tedaj, ko bi moral sleči vojaško suknjo. Oropali so Rodetov dom, odnesli vse, kar se je odnesti dalo, celo okna in vrata so sneli s tečajev.

Ko je Italijan premagan klonil, so se vrnili oče, mama in hči domov. Očeta, ponosnega Slovenca, ni strlo ujetništvo, tujec ga s svojim početjem ni prestrašil. Ne, še več poguma je vzniknilo v njem in spet je začel aktivno sodelovati z OF. Kot poslanec slovenskega naroda je jeseni sodeloval na

Oče, rojen 21. 8. 1883, umrl 7. 11. 1943

kočevskem zboru. Oktobra 1943 so ga ob nemški ofenzivi aretirali in ga zapisali smrti. »V Boštanju je bil zaprt in ko sem mu že nekaj dni po umoru (7. 11. 1943), ne da bi vedela za njegovo smrt, nesla hrano, mi je rakovniški župnik dejal, da je bil nedolžen, da je pač moral umreti, ker je bil takrat v Kočevju... Spoznala sem kruto usodo in v meni je prekipelo. ‚Kakšen duhovnik pa ste, da pustite pobijati nedolžne ljudi — pošteno sem ga ozmerjala,‘ pripoveduje danes Rodetova mama počasi in tiho, kot bi se bala, da bi izzvenele besede preglasno...

In potlej oživljajo spomine besede o sinu FRANCETU... V Kranju se je v Merkurju izučil za trgovca, potem pa ga je zanesla pot na Vrhniko,

kjer se je takoj po okupaciji povezal z aktivisti na vrhniškem območju, med drugimi s Stanetom Kavčičem in Francetom Popitom. Tudi on je moral leta 1942 v internacijo: v Treviso, Padovo in na Rab. Toda jeklena je bila volja tega mladega moža! Ko je slekel internacijsko oblečilo, je spet začel vneto aktivistično delati. Bil je kompromitiran in zaprosil je okrožni ko

Franc, rojen 4. 10. 1913, umrl 26. 10. 1943

mite, če sme iti v brigado. A ker je bil na terenu nič kako potreben, tej prošnji niso ugodili. Kmalu zatem so ga ponovno aretirali in 26. 10. 1943 v gozdu pod Verdrom zverinsko ubili.

Velika, vsa lepa, domača prijazna soba... Na steni visi Jankova slika...

JANKO (29. 1. 1920) se je izučil zidarskega poklica v Ljubljani, kjer je bil tik pred vojno tudi zaposlen, sprejet v KP in brž povezan z OF. To pa ni ostalo skrivnost! Že 28. oktobra so ga aretirali, ko se je z vlakom pripeljal iz službe in ga skupaj z drugimi zaprli vzgrađbi starega grosupeljskega sodišča. Janko je iz termovke napravil nekakšno orodje, skopali so luknjo in že prvo noč srečno ušli. Prišel je domov, a vedel je, kje je njegovo mesto! »Odhajam!« »Ne hodi, Janko, doma ostani!« je prosila materina ljubezen in strah za sina. »Mama, moram! Je tako vroče!« »Če je tako, pa pojdi in se srečno vrni!« — Te besede in pa hrane in obleke je dobil na pot. O ustanovitvi I. grosupeljske čete je bilo že mnogo zapisanega in njegovo ime ni izpuščeno! Hrabrost in zavest, da mora zmagati partizanska vojska, ga je spremljala sleherni korak. Postal je komandant III. bataljona Cankarjeve brigade.

Ko je bil z borci na Štajerskem in je hajka sledila hajki, jim je bila izčrpanost in skrb, kako brez orožja, edina tovarišica. Od tiste skupine sta

se tedaj vrnila le dva! In kako mu je uspelo? Skril se je na neko smreko. Nemci, ki so partizane zasledovali, so prav blizu Jankovega skrivališča kurili ogenj, pa ga niso opazili. Takrat je imel le še naboj zase in bombo za Nemce ...

Takrat se je vrnil ...

»Ja, na Janka so razpisali nagrado. Vedno so me hodili zasliševati, kje je, pa nisem hotela nič vedeti,« mi je ob mojem prvem obisku povedala takrat še vzravnana, bolj glasna in odločna Rodetova mama.

Janko, rojen 29. 1. 1920, umrl 30. 6. 1944

Takrat, da, se je rešil. Rešilo ga je junaštvo, iznajdljivost. Pa ne za dolgo ...

Dne 29. junija 1944 je bil ob napadu na ustaško postojanko pri Bosiljevem na Hrvaškem ranjen. Prenesli so ga v Vinico, a že naslednjega dne je ugasnilo to mlado življenje.

In še so tu spomini, še sta tu imeni, ki jih materino srce ne more pozabiti!

Tu je podoba hčerke **FRANČIŠKE** (21. 11. 1921), prav tako pogumnega, neustrašnega dekliča. V tovarni Motvoz in platno jo je zalotilo neurje vojnih dni in jo pozvalo na pomoč. Ni preslišala glasu! In odšla je v partizane potem, ko je že nekaj časa delala v tovarni za našo vojsko. V Gubčevo brigado. Ob progi pri Semiču je bila težko ranjena in so jo prenesli

v bolnišnico Spodnji Hrastnik nad Črmošnjicami, kjer je 28. marca 1943 umrlo to 22-letno dekle.

Frančiška, rojena 21. 11. 1921, umrla 28. 3. 1943

Devetnajst let je bilo ZALKI. Ni mislila na mladost, na tista najlepša leta! Ne! Vedela je, da borci v gozdovih potrebujejo hrano, obleko, obutev,

Zalka, rojena 26. 9. 1923, umrla 25. 3. 1943

sanitetni material — za vse to je skrbela že v tovarni. A kmalu se je morala umakniti kot terenka v ilegalo.

Dne 25. marca 1943 je bilo, ko so se terenci utaborili v gozdiču na Pecah. Oči domačega izdajalca so jih opazile in kaj kmalu so jih obkolili belogardisti. V veliki premoči so seveda zmagali, potem pa bahavo vozili po okoliških vaseh svoje mlade žrtve, med njimi tudi ranjenega Štrublja, ki so ga potem v Grosupljem ustrelili in vse skupaj pokopali na današnjem partizanskem pokopališču.

Mama, naj bi se povrnil tisti čas, da bi spet videli moža, Franceta, Janka, Francko pa Zalko?

»Ne, preveč je bilo hudo pri nas! Prekruta je bila njih usoda!«

Da, grenko je bilo Rodetovi mami spoznanje svobode, grenki trenutki, ko je čakala, čakala zaman...

Šele nekaj mesecev po osvoboditvi se je vrnil sin Bernard z nemških polj. V Ljubljano je prišel neke noči in skoraj ga je strla vest, ko je na ulici izvedel, da je izgubil očeta.

In vprašal je: Kaj je z Jankom?

Padel je...

Pa France?

Tudi France...

Dekleti — Zalka? Francka?

Ne, ni ju več...

In mama?

Mama je živa...

O, da! Mama je preživela tisti čas!... Vse rane srca, vse udarce ušode... Morala je biti neznansko trdna...

In danes, to vetrovno popoldne spet zrem v oči tej osemnosemdesetletni ženi.

»Vsi so padli. Nobenega ni več... Nič ne morem pomagati...« toži. Besede se počasi nizajo v verigo, ki ji rečemo bolj umetno — stavek. Počasi in čutim — silno boleče...

Ob mojem prvem srečanju, spominjam se, bila sem osmošolka, ji je izpod nagubanega čela zrlo dvoje temnih, ponosnih oči... Danes je ta pogled za spoznanje bolj meglen... In njeni koraki niso več koraki izpred štirih let — trdni, odločni...

Ko sem jo predlansko poletje nekega popoldneva spet pozdravila, je imela toliko povedati, kaj vse ima opraviti in ji ni dolgčas — prala bo, pa plela... je dejala. Čudila sem se, kako bo zmogla, pa mi je njena odločnost hrabro govorila, da bo, bo! In videla sem jo, spremljala njene korake po prašnem makedamu... V Grosuplje... da, med vse tiste znane in nepoznane ljudi... med toliko življenj... pa na pokopališče k svojim...

Minila so leta. Nesrečno naključje je hotelo, da si je mama zlomila nogo. Toda, kljubovalnost je bila še vedno močnejša od usode! Zdaj spet hodi — počasi, prav počasi... In potlej sede za mizo... Sklonjena, vprašujočih, nekam daleč zazrtih drobnih oči, tresočih se rok... osemnosemdesetih let...

»Tako je hudo!« toži... In ta »hudo« izzveni drugače kot tisti prejšnji... »Kaj vam je hudo, mama?« jo pobara sin, ki skrbi zanjo, jo ima rad, ji pomaga in jo spoštuje. In to, se mi zdi, je najlepše darilo, največja hvaležnost...

»Hudo!« ponové mama. »Človek bi rad delal, pa ne more! Ne morem! Plati bo treba...« Sobico napolni smehljaj.

»Mama, dovolj ste že delali!«

Toda, človeka, ki je delal osemnosemdeset let, vem, se ne da odtrgati od dela kar tako, ne da se ga potolažiti z besedo...

Sicer pa je jesen njenega življenja takšna, kakršna se za Rodetovo mamó spodobi. Zdaj ne toži o samoti... Snaha živi pri njej in ji krajša dolge ure, ki bi bile drugače brez dela neskončne... Prihaja sin, hčerka, vnuki... pravnučki... Prihajajo vedno znova in znova v tisto prijazno hišico, od koder jih je pet odšlo na pot za peterokrako zvezdo, iz teme v novi dan, pa se jih ni nikdar več vrnilo...

DROBCI IZ LETA 1942 NA KRKI

Venceslav Winkler

Zima 1941/42 je bila huda; že oktobra je onemogočila grosupeljski četi odhod v posavske akcije, na drugi strani je na Kremenjku zapadlo še 1. maja pol metra snega. Seveda je to nekoliko oviralo partizanske akcije, vsaj večje. Tudi Italijani so se držali le okoli postojank. Pota do večjih vasi so bila očiščena, vojaki so strogo kontrolirali, če s svojimi vozili lahko naglo premikajo sile iz kraja v kraj.

Več je bilo v tem času organizacijskega dela, utrjevanja odborov Narodne zaščite, zajemanje žena in mladine v akcije. Širina dela je zahtevala vključevanje novih in novih ljudi. OF je začela dobivati neke elemente oblasti, terenski odbori so se morali ukvarjati s problemi, ki navidez niso imeli nič skupnega z osvobodilnim bojem. Ljudje so disciplinirano prispevali svoje za OF; prostovoljnost prispevkov jih je gnala, da so se hoteli izkazovati.

Strah pred izdajstvom se je po eliminiranju podbukovškega Rakajca nekoliko polegel, čeprav ni do kraja izginil. Nastajala je diferenciacija med velikimi kmeti in kmečko revščino. To je gnala v še večjo ostrino zavest, da aprovizacija ne bo dolgo delovala, češ da jo v odmaknjene in pod partizanskim vplivom živeče vasi Italija ne bo pošiljala. To je nujno terjalo, da so odbori razpravljali o tem, kaj je treba podvzeti, da bo vsaj tisto, kar doma zraste, ostalo domačim ljudem. Iz tega je zraslo nekaj manjših akcij o varovanju živine, čedalje bolj se je utrjevala meja proti Stični. Za pomladansko delo so se spet izoblikovale stare vaške oblike: pomoč pri poljskem delu, toda brez izkoriščanja revnejših, plačilo je bilo domenjeno večinoma v naravi.

Odnos do vere in duhovščine je razčistila izjava OF sredi februarja.¹ V reakcionarnih krogih ni bila sprejeta s kako vero. Postopoma so se prebujale razne pripombe; šušljali so o veličini italijanskih akcij, o porazih partizanskih oddelkov, jih povečevali, svarili so pred italijanskimi protukrepi, od katerih so bili za podeželsko prebivalstvo najbridkejši kazenski požigi. Odlok OF, da se bo pomagalo pogorelcem iz posojila OF, so komentirali z dvomom, češ da za vse požgano ne bo dovolj denarja.²

V splošnem je prevladovala zavest, da bo vojna še dolga, da pa fašizem ne bo zmagal. Ljudje so čedalje bolj povezovali svojo usodo z usodo Sovjetske zveze; verovali so, da se bo vojna odločila na ruskih bojiščih.

¹ Slovenski poročevalec, 14. februarja 1942.

² Slovenski poročevalec, 9. in 31. marca 1942.

Iz nekaterih sumljivih pripomb je bilo mogoče sklepati, da se belogardistični elementi krepijo, vendar se na zunaj še niso jasno pokazali. Nasprotno, na marsikaterem množičnem sestanku so živahno in stvarno sodelovali, kakor da je vse v najboljšem redu in marsikdo, ki jih ni poznal, se je čudil rezerviranosti domačih ljudi do njih in celo opozarjal, da ne smemo biti preozki. Mladi so pozorno spremljali odhajanje nekaterih znanih posameznikov v Ljubljano in v Novo mesto v bolnišnice, na misijone in kake verske vaje, od koder se dolgo niso vrnili.

Večina prve polovice leta 1942 je bila glede vojaškega delovanja povezana z aktivnostjo drugega štajerskega bataljona, odnosno II. grupe odredov.

Drugi štajerski bataljon se je odpravil sicer prezimovat s Kremenjka na Pogled, ki mu je za uresničitev njegove pglavitne naloge bolj ustrežal. Tu je bil sicer blizu široko raztresenih italijanskih oddelkov, kar pa partizanov ni motilo. Hoteli so, da bi se iz bataljona razvila močna enota, ki naj bi po mnenju glavnega poveljstva že konec marca odšla na Štajersko. Zato so kljub zimi, z vso prizadevnostjo pripravljali vse, kar je za tak pohod potrebno. Bližina Ljubljane je omogočala preskrbo z materialom vseh vrst, v bataljon pa so neprestano prihajali tudi novi ljudje. Italijanske posadke v okolici so bile izredno pasivne, naši ljudje pa izredno aktivni, obveščali so partizane o vsem, kar se je dogajalo. Posebno so se odlikovale organizacije s področja Moste-Polje.

V marcu so posamezne čete in patrolje začele odhajati na napade v področje med Grosupljem in Turjakom in sploh ob obeh krakih dolenske železnice.³ Dne 13. marca je zaseda na Stehanu ubila nekega majorja in karabinerja, avto pa zažgala. Drugi avto z generalom Oxilio se je naglo obrnil in pobegnil v Višnjo goro. Teden dni kasneje je prišlo do večjih spopadov med bataljonom in miličniki med Lipoglavom in Šmarjem. Zdaj je bila obveščena tudi divizija Granatieri, prišlo je do manjših spopadov, v katerih so imeli Italijani kakih 10 mrtvih, bataljon pa se je premaknil na jug in se v noči med 24. in 25. marcem nastanil na Medvedici.⁴ Tu so imeli že okoli 200 borcev. Od tu so se prek Malega vrha odpravili do gozda nad Potokom pri Muljavi, nato pa so se 28. marca vrnili v staro taborišče Štajercev pod Srebotnicami.

Takrat so sklenili formirati partizansko brigado.⁵ Borce bi razdelili v dva bataljona, tretjega pa naj bi predstavljali borci, ki so že bili na Štajerskem. Dne 30. marca so prišle na Kremenjek še enote, ki so se zadržale okoli Turjaka, nato so postavili nov skupni tabor vrh Kremenjka.

Medtem so prihajali od vseh strani novi borci, zlasti iz okolice Šentvida in Stične. Tako so imeli 5. aprila že 300 borcev.

Čas, ko so čakali na dokončna sporočila glavnega poveljstva, so porabili za ureditev taborišč, za organizacijo čet, zlasti pa za povezovanje z organizacijami OF. Patrolje so več ali manj odkrito hodile po okoliških vaseh; skupno s terenskimi organizacijami OF so prirejali sestanke, razpravljali o borbi in o prihodnjih spremembah na Slovenskem. Dolenjski

³ Ferlež, *Druga grupa odredov*, str. 206.

⁴ Isti, str. 216.

⁵ Isti, str. 226.

ljudje so več ali manj čisto odkrito pripovedovali o mogočni vojski, ki se zbira na Kremenjku in ki bo v kratkem popolnoma pregnala Italijane. Italijanska pasivnost v tem času je to še potrjevala.

Za veliko noč so mnogi terenski odbori OF, predvsem v okoliških vaseh, organizirali peko kruha in velikonočnih dobrot za partizane v Kremenjku. Revnejše in manjše vasi so odnesle svoje prispevke (moko, jajca, meso) v skupne baze, odkoder so jih odpravili v vojaške edinice. Drugod so povabili posamezne čete v vasi in hiše, da bi skupno z domačini praznovali praznike. Vzdušje je bilo tako, kakor bi moral biti vsak trenutek konec vojne.

V tem času je usmerila brigada svoje delo v okrepitev oborožitve in je s svojimi patroljami iskala zlasti orožje, ki je ostalo tu do konca vojne. Spotoma je zbirala prostovoljce. Pri tem so pomagali terenski aktivisti s svojo obveščevalno mrežo.

Italijani seveda niso držali križem rok. Spopad na Blatnem klancu,⁶ kjer so iznenadili četo 2. bataljona in je padlo 10 mož, trije pa so bili ranjeni, je bil opozorilo, da razvijajo Italijani močno obveščevalno službo.

Brigada se je večala. Italijani dolgo niso vedeli, kje točno tabori. Dne 11. aprila pa je med novimi borci, ki so se priključili brigadi iz Stične, prišel tudi ovaduh, ki je že čez nekaj dni pobegnul ter sporočil italijanskemu poveljstvu v Stični, kaj je videl in zvedel. V okviru nameranih akcij proti brigadi je 17. aprila padla v zasedo na Medvedjeku fašistična kolona,⁷ pri čemer so partizani uničili dva kamiona, pobili 7 fašistov, 7 jih pa ranili. Naslednji dan so začeli Italijani nastopati iz Stične proti Gorenji vasi. To kolono so partizanske zasede zlahka odbile. Druga kolona je prihajala iz Šentvida prek Pec in Artiže vasi. Tudi to so partizani odbili, pri čemer sta padla neki italijanski oficir in vojak, brigada pa ni imela izgub.

Italijanske represalije so bile običajne: požigi domov partizanskih somišljenikov in aktivistov ter ljudi, ki so se pridružili partizanskim enotam, zapiranje njihovih sorodnikov. Posledice ustrahovanj pa so bile čisto nasprotno kot so jih pričakovali: v brigado so prihajali novi in novi borci.

V tem času se je brigada premaknila v novo taborišče blizu Orlake. Taborišča Italijani niso odkrili zaradi velike konspiracije in velike pomoči ljudstva, ki je strogo kontroliralo vse prehode in ustavljalo sumljive ljudi. Italijani so v teh dneh pošiljali na to področje najrazličnejše opazovalce; »sorodniki«, ki že kdove koliko let niso videli oddaljenih sorodnikov, so se nenadoma spomnili nanje, posamezniki so prihajali nakupovat prehrano, češ da od italijanske aprovizacije ne morejo živeti; prišli so se tudi pogajat za nakup živine, dasi so vedeli, da obstajajo za nakupovanje za Prevod drugi ljudje. Zgodil se je tudi primer, da so po vaseh ponujali tekstilno blago čisto tuji ljudje, ki niti niso znali slovensko, govorili so samo francosko in nemško, italijansko verjetno niso hoteli. Izbirali so hiše, kjer so se ustavili, bili so silno vljudni. Ob aretaciji je bilo ugotovljeno, da so italijanski oficirji-obveščevalci, sicer drzni, v bistvu pa zelo naivni.

⁶ Isti, str. 230.

⁷ Isti, str. 237.

Nemci so močno okrepili obmejne postojanke, utrjevali so mejo z ovirami in minami. Italijani so spraznili manjše postojanke, zlasti ob nemški meji, kakor tudi osamljene postojanke v notranjosti, na primer Zagradec. Posvetili so se v glavnem krepitvi postojank ob železnici.

Delni umik Italijanov je prinesel občutek svobode, optimisti so že govorili o začetku konca. Splošno razpoloženje je bilo vsekakor pozitivnejše. Organizacije OF so se okrepile, v tem času so že začeli dajati ton vsemu delu partijski in skojevski sestanki, ki so bili predvsem v Krški vasi. Narodna zaščita je zaprisegla, njene patrulje so nastopale ponoči kot straže, so pa tudi patroljirale, če je bilo potrebno. Čedalje več prostovoljcev se je priglašalo za Štajerce in brigada je narasla na 400 mož.

Postajal je problem, kako oskrbovati brigado s prehrano. Postopoma jo je začelo primanjkovati, zbiranje hrane se je premaknilo v bolj oddaljene, še nedotaknjene kraje. Ker pa na primer v Suhi krajini že od nekdaj ni bilo posebnih zalog in se je bilo bati, da bo postala preskrba neprijeten problem, je brigada začela premišljevati o drugačnih načinih.

Šele 24. aprila je štab zvedel, da je z ukazom od 4. aprila treba organizirati II. grupo odredov. Zveze niso delovale; kurir, ki je nosil ukaz, je padel v roke Italijanov. Vsebinsko se stvari niso nič spremenile, šlo je le za ime skupine. Slovesno ustanovitev II. grupe z razvitjem zastave so opravili 1. maja na Kremenjku. Posamezni bataljoni so dobili imena po krajih, kjer naj bi delali na Štajerskem.

Na Dolenjskem so združili naraščajoče enote v Dolenjski odred, ki naj bi imel po ukazu od 9. maja štiri bataljone. V prvih dneh maja sta imeli II. in III. grupa skupno okoli 1800 oboroženih borcev.

Med načrti za pomladansko ofenzivo je bilo za II. grupo predvideno, naj gre čez Savo med Zalogom in Litijo. Da bi II. grupa lahko boljše opravljala svoje naloge, so nove borce usmerjali večinoma v njene enote. Večjih akcij ni delala, opravljala je predvsem patroljno službo na pomembnejših cestah (Grosuplje—Krka, Stična—Krka—Žužemberk).

Pripravljali so neopazen odhod na Štajersko; bataljoni so odhajali vsak zase in po raznih poteh na Polico, drugi borci pa so pripravili ta čas nekaj lažnih napadov na Stično in Šentvid. Po koncentraciji na Polici je 513 borcev II. grupe prešlo mejo. To je bil drugi poskus prehoda, ki se pa tudi ni posrečil. Prišlo je do hudih bojov, zlasti pod Tujim grmom. II. grupa ni mogla tvegati odkrite poti, zato se je umaknila. Imela je 11 mrtvih in približno toliko ranjenih, Nemci pa okoli 70 mrtvih in še toliko ranjenih. Grupa se je 22. maja vrnila in se 25. maja spet utaborila na vrhu Kremenjka.

Po dogovoru z glavnim poveljstvom naj bi do nadaljnjega II. grupa odredov varovala pota proti Ljubljani in smeri proti italijanskim posadkam ob železniški progi Ljubljana—Novo mesto. Prva akcija v tej smeri je bila rušenje komunikacij, ki so jo opravile enote Narodne zaščite skupno z bataljoni. V ta namen se je zbralo 25. maja zvečer okoli 600 za delo sposobnih moških in žensk. Prekopali so in z drevjem in telegrafskimi drogovi pregradili ceste Grosuplje—Višnja gora, Grosuplje—Krka, Krka—Zdenska vas, Stična—Zagradec, pri Žužemberku pa cesto proti Trebnjem, Mirni peči in Novem mestu. Posamezni bataljoni II. grupe so rušili tudi

železniško progo, pri čemer so se zapletli ponekod v manjše spopade z italijanskimi vojaki.

Ta dobro organizirana akcija je seveda zbudila pozornost okoliških posadk. Tako je bilo italijanskemu 11. armadnemu zboru že 27. maja jasno, da se je koncentrirala nekje okoli Kremenjka večja skupina partizanov. Žužemberška posadka, ki je bila blokirana, je poskušala 28. maja izpad proti Orlaki, pa so jo partizani zavrnil. Patrulje in zasede II. grupe so prepredle vse ozemlje in se Italijani niso mogli premakniti iz svojih postojank. Dne 30. maja zjutraj so na primer skušali iz Stične prodreti do Velikega Črneta. Patrulje 1. bataljona pohorskega odreda so jih takoj zavrnil.

Te vojaške akcije je spremljalo tudi politično delo vseh enot II. grupe v stiškem okrožju, saj so sodelovali na vaških sestankih s političnimi in kulturnimi prispevki ter pomagali organizirati in utrjevati odbore OF in Narodne zaščite, kjer jih še ni bilo.

V ta čas spada akcija v Višnji gori.⁸ Pripravljena je bila zelo konspirativno. Vojaško sta sodelovala dva bataljona savinjskega odreda ter okoli 400 članov Narodne zaščite z okoli 100 vozovi. Do zgodnjih jutranjih ur so odnesli do Pristave okoli 17.000 kg živil ter jih prek Vrhov prepeljali v Znojile. Del hrane so razdelili prebivalstvu, drugo pa spravili v skrita skladišča pri zaupnih ljudeh. Od tega dne so začeli na Krki peči kruh za partizane. Vsak borec je prejel dnevno polkilogramski hlebec.

II. grupa je nadaljevala s svojimi akcijami. Priprave za odhod proti Gorenjski še niso bile končane, zato so sklenili temeljito izkoristiti čas. Predvsem so hoteli porušiti železniško progo Ljubljana—Novo mesto ter uničiti belogardistično skupino pri Primskovem, za katero so zvedeli. Pričakovali so tudi močnejšo reakcijo Italijanov na zaplembo živil v Višnji gori. Zato so zavarovali vse prehode na osvobojeno ozemlje. Tako je na primer smer proti Hočevju nad Krko varoval 1. bataljon pohorskega odreda,⁹ ki je moral nadzirati Dobrepolje in Čušperk. Zavarovanje proti Žužemberku je prevzel 3. bataljon savinjskega odreda, 1. bataljon pa je po akciji v Višnji gori ostal kar na Polževem in varoval prehode iz Grosupljeja in Višnje gore.

Enote so nadaljevale akcije na železnici, italijanske posadke se pa tudi 5. junija še niso zganile. Tretja četa pohorskega odreda je nad Temenico ujela oboroženega belogardista, ki je povedal, kje je belogardistično taborišče. Vendar jih je pri obkoljevanju taborišča opazila straža in je okoli 10 belogardistov ušlo brez orožja čez nemško mejo. Četa je zaplenila lahki strojnici, 9 pušk ter opremo in strelivo. To je bil prvi spopad z organiziranimi belogardisti na tem območju, ki je hkrati opozoril z vso resnostjo na možnost novih zapletov.

Velika aktivnost II. grupe je prisilila poveljstvo italijanske divizije Isonzo na ustrezajočo protiakcijo. Predvsem so hoteli deblokirati Žužemberk kot pomembno središčno mesto v Suhi krajini, hkrati pa z akcijami vplivati na to, da bi se partizanske sile umaknile od železniške proge.

⁸ Isti, str. 299.

⁹ DOK VI/3 št. 145, str. 428.

⁹ Ferlež, Druga grupa odredov, str. 302.

3. bataljon savinjskega odreda se je po ukazu štaba II. grupe umaknil od Žužemberka, obkolitev pa so prevzele enote dolenskega odreda. Te so se po nekaj dneh umaknile, ne da bi o tem obvestile II. grupo. Seveda so to luknjo Italijani naglo izrabili. Enote 1. bataljona 24. italijanskega pehotnega polka iz Novega mesta so 6. junija ob podpori dveh oklopnih avtomobilov lahko nemoteno okrepile posadko v Žužemberku. Takoj nato so nadaljevale pot. Zadele so sicer na partizansko zasedo pod Rebrijo in pri Valični vasi, vendar je bila zaseda prešibka, da bi jih zadržala. Spotoma so nabrali skupino moških, nabrali žage in sekire ter vse skupaj naložili v avtobus, ki je drugače obratoval na tej cesti. Peljali so jih s seboj, da bi odstranjevali drevesne zapreke na cestah. Tako so sredi dopoldneva prišli do gozdička pod Znojilami blizu Špančevega mlina, kjer so v noči na 26. maj zaščitniki in partizani prekopali cesto in jo zaprli z drevjem. Tu se je italijanska kolona ustavila. Nekaj časa so streljali tjavdan v hosto, nato pa so izkrcali delavce, ki so začeli čistiti ceste, italijanski vojaki pa so zavzeli položaje ob cesti. Delo ni bilo lahko, saj je bila cesta dobro zadelana in ovir tu ni bilo mogoče obiti.¹⁰

Nekoliko pred dvanajsto uro so napadli Italijane partizani Šiškovnega bataljona in seveda takoj prekinili delo. Žagarji in sekači so se večinoma že pri prvih streljih razkropili v gozd, največ proti Špančevemu grabnu, deloma proti Gabrovčcu, od koder so se nato po gozdovih vrnili proti svojim domovom. Spopadi so se nadaljevali v presledkih ves dan. V mraku in v prvih nočnih urah so partizani napadli tudi kamione in blindo, boji pa so se nadaljevali v individualnih spopadih. Italijani so bežali, pri čemer se pa seveda zaradi teme ni dalo ugotoviti izgub. Po poročilu II. grupe so pustili Italijani na bojišču devet mrtvih, enajst pa je bilo ranjenih. Poleg tega so jim partizani močno poškodovali oklopnik, zažgali avtobus in nekaj kamionov. Zaplenili so 18 pušk, lahki minomet in strojnico ter precej streliva in opreme.

Tako je bil končan boj prvega dneva.¹¹

Italijansko poveljstvo je moralo že ponoči dobiti sporočilo, da preti bataljonu pri Gabrovčcu obkolitev in uničenje. Zato so 7. junija navsezgodaj poslali iz Novega mesta močnejšo motorizirano kolono iz 24. pehotnega polka, ki naj bi rešila obkoljence iz težkega položaja. Kolona je prišla zelo zgodaj do Gabrovčca, nadaljevala pot do gozdička ter pod partizanskim ognjem pobirala ranjence in izgublence, evakuirala še ambulanto v Piškurjevi hiši na križišču in se z ostanki prej obkoljenega bataljona vrnila v Žužemberk. Hkrati so italijanska letala v nekaj naletih bombardirala partizanske položaje ter Krško vas in Znojile, kjer so zažgala nekaj gospodarskih poslopij in ubila starejšo ženico Francko Baltič.¹²

Hkrati ko so italijanske novomeške enote reševale svoje obkoljence, so tudi Italijani iz Stične začeli prodirati proti Muljavi, da bi se združili z njimi. Štab druge grupe je postavil daleč pred Muljavo bočne zasede ki so s spretnim manevriranjem in naglimi napadi zadrževale sovražnika.

¹⁰ Isti, str. 305.

¹¹ DOK VI/3 št. 143, str. 412.

¹² DOK VI/3 št. 145, str. 430.

da ni mogel doseči svojih ter se je nazadnje moral ustaviti na črti Gorenja vas—Malo Črnelo ter se začel utrjevati.

Stab II. grupe je dobil podatke o sovražnih okrepitevah, ki so prihajale v Stično hkrati s topništvom, tanki in oklepniki. Sprevidel je, da bi ne bilo mogoče vzdržati pozicijskega boja, zato je sklenil, da zgrabi nasprotnika na stari, partizanski način. Seveda ni mogel za vsako ceno braniti Muljave.

Dne 8. junija zjutraj so začeli Italijani napadati s topniško in minometno pripravo. Obstreljevali so položaje, ki so jih prejšnji dan branili partizani med Muljavo in Ivančno gorico. Partizanske zasede so napadle samo za topniško pripravo nastopajočo pehoto ter se nato usmerile v gibčne bočne napade ter v napade na italijansko zaledje. Italijani so dopoldne zasedli Muljavo, partizani pa so jih takoj obkolili in nadaljevali s svojimi napadi.

Zdaj so bile torej v obroču italijanske sile okoli Muljave. Da bi jih rešilo, je poveljstvo divizije Isonzo poslalo na pomoč enoto iz Žužemberka, ki pa ni prišla dalj kot do Zagradca, ker so jo partizanske zasede odločno zavrnille.

Drugače je bilo z bataljonom 1. grenadirskega polka, ki ga je poslala na pomoč divizija Granatieri di Sardegna iz Ribnice čez Zdensko vas. Ta okrepljeni bataljon je nad Hočevjem zadel na zasedo 1. bataljona pohorskega odreda, kateri pa je odpovedala strojnica. Italijani so se prebili, udri na Krko ter zažgali na Vidmu nekaj poslopij in zasedli Videm in Gmajno, to je današnje Krko, za eno noč. Znašali so se nad prebivalstvom, opustošili in oplenili nekaj hiš, nato so se drugo jutro napotili proti Znojilam in tam prek na Muljavo, kjer so se prav tako znašali nad prebivalstvom, pustošili po hišah, nato pa odšli proti Stični. Grenadirji so bili najbolj razuzdani vojaki, kar jih je premogla italijanska vojska in so po svojem vedenju daleč prekašali najbolj zagrizene fašiste, malo so se jim po svojem ravnanju približevali še Turkeščanci v nemški ofenzivi 1943.

Operativno poveljstvo XI. armadnega korpusa navaja 12. junija pod odstavkom »Divizija Isonzo«: Zaključili represivne in očiščevalne akcije na obeh straneh ceste Stična—Zagradec in na področju Videm—Krka, o kateri smo poročali v točki 4 biltena z dne 8. t. m. Položaj znova stabilen. Naše skupne izgube poleg že navedenih v točki 1. biltena z dne 7. t. m.: 10 mrtvih, med njimi kapetan obmejne straže Gavotti (1), 26 ranjenih, med njimi 3 oficirji ter 2 pogrešana. Izgube upornikov so bile, poleg že navedenih dne 7. t. m. gotovo znatne, nismo pa jih mogli točno ugotoviti. Zaplenili smo orožje, municijo in eno motorno kolo. Pripisano z roko: Poslati moje sožalje obmejni straži (General Robotti).

(Poročilo XI. armadnega korpusa z dne 7. junija navaja dobesedno: »Naše doslej ugotovljene izgube: 7 mrtvih in 11 ranjenih. Izgube upornikov: kakih sto...«)¹³

Borec Kijev navaja v svojih spominih **V metežu** nekatere zanimivosti: V dneh muljavske bitke je vozil vlak samo na liniji Ljubljana—Grosuplje, in sicer enkrat sem, enkrat tja. Med Mrzlim poljem in Gorenjo vasjo južno

¹³ DOK VI/3 št. 146, str. 435.

od Stične je bila prava meja, kjer je bil mogoč prehod samo s partizansko prepustnico. Partizanske in italijanske straže so se videvale in poslovale kot bi bil popoln mir in urejena meja. — Začetek napada je bil 6. junija, in sicer je nastopil oklepnik z brzostrelnim topom, 3 kamioni in 150 fašistov. Oklepnik je bil poškodovan. Napadali so ga, da bi ga popolnoma uničili, pri tem je padel mitraljezec Volk. Prvič so napadli oklepnik okoli petih popoldne. V trdi temi so se umaknili. Oklepnik se je povlekel v zaklon. Ponoči so ponovili napad pod osebnim vodstvom Staneta in Tomaža. Pavijanova četa je zažgala kamione, dobila minomet in mine. Oklepnik so drugo jutro Italijani rešili.

Metod Jurčič poroča v **Borcu** 1967, str. 550, da so prišli terenci iz Znojil okoli 11. ure povedat v taborišče Šiškovskega bataljona, da prihaja sovražna kolona. Šli so hitro čez Žični vrh proti Znojilam. Zavzeli so položaje nad Višnjico, in sicer desni breg nad cesto od Špančevega mostu proti muljavskemu Smrečju. Italijanom je udaril v hrbet Varetov bataljon. Jurčičevo poročilo o smrti mitraljzca Volka se ne strinja s Kijevom. Jurčič tudi ne poroča, kako so se Italijani izvlekli, niti o prihodu njihove pomoči.

Franc Peskar, domačin iz Šentvida, borec II. grupe, poroča v svojih spominih **Preko Dolomitov na Štajersko** med drugim naslednje: Stab II. grupe je vedel za italijanske načrte, saj so vedeli za dovažanje okrepitev. Opisuje predvsem boj drugega in tretjega dne. Trdi, da so partizani najbolj trpeli zaradi min. Bil je v vodu, ki je odnašal ranjence. Odnašali so jih v zasilno bolnišnico v Jermanov laz nad Strugami. Ranjenci so bili ranjeni le od granat in od min. Ranjence je prinašalo še nekaj skupin, sodi, da je bilo vseh ranjencev okoli 15. Ko so se vrnili, so našli svoj bataljon v gozdu nad vasjo Kompolje.

Zanimivo, da Kijev v svojih spominih navaja, da so ga kot ranjenca v teh bojih odpemili v Vodice nad Čušperkom.

Muljavska bitka, kakor so dobili ime večdnevni boji od 6. do 12. junija 1942, so prvi večji boji v Ljubljanski pokrajini. Tu je prišla do izraza partizanska iznajdljivost, naglo reagiranje, izrabljanje tal ter spretno vodenje štaba, ki je vedno znal pravočasno odkriti najpomembnejšo točko ter premakniti vsi sile nanjo. Italijani so se znašli pred mnogo manjšimi partizanskimi enotami, ki pa so bile neprimerno gibčnejše. Prisiljeni so bili znova in znova klicati na pomoč druge svoje enote, pripravljene obkolitve so se jim zrušile in so sami zašli v zanke. Močno je prispevalo k vojaškemu uspehu tudi odlično sodelovanje prebivalstva in mladih organov OF s partizansko vojsko. Italijani so to naglo spoznali, zato so se tudi znašli nad neoboroženim prebivalstvom.

Italijanske posadke se nekaj časa po muljavski bitki niso lotile kakih večjih akcij. Zato so se bataljoni lahko skrivoma pripravljali na odhod. Da ne bi sovražnik opazil priprav za odhod in premikov, se je premaknil v bližino Lučarjevega kala prvi bataljon pohorskega odreda, na Polževem pa se je namestil proletarski bataljon Toneta Tomšiča. Organizirali so več napadov na železniško progo in na cestni promet, da bi na ta način skrili spremembe na terenu.

II. grupa odredov je bila v stiškem okrožju izredno priljubljena. To je povzročalo po eni strani njeno uspešno vojaško in politično delo, po

drugi strani pa dejstvo, da je bil velik del borcev prav s področja grosupeljskega in stiškega okrožja. Zato so jo pri njenem odhodu, ki ni bil na primer na Krki za nikogar skrivnost, vsi pospremili in ji zaželeli iskreno slovo ter zmagovit pohod. Grupa je odšla 20. junija zvečer in je bila po svojem sestavu dotlej najmočnejša partizanska enota na Slovenskem, saj je imela skupno 541 borcev in poleg drugega 2 težki in 25 lahkih strojnic. II. grupa je nastopila dolgo pot borb in zmag, med katerimi je še na tej strani meje bila že kar simbolična rešitev internirancev iz vlaka na Verdu.¹⁴

Čedalje širša aktivnost narodnoosvobodilnega gibanja, ki se ni omejevala le na večje ali manjše vojaške akcije, temveč je že prešla tudi na formalno prevzemanje oblasti, samostojno urejevanje javnih zadev, oskrbe in celo proizvodnje, zlasti na osvobojenem in polosvobojenem zemlji, je povsem naravno silila tudi okupacijske sile k odločnejšim nastopom. Ker so mislili, da imajo pred seboj »premagano ljudstvo« in da so oni zmagovalci, so seveda obravnavali vse kot upor proti »legalni, od boga in zgodovinskega razvoja« postavljeni oblasti.

Hkrati s formalno proklamacijo osvobojenega ozemlja so izvedli tudi vse druge ukrepe. Predvsem so odpravili staro občino, kjer je vedril močan nasprotnik narodnoosvobodilnega gibanja občinski tajnik Rebolj. Dne 23. maja sta v imenu OF prevzela občino član rajonskega odbora Lovre Brezar z Vidma in v imenu Dolenjskega odreda domačin Jože Godec. Takrat na občini navzoča občinski tajnik Franc Rebolj in občinski odbornik Hrovat z Malega Vidma se nista posebej upirala ter sta izročila, kar sta prevzemnika zahtevala. Denarja je bilo le malo.

Izvedena je bila tudi mobilizacija, ki sta jo vodila Janez Grm in Žan Hrovat iz Krške vasi. Mobilizacija sama je uspela, saj se je zbralo čez 50 mladih fantov, od katerih je bila večina oborožena. Na Krki so se zbirali tudi mobiliziranci z Illove gore. Ker so bili skoraj vsi aktivni člani Narodne zaščite, ni bilo posebnih ovir. Odšli so zelo slovesno med pesmijo in igranjem harmonike. Odpravili so se v Dolenjski odred.

Izjemne razmere so zahtevale tudi zmanjšanje premikanja prebivalstva iz kraja v kraj. Zato so bile uvedene propustnice. Za velikansko večino ljudi to ni predstavljalo nobenih ovir, omejevalo pa je tiste, ki so živeli od skritega kupčevanja ali od neugnane sle po obiskovanju sosednih krajev, kar je zlasti veljalo za razne mešetarje in jajčarice. Razumljivo je, da za nujne primere, na primer ob boleznih in podobnem, ni bilo ovir.

Terenski odbori OF oziroma narodnoosvobodilni odbori v vaseh, kjer so jih že izbrali, so se mnogo ukvarjali zlasti z razdelitvijo obveznosti do skupnosti in vojske. Bilo je še daleč do nove letine in je bilo treba vse, kar je bilo še pri ljudeh, varovati in pravilno razporejati. Pri tem so bili ljudje najbolj občutljivi, posebno ker pred sosedi niso mogli skrivati, koliko so pridelali, koliko prodali in kaj še imajo. Najbolj občutljivo je bilo odrajtovanje mesa, to se pravi, oddajanje živine, ki ni bila samo živilo, temveč tudi delovna sila, marsikomu silno potrebna. Pri tem je bilo potrebno, da se zavarujejo bajtarji, katerih sinovi so se prvi javili v vojsko.

¹⁴ Ferlež, Druga grupa odredov, str. 317.

Odločeno je bilo tudi o spremembah v šoli, vendar se odloki o tem niso izvajali tako hitro, ker se je bližal konec šolskega leta. Po sklepu okrožnega odbora z dne 3. julija naj bi bil poseben sestanek za učiteljstvo šol v Krki, Zagradcu, Polju, Ilovi gori, Hrastovem dolu, Selih pri Šumberku in Šmihelu v četrtek, 9. julija v Zagradcu. Ker pa je italijanski vpad nekaj dni prej ter zasedba Krke in Zagradca to onemogočila, je bilo vse preloženo.

Iz ječe se je vrnilo nekaj aktivistov, ki so bili zaprti ob akcijah proti grosupeljski četi. Izognili so se internaciji ter se srečno prebili do doma, kjer so se takoj vključili v delo. Zato pa se je opazilo, da so regularno ali skrivoma izginili nekateri aktivni člani bivših katoliških društev; večinoma so jih domači opravičevali, da so morali v bolnišnico.

Po odhodu II. grupe odredov je prišla bolj do izraza Narodna zaščita. Ker je mnogo mladih fantov že odšlo, so morali na njihova mesta stopiti starejši. V vaseh je bila organizirana stalna straža, posebno ponoči, da ne bi prišlo do italijanskega vpada nenadoma, ko bi bili ljudje nepripravljeni; skrbela je tudi, da bi bilo vse pripravljeno za primer letalskega napada, določeno je bilo, katere kleti v vasi so toliko trdne, da bi se dalo v njih skriti, pripravljeno je bilo vse za primer požara. Pri slednjem je bilo treba skrbeti za nagel premik gasilskih brizgaln. Opazovanje italijanskih vojaških akcij ter pripovedovanje ljudi o njih je čedalje bolj utrjevalo prepričanje, da so najbolj nevarni letalski napadi tako zaradi psihološkega vtisa kot zaradi boleče škode.

Že 8. junija 1942 je višje poveljstvo oboroženih sil Slovenija-Dalmacija ukazalo, naj se italijanske vojaške sile v Ljubljanski pokrajini začno z vso silo pripravljati na ofenzivo.¹⁵ Kot posebno pomembno so jih opozorili, da je treba zavarovati železniške proge, zapreti meje na vseh straneh, da se ne bi partizani izmikali ter se po končanih operacijah spet vračali. Dalje je zahtevalo, da je treba okrepiti in napraviti gibčnejše vse garnizije. Ljubljanski pokrajini so dodelili tudi večjo vojaško pomoč, ki je začela takoj prihajati v deželo in se razvrščati po garnizijah, zlasti ob progah. Letalstvo je nenadoma postalo gibčnejše, tudi njega so okrepili, osvobojeno ozemlje so dan za dnev preletavala posamezna letala, včasih tudi večje skupine, očitno bolj v poizvedovalne namene. Iz ohranjenih italijanskih poročil vidimo, da so dobivali v bistvu precej točne podatke, le da so bili mnogokrat zastareli in tolmačenja naivna. Nikakor niso mogli doumeti, da so partizani vojska, ki se neprestano premika, napada in spet umika.

V krški dolini jih je ozemeljska oblikovitost področja silila, da si za prihodnje operacije zagotovijo nekaj oporišč. Še vedno so imeli pred očmi, da je treba partizane, če jih že ni mogoče uničiti, vsaj pregnati daleč od železnice. Tako so v gornjem delu krške doline hoteli uresničiti že od vsega začetka vidno željo, da bi imeli na Krki utrjeno postojanko. Druga taka točka je bil Zagradec kot pomembno razpotje v zahodnem delu Suhe krajine.

Po njihovih podatkih je bilo v gornji krški dolini velikansko število partizanov, ki jih je treba obkoliti, zajeti, uničiti.¹⁶ Bržkone so temeljili po-

¹⁵ DOK VI/3 št. 144, str. 413.

¹⁶ DOK VI/3 št. 166, str. 503.

datki na gibanju II. grupe odredov. Napravili so načrt, po katerem so obkolili široko ozemlje od Ravnega dola prek Muljave do Sušice. Nastopali so iz Stične proti Muljavi in dalje proti Krki, iz Stične proti Kitnemu vrhu in Zagradcu, iz Višnje gore in Stične proti Sv. Duhu (Polževemu), posamezne oddelke so poslali tudi z raznih postaj kočevske železnice skozi gozdove proti Krki in vsem na desnem bregu Krke.

Akcija se je začela 7. julija 1942 okoli šeste ure zjutraj. Nastopale so enote 51. in 52. pehotnega polka ter 105. legija črnih srajc, podprti z lažjim topništvom, tanki in kamioni ter z nekaj letali.¹⁷ Pravzaprav precejšnje sile, če pomislimo, da so ozemlje branile le maloštevilne partizanske skupine, če ne upoštevamo članov Narodne zaščite, ki so tu in tam tudi posegli v boj. Poglavitno nastopanje od Stične so ovirale prekopane ceste. Nastopajoče skupine so jih spotoma popravljale, le v nekaterih primerih so jih obšle. Prišlo je do manjših spopadov s partizanskimi patroljami in Narodno zaščito, najodločneje pa se je postavil Italijanom po robu proletarski bataljon pod Dakijevim vodstvom, ki je imel svoje središče na Polževem. Proti temu bataljonu se je vrgla pomembna italijanska sila, ki je večkrat brezuspešno jurišala na Polževo ter je imela tudi primerno število žrtev. Bataljon in borci zahodnodolenjskega odreda se niso mogli obdržati, ker so italijanski oddelki kmalu prodrli skozi gozdove partizanom za hrbet in so se zato morali umakniti čez Krko v Suho krajino. Tudi po poti skozi Kitni vrh proti Zagradcu so Italijani med nenehnimi boji prodirali in dosegli svoj cilj. Na Krko je sredi popoldneva prodrla italijanska pehota iz gozdov nad Gradičkom ter od Hočevja in Laz za hrbtom in od Muljave čez Znojile in trebnjgoriških Sten v središče Krke, medtem ko so po cesti prihajali tanki, kamioni, nad Krko pa so nenehno krožila letala.

Daki trdi v svojih spominih v **Borcu**, da so že prej domnevali, da se bo začel večji napad, zato so odpravili vse delavnice in komoro v Suho krajino. Zgodaj zjutraj so se začele pomikati italijanske čete iz Grosupljega in Stične. Kolona iz Stične se je pomikala proti Muljavi, kolona iz Grosupljega se je razdelila na štiri skupine. Okoli dvanajste ure so poslali s Polževega patroljo 15 ljudi proti Muljavi. Italijani so jo pravkar zavzeli. Nato se je začel resnejši boj za Polževo. Tolkli so z minometi, večkrat so jurišali proti cerkvi, imeli so izgube. »Videli smo, da nas počasi obkoljujejo, zato smo morali pohiteti. Prebijali smo se proti Krki in od tu proti Lazam in Ambrusu. To je bilo okoli 5. ure popoldne...«

»Na Lazah smo srečali Kidriča; zahteval je, da takoj napademo Italijane in da jih moramo zadržati. Spravili smo se na noge in odšli. V gozdu smo padli v zasedo kakih 100 Italijanov, ki je prišla po gozdu iz Hočevja.« Vnel se je kratek boj, potem jim je le uspelo, da so se prebili na vrh nekega hriba, od koder se jim je odprl razgled (verjetno je bil to Šiški vrh) in so razločili še vedno streljanje okoli Krke in proti Ilovi gori z mitraljezi in s puškami. Vsepovsod je mrgolelo Italijanov. Vrnili so se v Laze, bilo jih je samo 40, no, do jutra se je zbral ves bataljon, okoli 140 ljudi.

Italijani so se ustavili na Krki.

¹⁷ DOK VI/3 št. 171, str. 517, 524, 525.

Središče italijanske posadke, ki so jo sestavljali predvsem fašisti 105. legije črnih srajc, je bilo v Krški vasi, nekateri manjši oddelki in straže pa so se nastanili tudi na Gmajni in Vidmu. Del 105. legije se je nastanil v Zagradcu ter je bil po cesti Zagradec—Lese—Krka neprestano v medsebojni zvezi. Komandant 105. legije črnih srajc je bil konzul Giuseppe Fossa.

Italijani se v gornji krški dolini niso počutili varne, saj so jih krog in krog obdajali gozdovi, ki so se jih nagonsko izogibali in bali. Zato so takoj poskrbeli za varnost. Posekali so precej drevja ob cesti Krka—Muljava ter začeli okoli Krške vasi graditi bunkerje, pravzaprav že skoraj majhne utrdbe. Posebno so jih okrepili na tistih mestih, koder so držale v vas vozne poti. Poleg tega so postavili na vseh količkah pomembnih mestih mitraljeze in minomete ter začeli streljati na vsako komaj zaznavno gibanje v bližnjih gozdovih, ki so jih nenehoma opazovali. Pri tem je prišlo seveda večkrat do smešnih in tragičnih nesporazumov, ko so smatrali pasočo se kozo za partizanski top, otroke, ki so nabirali jagode, za vojaško kolono in podobno.

S postojankama v Zagradcu in na Krki so zabili Italijani klin v široko osvobojeno ozemlje. Vzdrževali so takoj od začetka redne vsakodnevne zveze predvsem s Stično, a tudi z Zagradcem. Kasneje so si prizadevali očistiti svet ob cesti Krka—Dobrepolje, iz Zagradca pa so začeli zgodaj siliti proti Ambrusu, a so bili vselej odbiti. Poleg Dakijevega proletarskega bataljona je varovala prehode tudi 2. četa zahodnodolenjskega odreda pod vodstvom Efenke. Samo varovanje mostov pa ni preprečilo zvez med obema bregovoma Krke, saj Krka v tem predelu še ni tako neprehodna, da bi zastraženi mostovi že ustavili prehajanje.

Pred začetkom prave ofenzive so italijanska letala zasipala pokrajino z znanim proglasom Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino Emilia Graziolija ter komandanta XI. armadnega zbora generala Maria Robottija. Proglas je napovedoval izredne ukrepe v času ofenzive, napovedoval streljanje ljudi, požiganje posameznih hiš in celih krajev.¹⁸

Ofenziva se je formalno začela 16. julija ob devetih dopoldne. Odvijala se je po etapah, najprej na Notranjskem in Kočevskem, potem na Dolenjskem. Njena posebna značilnost, gledano s stališča Krke in okolice, je bila, da je velika italijanska vojaška sila prodirala v glavnem od Kolpe proti severu in hotela umikajoče se partizane stisniti ob zastraženo nemško-italijansko mejo. Kljub temu, da se je ofenziva že začela, se v nekaterih predelih to ni nič poznalo, če izvzamemo pogostejše izvidniške polete letalstva, ki je hotelo kontrolirati partizanske premike in bombardiralo posamezne kraje. Trajalo je kar precej časa, da so Italijani prečesali kočevske, notranjske in roške gozdove, čeprav so delali z močno okrepljenimi silami, saj je v ofenzivi sodelovalo 75.000 do 80.000 mož z okrepljenim letalstvom, topništvom in tanki.

Krško območje je ofenziva dosegla proti koncu avgusta. Premiki nekaterih italijanskih enot na linijo Žužemberk—Kremenjek—Sv. Križ—nemška meja so se začeli 17. avgusta. Dne 27. avgusta so se pomaknili oddelki prodirajoče divizije Granatieri na črto Dobrepolje—Zdenska vas—Zagradec,

¹⁸ DOK VI/3 št. 172, str. 527.

divizija Cacciatori delle Alpi pa na črto Brezov dol—Sv. Katarina—Žužemberk. Ta dan so s topovi obstreljevali vas Sela pri Šumberku in Volčeje jame.

Dne 24. avgusta se je začel tako imenovani četrti operativni cikel, ki je imel predvsem nalogo očistiti področje med Kočevskim rogom, Poljanami, gornjo Krko in nato potisniti partizane k nemški meji. Italijanska poročila navajajo osredotočenje in zgostitev partizanskih sil severno od Krke.

Kaže, da obmejnega predela niso mogli do kraja očistiti. Zato so ga večkrat bombardirali, obstreljevali s topništvom, spopadi pa so se nadaljevali tudi po še formalno zaključeni ofenzivi.

Med samo ofenzivo so se večji in manjši boji nadaljevali. Na novo postavljeni postojanki na Krki in v Zagradcu sta večkrat poslali svoje posadke čez reko Krko v Suho krajino, od koder so prihajala poročila, da so v Ambrusu in okolici zbirajo močne partizanske sile. Pri tem je prihajalo do manjših spopadov, ki pa niso privedli do posebnih sprememb.

Zahodnodolenjski odred, ki je kontroliral poleg drugega tudi premike fašistov med Krko in Zagradcem, je 16. julija pripravil zasedo med Marinčo vasjo in Lesami, da bi zašli vanjo fašisti iz Zagradca, ki so odhajali vsak drugi dan na Krko po hrano in pošto, saj so bili v bistvu le del 105. legije črnih sracij iz Krške vasi. Okoli 2. ure popoldne so fašisti prišli do zasede že nekoliko razviti v strelce, ker so menda opazili nekaj sumljivega. Sprejela jih je zaseda z desne strani Krke, torej z druge strani reke. Ko pa so se Italijani začeli umikati v breg na levi strani Krke, jim je tam padla v hrbet druga polovica zasede. Bitka je trajala poldrugo uro. Napadenim so prišli na pomoč fašisti iz Krške vasi, vendar šele po krajšem obotavljanju, saj so bili izredno presenečeni, da more priti do spopada sredi poldneva ob pomembni komunikaciji. Kaj prida niso mogli več pomagati. Po partizanskih poročilih so imeli Italijani okoli 80 padlih, partizani pa dva ranjena in enega mrtvega. General Robotti je obvestil Rim, da so izgubili 4 oficirje in podoficirje ter 15 vojakov, ranjenih pa da je bilo 12 vojakov in 2 oficirja. Daki trdi v svojih spominih (v Borcu, II, 1950, št. 7—8, str. 176), da je pri tem boju sodelovala tudi 2. četa proletarskega bataljona pod vodstvom tov. Šura. Potek boja opisuje zelo slikovito in pravi, da je takoj v začetku padlo 40 Italijanov, 40 drugih pa na begu. Trdi, da so bili predaleč od pobitih, da bi jim lahko pobrali orožje in opremo, ker je prihajalo s Krke na pomoč okoli 200 fašistov. Njihova četa se je nato umaknila v Ambrus, četa tov. Efenke iz zahodnodolenjskega odreda pa na svoje položaje na Kuželjevec.¹⁹

Italijani so po spopadu močno razsajali po Velikih Lesah, trdeč, da so delali partizani v sporazumu z vaščani, preiskovali so hiše in potem mimgrede ustrelili oskrbnika Hribarjeve vile Alojzija Globokarja, ki zelo verjetno ni bil v nobeni zvezi z napadom. Pobrali so vse moške iz vasi in jih odpeljali v Krško vas ter zaprli, trdeč, da jih bodo imeli za talce.

Še isti dan so natančno preiskali okolico, nastopilo je tudi letalstvo, kar pa so opravili vojaki divizije Cacciatori delle Alpi in ne fašisti. Pač pa so čez mesec dni ustrelili nekaj zagraških aktivistov, ki so jih s pritiskom na družine in z obljubami izvalili iz ilegale.

Kako je bilo na Krki, kjer je bila postojanka?

¹⁹ DOK VI/3 št. 71, str. 183, št. 174, str. 535, 536.

Prvi dnevi v postojanki niso prinesli nič nenavadnega, razen večjega vrenja in razgibanosti, ropotanja avtomobilov in podobno. Italijani so se razgledovali. Pošiljali so močnejše patrolje na vse strani, zlasti ob reki Krki, kjer jih je zanimalo, koliko je prehodna, nadalje ob cestah v razne smeri. Medtem so naglo rastle utrdbe, ki so jih postavljali okoli Krške vasi. Manjše bunkerje so postavili tudi povsod, kjer so stale straže, na primer na Vidmu proti gozdovom in hribom. Postopoma so se vojaki začeli približevati ljudem, tolkli so po nekaj slovenskih oziroma hrvatskih besed, drugo so skušali dopovedati z rokami. Iz pogovorov je bilo razvidno, vsaj tako so pripovedovali, da imajo že skušnje s partizani, ker so sodelovali v bojih z njimi v Črni gori. Poveljstvo posadke pa je stopilo v stike z občinsko upravo in z duhovščino. Tu so našli, kakor so kasneje poudarjali tudi v pismenih poročilih višjim forumom, ugodna tla za sodelovanje. Nedvomno so začeli takoj organizirati obveščevalno službo, ki pa se je v začetku tikala predvsem vojaškega položaja okoli postojanke. V kratkih pogovorih in skritih opazovanjih pa je bilo mogoče sklepati, da so prišli na Krko že zelo dobro seznanjeni s položajem, tako z razpoloženjem prebivalstva kot z močjo naprednih sil.

Z ustanovitvijo italijanske postojanke so naglo oživiljali belogardistični elementi. Vrnilo se je tudi nekaj fantov, ki so se v času osvobojenega ozemlja naskrivaj odpravili v Ljubljano, deloma v bolnišnico, deloma za delom. Njihovo aktivnost je bilo mogoče spoznati po močnejšem poudarjanju mnenja, da se je treba pomiriti z močnimi Italijani, treba je poživeti kupčijo, začeti izvažati les v Italijo in podobno, skratka vse tisto, kar se je v valovih širilo ves čas italijanske okupacije kot neka zlata obluba, ki pa ni bila nikoli izvedena. Stvarnih podatkov o organiziranju bele garde še dolgo ni bilo, le precej javno in živahno sestajanje v določenih hišah je dalo vedeti, da ne molijo rožnega venca.

S postavitvijo postojanke je bila presekana precejšnja možnost zvez z okolico, zlasti pa s Stično. Postopoma so postajale zveze tudi nemogoče. Zelo skrivoma so se po ženskah prenašale od vasi do vasi najpomembnejše novice in navodila. Iz utrdb v Krški vasi so fašisti nenehno opazovali, če se ne bliža po cesti kak neznan človek. Kasneje, ko so se ljudje nekoliko razgledali, so dodobra preračunali in pretehtali, kdaj je mogoče oditi iz hiše in kod je treba iti, da te ne opazijo, če hočeš opraviti količkaj sumljivo delo.

Odbori v krški dolini so v glavnem prenehali delati. Nekaj najbolj kompromitiranih aktivistov se je umaknilo v Suho krajino. Precej se jih je kasneje vrnilo, zlasti takih, ki so imeli pod kontrolo družine. Ker Italijani v začetku niso opravljali nobenih posebnih preiskav, je marsikdo mislil, da se bo dalo prebiti hudo dobo nekoliko potuhnjen pri vsakdanjem delu. Tolažili so se, da gre le za začasno zasedbo, medtem ko so belo nastrojeni že trdili, da bo postojanka ostala, dokler bodo Italijani na Slovenskem ali vsaj dotlej, dokler ne uničijo poslednjega partizana. Italijani pa, kot da jim ni nič mar, niso hodili po hišah, razen prvi dan, ko so iskali orožje; niso niti javno poizvedovali, kdo je pri partizanih. Smehljali so se in si skušali pridobiti ugled pri ljudeh, slovesno so hodili k maši, njihovi zdravniki so nudili pomoč civilistom, da jim ni bilo treba odhajati v Stično ali v Žužem-

berk, kar so itak prepovedali, ker so vsako tako premikanje ocenili za sumljivo. Drugače je postalo, ko so ljudje zvedeli, kakšne podatke skrivoma zbirajo od določenih ljudi. Vse to so opravljali zelo konspirativno, da so vzdrževali mnenje o nekaki neprizadetosti fašistov, in da bi njih ravnanje prezgodaj ne naletelo na kritiko.

Postopoma se je pritisk povečal. Najprej se je usmeril na to, da bi se »zapeljani« partizani vrnili domov. Njihove sorodnike, predvsem matere in sestre, so klicali na občino ali v župnišče ter jih pregovarjali, naj gredo v Suho krajino po svoje, da se ne bodo popolnoma izgubili oziroma preden bodo Italijani začeli izvajati konsekvence. Fašisti da bi lahko že takoj prvi dan požgali hiše ali preselili ljudi, vendar potrpežljivo čakajo, ker vedo, da fantje niso sami krivi. Nekateri, zlasti moški, so odklonili vsako posredovanje, češ da so sinovi odrasli in samostojni, večina žena, mater in sester pa se je odpravila na komando, kjer so dobile prepustnice in se odpravile po može, sinove in fante. Šlo je v glavnem za fante, ki so se odzvali majski mobilizaciji in so bili večinoma v zahodnodolenjskem odredu. Medtem se je večal tudi pritisk italijanskih ofenzivnih sil od Roga in čez Suho krajino, nekatere partizanske skupine so se razdelili v manjše oddelke, da bi se laže prebijale, in fantje so mislili, da bi se lahko najbolje skrivali kje blizu doma, kjer ne bi bilo treba skrbeti vsaj za hrano. Od tu je bil samo en korak do tihe vrnitve, nekateri so orožje zavrgli, drugi so ga previdno skrili za vsak primer. Italijani so bili širokogrudni. Ko se je pokazalo, da vračajoče samo na kratko zaslišijo, nato pa jih spustijo domov, je to postalo spodbuda za druge. Večina se jih je vrnila molče, kakor bi jih bilo sram, vračali pa so se tudi taki, ki bi zanje poprej nikoli ne verjeli. Taki posamezniki so v razgovoru z ljudmi na široko pripovedovali, da doživlja partizanstvo popoln razpad, da bežijo tudi komandanti, da je izredno slabo organizirana preskrba s prehrano in da se bliža čez Suho krajino na deset in deset tisoče Italijanov. Koliko takih predajajočih se partizanov je povedalo fašističnemu poveljstvu kaj posebnega, otipljivega, je težko dognati. Po kasnejših pogovorih bi človek sodil, da ne preveč, kakor bi se hoteli fantje zavarovati za vsak primer na obe strani. Poleg domačih fantov so vodili na fašistično poveljstvo v Krško vas tudi druge partizane, ki so se skušali prebiti čez Krko proti severu, zlasti na območju Zagradca in njegove okolice, kjer so fašisti varovali prehode.

Poleg partizanskih mater in žena so se zelo zgodaj lotili tudi tako imenovanih štajerskih beguncev in jih pod pretvezo, da jih bodo v primeru najmanjšega udejstvovanja vrnili na nemško stran, nekako blokirali.

V večini terenskih odborov je avtomatično nastopila sprememba. Zmanjšani obseg dela je pripomogel, da so se novi, nekompromitirani ljudje, predvsem ženske, postopoma znašli pri potrebnem vsakdanjem delu. Bila je seveda razlika med osrednjimi dolinskimi vasi, ki so bile dobro kontrolirane, in med obrobnimi, na gozdove naslonjenimi naselji. Tam se je delo odvijalo še precej časa kar v redu. Najprej je začelo zmanjkovati informacij. Materialno pomoč, predvsem zbiranje hrane, je bilo mogoče organizirati le pri oddaljenih vaseh in še to ponoči, zelo konspirativno. Ljudje so se namreč začenjali bati drug drugega. Pokazalo se je namreč, da so fašisti

zelo zgodaj zvedeli za nočne premike sorazmerno majhnih partizanskih skupin. Mreža njihovih obveščevalcev je postajala čedalje aktivnejša.

Italijani so se tudi sami napotili v gozdove, tako na primer proti Lazam in Korinju. Streljali so pač, ti pohodi pa so imeli značaj poizvedovanja, spoznavanja terena, skoraj bi dejal, da so se radi izognili boju.

Obenem z naraščajočo propagando, ki je postajala čedalje bolj odkrita in so se njeni nosilci že jasno opredeljevali proti osvobodilnemu gibanju, so se začele tudi preiskave. Tu in tam so poklicali na pogovor tudi koga manj izpostavljenega zaradi kakšnih podatkov, na primer zaradi kakih posebnih rekvizicij, zaradi prekopavanja cest, prenočevanja partizanov, zaradi peke kruha II. grupi, nato so se vrgli zlasti na vas Znojile, kjer so se partizani odkrito ustavljali, medtem ko so drugod opravljali vse več ali manj konspirativno. Hoteli so vedeti za skladišča blaga in municije, za orožje, za partizanske bolnišnice, češ da so bili v Znojilah vedno štabi in da vsi ljudje natančno vedo, kje in kam so vodile poti. Zanimali so jih zlasti ostanki utrdb nad vasjo, kjer je nekoč taboril neki bataljon iz II. grupe ter so po ostankih hoteli ugotoviti moč bataljona in njegovo delovanje. Posebno so pestili starega Škufco-Habjančka. Ker pa so bili Znojilčani sorazmerno zelo enotni, niso ob preiskavah izvrševali nobenih represalij, saj so se ljudje tudi pravočasno pripravili na vse.

Ko pa se je linija prihajajočih divizij že dotaknila bregov nad Krko, so pohiteli ter deloma s kratkimi zasliševanji, deloma s pozivi, največ pa kar z naglimi aretacijami na domovih odpeljali v Krško vas okoli 150 ljudi, vsekakor po dobro pripravljenih seznamih. Tiste dni so že prišli v dolino oddelki divizije Cacciatori delle Alpi, zasedli so vse ceste, naglo zgradili ob njih bunkerje in onemogočili kakršnokoli premikanje, češ da bodo tod boji z umikajočimi se partizani. Tega seveda ni bilo. Kolikor so umikajoči se partizani šli čez Krko, so šli po gozdovih.

To je bilo 27. avgusta.

V Krški vasi pod kozolci zbranih ljudi niso niti evidentirali, šele tik pred odhodom so sestavili nekake spiske, ki pa so bili nepopolni, predvsem pa nedokumentirani. Sredi popoldneva so ljudi naložili na avtomobile. V začetku so mislili, da pojdejo proti Stični, potem so nenadoma obrnili v nasprotno stran proti Dobropolju. Menda so dobili podatke, da je na Vrheh večja skupina partizanov, ki pripravljajo nekje med Krko in Stično napad na kolono. Na skupino partizanov, ki so bili nekje na Vrheh, so tisto popoldne izstrelili iz Krške vasi večje število granat.

Avtomobilska kolona, ki je peljala pobrane ljudi na postajo v Dobropolje, je vozila po dobro zastraženi cesti. Na obeh straneh ceste so bili že zgrajeni bunkerji, verjetno v zvezi z operacijami v zadnji fazi ofenzive, kakor so jih postavili tudi na pomembnejših mestih ob cestah v krški dolini. Aretirance so v Dobropolju naložili v živinske vagonce, jim priključili še skupino iz dobropoljske okolice, nato je odšel transport v Ljubljano, kjer so jih stlačili v šentpetersko vojašnico. Od tod so jih odpeljali v koncentracijsko taborišče na otok Rab.

Med internirance so spravili tudi tiste bivše partizane, ki so se predali, le redke posameznike so pustili doma. Duhovi so se ločevali. V naslednjih mesecih so se sorazmerno naglo vračali tisti, ki so zanje posredovali belo-

gardistični krogi. Seveda je bila vsaka vrnitev zvezana z obljubo sodelovanja v belogardističnih formacijah. Za druge internirance je treba reči, da so bili vsi do zadnjega »sumljivi«, v bistvu se niso Italijani ali kdor je že odločal o tem, pri nikomer zmotili; obstajala je torej dobra evidenca. Ker je šlo za tak množičen odgon, niso imeli niti najmanj časa in interesa za kakšna posebna zasliševanja in dokazovanja, saj so dobro vedeli, kaj hočejo napraviti na Rabu. V taborišče na Rab so odpeljali tudi kasneje več Krčanov, vendar nikdar več v takem številu. V decembru in januarju so preselili z Raba več šibkejših Krčanov v Renicci in druga taborišča, ko so po številnih smrtnih primerih taborišče na Rabu v začetku leta 1943, po stalingrajskem porazu, nekoliko zredčili. Večina Krčanov, zlasti trdnejših, je ostala na Rabu do konca ter so ob italijanski kapitulaciji stopili v Rabsko brigado in se z njo vrnili v Slovenijo.

S formalno končano ofenzivo in z odgonom večjega števila aktivnejših Krčanov so Italijani in domači belogardistični krogi menili, da je osvobodilno gibanje dobilo dovolj močan udarec in da se ne more več povzpeti do resnejše sile. Splošno vzdušje se je spremenilo. Naraščalo je nezaupanje med ljudmi, sosed ni več zaupal sosedu, oživele so medsebojne grožnje, prebudilo se je staro, že zdavnaj pokopano sovraštvo med posameznimi družinami. Naravno, da so najhujše dneve preživljale družine, ki so bile v kakršnikoli zvezi s partizani, interniranci ali pa so bile že od nekdaj znane po svoji naprednosti in neupogljivosti. Temu je treba dodati še boleč vtis raznih likvidacij, ki so jih opravljali Italijani ob zajetju posameznih partizanov in aktivistov. Streljali so jih na Vidmu v tako imenovani farovski loki ob reki Krki. Med ustreljenimi je bil tudi eden izmed začetnikov osvobodilnega gibanja in odličen komunist Janez Grm-Ovničkov iz Krške vasi, ki so ga z nekaj aktivisti zajeli na Vrheh.

Zveza z okrožnim odborom OF in s sosednimi središči se je pretrgala. Okrožni odbor se je najprej umaknil v Suho krajino, potem pa pred nastopajočimi vojaškimi silami na krimsko stran in nato v vasice ob nemški meji nad Stično, predvsem v Metnaj. Tu je delal lahko le omejeno, živel je deloma v bunkerjih, deloma pa se je moral od časa do časa priključiti partizanskim oddelkom, največ zahodnodolenjskemu odredu ali pa Gubčevi brigadi.

V taki situaciji je politično delo zelo oslabilo. Do skrajnosti je bilo onemogočeno prehajanje iz vasi ob nemški meji v dolino, kaj šele čez dolensko cesto in železniško progo ali celo čez reko Krko v Suho krajino. Trajalo je precej časa, da so se zveze spet sklenile, normalizirale.

V teh časih so si ostali zvesti le bližnji sorodniki aktivnih partizanov, zapornikov in internirancev. Ljudje so bili sicer pod hudo kontrolo, postopoma pa so iznajdljivo odkrili priložnosti za nujne medsebojne dogovore in sporočila. Izoblikovala se je mreža zaupnikov, ki je vzdrževala vzdušje na določeni višini. Med temi terenskimi delavci, ki so molče in četudi pod kontrolo opravljali svoje naloge, so bili zlasti Tone Piškur in Janez Uršič iz Gabrovčca, Janez Perko z Gmajne, Janez Kalar iz Krške vasi, Rudolf Breagar z Virja in Johan Podržaj iz Gradička. Niso se mogli redno sestajati, uporabljati so morali načine kratkih dogovorov in srečanj, opazovali so in

spremljali dogajanja, zapomnili si pomembnosti, dvigali zavest in takoj ob italijanski kapitulaciji prevzeli tudi na zunan vse v svoje roke.

Veliko oviro so predstavljali organizirani belogardisti iz belogardističnih oboroženih oddelkov. Poznali so ozemlje, poznali posamezne ljudi, njih razpoloženje, zasledovali njih gibanje, delo in govorjenje. Italijani sprva niso bili preveč navdušeni zanje, ker so mislili, da so z ofenzivo do kraja uničili osvobodilno gibanje in partizansko vojsko. Nenadni partizanski uspehi v pozni jeseni (Ajdovec, Dob, Žužemberk) pa so jih streznili ter so se začeli resneje ozirati po »zaveznikih«.

V okolici Krke so nastali belogardistični oddelki najprej v Dobropoljah, kjer so ga ustanovili že 1. septembra, še isti dan popoldne v Zagorici, in v Strugah 4. septembra.²⁰ Dobropoljski novopečeni belogardisti so šli na večji pohod skozi suhokrajinske gozdove skozi takoimenovane Javhe na Krko, kjer jih je v Krški vasi pozdravil celo sam general Robotti, in to že 10. septembra.²¹ Kaže, da se je njihovim voditeljem zelo mudilo. V Žužemberku je ustanovil belogardistično formacijo krški fašistični poveljnik Fossa dne 5. oktobra. Sorazmerno zgodaj so take formacije nastale tudi v teme-niški dolini ter v Selih pri Šumberku.

Osrednja osebnost protiosvobodilnega dela na Krki je bil prav gotovo župnik Franc Jeraša, medtem ko je bil njegov kaplan Jernej Svete politično manj aktiven, mogoče celo boječ, saj je takoj po proklamaciji osvobodjenega ozemlja v maju 1942 odšel s Krke in se ni več vrnil. Okoli Jeraše se je zbralo nekaj bivših slovenskih fantov in starejših klerikalnih posestnikov. Zlasti aktiven in po svojem položaju pomemben je bil občinski tajnik Franc Rebolj. Tiha želja vseh je bila, da prej ko mogoče dobijo domačo vojaško formacijo, ki bi postala nekak temelj prihodnje slovenske klerofašistične oblasti.

Krški fašisti so se z belogardistično formacijo nekoliko obotavljali, delali so previdno, toda vztrajno. Poveljstvo 105. legije je že 12. septembra poročalo svojim nadrejenim:

»Na ozemlju naših posadk smo ustanovili 45 jeder civilistov. Za sedaj smo jih oborožili z ročnimi bombami, da bi branili vasi, poročali o gibanju, moči in namenih partizanov, nadzirali sovaščane, prijavljali somišljenike, informatorje in sumljive ljudi. Kadar je možno, zasledujejo in love upornike. V nekaj dneh je teh prostovoljcev naraslo na okrog 400. Njihovo najbolj koristno delo je sedaj pri obveščevalni službi ...

Ugledni ljudje, posebno duhovniki, bolj zaupljivo, odkritosrčno in z vidnim navdušenjem sodelujejo pri našem čiščenju in izboru ...« (Cacciatori delle Alpi, poveljstvo 105. legije črnih srajc, M 539/I z dne 12. septembra 1942, petnajstdnevno poročilo)²²

Po vsem tem se jim je zdelo, da je situacija dozorela in da lahko odkrito začno. Dne 28. septembra so Italijani na župnikovo pobudo in na pobudo Antona Roglja iz Trebeža razposlali pozive za belogardistično formacijo. Na italijanskem poveljstvu se je zbralo 50 mož. Da so nekateri prišli

²⁰ Saje, *Belogardizem*, II. izdaja, str. 441, 442.

²¹ Isti, str. 442.

²² Isti, str. 447.

le prisiljeno, je jasno, saj so pozive spremljale grožnje z internacijo in drugi pritiski.²³

Mobilizirance so Italijani nekaj tednov vadili v uporabi orožja in jih nato oborožili. Najprej so jih hoteli poslati na Korinj, potem pa so jih začasno nastanili v Piškurjevi hiši na križišču pri Gabrovčcu. V februarju so se potem preselili v Hočevlje, kjer naj bi bili skupno s Korinjem nekaka predstraža italijanske posadke na Krki ter bi tako prestregli prve partizanske udarce.

Njihova pglavlitna naloga pa je bil predvsem boj proti skrivoma delujočim domačim aktivistom, zlasti proti tistim, ki so živeli v okoliških gozdovih ali pa v domačih bunkerjih. Tako so po informacijah svojih sodelavcev kmalu odkrili v Velikih Lesah bunker, v katerem sta živela Franc Poljanec iz Gabrovčca in Franc Koščak mlajši. Aretirali so ju in izročili fašistom, ki so ju odpeljali v Ribnico, kjer so ju ustrelili 31. marca 1943 po italijanskem porazu v Jelenovem žlebu.

Podobno je bilo s skupino aktivistov, ki si je uredila več bivališč v širokih gozdovih od Javh do Šentromarja med Korinjem, Dobrepoljem in Krko. To so bili Vladimir Ožbolt, učitelj s Korinja, Henrik Pajk in Anton Zajc z Vidma na Krki ter Jože Zupanc iz Znojil. Belogardisti so dolgo napovedovali, da jih bodo odkrili in da že približno vedo, kje so. S pomočjo obveščevalcev so našli mesto in jih obkolili. Tone Šeme z Vidma na Krki je pravočasno skočil iz skrivališča in pobegnil. Druge so odpeljali na Krko in jih izročili Italijanom. Po pripovedovanju ljudi so jih Italijani baje hoteli poslati v internacijo, ker jih menda niso zalotili z orožjem, toda na pritisk belogardistov in župnika Jeraše so se jih odločili ustreliti. Ustrelili so jih 22. februarja 1943, in sicer vsakega posebej pred njegovim domom. Ožbolta so ustrelili pred šolo na Korinju. Po izpovedi komandanta belogardistov Antona Roglja so belogardisti za to svoje dejanje dobili 150 litrov vina, nekaj konzerv in vsak še 200 lir. S tem so napravili »sedmino« v gostilni pri Borštniku na Vidmu, kjer so prepevali in plesali.²⁴

Tako se je zdelo, da so skoraj do kraja opravili delo. Toda že nekaj tednov kasneje so Suho krajino obiskale partizanske brigade in siloviti boji okoli belogardističnih postojank so oznanili, da osvobodilne sile še daleč niso omagale.

²³ Isti, str. 449.

²⁴ Isti, str. 450. Zaslíšanje A. Roglja pred PVS v Ribnici 7. oktobra 1943.

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA, HIŠ IN STANOVANJ OD LETA 1910 DO 1971 V 213 NASELJIH OBČINE GROSUPLJE

Ivan Ahlin

Naslednji setavek obravnava gibanje števila prebivalcev od popisa v letu 1910 do popisa v letu 1971 in izgradnjo stanovanjskih hiš in stanovanj v 213 naseljih v občini Grosuplje.

Podrobno so prikazani podatki za vsa naselja o številu prebivalcev ob popisih v letih 1910, 1931, 1948, 1953, 1961 in 1971. Pravtako so za ista popisna obdobja prikazani podatki o številu stanovanjskih hiš in v popisnem letu 1971 število stanovanj za ista naselja.

Od popisnega leta 1910 do popisnega leta 1971 se je število prebivalcev v občini Grosuplje povečalo za 2602 prebivalca.

Ob popisu prebivalca v letu 1948 je imelo kar 114 naselij manj prebivalcev kot ob popisu leta 1910. Število prebivalcev v občini pa se je povečalo za 3%. Ob popisu prebivalstva v letu 1971 je bilo za 4% več prebivalcev kot v popisnem letu 1953. Tudi v tem obdobju se je kar v 134 naseljih zmanjšalo število prebivalcev.

Morda bodo ti in še nekateri drugi podatki, ki jih bom objavil v naslednjih številkah Zbornika, koristni pri ocenjevanju obdobja, za katera so zbrana, zagotovo pa bodo služili pri načrtovanju bodočega razvoja.

VIRI

- ¹ Popis prebivalstva in stanovanj 1971. leta — Zvezni zavod za statistiko
- ² Važnejši podatki 1963 — Zavod za statistiko in proučevanje gospodarstva Ljubljana
- ³ Podatki o popisu prebivalstva in hiš — Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani
- ⁴ Statistična služba pri občini Grosuplje — Odredba o združitvi o razdružitvi in preimovanju nekaterih naselij v občinah Sežana, Črnomelj, Grosuplje, Novo mesto, Maribor, Ajdovščina in Krško. (Uradni list SRS 3/71)

1	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971	
	Prebji. Valci	Stan. hiše	Prebji. Valci	Stan. hiše	Prebji. Valci	Stan. hiše	Prebji. Valci	Stan. hiše	Prebji. Valci	Stan. hiše	Prebji. Valci	Stan. hiše
1. Grosuplje	395	71	573	94	753	122	884	132	1.380	212	2.660	748
2. Ivančna gorica	44	9	50	11	136	26	179	33	321	61	447	134
3. Smarje	292	60	343	65	362	63	406	68	465	84	731	213
4. Vičšnja gora	491	105	490	102	455	109	537	111	634	129	560	179
5. Šentvid	482	76	467	98	448	106	523	112	635	131	703	215
6. Krka	291	56	239	51	218	60	233	50	199	50	202	64
7. Zagradec	94	28	139	28	112	23	98	26	97	29	96	27
8. Videm	217	42	228	43	227	47	363	63	342	70	318	98
9. Ambrus	245	61	276	63	249	47	246	50	235	51	247	57
10. Artiža vas	69	13	85	16	74	14	58	12	47	13	43	13
11. Bakerc	20	8	42	8	25	4	21	4	15	5	14	4
12. Bičje	112	22	108	21	99	19	106	19	91	19	84	19
13. Bičji vrh	81	12	77	13	69	11	63	12	60	13	54	15
14. Boga vas	28	9	21	6	25	6	24	6	24	6	25	6
15. Bojanji vrh	69	15	58	13	62	14	61	14	63	16	62	17
16. Bratnice	35	9	30	9	29	9	24	9	34	9	32	11
17. Breg pri Dobu	9	2	11	2	7	2	16	4	23	3	17	4
18. Breg pri Velikem Gabru	34	14	63	13	53	11	48	11	53	12	42	12
19. Breg pri Zagradcu	33	9	36	9	34	7	37	7	29	7	26	6
20. Brezje pri Grosupljem	97	18	81	19	83	18	89	19	107	21	92	25
21. Brezovi dol	163	42	154	48	196	36	167	36	158	37	163	38
22. Bruhanja vas	170	33	157	34	163	28	147	32	132	32	141	35

2 : 8
6 : 12
Vanja
Stanja

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971	
	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše
1. Brijuni	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
23. Brvace	55	10	68	14	68	10	62	10	74	10	82	21
24. Bukovica	148	34	145	34	143	27	131	28	96	21	82	21
25. Cerovo	41	10	57	10	48	8	53	8	49	8	46	9
26. Cesta	312	68	311	70	264	59	281	64	272	65	246	67
27. Cikava	62	14	85	17	78	16	102	20	135	23	127	32
28. Čagošće	58	15	54	15	74	15	74	15	56	15	49	16
29. Češnjice pri Zagradcu	74	18	84	18	62	13	59	12	54	13	57	13
30. Čušperk	60	12	78	12	68	12	78	11	96	16	104	23
31. Debeče	56	10	54	10	64	11	59	11	34	10	31	10
32. Dečja vas pri Zagradcu	48	11	48	11	50	10	47	11	36	10	49	11
33. Dedni dol	92	22	112	27	84	20	84	20	103	21	98	24
34. Dob pri Šentvidu	126	32	144	32	172	36	159	34	144	35	155	42
35. Dobrava pri Štični	52	9	51	8	48	8	44	8	36	7	36	8
36. Dole pri Polici	60	11	55	12	58	11	58	11	46	13	36	11
37. Dolenja vas pri Polici	50	10	74	12	61	12	52	12	47	12	50	11
38. Dolenja vas pri Temenici	24	4	28	4	22	4	24	4	22	4	22	6
39. Fužina	139	41	165	45	168	40	164	39	152	41	138	46
40. Gabrje pri Ilovi gori	48	8	37	8	33	7	27	7	23	16	12	6
41. Gabrje pri Štični	160	39	147	36	155	35	144	33	159	34	154	38
42. Gabrovčec	103	22	95	22	99	24	95	23	98	26	98	24
43. Gabrovka pri Zagradcu	94	23	98	24	123	21	109	22	89	22	81	22
44. Gajniče	55	9	53	9	41	9	40	8	46	11	35	13

1	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		2 : 6 8 : 12	
	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise	Predj. Stan. hise		
54. Gatina	123	20	120	23	106	21	108	24	116	25	103	27	86	95
46. Glagovica	91	26	90	25	88	24	95	26	130	29	128	33	97	135
47. Gorenja vas pri Polici	56	13	57	13	42	14	45	15	55	14	65	19	75	144
48. Gorenja vas pri Polici	46	9	34	8	31	8	28	8	43	8	40	7	67	143
49. Gorenje Brezovo	69	12	65	12	62	12	60	12	55	12	55	11	90	92
50. Gornji Rogatec	48	8	38	7	38	7	39	7	41	7	28	7	79	72
51. Gradiček	56	8	49	8	34	8	39	8	32	8	29	7	61	74
52. Grintovec	61	17	66	17	78	17	77	19	75	21	62	21	128	81
53. Griže	32	7	46	7	22	4	22	4	18	4	13	5	69	59
54. Grm	52	12	39	11	46	12	54	11	39	11	34	12	88	63
55. Hočevje	136	22	116	24	131	22	126	23	94	21	94	23	96	75
56. Hrastje pri Grosupljem	51	12	72	12	80	17	80	17	78	17	64	17	157	80
57. Hrastov dol	88	22	133	24	106	17	100	19	92	19	88	20	120	88
58. Huda Polica	30	5	29	5	30	5	31	5	33	6	27	5	100	87
59. Jerova vas	37	7	37	8	40	8	41	8	42	9	38	4	108	—
60. Kal	171	35	192	37	155	27	142	27	121	27	112	26	91	79
61. Kamni vrh pri Ambrusu	78	17	73	18	94	16	83	16	72	17	61	17	121	73
62. Kamno brdo	20	4	24	4	23	4	22	4	16	4	19	4	115	86
63. Kitni vrh	106	24	108	25	123	20	123	21	101	13	75	22	116	61
64. Kompolje	501	111	570	118	538	111	512	117	485	117	444	118	107	87
65. Kožljevec	43	9	32	7	34	8	35	8	35	8	26	6	79	74
66. Kriška vas	98	17	87	18	73	17	72	17	66	16	59	15	74	82

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971	
	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
67. Krška vas	132	34	116	34	108	31	114	31	124	32	116	27
68. Kuželjevec	77	17	67	16	73	15	58	14	42	11	40	13
69. Laze nad Krko	74	14	74	16	52	13	46	13	47	13	38	10
70. Leskovec	135	23	128	24	106	20	103	20	103	19	91	18
71. Leštevje	60	16	60	17	49	14	51	14	49	14	42	14
72. Lučarjev kal	111	22	99	22	88	18	88	18	90	20	70	17
73. Luč	234	44	249	47	223	47	221	48	218	48	206	50
74. Mala Dobrava	39	7	42	6	38	7	32	6	28	6	32	7
75. Mala Goričica	26	5	28	5	28	5	22	5	25	5	20	5
76. Mala Ilova gora	115	19	105	20	111	20	97	18	89	18	74	20
77. Mala Loka pri Višnjji gori	35	9	47	8	40	8	31	8	40	8	40	10
78. Mala Račna	136	26	143	26	189	33	175	31	173	34	157	36
79. Mala Stara vas	85	16	92	18	70	16	64	15	82	17	87	19
80. Mala vas k. o. Ponova vas	69	12	69	12	92	17	85	17	92	19	94	25
81. Mala vas k. o. Zagr. in Zd. v.	190	37	192	38	152	32	157	33	150	36	151	37
82. Male Češnjice	67	19	75	19	68	16	70	16	64	19	68	21
83. Male Dole pri Sentjurju	46	13	54	13	50	9	45	9	40	9	29	9
84. Male Kompolje	25	5	30	6	38	8	38	8	30	9	25	8
85. Male Lese	52	15	55	15	58	15	50	14	50	14	39	13
86. Male Lipijene	181	34	143	33	124	24	123	28	109	26	68	25
87. Male Pece	31	6	24	6	21	4	25	4	21	4	21	4
88. Male Rebrec	45	8	43	9	45	7	34	7	37	7	33	7

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971			
	Prebci	Stan. hiše	Prebci	Stan. hiše	Prebci	Stan. hiše	Prebci	Stan. hiše	Prebci	Stan. hiše	Prebci	Stan. hiše		
89. Male Vrhe	43	10	55	9	39	7	38	7	37	8	20	7	91	53
90. Mali Kal	33	7	21	6	28	6	28	5	23	5	27	6	85	96
91. Mali Konec	26	7	26	7	29	7	26	7	27	7	26	6	112	100
92. Mali Korinj	109	24	131	29	110	24	95	22	80	19	74	19	101	78
93. Mali vrh pri Smarju	98	17	96	23	122	25	123	30	132	26	154	43	124	125
94. Malo Crnelo	47	9	45	9	42	10	41	11	54	12	44	11	89	107
95. Malo Globoko	57	13	68	13	52	11	57	11	47	12	47	12	91	82
96. Malo Hudo	92	20	100	21	107	19	103	21	105	21	114	38	118	111
97. Malo Mlačevo	131	22	142	22	103	21	92	21	101	22	81	25	79	88
98. Martinča vas	96	17	110	18	85	18	74	19	118	17	86	21	89	116
99. Medvedica	80	13	79	13	56	12	60	12	48	11	46	12	70	77
100. Mekinje nad Stično	76	19	60	18	61	16	64	16	59	16	69	20	80	108
101. Metnaj	191	37	167	36	141	28	149	29	135	29	109	31	74	73
102. Mevce	36	6	27	6	30	6	30	6	27	5	20	5	83	67
103. Mlačevo	111	25	126	25	135	26	82	19	88	20	97	22	122	118
104. Mrzlo Polje	45	7	25	4	31	7	41	7	39	7	40	11	69	98
105. Mujsava	155	33	189	34	226	45	227	44	247	48	234	61	146	103
106. Nova vas	55	10	46	10	45	9	42	9	42	10	42	10	82	100
107. Obolno	31	10	39	6	27	6	25	6	21	5	16	5	87	64
108. Oslica	53	12	71	13	66	12	55	12	51	12	58	16	125	105
109. Osredek nad Stično	26	6	27	5	21	4	21	4	13	4	12	4	81	57
110. Paradišče	92	11	74	11	45	10	47	10	54	10	49	10	49	104

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971			
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
111. Pece	83	17	92	18	103	18	92	18	91	17	81	17	124	88
112. Peč	77	14	76	15	73	14	67	14	82	14	67	15	95	100
113. Perovo	88	16	120	19	136	22	128	23	122	24	155	—	—	—
114. Peščnik	54	10	30	10	52	16	89	18	69	18	64	17	96	72
115. Petrušnja vas	163	39	167	37	156	36	167	38	151	36	147	40	96	88
116. Planina	34	5	26	5	30	5	33	5	28	5	20	4	88	61
117. Pješivica pri Žalni	124	20	109	20	87	19	90	19	91	19	84	20	79	93
118. Podboršt	93	22	86	20	75	21	74	21	75	19	107	25	81	145
119. Podbukovje	162	39	183	40	169	32	168	33	129	35	132	35	104	79
120. Podgora	178	40	181	38	160	37	138	36	115	34	126	31	90	91
121. Podgorica	183	30	207	34	236	35	129	20	108	20	82	21	129	64
122. Podgorica pri Podtaboru	43	10	57	10	67	10	58	10	57	10	39	9	156	67
123. Podgorica pri Šmarju	68	14	78	14	82	14	78	13	71	14	57	14	121	73
124. Podpeč	177	35	149	33	141	32	129	32	118	31	116	30	80	90
125. Podsmreka pri Višji gori	6	1	40	8	78	8	58	8	40	8	41	8	1300	71
126. Podtabor pri Grosupljem	137	29	121	29	124	30	142	31	156	32	145	40	91	102
127. Pokojnica	52	15	74	14	58	13	65	15	66	16	69	21	112	106
128. Polica	244	45	245	48	243	51	225	51	243	52	227	58	100	101
129. Poljane pri Stični	65	13	75	13	63	12	55	12	46	9	34	7	97	62
130. Polje pri Višnji gori	45	8	47	8	34	5	41	6	42	6	39	7	76	95
131. Fonikve	316	69	319	70	500	75	515	81	452	81	490	91	158	95
132. Fonova vas	258	49	241	50	288	52	283	57	321	59	302	76	112	103

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971			
	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše	Preb.	Stan. hiše		
133. Potok pri Mujiavi	37	11	57	10	52	12	52	12	60	12	58	12	141	112
134. Praproče pri Temenici	42	9	43	8	44	8	43	8	39	8	34	9	105	79
135. Predole	86	15	89	16	82	16	82	17	74	17	68	18	95	83
136. Predstruge	61	8	63	13	80	18	87	19	95	15	130	36	131	149
137. Primiča vas	114	29	115	30	137	22	133	24	103	22	106	22	120	80
138. Pristava nad Stično	21	6	44	5	13	4	8	3	15	5	14	4	62	175
139. Pristava pri Višnji gori	32	5	22	4	8	2	8	2	5	2	8	3	25	100
140. Pristavja vas	69	15	58	11	48	13	45	14	65	14	51	14	70	113
141. Pungert	38	9	36	9	33	6	37	6	28	6	25	7	87	68
142. Radohova vas	109	27	165	27	127	29	150	32	189	30	176	47	117	117
143. Ravni dol	38	7	41	8	36	7	29	7	25	6	22	5	95	76
144. Razdrto	51	12	70	16	116	22	124	26	150	29	150	29	227	—
145. Rdeči kal	48	14	65	16	51	11	46	11	37	11	35	9	106	76
146. Rožnik	83	16	88	17	79	16	75	16	60	17	56	16	95	75
147. Sad	49	9	38	9	39	8	37	8	35	7	30	9	80	81
148. Sela pri Dobu	19	4	24	4	32	4	31	4	31	4	26	4	168	84
149. Sela pri Šmarju	112	18	109	18	98	21	93	20	88	21	90	24	88	97
150. Sela pri Višnji gori	51	10	67	12	61	10	50	10	36	10	45	10	120	90
151. Selo pri Radohovi vasi	36	8	67	10	61	9	54	10	74	9	56	17	169	104
152. Spodnja Draga	126	28	156	20	96	27	93	26	89	22	90	26	76	97
153. Sp. Slivnica	285	58	297	63	280	63	303	62	324	63	295	74	98	97
154. Sp. Blato	124	23	125	23	100	22	96	22	109	23	103	29	81	107

1	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971	
	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše	Preb. Valci	Stan. hiše
155. Sp. Brezovo	108	24	124	25	107	23	108	25	109	26	115	25
156. Sp. Duplice	40	7	36	7	33	7	33	7	41	7	36	9
157. Stari trg	119	25	128	27	91	19	98	19	85	18	90	22
158. Staro apno	76	16	77	16	55	15	58	15	43	14	38	13
159. Stična	461	104	498	90	535	102	573	102	584	107	631	174
160. Stranska vas ob Višnjici	48	11	50	8	70	13	70	15	51	15	50	17
161. Studenec pri Iv. gorici	43	10	46	10	73	16	90	19	102	25	123	31
162. Sušica	131	30	130	30	129	25	121	26	98	26	75	22
163. Sentjurje	109	21	101	20	105	19	100	19	82	19	76	18
164. Sentpavel na Dolenjskem	160	38	150	37	168	38	178	36	178	37	134	35
165. Skofije	48	12	60	12	61	12	47	10	63	11	62	14
166. Škrjanče	55	11	52	9	41	9	57	10	57	9	54	15
167. Temenica	102	30	116	29	107	24	109	27	118	28	125	35
168. Tlake	54	12	92	17	85	18	96	21	121	23	68	23
196. Tolčane	49	15	66	14	49	11	60	12	62	13	54	14
170. Trebež	10	3	7	3	14	3	8	3	5	3	9	3
171. Trebnja gorica	78	16	90	17	89	16	74	14	71	15	78	16
172. Trnovica	30	6	35	6	38	5	32	5	25	5	32	5
173. Tročine	49	8	38	8	39	8	42	8	39	8	28	6
174. Udje	121	22	100	20	105	21	93	20	81	20	72	18
175. Valtična vas	102	21	135	26	125	21	112	22	100	21	85	21
176. Velika Dobrava	71	14	64	14	53	13	61	13	72	14	74	15

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971			
	Prcbi.	Stan. hisc.	Prcbi.	Stan. hisc.	Prcbi.	Stan. hisc.	Prcbi.	Stan. hisc.	Prcbi.	Stan. hisc.	Prcbi.	Stan. hisc.		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
177. Velika Hlova gora	139	28	117	31	105	24	108	25	102	27	83	22	76	77
178. Velika Loka	257	51	233	51	199	39	193	40	230	48	200	53	77	104
179. Velika Račna	177	34	184	37	172	37	190	42	199	43	191	53	97	101
180. Velika Stara vas	92	18	98	20	92	20	90	22	101	22	98	24	100	109
181. Velike Češnjice	128	34	133	35	124	31	123	31	127	34	132	42	97	107
182. Vel. Dole pri Sentjurju	42	10	50	10	44	10	40	10	45	9	32	10	105	80
183. Vel Kompolje	34	9	44	9	49	8	45	8	38	7	33	8	144	73
184. Velike Lese	123	28	130	27	116	25	111	25	115	25	110	25	94	99
185. Velike Lipljene	121	22	104	20	98	15	89	17	71	17	65	18	81	73
186. Velike Pece	91	22	111	27	109	24	97	25	94	25	96	31	120	99
187. Velike Rebrce	39	8	43	10	40	8	35	8	29	7	29	6	103	83
188. Velike Vrhe	95	18	93	18	77	14	73	17	65	17	66	17	82	90
189. Veliki Kal	21	6	23	6	33	6	41	6	54	5	25	7	157	61
190. Veliki Korinj	59	14	63	14	69	13	61	12	47	13	46	13	117	75
191. Veliki vrh pri Smarju	55	9	57	10	49	8	45	8	45	8	49	12	89	109
192. Veliko Črnelo	60	13	76	12	73	11	56	13	57	14	55	16	122	100
193. Veliko Globoko	80	22	81	21	66	16	62	18	64	16	72	18	83	116
194. Veliko Mlačevo	22	40	249	47	265	47	285	61	339	62	342	93	119	120
195. Videm pri Temenici	22	5	16	5	36	5	30	4	23	5	13	5	164	43
196. Vино	92	17	88	17	74	15	67	15	65	14	61	14	80	91
197. Vir pri Stični	123	35	185	36	141	32	147	34	151	36	142	39	115	97
198. Višnje	206	44	187	45	208	35	209	36	176	34	144	34	101	69

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961			POPIS 1971		
	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše	Prebivalci	Stan. hiše
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
199. Vrbičje	80	16	80	15	80	14	74	14	62	14	46	14	100	62
200. Vodice	29	4	12	3	13	3	12	3	17	3	16	3	45	133
201. Vrh pri Višnji gori	102	20	102	21	91	19	88	20	74	20	84	20	89	95
202. Vrhpolje pri Sentvidu	78	14	74	13	67	13	75	16	76	15	68	16	86	91
203. Zaborž	67	19	87	20	96	20	88	19	81	19	80	20	143	91
204. Zagorica	333	71	341	66	330	60	300	60	239	61	263	65	99	88
205. Zagradec pri Grosupljem	164	39	186	42	173	44	182	44	217	46	201	55	105	110
206. Zavrtače	37	5	33	5	19	5	21	5	32	6	27	5	51	129
207. Zdenska vas	259	52	295	51	271	55	235	56	233	55	242	61	105	103
208. Zgornja Draga	153	33	136	28	121	26	109	26	104	26	138	32	79	127
209. Zgornja Slivnica	128	26	159	26	140	25	119	25	112	25	94	26	109	79
210. Zgornje Duplice	38	7	41	7	30	6	30	6	38	6	36	7	79	120
211. Znojile pri Krki	69	13	85	14	56	13	73	15	55	15	61	16	81	84
212. Žalna	257	54	249	54	259	51	295	63	334	66	335	86	101	114
213. Želceznica	14	4	13	4	24	4	24	4	21	4	15	4	171	63
	21.461	4.500	22.513	4.669	22.071	4.443	22.111	4.585	22.594	4.815	23.063	6.148	103	104

ZDRAVSTVENO STANJE PREBIVALSTVA V OBČINI GROSUPLJE

Slavko Zupančič

UVOD

Iz analize o zdravstvenem stanju prebivalstva v občini Grosuplje, ki sem jo izdelal za skupščino občine in katero je skupščina obravnavala na seji 30. junija 1971, priobčujem del podatkov, iz katerih lahko ocenjujemo in presojava zdravstveno stanje prebivalstva občine Grosuplje v obdobju 1964—1968.

Uvodoma sem dolžan omeniti, da naša zdravstvena organizacija danes še ni toliko izpeljana, da bi bilo mogoče oceniti zdravje vsakega človeka. Daleč smo še od tega cilja. Medicinska veda še ne razpolaga s praktičnimi metodami, ki bi omogočile tako oceno. Za ugotavljanje zdravstvenega stanja prebivalstva so potrebna dolgoročna, analitična raziskovanja in proučevanja od genetskih, socioloških, ekonomskih in kulturnih faktorjev do učinkovitosti zdravstvene službe; vse to namreč neposredno vpliva na zdravje, obolenost in umrljivost prebivalstva. Take raziskave pa so bile doslej zaradi tehničnih in metodoloških razlogov močno omejene.

Ker v zdravstvu še ni vpeljana metodologija za ugotavljanje zdravstvenega stanja prebivalstva, se za tovrstne analize uporabljajo uradni statistični podatki zdravstvene poročevalske službe, katere uporabljam tudi v danem primeru.

Pričujoča informacija vsebuje podatke o obolenosti, najpogostejša obolenja, umrljivost in vzroke umrljivosti posameznih starostnih skupin prebivalstva ter splošno obolenost in umrljivost prebivalstva v občini. Seznanja nas s pogostostjo zdravljenja ter možnostjo izkoriščanja zdravstvenih storitev in iskanja zdravstvene pomoči. Zaradi lažje presoje so prikazane tudi primerjave med posameznimi občinami in ljubljansko regijo.

Koeficient umrljivosti nam pove, kolikšno ceno za zdravje plačuje prebivalstvo. Obolenost in umrljivost sta dva različna, vendar povezana pojema. Obolenost in umrljivost sta dva različna, vendar povezana pojema. Obolenost in umrljivost sta dva različna, vendar povezana pojema.

DEMOGRAFSKI PODATKI

1. Število prebivalstva in zavarovancev v občini

Tabela 1

Kategorija oseb	1964	1968	% rasti ali padca 1964—1968
Število prebivalcev	22.781	23.028	+ 1,1
Število aktivnih zavarov.	3.789	3.457	— 8,8
Število kmet. zavorov.	8.465	7.063	— 16,7

2. Rodnost in naravni prirastek na 1000 prebivalcev

Tabela 2

Leto	V občini		V ljubljanski regiji	
	Rodnost	Naravni prirastek	Rodnost	Naravni prirastek
1964	20,9	10,1	18,4	9,6
1965	22,4	11,9	19,5	10,1
1966	21,2	11,6	18,8	10,5
1967	20,5	10,0	17,7	9,1
1968	18,5	8,1	17,1	7,8

Skupni porast prebivalcev ljubljanske regije je bil med leti 1964 in 1968 7,5 %, v občini Grosuplje pa 1,1 %. Največji porast je v Ljubljani, Domžalah in Kamniku, najmanjši pa v Litiji, Ribnici in v Grosupljem. Število aktivnih zavarovancev je v regiji poraslo za 7,6 %, medtem ko je v občini Grosuplje padlo za 8,8 %. Zmanjšanje aktivnih zavarovancev poleg občine Grosuplje prikazujejo še naslednje občine: Litija, Ribnica in Logatec. Na splošno beležimo padec kmetijskih zavarovancev (všteti so tudi svojci) v regiji za 20,1 % in v občini za 16,7 %.

Gibanje rodnosti in naravni prirastek po občinah je različen, močnejši padec je zlasti opazen od leta 1966 dalje. V občini Grosuplje je rodnost in naravni prirastek še vedno nad povprečjem v ljubljanski regiji.

OBOLEVNOST IN UMRLJIVOST DOJENČKOV

1. Obolevnost in najpogostejša obolenja

Že v predhodnem poglavju smo ugotovili, da je rodnost v naši občini nadpovprečna (18,5 ‰), najvišja je v občini Domžale in Logatec (cca 20 ‰), najnižja pa v Trbovljah (14 ‰). V občini se rodi letno 475, povprečno v

Ljubljanski regiji pa 468 živorojenih otrok. V porodnišnicah se rodi nad 90 % otrok, brez strokovne pomoči pa je evidentiranih okrog 1 % porodov. Ker so dojenčki najbolj ogroženi del populacije in izpostavljeni raznim škodljivim vplivom zunanjega sveta, je pri porodih v porodnišnici že pri samem rojstvu dana možnost, da se ugotovijo prirojene hibe, porodne poškodbe in druge bolezni.

Obolevnost in umrljivost 1964—1968	V občini	V ljublj. regiji
Povprečno letno živorojenih	474	468
Obolevnost na 1000 živorojenih	1.673	1.965
Umrlo dojenčkov 1965—1968	74	59
Umrljivost na 10.000 živorojenih	312	253

Ko primerjamo kazalce obolevnosti dojenčkov (v občini 1.673, v regiji 1.965 na 1000 živorojenih 1964—1968), ne smemo že sklepati, da ima občina z najvišjim koeficientom obolevnosti tudi dejansko večjo obolevnost dojenčkov. Pomeni pa lahko, da imajo eni boljše možnosti koriščenja zdravstvenega varstva, drugi pa manjšo. Na iskanje zdravstvene pomoči vpliva vrsta činiteljev: zavest in vzgoja staršev, ekonomski faktorji, standard itd. Znano je, da kmečko prebivalstvo manj obiskuje zdravnika kot drugi prebivalci. Poleg teh činiteljev pa je koriščenje in nudenje zdravstvene pomoči odvisno tudi od razvitosti in organizacije zdravstvene službe v občini. Ker je večina navedenih vzrokov prisotnih tudi v naši občini, ne moremo zaključiti, da imamo manj obolenj dojenčkov, čeprav tako kažejo statistični podatki.

V petletnem opazovalnem obdobju v občini prevladujejo relativno hujša obolenja spodnjih dihal, izstopata še rahitis in alergična obolenja, čeravno sta njuna trenda v upadanju. Menimo, da bi bilo potrebno podrobneje osvetliti, ali so ta obolenja lažje oblike oziroma simptomi, ki so registrirani kot rahitis ali kot alergija. Občina Grosuplje je še v veliki meri naseljena s kmečkim prebivalstvom in ima v razmerju do Ljubljane manj razvito zdravstveno službo, zato menimo, da prihajajo starši z dojenčki po zdravniško pomoč in tudi v druge preventivne zdravstvene zavode manj intenzivno.

2. Umrljivost in vzroki umrljivosti dojenčkov

Koeficient umrljivosti dojenčkov nam pove, koliko dojenčkov umre na 10.000 živorojenih in je eden izmed glavnih indikatorjev zdravstvenega stanja prebivalstva. Ta pokazatelj tudi opozarja na stopnjo razvitosti zdravstvenega varstva oziroma na njeno uspešnost ter na vrsto drugih činiteljev: standard, civilizacija prebivalstva itd. Primerjava koeficientov umrljivosti dojenčkov med občinami odkriva razlike, za katere menimo, da jih ni mogoče ocenjevati brez pomislekov, saj obravnavamo umrljivost dojenčkov v kratkem časovnem obdobju — 5 let, poleg tega pa imajo posamezne

Tabela 4

Leto	Število umrlih dojenčkov	
	v občini	v regiji
1964	12	11
1965	16	13
1966	12	12
1967	16	12
1968	18	11
Skupaj:	74	59

občine razmeroma nizko število dojenčkov in že posamezna smrt lahko precej spremeni koeficient.

Najvišji koeficient umrljivosti imata občini Kočevje (349) in Grosuplje (312), najnižjega pa občina Ribnica (166) in Cerknica (166), sicer pa je regionalno povprečje 253. Umrljivost dojenčkov v občini je torej nad regionalnim povprečjem.

V regionalnem merilu je glavni problem zgodnja umrljivost dojenčkov, ki raste, saj okrog 2/3 vseh umrlih dojenčkov umre v zgodnji dobi življenja, to je v prvih urah, dnevih oziroma do enega meseca starosti in le 1/3 pozneje. Umrljivost dojenčkov nad 1 mesecem pa upada, predvsem zato, ker je znatno manjša umrljivost zaradi boleznih dihal. V občini Grosuplje pa prevladujejo vzroki smrti, ki so značilni za pozno umrljivost dojenčkov, s 56 %, posebno zaradi boleznih dihal (22 %) in boleznih prebavil (15 %), sicer pa je smrti dojenčkov zaradi boleznih dihal značilno manj. V zgodnji umrljivosti so očitni smrtni primeri zaradi asfiksij in anoksij (zadušitve, komplikacije ob porodu, nedonošenost itd.) z značilnim trendom porasta. Po omenjeni dinamiki sklepamo, da se bo v bodoče spremenilo razmerje med zgodnjo in pozno umrljivostjo dojenčkov in s tem znižalo število smrti po prvem mesecu starosti dojenčka.

OBOLEVNOST IN UMRLJIVOST PREDŠOLSКИH OTROK

1. Obolevnost predšolskih otrok

Če primerjamo obolevnost predšolskih otrok z obolevnostjo dojenčkov v 5-letnem opazovalnem obdobju, vidimo, da so koeficienti za predšolske otroke nižji. V ljubljanskem območju je ugotovljenih na 1000 predšolskih otrok 1271 prijavljenih obolenj. To pomeni, da je bil vsak dojenček pri zdravniku v dispanzerju zaradi boleznih povprečno približno 2-krat, vsak predšolski otrok pa približno 1,3-krat.

Koeficienti obolevnosti predšolskih otrok med občinami veliko bolj variirajo, kakor pa koeficienti obolevnosti pri dojenčkih. Najnižji koeficient obolevnosti je v Grosupljem (598), najvišji pa v Trbovljah (2470). To pa

Tabela 5

Obolevnost in umrljivost 1964—1968	V občini		Povprečno v ljubljl. regiji
Povprečno letno predšolskih otrok	2.584		—
Obolevnost na 1000 predšol. otrok	598		1.271
Umrlo predšol. otrok 1964—1968	15		11
Umrljivost na 100.000 predšol. otrok	116		86

ne pomeni, da so predšolski otroci v naši občini najbolj zdravi, saj bomo pozneje videli, da je koeficient umrljivosti predšolskih otrok v občini višji od regionalnega. Koeficienti obolevnosti ne dajejo dejanske slike o obolevnosti, temveč nižji koeficient kaže lahko le pogostost nujnega ali zdravstvenega sprejemanja zdravstvenih storitev in razvitost oziroma organiziranost zdravstvene službe. Nedvomno vpliva na pogostost prihajanja v otroške dispanzerje razsežnost območja, prosvetljenost in socialno-ekonomske prilike staršev ter organiziranost in razvitost zdravstvene službe.

Tabela 6

Vrsta bolezni	Obolevnost na 1000 otrok		Mesto po jakosti	
	regija	občina	regija	občina
Bolezni dihal:	559	238	1	1
— akutne infekc. zgor. dihal	320	123	—	—
— gripa	39	17	—	—
— druge bolezni dihal	200	98	—	—
Bolezni čutil	123	51	2	4
Infekcijske bolezni	117	65	3	2
Bolezni prebavil	114	62	4	3
Bolezni kože in podkožja	104	47	5	5
Alergična in endokrin. obol.	63	41	6	6
Nesreče	59	25	7	8
Bolezni krvi in krvotvor. org.	43	28	8	7
Bolezni ledvic in sečil	24	21	9	9
Bolezni kosti in gibal	18	4	10	10
Duševne bolezni	9	3	11	11

Pripomba: Ker smo že predhodno ugotovili, da je v občini najnižji koeficient obolevnosti, iz te tabele lahko primerjamo le vrstni red najpogostejših obolenj med regijo in občino.

2. Najpogostejša obolenja predšolskih otrok

Glavna obolenja, zaradi katerih so prihajali otroci v ambulante dišpanzerjev, so bile bolezni dihal s posebno značilnim porastom zaradi akutnih infekcij zgornjih dihal. Bolezni dihal zajemajo 44 % vseh ugotovljenih obolenj. V skupini bolezni dihal odpade 57 % na akutne infekcije zgornjih dihal, 43 % pa na gripo in druge bolezni dihal.

Koeficient obolenosti v občini je enkrat nižji od regionalnega in še celo rahlo upada, zato so vsi prikazani koeficienti po bolezni nižji od regionalnega, zaradi že povedanih vzrokov. Vrstni red pogostosti obolenj v občini je nekoliko spremenjen (glej tabelo 6). Tako so na drugem mestu infekcijske bolezni, na tretjem mestu bolezni prebavil, na četrtem mestu bolezni čutil itd.

3. Umrljivost predšolskih otrok

Tabela 7

Leto	V občini	Regionalno povprečje
1964	1	2,0
1965	3	1,6
1966	4	2,4
1967	2	2,6
1968	5	2,4
Skupaj:	15	11,0

Pripomba k tabeli 7: Ker tabela ne prikazuje števila umrlih po posameznih občinah, ampak razmerje med občino in regijo (ljubljsko območje), je regionalno povprečje zaradi točnosti izraženo v decimalnih številkah.

Ker je umrljivost predšolskih otrok znatno nižja od umrljivosti dojenčkov (30-krat nižja) in da bi nam koeficient dal bolj zanesljive rezultate, je umrljivost predšolskih otrok izračunana na 100.000 predšolskih otrok. Umrlijivost je za ljubljansko regijo 86 in med posameznimi občinami zelo variira. Najnižja je v Trbovljah 43,4, najvišja pa v Domžalah 162,2. V občini Grosuplje je koeficient umrljivosti predšolskih otrok višji od regionalnega, posebno očiten je pri smrtih zaradi nalezljivih bolezni in bolezni dihal. Na prvem mestu je umrljivost zaradi nalezljivih bolezni s 33 %, na drugem mestu umrljivost zaradi bolezni dihal s 27 %, na tretjem mestu zaradi nesreč s 27 % in na četrtem mestu zaradi novotvorb s 13 %.

Splošna ugotovitev glede umrljivosti predšolskih otrok v ljubljanski regiji je, da skoraj polovica od umrlih otrok umre zaradi nesreč, ki so in ostajajo eden glavnih problemov v zdravstvenem varstvu predšolskega otroka. V naši občini imajo pomembno vlogo še vedno smrti zaradi bolezni dihal in nalezljivih bolezni, raste pa tudi število smrti zaradi novotvorb.

OBOLEVNOST IN UMRLJIVOST ŠOLSКИH OTROK

1. Obolevnost šolskih otrok

Podatki o obolevnosti šolskih otrok kažejo, da zaradi bolezni obišče zdravstvene ambulante še enkrat manjše število šolskih otrok kakor predšolskih in da je gibanje po letih neenakomerno, odnosno trend kaže na rahlo upadanje. Na to vpliva starost in socialni izvor šolarjev, kraj šolanja, oddaljenost od zdravnika itd.

Tabela 8

Obolevnost in umrljivost 1964—1968	V občini	Povprečno v ljubljski regiji
Povprečno letno šolskih otrok	3.438	—
Obolevnost na 1000 šol. otrok	261	732
Umrlo šolskih otrok	3	6
Umrljivost na 100.000 šol. otrok	20	37

Če analiziramo koeficiente obolevnosti šolskih otrok v občinah, ugotovljamo velike razlike — vzroke zanje smo že obrazložili — ki pretežno veljajo za vse skupine otrok. Največ ugotovljenih obolenj pri šolski mladini, delno zaradi pogostejšega izkoriščanja zdravstvenih storitev in ker veliko šolarjev biva med šolanjem v Ljubljani, je v občini mesta Ljubljane in v občini Trbovlje, najmanj pa v občini Grosuplje s koeficientom 261, regionalni koeficient pa je 732. Nasploh so v občini kazalci za obolevnost po posameznih boleznih v primerjavi z regionalnim povprečjem znatno nižji, ker je bila šolska ambulanta samostojno organizirana šele v letu 1966, zato opazujemo le triletno razdobje. Ambulanta že zajema vedno več otrok.

V primerjavi s kazalci obolevnosti pri predšolskih otrocih se je pri obravnavani populaciji vrstni red koeficientov precej spremenil (glej tabelo 9). Na prvih dveh mestih še vedno ostaneta boleznih dihal in boleznih čutil, na tretjem mestu pa so nesreče. Boleznih dihal zavzemajo v strukturi vseh obolenj 30 %, od tega odpade polovica na akutne infekcije zgornjih dihal, ki so v značilnem porastu in na druge boleznih dihal, ki so v neznačilnem upadanju. Pri boleznih čutil izstopajo predvsem boleznih oči. Na tretjem mestu so nesreče, ki nastopajo s približno enakim koeficientom kot boleznih čutil, vendar s tendenco naraščanja. V naši občini je vrstni red obolenj nekoliko spremenjen, zlasti to velja za nesreče, ki so šele na petem mestu, v regiji na tretjem mestu, kar je razumljivo glede na manjši promet. Izstopajo pa boleznih ledvic in sečil, ki so na šestem mestu (v regiji na desetem mestu). Omeniti moramo, da pri tej biološki skupini prebivalstva že nastopajo obolenja, ki niso pomembna pri obolevnosti otrok 0—6 let, in sicer: boleznih ledvic in sečil ter obolenja srca in obtočil — predvsem akutni revmatizem.

Tabela 9

Vrsta obolenj	Obolevnost na 1000 otrok		Mesto po jakosti	
	regija	občina	regija	
Bolezni dihal	219	70	1	1
— akutne infekcije zgor. dihal	107	41		
— gripa	37	6		
— druge bolezni dihal	75	23		
Bolezni čutil	90	40	2	2
Nesreče	83	22	3	5
Bolezni kože in podkožja	76	34	4	3
Infekcijske bolezni	44	34	5	4
Bolezni prebavil	40	12	6	7
Bolezni krvi in krvot. organov	28	11	7	8
Alergična in endokrina obolenja	26	9	8	9
Bolezni kosti in gibal	24	3	9	11
Bolezni ledvic in sečil	19	14	10	6
Duševne bolezni	12	4	11	10
Bolezni srca in obtočil	6	—	12	12

2. Sistematični pregledi šolskih otrok

Tabela 10

Ugotovitve pri sistematičnih pregledih šolskih otrok v letih 1964—1968	Koefficient negativnega stanja na 1000 pregledov	
	v občini	v regiji
Odstotek zajetja šolskih otrok	57	48
Okvare zobovja	48	43
Slaba telesna drža	41	27
Okvare stopal	18	22
Okvare vida	13	13
Okvare hrbtenice	3	13
Slaba prehranjenost	10	11

Iz tabele 10 razberemo, da je bilo v ljubljanski regiji v petletnem razdobju pregledanih povprečno 48 % šoloobveznih otrok, kar ne pomeni večjega odklona od minimalnega programa. Po posameznih občinah pa je stanje bistveno drugačno, saj se giblje % zajetja šolskih otrok od 23 % do

84 %; tako v polovici vseh občin v ljubljanski regiji zdravstvena služba ni zadovoljivo izvajala sistematskih zdravstvenih pregledov otrok. V občini Grosuplje je bila ta naloga opravljena dokaj dobro, saj je bilo pregledanih 57 % šolskih otrok, v regiji pa povprečno 48 %.

Iz ugotovitev sistematičnih pregledov izhaja, da je eden izmed glavnih problemov pri šolarjih okvarjeno zobovje. Čeprav se temu problemu posveča več pozornosti, karies pri šolarjih izredno pogosto nastopa, saj ima skoraj vsak drugi pregledani šolar okvarjeno zobovje. V petletnem opazovalnem obdobju pa se že kaže značilni padec, na kar že vpliva organizirano zobozdravstveno varstvo predšolskih in šolskih otrok. Pri sistematskih pregledih otrok so razlike med občinami velike. Od 30 % do 82 % pregledanih otrok ima okvarjeno zobovje. V naši občini je 48 %, v ljubljanskem območju pa 43 % okvar zobovja pri šolarjih.

Tabela nam nadalje prikazuje, da ima v regiji nekaj manj kot tretjina, v občini Grosuplje pa skoraj polovica pregledanih šolskih otrok slabo držo (kazalci po posameznih občinah so od 9 % do 41 %). Pri tem je treba delno upoštevati možnost, da imajo pri ocenjevanju zdravniki lahko različne kriterije; ti pa kljub temu ne smejo zamegliti negativne podatke o telesni držbi pri šolarjih, ki je prav gotovo posledica slabše organizirane telesne vadbe. Prav tako na ljubljanskem območju številčno rastejo pri šolarjih okvare stopal, ki so pri mestnih otrocih pogostejše kakor pri podeželskih. Tudi ti podatki potrjujejo ugotovitev, da imamo organizirano nezadostno fizikalno aktivnost mladine in da jo bo treba v bodoče v večji meri in bolj sistematično uresničevati, pri šolskih otrocih in pri doraščajoči mladini.

3. Število umrlih šolskih otrok

Tabela 11

Leto	V občini	Regionalno povprečje
1964	—	1,1
1965	1	1,0
1966	—	1,4
1967	2	1,6
1968	—	1,4
Skupaj	3	6,5

Koeficient umrljivosti šolskih otrok za ljubljansko območje je 37 in je znatno nižji od zadevnega koeficienta predšolskih otrok, ki znaša 86. Še večja razlika pa je v občini Grosuplje, kjer znaša koeficient umrljivosti za predšolske otroke 116, za šolske otroke pa 20. Najnižja umrljivost šolskih otrok je na Vrhniki (koeficient 10 — umrl 1 otrok), najvišja pa v Kamniku (koeficient 77 — umrlo 12 otrok). Umrljivost šolskih otrok v občini Grosuplje je pod regionalnim povprečjem.

V ljubljanskem območju so nasilne smrti in nesreče terjale največ, to je 51 % vseh smrtnih primerov. Pri tem gre bodisi za prometne nesreče, poškodbe, zastrupitve, utopitve, samomore itd; na te vzroke zdravstvena služba nima neposrednega vpliva. Nato sledijo novotvorbe 16 %, bolezni dihal 4,5 % in infekcijske bolezni 3,6 %. Smrtni primeri zaradi drugih bolezni niso pomembni.

V občini Grosuplje zaradi nizkega števila smrtnih primerov, — v petih letih so umrli le trije šolski otroci, dva zaradi nalezljivih bolezni in eden iz drugih vzrokov — ni mogoče niti ni potrebno podrobneje analizirati vzroke smrtnih primerov.

OEOLEVNOST IN UMRLJIVOST ODRASLIH OSEB

1. Obolenost odraslih prebivalcev (starih nad 20 let)

Tabela 12

Leto	Obolenja na 1000 odraslih prebivalcev		
	v občini	regional. povpreč.	razlika
1964	1.545	1.959	— 414
1965	1.485	1.893	— 408
1966	1.223	1.564	— 341
1967	1.082	1.449	— 367
1968	1.076	1.380	— 304
5-let. povprečje	1.282	1.649	— 367

Iz te tabele je razvidno, da število obolenj odraslih oseb vsa leta pada, ne samo v občini, temveč tudi v ljubljanski regiji. Zlasti pa je padec obolenj viden po letu 1966. To leto sovпада z uveljavljanjem gospodarske reforme, ki se je dotaknila tudi zdravstvenih storitev, udeležbe prebivalcev pri plačevanju zdravstvenih storitev in še drugih ukrepov, ki so več ali manj vplivali na številčno zmanjšanje zdravstvenih pregledov oziroma obiskov v zdravstvenih ustanovah. Ta pojav je možno razlagati tudi z drugega vidika, nikakor pa ne smemo verjeti, da bi bila v resnici manjša potreba po zdravstveni pomoči.

Največ obolenj je bilo registriranih v občini Vrhnika (1.864) in v občini Logatec (1.807), najmanj pa v občini Grosuplje (1.282), v Litiji (1.224) in v Cerknici (1.035).

2. Skupine bolezni in pogostost obolenj

Nadaljnja tabela nam prikazuje pogostost posameznih obolenj odraslih prebivalcev v letih 1964—1968. (Glej tabelo 13).

Tabela 13

Skupine bolezní	Obolevnost na 1000 prebival.		Mesto po jakosti	
	regija	občina	regija	občina
Bolezni dihal	444	321	1	1
Nesreče	230	210	2	2
Bolezni prebavil	183	137	3	3
Bolezni živčevja in čutil	166	123	4	4
Bolezni kosti in gibal	136	88	5	7
Bolezni kože in podkožja	130	116	6	5
Bolezni srca in obtočil	113	92	7	6
Bolezni genitor. sistema	98	78	8	8
Porod in komplik. nosečnosti	32	21	9	10
Duševne bolezni	32	19	10	12
Alergične in endok. motnje	29	22	11	9
Infekcijske bolezni	18	20	12	11
Bolezni krvi in krvotvor. org.	15	11	13	14
Simptomi senilnosti	14	17	14	13
Novotvorbe	5	5	15	15
Prirojene hibe	1	1	16	16
Bolezni novorojenčkov	1	1	17	17

Iz gornje tabele vidimo, da znaša delež prvih sedmih bolezenskih skupin kar 85 % vseh obolenj. Med njimi so najštevilnejše bolezni dihal, nesreče, bolezni prebavil ter bolezni živčevja in čutil. Vrstni red pogostosti obolenj je vsa leta enak.

Najpogostejše so bolezni dihal, ki ne kažejo tendence upadanja, sicer pa je vrstni red obolenj skoraj enak regionalnemu. V petletnem opazovalnem obdobju se je zmanjšalo število obolenj zaradi bolezni prebavil za 26, pri boleznih kože in podkožja za 22, pri boleznih kosti in gibal za 4 obolenja, poraslo pa je število obolenj zaradi kroničnega revmatizma.

3. Najpogostejši vzroki smrti odraslih oseb

V petletnem opazovalnem obdobju umrljivost odraslih oseb nima tendence upadanja niti ne naraščanja. Le število smrti zaradi tuberkuloznih obolenj upada.

V ljubljanski regiji je povprečna umrljivost 11 na 1000 odraslih prebivalcev, v občini Grosuplje pa 13 na 1000 odraslih oseb. V občini Kočevje je najnižja umrljivost 9 in v občini Litija najvišja 14 na 1000 odraslih oseb.

Pri pogostosti vzrokov smrti odraslih oseb zavzemajo prvo mesto bolezni srca in ožilja, na drugem mestu so novotvorbe, na tretjem mestu

Tabela 14

Vzroki smrti	Umrljivost odrasli. na 100.000		Mesto po jakosti	
	v regiji	v občini	v regiji	v občini
Bolezni srca in ožilja	363	505	1	1
Novotvorbe	208	185	2	2
Duševne in živčne bolezni	141	166	3	3
Nesreče	118	122	4	5
Bolezni dihal	103	126	5	4
Bolezni prebavil in jeter	53	45	6	8
Druge bolezni	53	50	7	7
Simptomi senilnosti (starost)	49	76	8	6
Tuberkuloza	17	23	9	9
Umrljivost na 100.000 oseb	1.105	1.298	—	—

živčne in duševne bolezni, na četrtem mestu nesreče, na petem mestu bolezni dihal itd. Vrstni red vzrokov smrti v občini je malenkostno spremenjen, tako da so bolezni dihal pred nesrečami ter bolezni prebavil in jeter nekoliko nižje uvrščene.

SPLOŠNA OBOLEVNOST IN UMRJIVOST PREBIVALSTVA

Tabela 15

Biološka skupina	Obolevnost na osebo		Umrljivost na 1000 oseb	
	v regiji	v občini	v regiji	v občini
Dojenčki	1,96	1,67	25,3	31,2
Predšolski otroci	1,27	0,60	0,9	1,2
Šolska mladina	0,73	0,26	0,4	0,2
Odrasle osebe	1,65	1,28	11,0	13,0
Splošna obolevnost	1,40	0,95	—	—
Splošna umrljivost	—	—	8,8	10,4

Iz tabele vidimo, da je najvišja obolevnost in umrljivost pri dojenčkih in odraslih osebah, nižja pa je pri predšolskih in zlasti pri šolskih otrocih. Splošna obolevnost v občini je nižja, splošna umrljivost pa večja od regionalnega povprečja. Vzroki za to so že prikazani v prejšnjih poglavjih.

OBOLEVNOST, HOSPITALNOST IN UMRRLJIVOST PO OBČINAH NA 1000 PREBIVALCEV

Obolenj, ki se obravnavajo ambulatno, je mnogo več kot obolenj, ki se zdravijo v bolnišnicah. Sodeč po regionalnem povprečju, lahko ugotovimo odnose med tremi tipičnimi nivoji »ne zdravja«, da na 1 smrtni primer odpade 15 hospitalizacij in 160 obolenj.

Iz naslednje tabele je razvidno, da je povprečna obolevnost prebivalstva v regiji 1.404, hospitalnost 131, umrljivost pa 8,8 na 1000 prebivalcev (Glej tabelo 16).

Tabela 16

Občina	Obolevnost	Hospitalnost	Umrlijivost
Cerknica	1.151	116	10,3
Domžale	978	130	9,5
Grosuplje	954	125	10,4
Hrastnik	1.792	146	8,8
Kamnik	1.085	124	8,2
Kočevje	1.318	114	6,9
Litija	927	113	10,9
Ljubljana	1.648	135	8,3
Logatec	1.807	112	10,2
Ribnica	1.098	85	9,2
Trbovlje	2.084	203	10,5
Vrhnika	1.050	108	8,7
Zagorje	1.319	123	8,3
Regionalno povprečje	1.404	131	8,8

ZAKLJUČNE UGOTOVITVE IN SKLEPNE MISLI

1. Rodnost in naravni prirastek v občini in tudi v regiji zlasti od leta 1965 dalje pada, vendar sta oba koeficienta v občini še vedno nadpovprečna v ljubljanski regiji.

2. Splošna obolevnost v občini Grosuplje je precej nižja od regionalnega povprečja in celo najnižja v regiji pri predšolskih in šolskih otrocih. Ta ugotovitev ne daje dejanske slike o zdravju prebivalstva, temveč kaže možnost koriščenja zdravstvenih storitev, ki so v občini Grosuplje, po statističnih podatkih, zaradi že navedenih vzrokov neverjetno slabe in odpirajo predpostavko, da naši občani pogosto iščejo zdravniško varstvo v zdravstvenih zavodih izven občine.

3. Splošna umrljivost v občini je razen pri šolskih otrocih pri vseh bioloških skupinah prebivalstva, zlasti pa še pri dojenčkih, višja od regionalnega povprečja. Ta dejstva v neki meri narekujejo potrebo adekvatnejšega preventivnega in kurativnega zdravstvenega varstva občanov.

4. Pri dojenčkih prevladujejo relativno hujša obolenja spodnjih dihal, izstopata pa še rahitis in alergična obolenja, čeravno upadata.

Umrljivost dojenčkov v občini je med najvišjimi v ljubljanski regiji. Zaskrbljujoče je dejstvo, da prevladujejo vzroki smrti, ki so značilni za pozno umrljivost dojenčkov (od 1 meseca dalje). Medtem ko na zgodnjo umrljivost zdravstvena služba lahko le delno vpliva, na pozno umrljivost lahko skoraj v celoti vpliva z dobro post-porodno zaščito in dobro organiziranim zdravstvenim varstvom dojenčka. Zato upravičeno pričakujemo, da se bo z izboljšanjem zdravstvene zaščite zmanjšala pozna umrljivost dojenčkov.

5. Pretežna obolenja pri predšolskih otrocih so bolezni dihal s posebno značilnim porastom zaradi akutnih infekcij zgornjih dihal.

Tudi umrljivost predšolskih otrok zaradi bolezni dihal in nalezljivih bolezni je očitna in občina Grosuplje izstopa v ljubljanski regiji, kjer skoraj polovico umrlih otrok umre zaradi nesreč.

6. Tudi pri šolskih otrocih prevladujejo bolezni dihal, izstopajo pa bolezni ledvic in sečil, ki niso značilne v ljubljanski regiji. Iz ugotovitev sistematskih zdravstvenih pregledov izhaja, da je eden glavnih problemov pri šolarjih okvarjeno zobovje.

Zato je treba okrepiti zobozdravstveno službo za predšolske otroke in šolsko mladino ter sanirati zobovje že predšolskemu otroku. Skoraj polovica pregledanih šolarjev ima slabo držo in petina pregledanih otrok okvare stopal; vse to je gotovo posledica slabše organizirane telesne vadbe.

Umrljivost šolskih otrok v občini Grosuplje je podpovprečna in zaradi nizkega števila smrtnih primerov ni mogoče in niti ni nujno iskati vzrokov smrti. V ljubljanskem območju so največ vseh smrtnih primerov terjale nasilne smrti in nesreče.

7. Število obolenj odraslih oseb v ljubljanski regiji vsa leta pada; tako tudi v občini, ki ima registriranih skoraj najmanj obolenj v ljubljanski regiji. Najpogostejša obolenja so bolezni dihal, nesreče, bolezni prebavil, bolezni živčevja in čutil, bolezni kože in podkožja, bolezni srca in obtočil ter bolezni kosti in gibal itd.

Umrljivost odraslih oseb v občini je višja kakor v regiji. Najpogostejši vzroki smrti so skoraj isti kakor v regiji in sicer: bolezni srca in ožilja, novotvorbe, duševne in živčne bolezni, bolezni dihal, nesreče itd.

8. Zaključne ugotovitve analize kažejo na relativno zelo nizko frekvenco iskanja ter koriščenja zdravstvenih storitev in zdravstvene oskrbe. Na drugi strani pa relativno visoka umrljivost prebivalstva v občini narekuje intenzivnejše dispanzersko, patronažno, zobozdravstveno in ostalo kurativno zdravstveno delo, ki bo poleg drugih ekonomsko-socialnih faktorjev vplivalo na izboljšanje zdravstvenega stanja in na kvaliteto življenja prebivalstva.

DRUŽBENE DEJAVNOSTI V LETU 1972

Slavko Zupančič

DRUŽBENA DENARNA POMOČ SOCIALNO OGROŽENIM OBČANOM

1. Odlok o družbeni pomoči

Politični, gospodarski in sociološki premiki odločilno vplivajo na vsebino, obseg in strukturo problemov v družbi. Socialni problemi, ki so posledica stare družbene ureditve, vojne in drugih vplivov pri nas (nepreskrbljena starost, ljudje brez zdravstvenega varstva, invalidnost, žrtve vojne, beračenje itd.), počasi odmirajo, nastopajo pa novi socialni problemi, ki jih povzročata industrializacija, migracija prebivalstva, množična zaposlitev žensk, gospodarska in družbena reforma, inflacijska gibanja in socialna diferenciacija.

Varstvo nekaterih kategorij nepreskrbljenih oseb ni z zakonom urejeno. Vrsto, obseg in višino dajatev določa občinska skupščina z odlokom v skladu z ekonomsko zmogljivostjo občine. Skrbstveni organ občinske skupščine pa na osnovi diskrecijske pravice odloča o vrsti in višini družbene pomoči potrebnim občanom.

Družba je doslej z najrazličnejšimi oblikami družbene pomoči izboljševala življenjske razmere ostarelim in nepreskrbljenim osebam. Pogosto pa pri tem denarna pomoč ne pomeni vsega, ampak gre pri nepreskrbljenem človeku tudi za občutek varnosti in pripadnosti družbi, za poglobljanje humanih odnosov med ljudmi itd. Žal pa ni vedno tako. V mislih imam ostarele kmete, ki imajo otroke, pa se le-ti zanje ne zmenijo, po njihovi smrti pa nastopajo kot dediči in lastniki njihovega premoženja.

Občinska skupščina in drugi pristojni organi so v okviru materialnih možnosti in najnujnejših potreb nepreskrbljenih občanov prizadevno in primerno reševali materialne probleme posameznih oseb ali družin. Tako ima del prebivalstva priznane pokojnine ali invalidnine, socialne podpore in drugo družbeno pomoč. Več ostarelih in onemoglih oseb je v oskrbi v socialnih zavodih ali pri drugih družinah itd. Res pa je, da večkrat višina materialne oskrbe, ki je odvisna od gospodarske moči občine, ni bila v skladu s potrebami posameznikov ali družin.

Družbeno-ekonomske spremembe, socialna diferenciacija prebivalstva in inflacijski pojavi, ki občutno prizadenejo zlasti socialno-ekonomsko ogrožene osebe in bistveno vplivajo na njihove življenjske razmere, so narekovali novo ureditev raznih oblik družbene pomoči socialno ogroženim občanom. Zato je občinska skupščina v januarju 1972 sprejela nov odlok

o družbeni pomoči. S tem odlokom je bila dana večja možnost ustrežnejše reševati probleme socialno ogroženih občanov. Odlok opredeljuje družbeno pomoč ne le kot dolžnost občine, ampak tudi kot pravico občana, ki izpolnjuje določene pogoje. Pravico do družbene pomoči imajo občani, ki so nezmožni za delo, če nimajo lastnih sredstev za preživljanje ali zavezancev, ki bi bili po zakonu ali drugih predpisih dolžni zanje skrbeti. Osebam, ki imajo sicer premoženje, pa se kljub temu ne morejo preživljati, je dana možnost, da uveljavijo socialno pomoč, če se zavežejo denarna sredstva vrniti ali pristanejo na zemljiško-knjižno zavarovanje na svojih nepremičninah. Najvišji znesek družbene denarne pomoči je določen na 450 din mesečno; daje se lahko tistim osebam, za katere predstavlja družbena pomoč edini vir preživljanja, in osebam, ki so oddane v oskrbo in nego drugi družini oziroma v rejništvo. Z odlokom je urejeno tudi usklajevanje višine družbenih denarnih pomoči glede na spremembe življenjskih razmer upravičencev.

Že v drugi polovici 1971. leta je bil na tem področju socialnega varstva napravljen določen premik. Postopno in sistematsko se je pričel izboljševati materialno-gmotni položaj socialnih podpirancev. V letu 1971 je prejelo stalno družbeno denarno pomoč 118 upravičencev. Denarno pomoč kot edini vir preživljanja je prejelo 65 upravičencev, od tega v 4 primerih kot pomoč družini oziroma zakoncema, v 53 primerih pa je bila dodeljena družbena pomoč kot dopolnilni vir preživljanja, ker imajo te osebe delne možnosti preživljanja iz lastnih virov oziroma iz skromnega preužitka.

V letu 1969 je znašala povprečna mesečna družbena pomoč 86 din, v 1970. letu 110 din in v 1971. letu 223 din. Uživalci, katerim je družbena pomoč edini vir preživljanja, so prejeli v letu 1971 najmanj 200 din mesečno in največ 350 din mesečno. Povprečna mesečna družbena denarna pomoč za to kategorijo uživalcev je bila 261 din. Najnižja denarna pomoč pa je znašala 100 din mesečno in je bila dodeljena tistim upravičencem, ki niso bili zdravstveno zavarovani in za te prispevke tudi niso imeli materialnih možnosti. Število uživalcev in višino zneska družbene denarne pomoči v letu 1971 kaže naslednja preglednica:

Višina družbeno denarne pomoči		Število uživalcev
do 100 din mesečno		11
od 101 din mesečno	do 150 din mesečno	12
od 151 din mesečno	do 200 din mesečno	30
od 201 din mesečno	do 350 din mesečno	65
Skupaj:		118

Nad 200 din družbene pomoči mesečno je prejelo 65 uživalcev, ki jim je le-ta predstavljala edini vir preživljanja. V to kategorijo oseb je bilo vključeno tudi 6 oseb, ki so bile zaradi starosti in onemoglosti nastanjene pri tujih družinah, kjer je znašala mesečna oskrbna 350 din. V 8 pri-

merih so uživalci družbene pomoči privolili v zemljiško-knjižno zavarovanje na svojih nepremičninah, čeprav pri tem ni šlo za premoženje večje vrednosti.

Družbeno-denarno pomoč kot dopolnilni vir preživetja je prejelo 53 upravičencev. Višina pomoči za te osebe je znašala od 100 do 200 din mesečno. Med temi upravičenci je večina preužitkarjev, ki nimajo določenega oziroma izgovorjenega zadostnega preužitka ali pa ga obvezniki zaradi slabih materialnih in socialnih pogojev ne morejo v celoti dati. Minimalno družbeno pomoč so prejele 4 osebe — ostareli kmetje, katerim je pretežna večina zemlje prešla v družbeno lastnino in niso privolili v zemljiško-knjižno zavarovanje.

2. Družbeni dogovor o družbeni denarni pomoči

Dne 18. 4. 1972 je bil na ravni republike sprejet družbeni dogovor o izhodiščih za politiko in financiranje družbenih denarnih pomoči, ki so ga podpisali: Izvršni svet skupščine SR Slovenije, Skupnost slovenskih občin, Republiška konferenca SZDL, Rdeči križ Slovenije, Republiška skupnost otroškega varstva, Stalna konferenca za rehabilitacijo invalidov Slovenije in Skupnost občinskih služb socialnega varstva SRS. Družbeni dogovor pa je dobil polno veljavo 28. 6. 1972. leta, ko ga je sprejela skupščina občine. Družbeni dogovor ureja:

- načela za dodeljevanje družbenih denarnih pomoči občanom, ki jim je ta pomoč edini ali dopolnilni vir preživetja;
- opredelitev pogojev za dodeljevanje pomoči ter oblik družbenih denarnih pomoči;
- višino družbenih denarnih pomoči za občane, ki jim je pomoč edini vir preživetja;
- zagotavljanje sredstev iz občinskega proračuna in republiških dopolnilnih sredstev za družbene pomoči.

Načela in pogoji za dodeljevanje družbenih pomoči, ki jih ureja družbeni dogovor, se bistveno ne razlikujejo od določil občinskega odloka. Višina družbene pomoči za občane, ki jim je pomoč edini vir za preživetje, je z družbenim dogovorom določena na najmanj polovico varstvene pokojnine oziroma za občane, ki prejemajo dopolnilna sredstva, najmanj 300 din mesečno. Družbeni dogovor ureja tudi zagotavljanje dopolnilnih sredstev republike nekaterim občinam po naslednjih kriterijih:

- odstotek kmečkega prebivalstva v občini;
- narodni dohodek na prebivalca v občini;
- proračunska sredstva na prebivalca v občini;
- odstotek proračunskih sredstev, ki jih daje občina za socialno varstvo.

Na podlagi občinskega odloka in družbenega dogovora je bila v mesecu juniju 1972. leta opravljena valorizacija oziroma povišanje družbenih denarnih pomoči vsem uživalcem, katerim je družbena pomoč edini vir za preživetje, na najmanj 300 in največ 450 din mesečno. V tej višini je

prejelo socialno podporo 65 užívalcev, od tega 6 oseb 450 din mesečno, ker so nastanjene pri drugih družinah. V 4 primerih so užívalci družbene pomoči zakonci, zato jim je bil dodeljen višji znesek pomoči, poleg tega pa še enkratna oziroma zimska pomoč, kar v bistvu zadošča za obveznost občine do družbenega dogovora.

Tudi užívalcem, ki prejemajo družbeno denarno pomoč kot dopolnilni vir za preživljanje, je bila v nekoliko manjšem znesku zvišana družbena pomoč. Te vrste denarnih pomoči je v 1972. letu prejelo 56 oseb (od 100 do 300 din mesečno). Po določitih družbenega dogovora bi morali invalidnim in kronično bolnim osebam, ki potrebujejo tujo pomoč in nego, dodeliti še poseben dodatek v višini 75 % od dodatka, ki se priznava delovnim invalidom za tujo pomoč. Ker pa je teh primerov samo 8 in še te osebe živijo pri svojih, ki jih delno oskrbujejo, niso bili podani upravičeni in utemeljeni razlogi, ki bi narekovali priznati tem osebam višji znesek denarne pomoči; sicer pa tem osebam še drugače pomagamo (enkratna denarna pomoč, zdravstveno varstvo, nega na domu itd.).

Prikaz števila užívalcev stalne družbene denarne pomoči in znesek pomoči je razviden iz naslednje preglednice:

Višina družbene denarne pomoči	Število užívalcev	
	1971	1972
do 100 din mesečno	11	9
od 101 din mesečno	12	11
od 151 din mesečno	30	21
od 201 din mesečno	41	14
od 251 din mesečno	13	48
od 301 din mesečno	11	8
od 351 din mesečno	—	7
od 401 din mesečno	—	3
Skupaj:	118	121

Povprečna družbena denarna pomoč za vse upravičence je bila v letu 1972 260 din mesečno. Za užívalce, katerim je denarna pomoč edini vir za preživljanje, je znašala 330 din mesečno in za užívalce, katerim je denarna pomoč dopolnilni vir za preživljanje, 180 din mesečno.

DRUŽBENA MATERIALNA POMOČ BORCEM

1. Odlok o občinskih priznavalninah

Družbena skupnost je sprejela številne zakonske predpise, po katerih uživajo borci (borci narodnoosvobodilne vojne, španski borci, aktivisti NOV, borci za severno mejo 1918—1919 in slovenski vojni prostovoljci

iz vojn 1912—1918) posebno družbeno varstvo. Občinska skupščina je vsa leta po vojni vlagala veliko naporov in znatna sredstva za reševanje borčevskih vprašanj, predvsem njihovega materialnega položaja. Zlasti po letu 1965 je občinska skupščina s stalnimi, z občasnimi in enkratnimi priznavalninami, z dodatkom za zaposlene borce, z davčnimi olajšavami kmetom-borcem, z reševanjem stanovanjskih zadev in drugimi oblikami pomoči omogočila učinkovito intervencijo družbe pri reševanju materialnega položaja borcev, ko tega v okviru obstoječih pravnih predpisov ni bilo mogoče rešiti. Tako je bil dosežen dokajšen napredek pri uveljavljanju in izpopolnjevanju vseh vrst materialne pomoči borcem in izkazano polno razumevanje skupščine občine za potrebe in probleme borcev.

V zadnjih petih letih se je reševal materialni položaj borcev z naslednjimi oblikami družbene pomoči:

Vrsta pomoči	Povprečno letno število uživalcev
— stalne priznavalnine borcem NOV	70
— stalne priznavalnine kmetom-borcem	11
— stalne priznavalnine borcem za severno mejo	5
—časne pomoči otrokom borcev	8
— enkratne priznavalnine borcem	60
— borčevski dodatek zaposlenim borcem	22
— družbena pomoč 100 % žrtvam fašist. nasilja	10
— družbena pomoč od 60—100 % žrtvam fašist. nasilja	12
— topliško in klimatsko zdravljenje borcev	6
— davčne olajšave kmetom-borcem	120

Višina stalnih priznavalnin se je v posameznih letih gibala od 100 do 250 din ali povprečno 200 din mesečno, za kmete-borce pa od 350 do 450 din ali povprečno 400 din na mesec. Denarna pomoč otrokom borcev je znašala povprečno mesečno 150 din. Enkratne priznavalnine pa so bile od 200 do 500 din mesečno.

Januarja 1972. je bil sprejet nov odlok o občinskih priznavalninah, s katerim so se prilagodili pogoji in kriteriji za uveljavitev priznavalnine prožnejšemu sistemu, določila se je višina priznavalnine skladno z življenjskimi stroški in razmerami upravičencev in materialnimi možnostmi občine ter uvedel sistem stalnega usklajevanja priznavalnin. Z novim odlokom so se tudi podrobneje precizirala nekatera določila; o statusu borca, o ugotavljanju premoženjskega cenzusa, kroga upravičencev, vrste priznavalnin in vodenje postopka.

Na podlagi odloka je bila izvršena v mesecu maju 1972 valorizacija — povišanje stalnih občinskih priznavalnin. V letu 1972 so se priznavalnine podeljevale v višini 150 do 450 din in je znašala povprečna mesečna priznavalnina 270 din.

2. Reševanje stanovanjskih vprašanj borcev

V zadnjih letih je opazna velika pozornost in razumevanje za reševanje stanovanjskih problemov udeležencev NOV. Ta vprašanja so se reševala z dodeljevanjem novih stanovanj, s preureditvijo družbenih stanovanj in z dodeljevanjem posojil za zasebno gradnjo ali adaptacijo zasebnih stanovanjskih hiš borcev. Pri dodeljevanju posojil iz bivšega stanovanjskega sklada so imeli borci prednost. Od leta 1962 dalje zaseda 21 borcev stanovanja v novo zgrajenih blokih, 6 borcev v adaptiranih stanovanjih in 2 borca v preurejenih družbenih stanovanjih. V zadnjih letih je dobilo 52 upokojenih borcev iz stanovanjskega sklada društva upokojencev dolgoročno posojilo v skupnem znesku 385.500 din za individualno gradnjo ali popravila svojih hiš in 39 borcev-kmetov dolgoročno posojilo iz namenskih sredstev republike in občine v skupnem znesku 280.000 din.

Z namenom, da se dokončno reši stanovanjsko vprašanje udeležencev NOV, je bil v letu 1968 sprejet zakon o prispevku za gradnjo stanovanj za borce. Iz navedenih sredstev pa je bilo v zadnjih letih rešeno naslednje število stanovanjskih problemov borcev:

Oblika rešitve stanovanj, vprašanja	Število prejemnikov		
	1970	1971	1972
Posojilo za novograd. last. stan. hiše	10	14	6
Posojilo za dograd. last. stan. hiše	13	6	1
Posojilo za adaptac. last. stan. hiše	59	15	65
Nakup družbenega stanovanja	—	1	9
Skupaj:	82	36	81

Namen posojila	Višina pomoči v din		
Posojilo za novogradnje	300.000	331.000	250.000
Posojilo za dograditev	250.000	87.000	30.000
Posojilo za adaptacije	550.000	253.000	890.000
Nakup družbenih stanovanj	—	35.000	1.777.657
Skupaj:	1.100.000	706.000	2.947.657

V glavnem so bili do leta 1973 rešeni vsi nujni stanovanjski problemi borcev. S preostalimi sredstvi, ki so še na razpolago, pa bo možen nakup še 4 družbenih stanovanj; ta se bodo dodelila borcem, ki še nimajo popolnoma ustreznih stanovanj. Poleg tega bo možno vsako leto odobriti še manjša posojila za novogradnje ali adaptacije lastnih stanovanjskih

hiš borcev iz sredstev, ki se bodo natekla od anuitet, ki jih vračajo prejemniki posojil v solidarnostni stanovanjski sklad občine.

STAROSTNO ZAVAROVANJE KMETOV

V mesecu marcu 1972. leta je bil sprejet zakon o starostnem zavarovanju kmetov, ki je bil objavljen v Uradnem listu SRS št. 13/72. Še pred izdajo zakona se je o tem vprašanju z različno intenzivnostjo razvijala širša javna razprava po zborih volivcev in krajevnih skupnostih v občini in v Sloveniji. V juniju 1972 pa je starostno zavarovanje kmetov obravnavala tudi občinska skupščina, ki je za izvajanje samega zakona sprejela določene sklepe in ukrepe, ki jih nalaga zakon in za katere jo zakon pooblašča. Pristop in razpravo k reševanju starostnega zavarovanja kmetov so očitno izzvale objektivne ekonomske in družbene okoliščine, ki so nas prisilile, da smo se določene opredelili do tega vprašanja. Starostno zavarovanje kmetov so narekovali mnogi ekonomski, socialni in moralno politični razlogi, od katerih naj omenim le nekaj najpomembnejših:

— Hitro razslojevanje kmečkega prebivalstva in s tem povezano spreminjanje njegove starostne sestave. Udeležba kmečkega prebivalstva v skupnem prebivalstvu Slovenije se je zmanjšala v zadnjih 20 letih od 50 % na približno 23 %, v prihodnjih 15 letih pa se bo predvidoma zmanjšala na okoli 12 %. Ti podatki očitno kažejo, da je po hitrem razslojevanju odtekel iz vasi predvsem mlajši in najproduktivnejši del kmečke populacije, na kmetijah pa so ostali predvsem otroci, ženske in ostareli ljudje. Tak razslojevalni proces, ki je objektivno nujen in so ga doživele vse razvitejše dežele, je nujno zaostрил probleme kmetijstva v celoti, še najbolj pa vprašanje socialne varnosti ostarelih kmetov.

— Občutne razlike med povprečnim dohodkom in s tem tudi med življenjsko ravnijo kmečkega in nekmečkega prebivalstva, pa tudi občutne socialne razlike med kmeti samimi. Eden izmed najpomembnejših objektivnih vzrokov takšnih socialnih razmer med kmečkim prebivalstvom je gotovo tudi njegova neugodna starostna struktura oziroma neugodno razmerje med pridobitnimi in vzdrževanimi člani kmečkih družin. Takšno stanje je še slabše zaradi pomanjkanja tako pomembnega vira dohodkov, kot so prav dohodki iz pokojninskega zavarovanja, ki pomenijo pri nekmečkih gospodinjstvih znaten vir njihovega potrošnega sklada.

— Pri uvedbi starostnega zavarovanja kmetov ne gre le za socialna in finančna, temveč tudi za globoka moralna vprašanja. Moralno politične obveznosti do kmetov na sploh, do ostarelih pa še posebej, izvirajo že iz preprostega dejstva, da izhaja vsaj tri četrtine današnje nekmečke populacije v prvem ali drugem rodu iz kmečkih družin. Prav ob razpravi o starostnem zavarovanju so postavljali kmetje pogosta vprašanja o pravicah iz njihovega minulega dela. Pri tem so mislili tudi na množico industrijskih in drugih delavcev, ki so zrasli na kmetijah in potem odšli drugam za boljšim kruhom. Zato postaja danes že resničen moralni problem, če več milijonska množica zaposlenih delavcev, ki večinoma izhaja iz kmečkih družin, ne bi bila pripravljena vzajemno pomagati pri zagotavljanju

socialne varnosti oziroma osnovne življenjske eksistence nekaj deset tisočev ostarelih kmetov.

— Uvedba starostnega zavarovanja kmetov bo ugodno vplivala tudi na krepitev kupne moči kmečkega prebivalstva in na zmanjšanje socialnega razlikovanja, tako po njegovi potrošniški kot tudi regionalni razsežnosti. Saj se bodo preko zavarovanja prelivala določena denarna sredstva med kmeti samimi, pa tudi med regijami. Zato je treba pojmovati uvedbo starostnega zavarovanja kmetov kot sestavni del naporov za pospešen razvoj manj razvitih območij Slovenije.

Najpomembnejše sestavine zakona o starostnem zavarovanju kmetov so:

— Z zakonom se uvaja obvezno starostno zavarovanje kmetov ter določa minimalna starostna pokojnina in minimalni krog upravičencev. Zakon je začel veljati 1. 1. 1972, pravice zavarovancev pa so se začele uresničevati postopno, začenši s 1. 1. 1973. leta.

— Vstopna starost za pokojnino je za oba spola 65 let, razen za kmete-borce, ki znaša 60 let.

— Eno gospodarstvo dobi le eno pokojnino. Pravico do pokojnine ima tudi preužitkar, ki je že prej izročil posestvo osebi, ki je s tem postala nosilec zavarovanja. Po smrti upravičenca pridobi pravico do pokojnine njegov zakonec.

— Pravico do pokojnine ima zavarovanec pod pogojem, da ima vsaj 5 let lastnost zavarovanca in da pred uveljavitvijo pokojnine izroči gospodarstvo osebi, ki s tem pridobi lastnost zavarovanca-kmeta. Če zavarovanec nima takega naslednika ali če izroči gospodarstvo osebi, ki z njegovim prevzemom ne pridobi lastnosti zavarovanca, lahko uveljavlja pokojnino le pod pogojem, da sam ali kdo drug zanj plačuje prispevek za starostno zavarovanje kmetov.

— Pokojnina znaša 250 din mesečno in se vsako leto valorizira s povečanjem življenjskih stroškov.

— Starostno zavarovanje kmetov se financira po tako imenovanem dokladnem sistemu, kar pomeni, da se tekoči prispevki za zavarovanje sprti uporabijo za izplačilo pokojnin.

— Sredstva za zavarovanje se zagotavljajo s prispevki kmetov-zavarovancev in družbeno-političnih skupnosti v razmerju 50 % : 50 %, torej prispevajo polovico zavarovanci, drugo polovico pa družbeno-politične skupnosti.

— Zakon o obveznem starostnem zavarovanju kmetov se uporablja od 1. 1. 1972. Sredstva so se morala zbrati že v letu 1972, pokojnine pa so se začele izplačevati v letu 1973 postopno po starostnih kategorijah upravičencev.

— Poleg obveznega starostnega zavarovanja je zakon omogočil tudi prostovoljno razširjeno zavarovanje in v zvezi s tem večji obseg pravic teh zavarovancev.

— V okviru starostnega zavarovanja kmetov se ureja tudi položaj kmetov-borcev in sicer tako, da se jim zagotovi iz dodatnih sredstev republiškega in občinskega proračuna večji obseg pravic oziroma za socialno ogrožene kmete poleg pokojnine še varstveni dodatek.

Kot vidite, je obseg starostnega zavarovanja kmetov res skromen. Torej ne gre za pravo pokojninsko zavarovanje, kakršnega imajo delavci v družbenem delu in samostojnih poklicih. Vendar pa pomeni tudi to, kar je bilo sprejeto in se je začelo izvajati, bistveni napredek v primerjavi s prejšnjim stanjem. Obenem pa bomo s tem ustvarili podlago za postopno uveljavljanje popolnega pokojninskega in invalidskega zavarovanja kmetov, za kakršnega se zavzemamo v izhodiščih dolgoročnega družbenega razvoja Slovenije.

ZDRUŽITEV SKLADOV ZDRAVSTVENEGA ZAVAROVANJA DELAVCEV IN KMETOV V LJUBLJANSKI REGIJI

Skupščina občine Grosuplje je na svoji seji meseca maja 1972 obravnavala združitev skladov zdravstvenega zavarovanja delavcev in kmetov v ljubljanski regiji ter podprla iniciativo in predlog skupščine občine Ljubljana—Šiška o združitvi skladov zdravstvenega zavarovanja delavcev in kmetov. Predlog o združitvi skladov je temeljil na naslednjih dejstvih:

— Težnja za izenačevanje pravic kmetov z obsegom zdravstvenega varstva, ki je zagotovljeno delavcem, je že več let prisotna med kmetijskimi zavarovanci, katerih socialno-ekonomski položaj je v večini primerov neugoden. Ekonomski instrumenti, ki urejajo kmetijstvo, ne stimulirajo dovolj njegovega razvoja, posledice pa so očitne in se izražajo med drugim tudi v tem, da kmečka mladina zapušča zemljo, ker ne vidi v kmetijstvu perspektive niti možnosti doseči standard svojih vrstnikov, zaposlenih v drugih gospodarskih in negospodarskih področjih.

— Zahtevki kmetijskih zavarovancev po izboljšanju položaja so logična posledica sedanjega stanja, s katerim so soočeni zavarovanci skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov, ki morajo prispevati znatna finančna sredstva za prvih 30 dni bolnišničnega zdravljenja, za specialistične preglede in ki dosedaj niso imeli možnosti za podaljšano zdravljenje ter za pridobitev ortopedskih pripomočkov; vse to skupaj z drugimi pomanjkljivostmi znatno zmanjšuje obseg zdravstvenega varstva kmetov.

— Združitev skladov bo izenačila kmetijske zavarovance z zavarovanci-delavci. Glede na to, da je v ljubljanski regiji od skupnega števila 528.625 vseh zavarovanih oseb le 35.114 vseh kmetijskih zavarovancev oziroma kmetijsko zavarovanih oseb, bi bilo treba za izenačitev pravic kmetov za enak obseg zdravstvenega varstva, kot ga imajo zavarovanci-delavci, le neznatno dvigniti obstoječo stopnjo prispevka na bruto osebni dohodek delavcev. V ljubljanski regiji, ki zajema 18 občin, je razmerje med številom delavskih zavarovancev v primerjavi s številom kmetijskih zavarovancev mnogo ugodnejše (95 % : 5 %) kot npr. v dolenjskih občinah, kjer je kmetijskih zavarovancev 40 %, vendar so na tem območju že izvedli referendum za združitev skladov ter izenačili obseg zdravstvenega varstva kmetov z obsegom zdravstvenega varstva delavce. Na predlog skupščine skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov v Kranju je prišlo do združitve skladov zdravstvenega zavarovanja delavcev in kmetov v letu 1971 tudi v vseh petih gorenjskih občinah.

A.) DELAVSKO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

	Na območju skupnosti zdrav. zavar. Ljubljana	V občini
— vpisanih zavarovancev-glasovalcev	290.315	5.991
— glasovalnih mest je bilo	996	42
— za združitev je glasovalo	224.311	5.066
— proti združitvi je glasovalo	20.490	358
— se ni udeležilo glasovanja	40.785	485
— neveljavnih glasovnic je bilo	4.729	82
— štev. zavar., ki je glasovalo za združ., v %	77,3 %	85 %

B.) KMEČKO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

	Na območju skupnosti zdrav. zavar. Ljubljana	V občini
— vpisanih zavarovancev-glasovalcev	11.347	1.841
— glasovalnih mest je bilo	263	41
— za združitev je glasovalo	10.441	1.693
— proti združitvi je glasovalo	224	48
— se ni udeležilo glasovanja	584	80
— neveljavnih glasov je bilo	98	20
— število zavar., ki je za združ. glasovalo, %	92 %	92 %

— Združitev skladov v ljubljanski regiji bo predstavljala pozitiven premik v okviru naporov, katerih cilj je med drugim tudi izboljšati zdravstveno varstvo kmeta ter učvrstiti njegovo socialno varnost, upoštevajoč dejstvo, da predstavlja kmet integralnega proizvajalca najosnovnejših dobrin in da postaja s hitro razvijajočo se industrializacijo kmetijsko zaledje vedno pomembnejše za naraščajoče mestno prebivalstvo.

— Upoštevajoč dejstvo, da so že sedanje dajatve za kmetijskega zavarovanca preveliko breme in da kmetje ne bi zmogli dodatnih stroškov zaradi izenačitve pravic, se predlaga, da bi šli eventualni povečani prispevki zaradi izenačitve skladov izključno v breme skupnosti zdravstvenega zavarovanja delavcev. S tem bi postala združitev skladov smiselna in bi dosegla svoj namen.

— Združitev skladov končno narekuje tudi dejstvo, da se sklad zdravstvenega zavarovanja kmetov Ljubljana iz leta v leto sooča z občutnim deficitom in da število kmetijskih zavarovancev upada tudi v ljubljanski regiji, zlasti v socialno ogroženih strukturah kmetov.

V ta namen je bil izveden 19. in 20. novembra lani referendum, s katerim so delavci izrazili popolno solidarnost do kmetijskih zavarovancev. Za združitev skladov je v občini glasovalo 85 % (v regiji 77,3 %) zavarovancev-delavcev in 92 % (v regiji 92 %) zavarovancev-kmetov. Združitev skladov zdravstvenega zavarovanja pomeni bistven pozitivni premik v okviru naporov za izboljšanje zdravstvenega varstva in zdravstvenega stanja ter s tem tudi materialnega položaja kmeta. Izid referendumu kaže naslednjaj tabela:

SREDNJEROČNI PROGRAM RAZVOJA OTROŠKEGA VARSTVA

Dejansko stanje in programska usmeritev otroškega varstva kaže, da je v občini otroško varstvo glede na obstoječe gospodarsko-socialno stanje, koncentracijo prebivalstva, urbanistično, demografsko in splošno usmeritev navidezno usklajeno, po drugi strani pa s hitro naraščajočo potrebo zaradi relativno naglega razslojevanja, migracije ter vedno večjega zaposlovanja obeh staršev še ni in ne bo ustrezno urejeno. To oceno dopolnjuje tudi primerjava z republiškim povprečjem, od katerega organizirano otroško varstvo v občini močno odstopa. V občini Grosuplje je preko 23.000 prebivalcev s 6.400 gospodinjstvi. Število razširjenih družin upada, število družinskih članov se krči in znaša le še 3,5 članov na družino. Prevladujejo ožje družine, ki same ne morejo poskrbeti za primerno varstvo in vzgojo svojih otrok. V občini je zaposlenih 3.693 oseb, izven občine 2.920 in v tujini 429 oseb, skupaj 7.040 občanov. Od skupnega števila zaposlenih je v občini zaposlenih 45 % žensk, kar je več od republiškega povprečja, ki znaša 42 %. V občini je 6.281 otrok, starih do 15 let, od tega 3.000 predšolskih otrok, starih do 7 let.

Neurejeno varstvo otrok povzroča pri starših na delovnem mestu zaskrbljenost, neredno prihajanje na delo in to vpliva na zmanjšanje storilnosti dela proizvajalcev. Proizvodnja in druga področja družbene dejavnosti zahtevajo, da se človek na delovnem mestu popolnoma angažira in da od sebe vse umske in telesne sposobnosti. To pa terja, da človek svoj prosti čas izkoristi tudi za telesno in duševno rekreacijo ter za strokovno izpopolnjevanje. Pomankljivo otroško varstvo in vzgoja sta tudi med vzroki za slabši učni uspeh otrok. Nezadostno varstvo vpliva na slabše zdravstveno stanje otrok in omejevanje rojstev. Glede na to so dolžne delovne organizacije, predvsem na področju gospodarstva, materialno podpirati realizacijo programa otroškega varstva v krajevnih skupnostih, saj bodo s tem bistveno prispevale k izboljšanju delovnih pogojev in dvigu standarda svojih delavcev ter tudi k dvigu proizvodnje v delovnih organizacijah.

Neposredno odgovornost za organiziranje in razvijanje otroškega varstva morajo prevzeti in nositi krajevne skupnosti. V njihovem okviru je najlažje spoznati potrebe družin in v sodelovanju z delovnimi, družbenimi

organizacijami in društvi, šolami in zainteresiranimi družinami sestaviti program otroškega varstva, ki v konkretnem primeru najbolj ustreza potrebam in materialnim možnostim.

S srednjeročnim programom razvoja otroškega varstva obravnavamo kompleksno otroško varstvo, kamor sodi poleg vseh oblik dnevnega varstva otrok tudi podaljšano bivanje otrok v šoli ali šolsko varstvo otrok, male šole, šolska prehrana, rekreacija in zdravstveno varstvo otrok. Na podlagi srednjeročnega programa razvoja otroškega varstva, ki ga je skupščina občine sprejela v mesecu septembru 1972. leta, zaključujemo investicijsko dejavnost otroškega vrtca v Grosupljem, ki ima trenutno v varstvu 149 predšolskih otrok. V šolskem letu 1972/73 je bil odprt in začel z delom nov otroški vrtec v Ivančni gorici, ki je prevzel v vzgojo in varstvo 30 predšolskih otrok. V prihodnjih letih program predvideva izgradnjo in ustanovitev otroškega vrtca v Šentvidu pri Stični, kjer je največja potreba za organizirano otroško varstvo. V naslednjem obdobju pa se bodo verjetno pokazale potrebe po organiziranem otroškem varstvu tudi v drugih lokalnih centrih občine, vendar s tem programom še ni predviden razvoj otroškega varstva v teh krajih, ker krajevne skupnosti še niso sestavile programov otroškega varstva in tudi do sedaj še ni bila izkazana nujna potreba po organiziranem otroškem varstvu. V občini je bilo v letu 1971 le 3,3 % predšolskih otrok vključenih v organizirano otroško varstvo, kar je pod republiškim povprečjem, ki je znašalo 11 %. V petletnem obdobju se bo varstvo za predšolske otroke zvišalo za 4,7 % in bo tako v letu 1975 v organiziranem varstvu 8 % otrok od skupnega števila predšolskih otrok.

Poleg dnevnega varstva predšolskih otrok je s srednjeročnim programom predvideno tudi šolsko varstvo otrok ali takoimenovano podaljšano bivanje učencev v šoli. Ker za to varstvo, razen na šoli v Grosupljem, ni osnovnih pogojev, bo potrebno iz sredstev za otroško varstvo dodeliti ustrezen delež tudi za ureditev prostorov na osnovnih šolah v Dobropoljah in v Stični za organiziranje podaljšanega bivanja učencev v šoli.

Delež otrok v oddelkih podaljšanega ali celodnevnega bivanja znaša v republiškem merilu 4,4 % od vseh šoloobveznih otrok; to je izredno malo in se bo po oceni Republiške skupnosti otroškega varstva do leta 1975 dvignilo nad 25 % šoloobveznih otrok. V občini do šolskega leta 1971/72 nismo imeli organiziranega šolskega varstva otrok. V šolsko varstvo so bili zajeti le učenci-vozači dnevno od 1 do 5 ur na posameznih osnovnih šolah, in sicer v jutranjih urah, ko čakajo na začetek pouka in po pouku, ko čakajo na odhod domov. V šolskem letu 1971/72 je osnovna šola Grosuplje prva začela uvajati šolsko varstvo otrok. V tem letu je bilo zajeto v podaljšano bivanje učencev v šoli 55 otrok ali 1,8 % od vseh šolskih otrok. Po programu naj bi bilo do leta 1975 zajeto v šolsko varstvo 265 otrok ali 7,5 % od vseh šolskih otrok. Če k šolskemu varstvu otrok prištejemo še varstvo 794 učencev-vozačev, bo zajeto v šolsko varstvo leta 1975 skupaj 1.059 ali 27,5 % šolskih otrok in se bo tako številčni delež šolskega varstva otrok skoraj ujemal z republiškim povprečjem.

V občini Grosuplje je bila prva mala šola organizirana pri osnovni šoli Dobropolje že v šolskem letu 1967/68, kjer je bilo vključenih 26 otrok ali nekaj več kot 5 % predvpisne generacije otrok v občini. Že naslednje

šolsko leto pa je bila mala šola organizirana pri naslednjih šolah: v Žalni, na Kopanju, v Stični, Sentvidu pri Stični in v Dobropoljah, kjer jo je obiskovalo 156 ali 32 % otrok. V šolskem letu 1970/71 pa je bilo zajeto v malo šolo že 443 ali 96 % predvpisne generacije otrok. V prihodnjih letih bo mala šola zajela celotno predvpisno generacijo otrok.

Tudi šolska prehrana je pomemben del varstvene dejavnosti osnovnih šol in pozitivno vpliva na telesni in duševni razvoj otrok. Pripomore k njihovemu zdravemu razvoju s tem, da dopolnjuje pomanjkljivosti v domači prehrani in navaja otroke k zdravim prehrabnim navadam.

V občini Grosuplje se je prizadevno urejala šolska prehrana otrok. Občuten napredek v tej smeri je bil dosežen konec šolskega leta 1970/71, ko so bile razen na dveh manjših podružničnih šolah na vseh šolah organizirane šolske kuhinje in je bilo vključeno v šolsko prehrano že 90 % šolobveznih otrok. V prihodnjih letih se bo procent zajetja otrok v šolsko prehrano še dvignil na 96 %, ostalih 4 % otrok pa malico odklanja iz različnih vzrokov, ki niso socialnoekonomske narave. Tudi pri šolski prehrani bo vpeljan diferenciran prispevek staršev glede na premoženjske in socialne razmere posameznih družin in bodo tako omiljene razlike, izhajajoče iz materialnih razmer in položaja družine.

Program predvideva tudi zdravstveno varstvo in rekreacijo otrok, zlasti organizacijo zdravstvenih letovanj in taborjenj ter vprašanja otroških igrišč.

Programska usmeritev otroškega varstva do leta 1975 temelji na stališčih o socialni diferenciaciji in akcijskem programu o zmanjševanju in odpravljanju socialnih razlik. Program je dejansko usklajen s sedanjimi potrebami in materialnimi možnostmi in nakazuje hitrejši razvoj otroškega varstva, da bi tako omogočili vsem otrokom, ne glede na gmotni položaj družine in razvitost družinskega okolja, bolj izenačene pogoje za razvoj njihovih umskih in telesnih sposobnosti.

SREDNJEROČNI PROGRAM RAZVOJA VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Skupščina občine Grosuplje je na svoji seji 22. novembra 1972 sprejela srednjeročni program razvoja vzgoje in izobraževanja do leta 1975, s katerim ocenjuje in nakazuje potrebe in možnosti za bolj smotno in določnejše ukrepanje pri izobraževanju in vzgoji. Program bo pomagal ustvarjati ustrežnejšo vzgojno in izobraževalno koncepcijo in politiko, ki naj bi bila glede na družbena pričakovanja, zahteve in cilje dosti bolj učinkovita. Srednjeročni program poleg kratke ocene obstoječega stanja nakazuje bodočo organizacijo šolske mreže, razvoj male šole in posebnega šolstva, vsebino in metode vzgojno-izobraževalnega procesa, učni uspeh in osip učencev, kadrovsko in prostorsko problematiko ter reševanje le-te.

S programom je določena naslednja organizacija mreže osnovnega šolstva v občini:

— Osnovna (centralna) šola Grosuplje z naslednjimi podružničnimi osnovnimi šolami: Šmarje, Žalna, Polica, Podtabor, Kopanj in Ilova gora;

- Osnovna (centralna) šola Stična z naslednjimi podružničnimi osnovnimi šolami: Višnja gora, Zagradec, Krka, Ambrus, Muljava in Korinj;
- Osnovna (centralna) šola Šentvid pri Stični z naslednjimi podružničnimi osnovnimi šolami: Temenica in Hrastov dol;
- Osnovna (centralna) šola Dobropolje z naslednjimi podružničnimi osnovnimi šolami: Kompolje in Ponikve.

V občini je organizirano posebno šolstvo za duševno in intelektualno prizadete otroke v posebnih oddelkih pri osnovnih šolah. Oddelki posebne šole so organizacijsko vključeni v osnovno šolo, strokovno pa so povezani z vzgojnim zavodom Janeza Levca v Ljubljani. Osnovna šola Grosuplje je odprla oddelek posebne šole v šolskem letu 1968/69, osnovna šola Šentvid pri Stični pa v šolskem letu 1970/71. Tako so bili v šolskem letu 1970/71 odprti 4 oddelki posebne šole s 35 učenci, v šolskem letu 1971/72 pa je bilo zajeto v posebne oddelke že 50 učencev. Poleg tega je bilo 22 otrok vključenih v razne specialne zavode izven območja občine, kjer obiskujejo posebno šolo. Z izboljšanjem kadrovskih in prostorskih pogojev bosta v naslednjih letih organizirali posebno šolstvo tudi osnovni šoli Stična in Dobropolje in bo tako do leta 1975 v občini 14 oddelkov posebne šole s 128 učenci.

Solski sistem oziroma doktrina vzgoje in izobraževanja se mora tako spremeniti, da bo šola sposobna maksimalno izkoristiti naravne sposobnosti učencev, ne glede na njihovo ožje in širše okolje. Šola mora z ustreznimi pedagoškimi metodami zagotoviti, da bodo učenci osvojili znanje take ravni, ki ustreza njihovim individualnim sposobnostim. Sposobnosti so v celoti izkoriščene le v primeru, če pridobljena raven posameznikovega znanja ustreza njegovemu sposobnostnemu nivoju.

Učni uspeh učencev se je v zadnjih petih letih močno izboljšal in je v šolskem letu 1971/72 dosegel 96,3% ter je nadpovprečen v Sloveniji. Glede na vedno večjo skrb za vzgojo in izobraževanje v občini lahko realno pričakujemo, da se bo učni uspeh do leta 1975 še izboljšal in dosegel optimalno raven. Tudi osip učencev se v zadnjih letih močno zmanjšuje, vendar je še vedno visok, kar je posledica slabih učnih uspehov v preteklosti. Nadaljnje prizadevanje vseh subjektivnih činiteljev za izboljšanje prostorskih in drugih materialnih razmer na šolah ter zelo dobri učni uspehi v zadnjih letih so porok, da se bo osip učencev vsako leto zmanjševal za 6% in bo v letu 1975 znašal samo še 15%, kar dejansko pomeni optimalni učni uspeh.

Stanje učnega osebja na razredni stopnji pouka je zadovoljivo. Na predmetni stopnji pa je še vedno 20% strokovno neustreznih prosvetnih delavcev. Zato je treba nadaljevati načrtno in pospešeno sanacijo problema kadrov, strokovno izpopolnjevati sedanje učno osebje, štipendirati in pridobivati zlasti deficitarni pedagoški kader.

Občina je relativno hitro premagovala težave glede sanacije in razširitve šolskega prostora, posebno še s pridobitvijo novih šolskih poslopij. Po vojni so bile zgrajene nove šolske zgradbe v Šmarju, na Ilovi gori, Muljavi, Korinju, v Temenici in Hrastovem dolu. Intenzivnejše so bile investicije v osnovnem šolstvu po letu 1966, ob 100-letnici slovenskega šolstva. V tem času so bile zgrajene tri nove moderne osnovne šole, in sicer

v Šentvidu pri Stični, Zagradcu na Dolenjskem in v Grosupljem. Glede na trenutno stanje in potrebe je treba v nadaljnjih letih pričeti gradnjo I. faze šolskega poslopja v Dobropoljah, z zidavo nove šole v Ivančni gorici in razširitev šolskega prostora v Šentvidu pri Stični. Pri večjem delu šolskih zgradb pa so potrebne tudi večje ali manjše adaptacije.

S skupščinskim verificiranjem programskega dokumenta izraža skupščina občine težnjo za učinkovitost izobraževalnega sistema in procesa ter nakazuje nadaljnjo smer in družbene vidike, ki vplivajo in omogočajo učinkovitejše izobraževanje in vzgojo.

Občinsko središče Grosuplje se hitro širi, razvija in dohliva vse značilnosti mesta. Temu dejstvu se podreja širša urbanistična zasnova, zlasti pa posamezna mestna jedra, ki se preoblikujejo za funkcionalne in estetske potrebe mesta. Tako jedro, ki je trenutno v ospredju, je trikot med Kolodvorsko, Adamičevo in Taborsko cesto ter te ceste same. To je hkrati središče mesta z najvažnejšimi uradi, nekaj trgovinami in železniško postajo.

Zemljišče trikota je zazidano tako, da so hrbtne strani stavb obrnjene navznoter, središčna površina pa je razmeroma prazna. Najintenzivnejša komunikativnost poteka ravno na teh treh cestah, med vsemi je Kolodvorska najbolj prometna. Ob njej so trgovine, občina in drugi uradi, ta cesta pa je tudi najvažnejša povezava z železniško postajo. Zlasti je močno obremenjena s pešci.

Analiza sedanjega stanja

Kolodvorska cesta: Širina cestnega asfalta je 3 m, na vsaki strani ceste je okrog 60 let stare lipe. Zaradi obstoječega drevoreda cestišča ni mogoče razširiti. Promet je dovoljen samo za osebna vozila. Med drevoredom ter združenim domom ter drugimi stavbami na isti strani je 10-metrski pas, ki je prazen in posut s peskom. V Združenem domu je trgovina, ki se oskrbuje z zadnje strani. Na drugi strani ceste je popeskan pas, ki je ošji ter neenakomerno širok. Za pekarno je potrebna tovarna oskrba, to je na gornjem delu ceste.

Na obeh straneh je neurejen parkirni prostor. Tla so v slabem vremenu razmočena, slabo prchoda, potreben je občasen navoz peska.

Lipov drevored je močno okrnjen. Od skupno 56 dreves, ki so svojčas sestavljala drevored, jih stoji samo še 31. Od tega je 14 dreves povsem zdravih, drugih 17 pa je bolj ali manj poškodovanih. Sedem od njih je treba zaradi močnih poškodb odstraniti. Pri vseh pa so krošnje požgale razrasle; sledovi kažejo, da zato, ker so svojčas prvotne krošnje požgale.

Taborska cesta je glavna tovarna cesta do železniške postaje in naprej ob železnici. Cestišče je dovolj široko. Na spodnji strani so nizke stavbe, ki so 7 m odmaknjene od roba cestišča. Na tem prostoru raste nekaj dreves (dva javora ter lipa). Tla so posuta s peskom. Navznoter, proti trikotu so same javne zgradbe s precejšnjo medsebojno razdaljo.

Adamičevo cesta je glavna tranzitna cesta skozi Grosuplje. Na področju trikota so samo javne zgradbe z zelenico ob Adamičevem spomeniku.

PEJSAŽNA UREDITEV SREDIŠČA V NASELJU GROSUPLJE

Jože Strgar

Občinsko središče Grosuplje se hitro širi, razvija in dobiva vse značilnosti mesta. Temu dejstvu se podreja širša urbanistična zasnova, zlasti pa posamezna mestna jedra, ki se preoblikujejo za funkcionalne in estetske potrebe mesta. Tako jedro, ki je trenutno v ospredju, je trikot med Kolodvorsko, Adamičevo in Taborsko cesto ter te ceste same. To je hkrati središče mesta z najvažnejšimi uradi, nekaj trgovinami in železniško postajo.

Zemljišče trikota je zazidano tako, da so hrbtne strani stavb obrnjene navznoter, središčna površina pa je razmeroma prazna. Najintenzivnejša komunikativnost poteka ravno na teh treh cestah, med vsemi je Kolodvorska najbolj prometna. Ob njej so trgovine, občina in drugi uradi, ta cesta pa je tudi najvažnejša povezava z železniško postajo. Zlasti je močno obremenjena s pešci.

Analiza sedanjega stanja

Kolodvorska cesta: Širina cestnega asfalta je 5 m, na vsaki strani rastejo okrog 60 let stare lipe. Zaradi obstoječega drevoreda cestišča ni mogoče razširiti. Promet je dovoljen samo za osebna vozila. Med drevoredom ter združnim domom ter drugimi stavbami na isti strani je 10-metrski pas, ki je prazen in posut s peskom. V Združnem domu je trgovina, ki se oskrbuje z zadnje strani. Na drugi strani ceste je popeskan pas, ki je ožji ter neenakomerno širok. Za pekarno je potrebna tovarna oskrba, to je na gornjem delu ceste.

Na obeh straneh je neurejen parkirni prostor. Tla so v slabem vremenu razmočena, slabo prehodna, potreben je občasen navoz peska.

Lipov drevored je močno okrnjen. Od skupno 56 dreves, ki so svojčas sestavljala drevored, jih stoji samo še 31. Od tega je 14 dreves povsem zdravih, drugih 17 pa je bolj ali manj poškodovanih. Sedem od njih je treba zaradi močnih poškodb odstraniti. Pri vseh pa so krošnje nenaravno razrasle; sledovi kažejo, da zato, ker so svojčas prvotne krošnje požgali.

Taborska cesta je glavna tovarna cesta do železniške postaje in naprej ob železnici. Cestišče je dovolj široko. Na spodnji strani so nizke stavbe, ki so 7 m odmaknjene od roba cestišča. Na tem prostoru raste nekaj dreves (dva javora ter lipa). Tla so posuta s peskom. Navznoter, proti trikotu so same javne zgradbe s precejšnjo medsebojno razdaljo.

Adamičeva cesta je glavna tranzitna cesta skozi Grosuplje. Na področju trikota so samo javne zgradbe z zelenico ob Adamičevem spomeniku.

Na gornji konici trikotnika je pred trgovino zelen pas s 4 mladimi lipami, navzdol se razteza kmetija z veliko staro lipo, za poslopji se začne travnik.

Adamičev park je samostojno urejena zelenica, z dohodnimi potmi s treh strani in popeščenim predprostorom ob spomeniku. Posamezne rastline in tudi skupine rastlin so dovolj vitalne in ustrezno razporejene, druge so odveč in pregoste. Potrebna je oblikovna dopolnitev ter organska povezanost s celotno ureditvijo.

Trikot med cestami: Zemljišče znotraj trikota nima pravega življenja in tudi ne prave funkcije. Z vseh treh cest pa je možen dostop do tega prostora. Odmiki med posameznimi stavbami so dovolj veliki, da omogočajo tudi pogled v notranjost, deloma tudi prek zemljišča do druge ceste.

Splošne značilnosti celotnega prostora

Videz urejenosti in določene funkcionalnosti dajejo samo cestišča na vseh treh cestah. Cestišča so asfaltirana in promet je podrejen splošnim ter posebnim prometnim predpisom. Prostori ob cestah so brez hodnikov in tako brez prave namembnosti. Najizrazitejša v tem pogledu je Kolodvorska ulica, ko desetmetrski pas med cesto in stavbami nima videza urejenosti. Avtomobili in druga vozila stojijo kakorkoli, material leži kjerkoli. Ob slabem vremenu je teren razmočen, skoro nepohoden. Na tej cesti je veliko pešcev (zveza z železniško postajo), a prav pešci nimajo svoje poti. Obe drugi cesti sta obremenjeni le z vozili in delujeta čisteje. Notranji prostor med cestami je prazen, neurejen, za življenje mesta mrtev.

K neurejenemu videzu celotnega prostora pripomore še neometana dvorana ob združnem domu. Ta dvorana je estetsko ter funkcionalno neustrezna. Celotni prostor ima prej vaški kot mestni videz, ureditev je nujna.

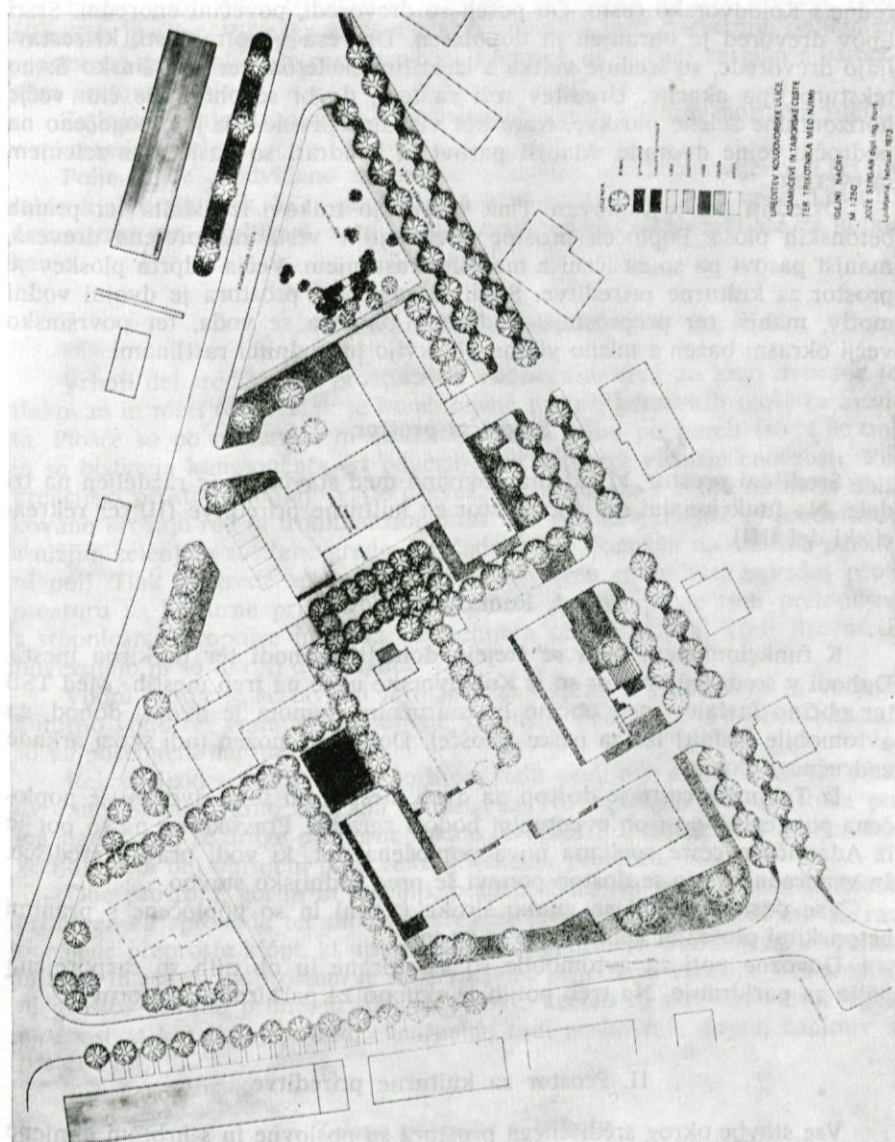
Naloga načrtovalca

Iz neurejenega okolja je treba organizirati kulturno urejen prostor, ki bi predstavljal bistveni del središča mesta. Po obsegu, aktivnosti in strukturi prebivalcev je Grosuplje mesto, ki pa še nima svojega mestnega jedra. Ker v Grosupljem za zdaj še ni prosvetnih in kulturnih inštitucij, temveč samo upravne s trgovinami, je treba občutek mesta vzbuditi s čim drugim. V trikotu med Adamičevo, Kolodvorsko in Taborsko cesto s cestami vred je prostor, ki omogoča preoblikovanje iz neurejenega v kulturno organiziran ambient.

Naloga načrtovalca je, da ob upoštevanju funkcionalnih potreb ustvari vsebinsko ter oblikovno bogato okolje, ki bo ustvarjalo vzdušje mesta.

Ureditev po predloženem načrtu

Ureditev, ki jo predvideva načrt, zajema celotni prostor s cestami vred. Organizacija tega prostora je podrejena najprej funkcionalnim potrebam, hkrati pa je v osrednjem (notranjem) delu predviden prostor za kulturne

Ureditev Kolodvorske ulice, Adamičeve in Taborske ceste ter trikotnika med njimi po načrtu dipl. ing. Jožeta Strgarja

potrebe in razvrednilo. Vse je drugo z drugim povezano, oblikovno in po materialih.

V notranjost vodijo popločene poti, ki so dosledno pravokotne ali vzporedne s Kolodvorsko cesto. Ob poteh so drevorede, povečini enoredni. Stari lipov drevored je ohranjen in dopolnjen. Drevesa v notranjosti, ki sestavljajo drevorede, so srednje velika z izrazitim skeletom ter površinsko listno teksturo tipa akacije. Ureditev teži za tem, da bi se ohranjale čim večje horizontalne zelene ploskve, trate kot vizualne prvine. To je omogočeno na področju sejne dvorane. Manjši pasovi in kvadrati so nasičeni z zelenjem in cvetjem.

Osrednji del je tlakovan. Tlak setavljajo trakovi iz asfalta ter pranih betonskih plošč. Popločen prostor obvladajo v vrste razporejena drevesa, manjši pasovi pa so zasičeni z manjšim rastlinjem. Večja odprta ploskev je prostor za kulturne prireditve. Sredi tlakovanega prostora je dvojni vodni motiv, manjši ter preprostejši vodomet, gibajoča se voda, ter površinsko večji okrasni bazen z mirno vodno ploskvijo in vodnimi rastlinami.

Središčni prostor

Središčni prostor, ki zajema površino med stavbami, je razdeljen na tri dele. Na funkcionalni del (I), prostor za kulturne prireditve (II) ter rekreacijski del (III).

I. Funkcionalni del

K funkcionalnem delu se štejejo dohodi, prehodi ter parkirna mesta. Dohodi v središčni prostor so iz Kolodvorske ulice na treh mestih: Med TSB ter občino (asfalt), med občino in združnim domom je dvojni dohod, za avtomobile (asfalt) ter za pešce (plošče). Dohod je možen tudi skozi arkade združnega doma.

Iz Taborske ceste je dostop na dveh mestih, ob sejni dvorani je popločena pot ter po poti ob eventualni bodoči zgradbi. Pravokotno na to pot je iz Adamičeve ceste speljana nova popločena pot, ki vodi prav v središče. In vzporedno z njo se dostop ponovi še pred sodnijsko stavbo.

Vse dostopne poti so enako široke (2,5 m) in so popločene s pranimi betonskimi ploščami velikosti 40×60 cm.

Dovozne poti za avtomobile so asfaltirane in ob njih so razporejena polja za parkiranje. Na treh poljih je skupno 24 parkirnih prostorov.

II. Prostor za kulturne prireditve

Vse stavbe okrog središčnega prostora so poslovne in s hrbtom objene navznoter. Tako je prostor relativno miren, še tem bolj v popolnevh in praznikih, to je izven delovnega časa. Ta okolnost omogoča izrabo prostora za kulturne prireditve, za koncerte in gledališke nastope na prostem.

Za te namene je predviden prostor, ki gravitira navdol k najnižji točki. Zasilni oder v velikosti 10×7 je postavljen spodaj, na parkirnem

polju. Površina prostora za klopi je 22×21 m (= 462 m²) in se lahko ob eventualnih potrebah še poveča navzgor.

Prostor za kulturne prireditve je od treh strani uokvirjen z drevoredom. Na stranici proti odru (spodaj) je drevored reduciran na dve drevesi, med njima pa je oder. Višinska razlika na tem delu — med parkirnim poljem in prostorom za klopi — je premostena s koritom, ki je tudi zasejan z ustreznimi grmovnicami.

Zadnja, vrhnja stranica je odprta in z dvojnimi vodnim motivom preide v rekreacijski del.

Polje, ki je predvideno za premične sedeže, je razpolovljeno. Loči ju rahlo lijakast hodnik, ki je popločen in hkrati rabi za odvod vode. Leva in desna stran sta asfaltirani, zato se med dnevom lahko uporabljata za kotalkanje.

III. Rekreacijski prostor

Vrhnji del središčnega prostora od vodnega motiva do kino dvorane je tlakovan in meri 650 m². Tlak je kombinacija pranih betonskih plošč in asfalta. Plošče so po materialu in dimenziji enake onim po poteh (40 × 60 cm) in so bistvena komponenta, ki povezuje ter ustvarja vzdušje enotnosti. Rekreacijski prostor obdajajo vrste dreves, kiu stvarjajo s svojo naravno oblikovano krošnjo red in trodimenzionalnost. Za ojačitev zelenja so predvidene z nižjim zelenjem zasičene grede, ob Zadružnem domu in na stičišču parkirni polj. Tlak in grede so v isti višini. Ves teren rahlo visi navzdol proti prostoru za kulturne prireditve, ob vodnem motivu pa je tudi prelomljen s stopnicami. Stopnice in voda razmejujeta oba prostora. Tudi drevoredi povezujejo in so hkrati dominantna.

Vodni motiv je sestavljen iz manjšega bazena z vodmetom in večjega z mirno vodo ter vodnimi rastlinami. Tehnične podrobnosti o obeh bazenih so na posebnem načrtu.

Rekreacijski prostor se na gornjem delu prelije v slaščičarno ter kino dvorano. Sedanja kino dvorana ne ustreza. Novogradnja naj upošteva poleg slaščičarne še druge primerne lokale (cvetličarno, fotografski atelje, drogerijo), ki bi bili obrnjeni proti rekreacijskemu prostoru.

Oba prostora, gornji in spodnji, predstavljata tih ter kulturni ambient, primeren za sprehode ter mirno rekreacijo. Na tlaku, med drevjem so razporejene preproste klopi, ki uporabnost še stopnjujejo. Slaščičarna s svojimi mizami in sedeži na prostem je soustvarjalec prijetnega vzdušja. Ves središčni prostor je tako primeren tudi za otroke, ker so tu povsem varni, imajo možnost za kotalkanje, vodo, eventualno tudi peskovnik, dovolj zanimiv in pester svet.

Zelene površine v trikotu

Zelene površine v trikotu sestavljajo drevoredi, ravne zelene ploskve (trate) ter strnjeno zasajeni pasovi in manjši kvadrati. Drevoredi so ob poteh dohodov v središčni ambient. S svojo tektoniko razčlenjujejo prostor na posamezne enote in jih hkrati povezujejo, so dominantni nosilci zelenja in

bistveno vplivajo na estetski videz celote. Sestavljeni so iz enakih dreves (**Fraxinus excelsior**), ki se po svoji teksturi povezujejo z drevesi v središču.

Vizualne trate s svojo ravninsko ploskvijo ustvarjajo razsežnot, svetlobo in so nasprotje drevju kot vertikalnim prvinam. Mišljena je skrbno negovana trata s približno 20 košnjami na leto, občasnim gnojenjem in ustrežno drugo oskrbo. Stik med trato in popločenjem je v ravnini, brez robnikov in višinskih razlik. S tem je poudarjena medsebojna povezanost ter ravninska razsežnost.

Strnjeno zasajene površine so tik ob stavbah, ob sejni dvorani, ob občin in cestah ter kvadrat na koncu sejne dvorane. V večini primerov prevladujejo grmovnice s strnjeno nižjo rastjo, take, ki ustvarjajo obilo zelene mase, hkrati so tudi vir barve. Vse vrste grmovnic enkrat letno cvetejo, in sicer v različnih časih, svojo barvitost kažejo še z barvo listja, poganjkov ter plodov.

Najpomembnejši barvni motiv je v kvadratu na koncu sejne dvorane. V njem raste 420 vrtnic-mnogocvetnic. Prehod med cvetjem in obodnem popločenju ustvarja ozka črta želenja (**Lonicera yunnanensis**). Kvadrat z vrtnicami je na mestu, ki je viden na daleč in na vse strani. Hkrati ustvarja prehod iz zelenic, kjer prevladujejo organske prvine (drevesa, trate, grmovnice), v svet, kjer prevladujejo anorganske prvine (tlaki, voda).

Park ob Adamičevem spomeniku

Park ob Adamičevem spomeniku je sestavni del celotnega prostora v trikotu. Ker je parcela po svoji legi in obliki obstranska — na konici med Adamičevo in Kolodvorsko cesto, je njena ureditev samosvoja. Edino tu so uporabljeni tudi iglavci, ki rastejo že od prej. Kompozicija zelenice prehaja iz čiste horizontale pred spomenikom (trata), prek nizkih, deloma cvetočih rastlin ob spomeniku do višjega ozadja proti združnemu domu. Obstoječi iglavci ustvarjajo dominantno.

Spomenik stoji tako v zelenju in cvetju z zasičenim ozadjem in odprtostjo spredaj. Trata je intenzivno oskrbovana in omogoča eventualni dostop do spomenika.

Adamičeva cesta

Dokončna ureditev vrhnje strani Adamičeve ceste je mogoča vzporedno z urbanistično ureditvijo celotnega prostora nad cesto. Trenutno je mogoče dopolniti le zelenico pred trgovino. Na uokvirjeni brežini že rastejo štiri lipe s trato kot podrastjo. Načrt ohranja lipe, medtem ko trato zamenjuje z nizkim grmičevjem. Strnjeno zasajeno grmičevje bo ustvarjalo več zelenja in uspešneje blažilo večje površine asfalta na obeh straneh.

Taborska cesta

Cestišče je dovolj široko za tovorni in drugi promet. Drevored je predviden le na spodnji strani ceste, kjer stojita že dve drevesi, in ga bodo se-

stavljali gorski javori. Med drevjem so parkirna polja. Ta polja bodo lahko odpadla, ko bo urejeno parkirišče na prostoru med Taborsko cesto in železnico.

Na vrhnji strani se s ceste odpirajo pogledi na intenzivne zelenice, ki so ali pred stavbo STB ali v trikotu.

Kolodvorska cesta

Kolodvorska cesta povezuje središče mesta in avtobusno postajo z železniško postajo. Vsled ozkega (petmetrskega) cestišča, tovorni promet po njej ni mogoč. Tembolj je obremenjena z osebnimi avtomobili in pešci. Nova ureditev je podrejena omenjenim konstantam.

Cestišče je na obeh straneh omejeno z lipovim drevoredom.* Drevo-red je zgodovinska danost ter dominantna organska prvina širšega prostora. Zato v celoti ostane. Odstranjena so samo tista drevesa, ki so nevarna za promet, ker so premočno poškodovana. Manj poškodovana se bodo z ustrezno oskrbo okrepila, manjkajoča pa bodo na novo nasajena.

Načrt predvideva dva popločena hodnika za pešce, na vsaki strani ceste oziroma na zunanjih straneh drevoreda po enega. Desni hodnik (gleđano od vrha proti železniški postaji) je tri metre širok. Levi hodnik je ožji, ker zaradi bližnjih hiš ni več prostora. Pas med cestiščem in obema hodnikoma (pod lipami) je na obeh straneh dva metra širok in je zasajen s pritlehnimi pokrovnimi rastlinami (*Hypericum calycinum*). Desna stran desnega hodnika, to je prostor med hodnikom in stavbami je zasajena z ustreznimi rastlinami, hodnik je deloma razširjen in opremljen s klopmi. Zelenica je na treh mestih prekinjena, to je na dohodih v notranjost trikotnika.

Značilnost Kolodvorske ceste je, da je ohranjen drevored, da bodo pešci dobili svoje hodnike in da bo cesta kot celota v estetskem ter funkcionalnem pogledu polno zaživela.

Zaključek

Ureditev trikota s pripadajočimi cestami izhaja iz konstant, ki jih predstavlja Kolodvorska cesta s svojim lipovim drevoredom ter svojo funkcijo, podrejeno potrebam pešcev. Dalje iz razporeditve, velikosti ter funkcionalnosti pripadajočih stavb. Načrt upošteva ter usklajuje vsa ta izhodišča, hkrati pa omogoča izrabo prostora za kulturne ter rekreacijske potrebe razvijajočega se mesta.

Ob tej priliki se lepo zahvaljujem sodelavcema: dipl. ing. Mojci Kopačevi za aktivno sodelovanje in risanje ter dipl. ing. Matiji Suhadolcu za načrt za oba vodna motiva.

* Drevored so zasadili leta 1911 (opomba urednika).

60-LETNICA GASILSKEGA DRUŠTVA GROSUPLJE

Govor predsednika Občinske gasilske zveze Grosuplje tov. Lojzeta Ljubiča na slavnostni seji GD Grosuplje, dne 5. avgusta 1972, ob 19.30 v osnovni šoli Luisa Adamiča v Grosupljem.

Dragi gasilci, spoštovani gostje!

Ob praznovanju 60-letnice Gasilskega društva Grosuplje in ob 80-letnici predsednika Socialistične federativne republike Jugoslavije, Josipa Broza Tita, vam želim podati nekaj misli v razvoju naše gasilske organizacije.

Teško je napisati nekaj kratkega ob praznovanju 60-letnice, pa vendar moram izreči nekaj misli in ovrednotiti pomen te organizacije.

Ogenj — večni prijatelj, pa hkrati tudi večni sovražnik človeka, je le tega spremljal, odkar je strela z neba zažgala drevo ali pa ga je človek sam izvabil iz kremnovne iskre. Bil je človeku velik, nepogrešljiv dobronik, pa naj mu je svetil in služil na ognjišču, mu topil rudo v prvih preprostih pečeh ali mu pomagal pri izdelovanju orodja in orožja. Toda če je človek zgubil nad njim oblast, tedaj je ogenj pustošil in uničeval. V ognju so propadla dragocena dela človeškega uma in rok, izginjala so skromna naselja in velika mesta. Ogenj je širil civilizacijo in kulturo, ogenj ju je načenjal in brisal z zemlje.

Prostovoljni gasilci imajo za seboj celo stoletje trdega, uspešnega, koristnega in človekoljubnega dela. Koliko premoženja in ljudi so v tem obdobju rešili! Koliko ljudi se je vključilo v to množično organizacijo, kjer so si pridobivali znanje in izkazovali humanost! Koliko prostovoljnih ur so člani vložili v to delo! Za vse to ni prepričljivih statistik. Pa četudi bi bile, vse te številke ne bi mogle nikdar razgrniti pred nas — vse tiste aktivnosti, ki so jo vložili funkcionarji in člani za ohranitev in rast te organizacije.

V občini Grosuplje je 43 prostovoljnih gasilskih društev, med katerimi so nekatera stara že preko 90 let. Zgodovinski viri, kolikor jih je mogoče dobiti, nam dokazujejo, da so bili gasilci vedno, podnevi in ponoči, v mrazu in vročini pripravljene reševati ogroženo premoženje. Požrtvovalnosti in mnogih hudih posledic, ki jih je reševanje pustilo nekaterim pogumnim gasilcem, pa ti viri ne omenjajo. Člani naših gasilskih društev so delavci, obrtniki, kmetje in izobraženci. Vsi pri reševanju dajejo na razpolago svoje psihične in fizične moči.

Viri za zgodovinski pregled so delno ohranjeni v zapisnikih odborovih sej in občnih zborov vse od leta 1881 do danes. V ohranjenem gradivu pri Državnem arhivu Slovenije je moč zaslediti podatek, da je bilo prostovoljno gasilsko društvo Šmarje ustanovljeno leta 1881. Nekoliko pozneje

je bilo ustanovljeno PGD Šentvid pri Stični. Med starejša društva v naši občini štejemo tudi PGD Krka, ki je bilo pred vojno vodilno društvo v tem delu Dolenjske. O tem, kdaj je bilo ustanovljeno oziroma organizirano društvo v Višnji gori, nimamo na voljo dovolj zgodovinskega gradiva,¹ vendar pa lahko na osnovi ustnega izročila z gotovostjo trdimo, da je bilo ustanovljeno leta 1875,² saj je imela Višnja gora v prejšnjem stoletju velik gospodarski in politični pomen in je imela kot mesto gotovo urejeno požarno službo pod okriljem mestne uprave. Vendar pa registriranega društva verjetno ni bilo, ker zanj tudi ni bilo potrebe, PGD Šmarje pa je kot dekanjsko središče v takratnem času povezovalo več župnij in verjetno je bilo zato tudi tu ustanovljeno GD. V nomenklaturi registriranih PGD v prejšnjem stoletju, ki je ohranjena v Državnem arhivu, je tudi PGD Šentvid pri Stični. Po izjavah tamkajšnjega uslužbenca, da je bila druga dekanija v tistih časih v Šentvidu pri Stični, lahko sklepamo, da so ta društva ustanavljali najprej na sedežu dekanij.

V prejšnjem stoletju: t. j. od leta 1875 do leta 1900, so bila ustanovljena sledeča PGD:

1. GD Višnja gora 1875
2. GD Šmarje 1881
3. GD Šentvid pri Stični 1885
4. GD Krka leta 1896

V začetku tega stoletja, leta 1900, je bilo ustanovljeno PGD Videm-Dobrepolje, nato leta 1902 Podtabor, leta 1911 GD Račna in leta 1912 GD Grosuplje in Ambrus.

Društva, ki so bila ustanovljena po letu 1920, po I. svetovni vojni, štejemo v drugo skupino, medtem ko so v tretji, najmlajši skupini tista društva, ki so bila ustanovljena po II. svetovni vojni, po letu 1945. Naše najmlajše društvo, ustanovljeno leta 1953, je Mala Ilova gora.

Politična in operativna razdelitev pred vojno na področju sedanje občine je bila sledeča: gasilska središča so se imenovala gasilske župe s sedeži v Ljubljani, Litiji in Kočevju. Iz tega vidimo, da je sedanja naša razdelitev občinske zveze na sektorje Grosuplje, Stična in Dobrepolje ista, kot v tistih časih.

Ker pa je bila gasilska župa Litija oddaljena od sedanjega sektorja Stična in med njima ni bilo prometnih zvez, so leta 1930 ustanovili novo gasilsko župo s sedežem na Krki, kamor je spadal ves sedanji sektor Stična.

Z ustanovitvijo gasilskih društev se je rodila želja po gradnji gasilskih domov. Tako je danes na območju naše občine 24 gasilskih domov, 15 gasilskih orodišč s pomožnimi prostori, 19 sejnih sob in dvoran s 574 sedeži.

Ko smo pregledali število naših organizacij in njihovih domov, se moramo malo pomuditi tudi pri našem neprecenljivem orodju.

Prostovoljna gasilska društva so si nabavila najprej ročne prevozne brizgalne, s katerimi je bilo na moč težko upravljati, čeprav so bile sprva zanesljivejše kot motorne. Motorne brizgalne so se v večjem številu pojavile

¹ — (kroniko društva so Italijani zažgali)

² — (praznovanje 50-letnice ustanovitve leta 1925)

šele po letu 1926, z nekaj izjemami prej. Društva so si vse to nabavljala pretežno z lastnimi sredstvi, kajti podpore oblasti so bile zelo skromne. Naj omenim tudi to, da je že leta 1936 imelo svoj avto Gasilsko društvo na Krki. Poleg tega je osnovalo tudi svojo gasilsko godbo.

Gasilska organizacija pa se ni ukvarjala samo s svojo osnovno dejavnostjo, t. j. z gašenjem in reševanjem, ampak tudi s kulturno dejavnostjo, ta tradicija se je ohranila do današnjih dni. V mnogih vaseh je GD nosilec vsega družbenega in kulturnega življenja.

Upravni odbor občinske gasilske zveze Grosuplje 1973 (Foto: Erjavec)

Od leve proti desni: I. vrsta — Kralj Rudolf, Janežič Alojz, Brlan Jože, Ljubič Lojze, Javornik Franc, Bervar Avguštin, Perme Ivan, Štrukelj Božidar; II. vrsta — Kastelic Jože, Virant Franc, Javornik inž. Jože, Hamun Drago, Ihan Lojze, Kastelic Janez, Ljubič Vinko, Pušlar Jože; III. vrsta — Mestnik Alojz, Zrnec Jože, Bregar Stefan, Ponikvar Slavko, Hren Tone, Sircelj Marjan

Poleg tega je gasilska organizacija skrbela tudi za strokovno vzgojo, kajti do leta 1936 je bilo na področju naše občine ustanovljenih že 29 društev in potreba po strokovnosti je rasla iz dneva v dan. Zato je Gasilska skupnost Ljubljana priredila leta 1936 prvi poveljniški tečaj pod vojaškim nadzorom, in to v tedanji Belgijski kasarni.

S tem je bilo nekako zaključeno delo do druge svetovne vojne. Ob izbruhu druge svetovne vojne in med vso vojno, je delovanje precej zamrlo. Gasilski domovi so postali vojaška skladišča ali konjušnice ali pa tudi kasarne. Orodje in oprema je izginila, če je niso naši zavedni člani poskrili,

obleko in inventar pa smo v precejšnji meri oddali narodnoosvobodilni vojski. Prav tako so se člani razbežali na vse strani in tako je humano gasilsko delo zamrlo.

Po končani vojni so bile rane strašne. Mnogo naših članov se ni več vrnilo, orodje in oprema je bila močno poškodovana, domovi opustošeni. Naša organizacija je bila v razvalinah. Vendar pa ni bila uničena volja. Delovni elan ter neuničljiva volja in moč za novo življenje sta nas vodila k obnovi naše organizacije.

Takoj maja 1945 smo začeli zbirati in obnavljati skrito orodje. Ta obnova je bila prepuščena bolj sama sebi vse do leta 1948, ko je bila ustanovljena Gasilska zveza Slovenije.

Takoj po vojni, oziroma po letu 1948, je bilo področje naše občine razdeljeno na dva okraja, in sicer na Grosuplje in Kočevje. Sektorja Grosuplje in Stična sta spadala pod Okrajno gasilsko zvezo Grosuplje, sektor Dobrepolje pa pod okrajno gasilsko zvezo Kočevje. Ko pa je bil okraj Grosuplje leta 1953 ukinjen, je bila zveza priključena k OGZ Ljubljana. Prav v teh letih je dala naša ljudska oblast za razvoj gasilske službe ogromna sredstva. V tem času smo nabavili prvi tipizirani gasilski avtomobil v občini, in sicer za društvo Grosuplje.

Velika prelomnica za naše gasilstvo je bilo leto 1955 z organizacijo politične oblasti; nastale so namreč občine s širšim področjem in v zvezi s tem so bile organizirane prve občinske gasilske zveze. Tega leta so bile na področju naše sedanje občine tri zveze, in sicer: Grosuplje, Ivančna gorica in Dobrepolje. Ker so galici na področju občine dobili v upravljanje društva in celotno požarno službo, so se materialno in kadrovsko precej okrepili. Poleg dotacij, ki so jih dajale občine, je obstajal še okrajni gasilski sklad, s katerim je upravljal poseben odbor pri Republiškem sekretariatu za notranje zadeve. Pri RSNZ so izdelali tudi poseben plan modernizacije gasilstva Slovenije, v katerega je bila vključena tudi naša občina.

S ponovno spremembo politične razdelitve Slovenije leta 1959 je bila ukinjena občina Dobrepolje, leta 1960 pa občina Ivančna gorica. Obe sta bili priključeni občini Grosuplje. Tako se je oblikovala sedanja občinska gasilska zveza Grosuplje, ki predstavlja danes v občini močno operativno in kadrovsko sposobno organizacijo.

V zvezi z raznimi reorganizacijami politične razdelitve občin v Sloveniji se je nekako leta 1965 žal ukinil tudi okrajni gasilski sklad in z njim plan modernizacije gasilstva v Sloveniji. Še prav zadnji čas smo iz teh sredstev nabavili gasilski avtomobil TAM 2000, ki je last društva Grosuplje.

Vendar se je naša gasilska služba vseeno razvijala. Trenutno naša Gasilska zveza povezuje 43 gasilskih enot, ki imajo cca 1400 operativnih članov in 700 ostalih članov. Članstvo je strokovno usposobljeno za vsako požarno-operativno akcijo.

Naša društva razpolagajo z ogromnim premoženjem. Oprema je naj-sodobnejša. Trenutno imamo 25 avtomobilov, 52 motornih brizgaln, 6381 metrov cevi, 338 delovnih oblek, drsalno vrečo, več raznih lestev in še razno drugo dragoceno opremo. Člani pa imajo več sto svečanih gasilskih oblek, ki so si jih sami nabavili.

Na področju strokovne vzgoje dela naša občinska gasilska zveza po programu, ki omogoča, da se strokovni kader iz dneva v dan dopolnjuje in izpolnjuje. Poleg tega skrbi za naše najmlajše — pionirje, za njihovo rekreacijo, vse to seveda v mejah finančnih zmogljivosti.

Naša gasilska društva prirejajo spominske svečanosti ob obletnicah svojih društev, poleg tega se množično udeležujejo raznih proslav drugih društev, skratka, naši člani so v svojih svečanih uniformah prisotni na vseh večjih prireditvah in s svojimi prapori dokazujejo moč in solidarnost gasilske službe.

Proslava 60-letnice GD Grosuplje 1972 (Foto: Rozman, Grosuplje)

Kot sem že uvodoma omenil, skrbi naša gasilska organizacija tudi za razne kulturne prireditve. V sklopu svojih društev ima dramske sekcije, društvo Stična pa ima tudi delaven pevski zbor.

Nikoli pa seveda ne zanemarjamo svoje osnovne dejavnosti, gašenja in reševanja. Naj omenim poleg mnogih manjših požarov v občini dva večja v zgodovini devetdesetih let gasilstva v občini.

To je bilo leta 1899, ko je pogorelo več kot pol Šentvida, nekoliko kasneje pa še cela vas Velika Loka pri Žalni. Ta dva požara sta opisana v zgodovini gasilstva kot večja požara v predvojnem času. Tako je bil tudi požar v vasi Višnje pri Ambrusu, ko je pogorelo več kot pol vasi.

O požarih bi lahko še dolgo pisal in govoril. Vendar sem že uvodoma omenil, da se ne da prikazati z nekaj besedami vse delo, posebno pa ne neštete ure naših članov pri opravljanju humanega poslanstva.

Tovariši gasilci — dragi gostje! Upam, da sem s temi besedami o zgodovini gasilstva v naši občini prikazal niti razvojne poti in trenutno stanje opremljenosti naših organizacij.

Zadovoljni smo, ko ocenjujemo plodno delo prostovoljnih grosupeljskih gasilcev. Zadovoljstvo žari na obrazih članov jubilanjske organizacije, saj so upravičeno ponosni nase in na svoje prednike.

Ob tolikšnih uspehih je treba poudariti, da se je vsa leta, od ustanovitve dalje, gasilstvo razvijalo povsem na prostovoljnem delu. Pohvaliti je treba, da so si gasilci vedno prizadevali nabaviti potrebno gasilsko orodje in opremo, da so se strokovno izpopolnjevali in pripravljali za opravljanje zastavljenih nalog. Bili so in so še danes zgled skladnega sodelovanja med občani, primer pravega tovarištva.

Sodelovanje gasilskih organizacij s civilno zaščito je postalo celo pomembno in nujno, ker se naloge prvih in drugih močno prepletajo, posebno kadar gre za večje reševalne ali požarne intervencije. Poudariti moramo, da imamo dobre odnose s štabom CZ pri občini in da tesno sodelujemo z njim. Zavedamo se, da bomo le tako sposobni izvesti pomembne in velike akcije. Zahvaljujem se odseku za NO in CZ za pomoč in razumevanje za našo službo.

Preteklost, ki jo proslavljamo, pa nas obvezuje tudi za prihodnost. O požrtvovalnosti gasilcev nihče ne dvomi. Izražam toplo željo, da bi bila ta plemenita in koristna organizacija deležna vsestranske podpore družbe, da bi se pomlajevala in modernizirala in da bi tako bila pripravljena za vsakokratne intervencije v požarih, nesrečah, ki si jih sicer ne želimo, so pa žal nevšečni dogodki, stalni spremljevalci posameznika in vseh ljudi. Koristna dela te organizacije, ki so močno zasidrana v naših občanih, me navdajajo z optimizmom, da bomo lahko s prispevki občine, delovnih organizacij in predvsem vseh naših delovnih ljudi našo prostovoljno gasilsko organizacijo v bodočnosti še modernizirali.

Naj izrazim iskreno hvalo Prostovoljnemu gasilskemu društvu Grosuplje in posredujem v imenu gasilcev občine Grosuplje jubilantu najboljše želje za prihodnost ter kličem naš stoletni — na pomoč!

RAZVOJ GOVEDOREJE NA OŽJEM OBMOČJU OBČINE GROSUPLJE

Anton Simončič in Nace Lovšin

Nekdaj je bil glavni namen kmetije, da si pridelala dovolj živeža za preživljanje družine. Hiter razvoj industrije in tehnike je močno vplival tudi na podeželje. Odhod kmečke delovne sile v mesta in industrijo je močno zmanjšal število družinskih članov. Na kmetijah so ostali ostareli ljudje; kjer pa je kmetijo prevzel mladi gospodar, je tudi večinoma ostal sam z ženo in majhnimi otroki. Okrnjena delovna sila sili gospodarja, da se mehanizira in odloči za določeno vejo gospodarstva. Ekološke razmere mu narekujejo proizvodnjo mleka, klavne in plemenske živine. Ti proizvodi predstavljajo tržno, hkrati pa tudi perspektivno blago. Dvig življenjskega standarda, povečanje števila prebivalstva, razvoj turizma in boljša prehrana domačega prebivalstva bo zahtevala iz dneva v dan več mleka in več mesa.

Skupno delo za napredek govedoreje je rodilo uspehe. Pred 130 leti je bilo govedo v naši deželi še zelo skromno. Krave so bile težke okrog 200 kg. Na leto so dajale okrog 850 kg mleka (F. Hlubek 1839). V drugi polovici preteklega stoletja se prične poljedelstvo in živinoreja postopoma izboljševati, ker se pojavijo detelje, ki so izboljševale rodnost zemlje. Poveča se pridelek krme, s tem pa tudi teža živine in količina gnoja. Rastejo mesta, razvija se industrija in trgovina. Država začne pospeševati živinorejo s tem, da daje premijo za nabavo plemenske živine; prvič predpiše obvezno licenciranje plemenjakov. Proti koncu prejšnjega in v začetku sedanjega stoletja se prične ustanavljati mlekarske zadruga, ki prodajajo mleko in mlečne izdelke v oddaljena mesta. V nekaj letih je bilo ustanovljenih večje število živinorejskih zadrug. Leta 1912 so ustanovili Zvezo živinorejskih zadrug za šivorjavo živino. Namen organiziranega rejskega dela je bil izboljšanje proizvodnosti živine in povečanje dohodkov.

V Grosupljem ustanovijo 9. januarja 1931 Živinorejsko selekcijsko zadrugo, v katero se je vpisalo 43 članov. Delež je znašal 50 din. Prvi načelnik zadruga je bil Franc Baudek, prvi molzni kontrolor pa Anton Potokar iz Male Račne. Kontrola mlečnosti krav se je opravljala dva krat mesečno, kontrolor pa je nadziral vpisovanje in meril mleko enkrat mesečno. Rejci so imeli kontrolne oziroma molzne pole doma in so sami vpisovali količino namolzenega mleka. Zadruga je vodila knjigo bikov, rodovniško knjigo krav A in B kontrole ter seznam mlade živine. Prvi bik je bil licenciran leta 1930. Zadruga je poleg kontrole in selekcije krav imela tudi trgovino z umetnimi gnojili, otrobi in živinsko soljo.

Živinorejska selekcijska zadruga Šentjur pri Grosupljem (danes Podtabor) je bila ustanovljena 18. 3. 1931 in je imela tedaj 19 članov. Prvi

njen predsednik je bil Anton Bedenčič iz Bičja, prvi molzni kontrolor pa Rudi Trontelj, prav tako iz Bičja. Nadkontrolor za obe zadrugi je bil Ivan Erčulj, pozneje Anton Lavrič, strokovni tajnik Zveze pa ing. Oto Muck. Veterinarske posle je tedaj opravljajal na tem območju dr. Marjan Pavšič, pozneje pa tudi vet. Stane Valentinčič.

Z načrtnim selekciskim delom se je postopoma zboljševala kakovost rjave živine. Povečala se je mlečnost krav in njihova teža. Krave so danes za 150 kg težje kot pred 40 leti, mlečnost pa se je povečala za 1500 litrov. Iz poročila živinorejskih organizacij za leto 1935 za sivorjavo dolensko govedo navajamo naslednje podatke:

Organizacija	Število krav po letih			Poprečna mlečnost po letih		
	1933	1934	1935	1933	1934	1935
Grosuplje	61	72	92	1933	2234	2120
Št. Jurij (Podtabor)	70	92	92	2061	1976	1891

Na območju grosupeljske živinorejske selekcijske zadruge je bil tedaj licenciran bik Favorit A6, na območju Šentjurja pa Muri A19 in Apis. Do druge svetovne vojne se stanje ni bistveno spremenilo. Leta 1936 je bila mlečnost krav naslednja:

Živ. zadruga	Število	poprečna,	najvišja,	najnižja
Grosuplje	17	2076	3607	1178 kg
Šentjur	30	1875	3522	897 kg

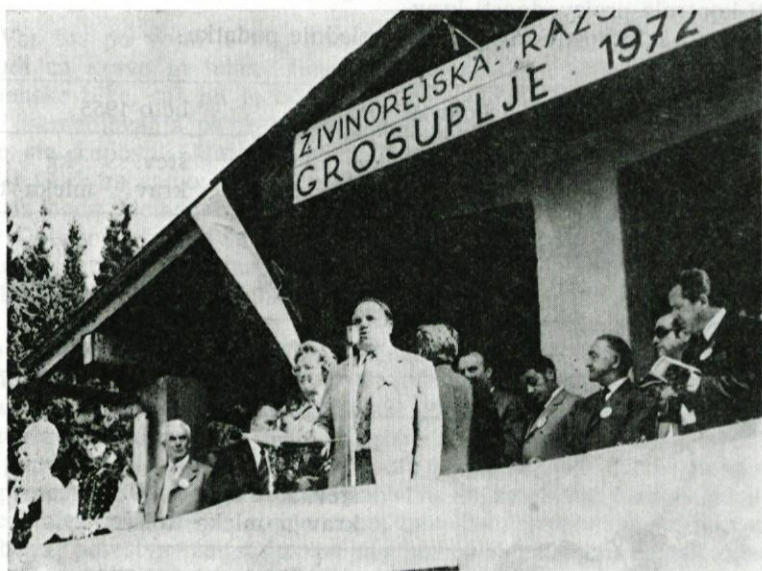
Selekcijsko delo med drugo svetovno vojno 1941—45 je bilo omejeno samo na vodenje rodovnika, mlečna kontrola krav pa je bila ukinjena zaradi obvezne oddaje mesa in mleka med okupacijo.

Tako stanje je trajalo še po osvoboditvi do leta 1952. Obvezna oddaja mesa in mleka je bila končana aprila 1951. Vse do tega časa so bile neugodne razmere za kontrolo proizvodnosti krav. Kmetje so se bali, da jim bodo predpisali še večjo oddajo mleka, če bodo z mlečno kontrolo ugotovili, da imajo njihove krave več mleka. Vrh tega je trajala v letih 1948—1951 akcija ustanavljanja kmetijskih delovnih zadrug; za te pa ni bilo preveč navdušenja.

Zaradi ustanavljanja KDZ so se kmetje upirali celo včlanjenju v Kmetijsko zadrugo, ker so menili, da bi jih tako članstvo lahko potegnilo v KDZ, čeprav to ni imelo nobene zveze z ustanavljanjem KDZ.

Do leta 1952 (1. maja) je bilo Grosuplje sedež Okrajnega ljudskega odbora. Istočasno je bila za grosupeljski okraj ustanovljena tudi Okrajna zveza kmetijskih zadrug (OZKZ) Grosuplje.

Dne 1. julija 1951 nastopi službo pri OZKZ Grosuplje ing. Anton Simončič kot referent za živinorejo. Prvo njegovo delo je bilo, da je na novo nastavlil rodovniške knjige krav in seznam mlade živine. Skupaj z molznim nadkontrolorjem Ivanom Erčulom sta sprejela v rodovnik vse primerne krave rjave pasme, jih označila in tetovirala teleta. To delo je bilo najprej opravljeno v KZ Podtabor. Že čez dobre 3 mesece, v začetku oktobra 1951 sta organizirala prvo živinorejsko razstavo v Ponovi vasi, kjer je bilo razstavljenih 75 krav, telic in bikov. Večina krav je imela podatke o starših, vendar brez podatkov o mlečnosti krav in toščici mleka. Znan je bil samo rod staršev. Istočasno sta sprejemala krave v rodovnik tudi v KZ Grosuplje, KZ Žalna, KZ Račna, naslednje leto 1952 pa še v KZ Šmarje Sap in Polica.

Organizacijski odbor: z leve Anton Simončič, Dušan Engelman, Pepca Perovšek, Nace Lovšin, Janez Perovšek, Ivo Jelačin in drugi

Leta 1952 je bila živinorejska razstava v Grosupljem. Na to razstavo je bila prignana živina tudi iz Šmarja Sap, Podtabora, Račne in Žalne poleg živine samih Grosupeljčanov, med katere so tedaj spadale tudi vasi Veliko Mlačevo, Malo Mlačevo, Slivnica, Perovo in Blato.

Že leta 1951 smo po živinorejski razstavi v Ponovi vasi prepričali kmete, da sam rodovnik živine ne pomeni dosti, če žival nima podatkov o proizvodnosti. Takratni predsedniki živinorejskih odborov pri kmetijskih zadrugah: Jože Kastelic (Grosuplje), Anton Hribar (Podtabor), Anton Potokar (M. Račna), Alojz Boštjančič (Videm-Dobropolje) in Jože Stritar (Velike Lašče) so pristali na to, da s 1. januarjem 1952 po 11 letih ponovno pričnejo kontrolirati proizvodnost krav. Že decembra meseca 1951. leta

smo priredili v Dobrepoljah tečaj molznih kontrolorjev, katerega se je udeležilo 12 kandidatov. Prvi kontrolorji po vojni so bili na območju grosupeljske okolice Jože Palčar in Kristl Palčar (Račna), Alojz Kastelic (Vel. Mlačevo), Anton Trontelj in njegova hči (Ponova vas).

Do prvih podatkov o mlečnosti krav smo prodajali bike le na osnovi rodu staršev, oziroma boljše rečeno po fenotipu — zunanjih telesnih oblikah. Brž ko so bili znani podatki o mlečnosti krav, so lahko prihajali na plemenske sejme samo biki z znano mlečnostjo mater.

V KZ Podtabor je bilo 7 kmetov, ki niso hoteli postati člani KZ. Zato se pri teh kmetih, ki so imeli sicer lepo živino, mlečna kontrola ni izvajala. Posledica tega je bila, da svoje živine niso mogli prodajati na organiziranih plemenskih sejmih, ker ni imela podatkov o mlečnosti krav. Po dveh letih so klonili in postali člani KZ, nakar se je tudi pri njih pričela izvajati kontrola proizvodnosti krav.

O začetni mlečnosti krav imamo naslednje podatke:

	Leto 1952		Leto 1954		Leto 1955		
	kg mleka	štev. krav	kg mleka	% tolišče	štev. krav	kg mleka	% tolišče
1. Grosuplje	2520	108	2819	3,80	116	2972	3,71
2. Podtabor	2110	92	2290	3,62	86	2510	3,72
3. Šmarje-Sap	—	19	2533	—	16	2830	—
4. Polica	—	—	—	—	12	2016	3,8

Leto 1956

	štev. krav	kg mleka	% tolišče
1. Grosuplje	87	3044	3,84
2. Podtabor	60	2831	3,79
3. Šmarje-Sap	17	2748	—
4. Polica	5	2446	3,73

Leta 1952 je bila mlečnost krav nizka. V rodovnik je prihajalo vse večje število krav, med njimi tudi slabe. Po ugotovljeni mlečnosti krav smo izločevali najslabše, zato se je tudi povečala poprečna mlečnost krav.

Leto 1952 pomeni za grosupeljsko živinorejo prelomnico. Tega leta se je močno razširila spolna okužba krav (trihomonas). Večina bikov je bila okužena in tudi mnogo krav. Edini učinkovit ukrep proti splošni okužbi krav je bila vpeljava umetnega osemenjevanja. Tako je bila grosupeljska občina med prvimi, ki je odpravila bike v naravnem pripustu in prva pričela z umetnim osemenjevanjem krav.

Leta 1953 je bilo v Grosupljem osemenjenih 681 krav, leta 1956 pa že 1043. Osemenje je vpeljal in vodil dr. Marjan Pavšič, osemenje pa je Franc Lavrič. Oba sta s tem uspešnim delom postavila temelje hitremu razvoju umetnega osemenjanja v Sloveniji in tudi v Jugoslaviji.

Uspeh osemenjevanja se je kmalu pokazal tudi na naraščanju; mnogo boljši je bil od bikov iz osemenjevalnega centra kot iz naravnega pripusta. V nadaljnjih letih se je mlečnost krav povečevala in se je leta 1971 povzpela na 3484 litrov poprečno. Tu pa stagnira že več let. Selekcija je opravila svoje delo za obstoječe prehrabne prilike. Krave imajo dednih lastnosti najmanj za 4500 litrov mleka, pa jih ne morejo izkoristiti zaradi neustreznega krmljenja.

Prodaja plemenske živine

Ves čas po vojni je bila Dolenjska vzrejni center za plemenske bika in tudi za krave in telice. Nikoli ni bilo problema, kako prodati dobre plemenske bika, saj jih je bilo prej premalo kot preveč. Z uvedbo umetnega osemenjanja pa je popraševanje po njih pričelo upadati. Krave in telice sta kupovali Makedonija in Bosna. Ker grosupeljski okoliš ni bil dovolj velik za samostojne plemenske sejme, je bil med živinorejci dogovor, da bodo plemenski sejmi vsako leto enkrat v Velikih Laščah, drugič pa v Dobrepoljah. Na te sejme so gonili živino tudi Grosupeljčani. V posameznih letih je bila tudi kriza za prodajo plemenske živine. Leta 1957 so Makedonci kupili 120 glav plemenske živine, naprodaj pa je bilo 1500 glav. Molzna kontrola krav je bila že ogrožena, ker ni bilo kupcev za plemensko živino. V naslednjih letih 1958 do 1961 je država dala znatna finančna sredstva za izgradnjo družbenih obratov. Na območju takratnega Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana je bilo v navedenih letih zgrajenih 60 stoglavskih hlevov, ki jih je bilo treba napolniti s kravami. Nastopi veliko popraševanje po plemenskih telicah in kravah. Kmetje so tedaj prodali vse presežke živine in družbena posestva so napolnila hleve. Čez dve leti se je stalež rodovniške živine zopet povečal, kupcev pa ni bilo, ker so družbena posestva že sama zrejala naraščaj. Kriza prodaje plemenske živine je trajala od leta 1963 do 1965. Nato pridejo kupci za plemensko živino iz Grčije in Bolgarije, ki trenutno rešijo situacijo do leta 1968.

Doba 1962 do 1965 je bila v znamenju pitanja mlade živine. Država je dajala regres za pitance, zato je bilo pitanje bolj donosno kot proizvodnja mleka. Število krav je začelo padati, popraševanje po teletih pa naraščati.

Leta 1965 se ukine premija za pitance. Italija je predpisala dodatno carino, zato se izvoz živine močno omeji. Zaradi pomanjkanja mleka država uvede premijo za mleko s 1. junijem 1965. Mleko postane interesanten artikel, njegova proizvodnja oziroma odkup se v dveh letih podvoji.

Leta 1969 prično nekatere občine ustvarjati sklade za pospeševanje kmetijstva. Iz teh skladov so pričele dajati med drugim tudi regrese za nabavo rodovniške živine. Interes kmetov za nabavo dobrih krav in telic je bil tolikšen, da je bila vsako leto prodana vsa razpoložljiva rodovniška živina.

Pospeševalna govedorejska služba ima uspeh le tedaj, če jo spremlja tudi ugodna ekonomska politika, to je ugodna cena mleka in mesa in zagotovljena prodaja plemenske živine. Nema lokrat se je zgodilo, da smo nagovorili kmete, naj pripuščajo plemenske telice in jim zagotavljali, da jih bodo prodali. Ko pa so bile breje 6—8 mesecev, ni bilo kupcev. Čeprav imajo kmetje še veliko slabe živine, niso hoteli dati za brejo rodovniško telico vsaj toliko, kolikor je mesar dajal za nebreno pitano telico. Šele regresi posameznih občin so pripomogli, da so pričeli kupovati rodovniško živino v zrejih centrih tudi domači kmetje in ne le kot pred leti samo družbena posestva, druge republike ter Grčija in Bolgarija. Sedaj ostaja ta živina doma. Veliko živine je bilo prodane tudi na območje bivšega celjskega okraja, zlasti v Savinjsko dolino, kjer so zamenjali sivo pšenično govedo z rjavim.

Mlečnost krav narašča iz leta v leto, kar dokazuje ne samo mlečna kontrola krav, ampak tudi odkup mleka v Grosupljem, ki je znašal:

Leta 1967	916.781 litrov
Leta 1968	1.170.334 litrov
Leta 1969	1.416.000 litrov
Leta 1970	1.673.876 litrov
Leta 1971	1.916.183 litrov
Leta 1972	2.262.704 litrov

Leta 1971 je bilo na območju obrata kooperacije Grosuplje vključeno v kooperacijsko proizvodnjo mleka 1119 krav, mleka pa je bilo odkupljeno na kravo 1712 litrov s 3,62 % tolšče.

Družbena kmetijska posestva bivšega kombinata Barje, ki so se leta 1972 priključila Ljubljanskim mlekarnam, so oddala na območju grosupeljske občine leta 1971 skupno 2.100.000 litrov mleka, in sicer na obratih Stična, Sentvid, Boštanj in Brvace. Leta 1972 pa je bilo odkupljeno skupaj iz kooperacijske proizvodnje in od družbenih obratov okoli 4.500.000 litrov mleka.

Naslednja razstava plemenske živine po vojni je bila leta 1959, zadnja pa 8. septembra 1972. Ta razstava je bila občinskega merila, saj so na njej razstavljali živino rejci z območja kmetijskih zadrug Stična in Dobropolje, z območja grosupeljske kotline ter družbenega posestva Ljubljanskih mlekarn. Razstavljenih je bilo 130 glav živine. V zadnjih desetih letih se je kvaliteta živine zelo izboljšala. K temu je močno pripomoglo umetno osemnjenje krav s semenom kvalitetnih bikov, načrtna odbira krav in izboljšanje prehrane živine. Poleg povečane mlečnosti krav se je povečala teža živali, izboljšale pa so se tudi zunanje oblike telesa in vimen. Živali so bile ocenjene takole:

1. a 5, I. 33, II. a 48, II. 26, II. b 18, skupaj 130 glav.

Naj navedemo nekaj najboljših rejcev plemenske živine: Anton Potokar iz Male Račne je razstavljal 7 krav, od katerih je bilo kar 5 ocenjenih v I. razred.

Franc Virant iz Ponove vasi je imel od 4 krav 3 ocenjene v I. razred, Franc Potokar iz Blata pa od 4. živali 2 v I. razredu. Po eno kravo so imeli ocenjeno v I. razred še naslednji živinorejci: iz Ponove vasi Jože

Novak, Franc Drobnič in Franc Škufca; iz Vrbičja Janez Kraljič; iz Podtabora Jože Kraljič; iz Žalne Anton Javornik; iz Malega Mlačevega Anton Jamnik; iz Vel. Mlačevega Franc Kastelic; iz Vel. Račne Alojz Erjavec in Jože Polčar; iz Sp. slivnice Alojz Perme; iz Šmarja Jaka Perovšek in s Sapa Franc Trontelj. Večina krav, ki so bile ocenjene v I. razred, je imela preko 4000 l mleka. Najvišjo mlečnost pa je dosegla krava, last Antona Jamnika iz Malega Mlačevega, ki je dala v eni laktaciji največ 5291 kg mleka s 3,65 % toščice. Brez dvoma bi bilo takih krav lahko še več, če bi rejci uporabljali več močnih krmil.

Vsaka živinorejski razstava pokaže, kakšno živino imamo, ali je bil od zadnje razstave dosežen napredek in kolikšen ter kaj moramo storiti v bodoče, da bo napredek še večji. Brez dvoma je bil v Grosupljem storjen velik korak naprej v zadnjih trinajstih letih. Mlečnost in teža krav lahko v naslednjih letih še povečamo, in sicer ne samo pri obstoječem številu rodovniških krav; to lahko dosežejo tudi kmetje, ki še nimajo dobrih mlečnih krav.

Republiški ukrepi o pospeševanju kmetijstva podpirajo v prvi vrsti hitrejši razvoj govedorejske proizvodnje. Da bi se prenesli ti ukrepi tudi na občino Grosuplje, kaže podpirati ta razvoj; to naj stori tudi občina, podobno kot druge občine, ki regresirajo nabavo plemenske živine ali stimulirajo lastne vzreje plemenske živine, dalje regresirajo načrte za gradnjo hlevov, silosov itd. Z dajanjem regresov bi se pospešil in intenziviral razvoj kmetij, usmerjenih v proizvodnjo mleka, mesa in plemenske živine.

Zelivite grosupeljskega ozemlja. To je prva razpisna naloga, ki se ni bila osnova karte reliefna, z višinskimi razloži, a vendar ni bilo zlasti po udaricem hrbet »Polčeva« med dolino Račne in Grosuplje ter dolino Krke, ki markantno deli naselja po liniji sever—juž. Vendar je tudi tako podobna naseljenosti doka jasna.

Prazgodovinske naselbine so praviloma porušene od dokaznih komunikacij na višine, ki obvladujejo prehode in tudi sicer dominirajo nad pokrajino. Gradišči Magdalenska gora pri Šmarju in Var pri Šmarju sta dve središči pokrajine, zedež dveh poglavarjev v siliški dobi pred letom 800 pr. n. l.

Rimska doba ustvari cesto od zahoda proti vzhodu, od Kranje (Ljubljane) proti Praetorium Latobiorum/Trebnju v prejšnjem Apurvo/Stranška vas na tej cesti. V najdiščah se da dobro slediti smer »vzorca« te ceste mimo Žalne in Lake. Od tu se je cesta dvigala nad proti Novi vasi, toda bolj severno na sedlo, ki vodi blizu Polčevega k žrnjočim in od tod ob vzhodnem poboju grebena navzdol proti Stranši vas. Medta je krajši, toda bolj samotni prehod Paradišče—Brazovo naselje in v drugi fazi. Videti je tudi stranško pot v dolino Krke: Apurvo/Stranška vas—Mlačjevo—Črnclo—Krka in dalje proti Valični vasi. Močna koncentracija prazgodovinskih posestev se kaže tudi v Sentvidu in okolici (Sentvid, strnjska vas, Anilovo/Čolajice).

Zgodnji srednji vek je pravzaprav neznan. Izbližje našega ozemlja spoda verjemo je v dobo razpada rimske oblasti v letih 456, 488 in 500. V letu 500, ko se po l. 568 prično naseljevati Slovani in ko se do Karla Velikega (800) ta naselitev utrdi, je grosupeljska pokrajina brez središčnih doba.

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA V OBČINI GROSUPLJE

Jože Kastelic

I Komentar h karti

V Zborniku občine Grosuplje I/1969 (str. 71—79) smo podali pregled arheoloških najdišč na področju sedanje občine in jih razvrstili po arheoloških dobah. Tu objavljena karta najdišč (na osnovi gradiva »Arheološke karte Slovenije« Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je v tisku) naj dopolni sliko. Na karti so po znakih ločene tri vrste arheoloških krajev: 1. prazgodovinski (okrogli znaki, 29 krajev), 2. rimskodobni (kvadratni znaki, 31 krajev), 3. zgodnj srednjeveški (trikotni znaki, 2 kraja). Seveda v karti niso upoštevane razne manjše najdbe, ki bi prišle v poštev samo pri topografski mikroobdelavi pokrajine.

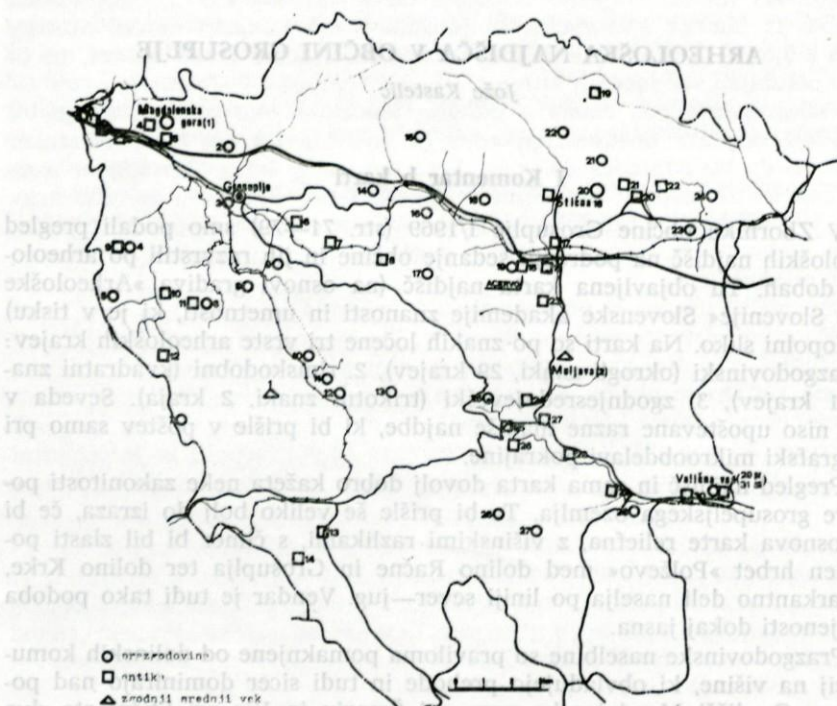
Pregled najdišč in sama karta dovolj dobro kažeta neke zakonitosti poselitve grosupeljskega ozemlja. Te bi prišle še veliko bolj do izraza, če bi bila osnova karte reliefna, z višinskimi razlikami, s čimer bi bil zlasti poudarjen hrbet »Polževo« med dolino Račne in Grosuplja ter dolino Krke, ki markantno deli naselja po liniji sever—jug. Vendar je tudi tako podoba naseljenosti dokaj jasna.

Prazgodovinske naselbine so praviloma pomaknjene od dolinskih komunikacij na višine, ki obvladujejo prehode in tudi sicer dominirajo nad pokrajino. Gradišči Magdalenska gora pri Šmarju in Vir pri Stični sta dve središči pokrajine, sedež dveh poglavarjev v »ilirski dobi« pred letom 500 pr. n. š.

Rimska doba ustvari cesto od zahoda proti vzhodu, od Emone (Ljubljane) proti Praetorium Latobiorum/Trebnju s postojanko Acervo/Stranska vas na tej cesti. V najdiščih se da dobro slediti smer »južne variante« te ceste mimo Žalne in Loke. Od tu se je cesta dvignila pač proti Novi vasi, toda bolj severno na sedlo, ki vodi blizu Polževega k Zavrtačam in od tod ob vzhodnem pobočju grebena navzdol proti Stranski vasi. Morda je krajši, toda bolj samotni prehod Paradišče—Brezovo nastal šele v drugi fazi. Videti je tudi stransko pot v dolino Krke: Acervo/Stranska vas—Mleščevo—Črnelo—Krka in dalje proti Valični vasi. Močna koncentracija »podeželskih posestev« se kaže tudi v Šentvidu in okolici (Šentvid, Petrušnja vas, Anžlovo/Češnjice).

Zgodnji srednji vek je pravzaprav neznan. Limberk nad Račno spada verjetno še v dobo razpada rimske oblasti v teh krajih. V 6., 7. in 8. stoletju, ko se po l. 568 prično naseljevati Slovani in ko se do Karla Velikega (»800«) ta poselitev utrdi, je grosupeljska pokrajina brez arheoloških doku-

mentov. Edini arheološki kraj med Karlom Velikim (»800«) in razvitim fevdalizmom, ki ga na tem področju predstavljajo Višnjegorski grofje ter samostan v Stični (1136), je Muljava. Toda tudi ta najdba (bronasti obročki za lase) je iz slučajno izkopanih grobov in osamljena, bolj ozko datiranje, morda v 10. stoletje, pa še nezanesljivo.

Karta arheoloških najdišč v občini Grosuplje

Naloga za bodočnost je nakazana in ta je — podrobna topografska proučitev teritorija, kamor bo treba vključiti tudi posamezne sonde na krajih, kjer lahko domnevamo zgodnesrednjeveško/slovansko naseljenost. Za prazgodovinsko dobo pa je ključno delo nadaljevanje velikih izkopavanj na Viru pri Stični in znanstvena objava obeh velikih naselbin z gomilami: »Stična« (t. j. Vir pri Stični) in »Magdalenska gora«.

II Nekaj slovstva

Osnovni opis krajev grosupeljske občine pred l. 1945 dobro podaja **Krajevni leksikon Dravske banovine**, Ljubljana 1937, toda po tedanjih razdelitvah v dveh okrajih: Ljubljana-okolica in Litija (s kartami) ter nato zopet po tedanjih malih občinah. Historično-topografski, tudi arheološki podatki

so dokaj podrobni, četudi ne vedno zanesljivi. Novi **Krajevni leksikon Slovenije** pod uredništvom R. Savnika objavlja v II. delu (Ljubljana 1971) občino Grosuplje na straneh 115—164 ter dodaja karto. Podatki so preverjeni, niso pa tako podrobni kot v predvojnem leksikonu, imena zaselkov in ledin so manj številna. Ker so vsi kraji razvrščeni po abecedi, teritorij občine pa je obsežen, je preglednost po terenu otežkočena in glede na sistem majhnih teritorijev predvojnih občin v Leksikonu 1937 sedaj manj prikladna. Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je v tisku **Arheološka karta Slovenije**, veliko kolektivno delo slovenskih arheologov, ki bo s podrobnimi podatki do sedaj znanega arheološkega gradiva in s kartami osnovna informacija obstoječega in baza vsega bolj podrobnega bodočega raziskovanja. Podatki iz te karte so bili tudi izhodišče za naš prispevek v Zborniku občine Grosuplje I in za objavo v tem letniku.

Za prazgodovinsko dobo sta najpomembnejši dve najdišči: Stična (Vir pri Stični) in Magdalenska gora. Prvi pregled Stične in objava zlatega nakita iz gomile, ki jo je izkopal Narodni muzej po letu 1945: **J. Kastelic**, Nov tip halštatskega diadema v Sloveniji, Situla 1, Ljubljana 1960, 3—26. Izkopavanja naselja na Viru objavlja vodja izkopavanja prof. dr. S. Gabrovec v več predhodnih objavah: **S. Gabrovec/O.-H. Frey/S. Foltiny**, Erster Vorbericht über die Ausgrabungen im Ringwall von Stična (Slowenien), Germania 48, 1970, 12—33; **O. H. Frey/S. Gabrovec**, K latenski poselitvi Dolenjske, Prvi rezultati izkopavanja na stiškem naselju, Arheološki vestnik 20, 1969, 7—26. Material z Magdalenske gore je samo delno objavljen. Prvo informacijo daje članek (A. Mahr) v katalogu Meklenburške zbirke »Treasures of Carniola«, New York 1934. Od sistematične objave gradiva v muzeju Univerze v Harvardu (ZDA) je objavljeno samo poročilo o živalskem (konjskem) kostnem materialu in človeških skeletnih ostankih: **S. Bökönyi/J. Lawrence Angel**, Mecklenburg Collection, Part I, Cambridge, Mass. 1968. Informacija o nekaj glavnih, tipičnih grobovih Magdalenske gore: **K. Kromer/S. Gabrovec**, L'art des situles dans les sépultures hallstattiennes en Slovénie, Inventaria Archaeologica, Jugoslavija 5, Bonn 1962. Splošno informacijo posreduje tudi katalog razstave »Umetnost alpskih Ilirov in Venetov«, Ljubljana 1962, kjer so opisani in objavljeni najbolj reprezentativni predmeti z Magdalenske gore (situle, pasne sponse) in deloma iz Stične (situla). Reprezentativna izdaja materiala in njegova ocena: **J. Kastelic/K. Kromer/G. Mansuelli**, Umetnost situl, Beograd—Ljubljana 1965.

Za rimsko dobo moramo omeniti analizo o rimski cesti na Dolenjskem: **A. Premerstein/S. Rutar**, Römische Strassen und Befestigungen in Krain, Wien 1899, zlasti na straneh 18—25 in s karto. V »Arheološki karti Slovenije« bo objavljen tudi nov pregled o cestah in rimskih milnikih, ki ga je sestavil dr. **J. Šašel**. Rimski napisi so najbolj pristopni v izdaji **B. Saria/V. Hoffiller**, Antike Inschriften aus Jugoslawien I, Zagreb 1938; s področja grosupeljske občine so tu napisi št. 221 (Gatina, nagrobnik družine Voltiljev), št. 222 (Žalna, nagrobnik Avita Severa), št. 223 (votivni napis božanstvu studentev, zdaj najbrž zasut v ruševinah Codellijeve graščine — Višenjski potok pri Višnji gori), št. 224 (Stična, fragment nagrobnika z reliefom Herkula, ki je ukrotil troglavega psa Cerbera; v bližino tega reliefa je treba postaviti reliefni kamen, del večje grobnice, s figuro Attisa, ki je

bil vzidan v gospodarsko poslopje na pristavi stiškega samostana med Stično in Ivančno Gorico in je zdaj v vrtnem parku Narodnega muzeja v Ljubljani, še ne objavljen), št. 225 (Stična, fragment nagrobnika), št. 226 (Prstava nad Stično, nagrobnik dedičev Avita), št. 227 (Veliki Korinj, nagrobnik veterana Lucija Marcija Blanda), št. 229 (Valična vas, posvetilni napis funkcionarja X. legije Publija Maksimija Materna iz l. 240), št. 593 (Stari trg pri Višnji gori/Dedni dol, dva uničena rimska miljnika?), št. 594 (Ivančna gorica, znamenje stiškega opata Lavrencija Rainerja iz leta 1583 na starem rimskem miljniku). K temu dodajmo še važni miljnik iz okolice Stične ali Hudega, ki meri distanco od Drnovega pri Krškem, 44 rimskih milj (1480 m \times 44 = 62,920 km), objavljen v Mommsenovem **Corpus Inscriptionum Latinarum** III, št. 4616 oz. št. 11322 in obravnavan večkrat kasneje.

Za zgodnj srednjeveške najdbe na Muljavi glej kratko notico (**J. Kastelic**) na str. 3 v brošuri »Muljava«, Ljubljana 1968 in druga izdaja 1973. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 16). Za kontinuiteto kulturnega nasledstva v visoki srednji vek pa primerjaj še brošuro: **M. Zadnikar**, Stiški samostan, v isti Zbirki vodnikov, 1. izdaja Ljubljana 1969, 2. razširjena izdaja 1971.

Seznam najdišč

(številke ustrezajo številkam pri znakih v karti)

A. Prazgodovinska najdišča

1. Magdalenska gora
2. Perovo
3. Grosuplje — železniška postaja
4. Bičje
5. Gradišče pri Udju
6. Tabor pri Cerovem
7. Staro Apno
8. Gradišče pri Spodnji Slivnici
9. Boštanj pri Malem Mlačevem
10. Velika Račna
11. Mala Račna
12. Čušperk
13. Gradišče pri Ilovi gori
14. Brezovo
15. Gradišče pri Višnji gori
16. Stari grad pri Višnji gori
17. Nova vas
18. Podsmreka
19. Stranska vas
20. Vir pri Stični
21. Gradišče nad Šentvidom
22. Metnaj
23. Radohova vas
24. Selo pri Šentvidu

25. Krška jama
26. Mačkov vrh
27. Veliki Korinj
28. Dečja vas
29. Valična vas

B. Rimskodobna najdišča

1. Tlake
2. Razdrto
3. Šmarje-Sap
4. Podgorica
5. Paradišče
6. Gatina
7. Zalna
8. Velika Loka
9. Bičje
10. Podtabor
11. Cerovo — Tabor
12. Velike Lipljene
13. Videm
14. Podpeč
15. Stranska vas/Hudo
16. Veliko Mleščevo
17. Ivančna gorica
18. Stična
19. Pristava
20. Šentvid
21. Petrušnja vas
22. Anžlovo (Češnjice)
23. Malo Črnelo
24. Znojile
25. Krka
26. Podbukovje
27. Gabrovčec
28. Velike Lese
29. Malo Globoko
30. Breg/Velike Rebrce
31. Valična vas

C. Najdišča zgodnjega srednjega veka

1. Limberk blizu Čušperka
2. Muljava

KULTURNA KARTA OBČINE GROSUPLJE

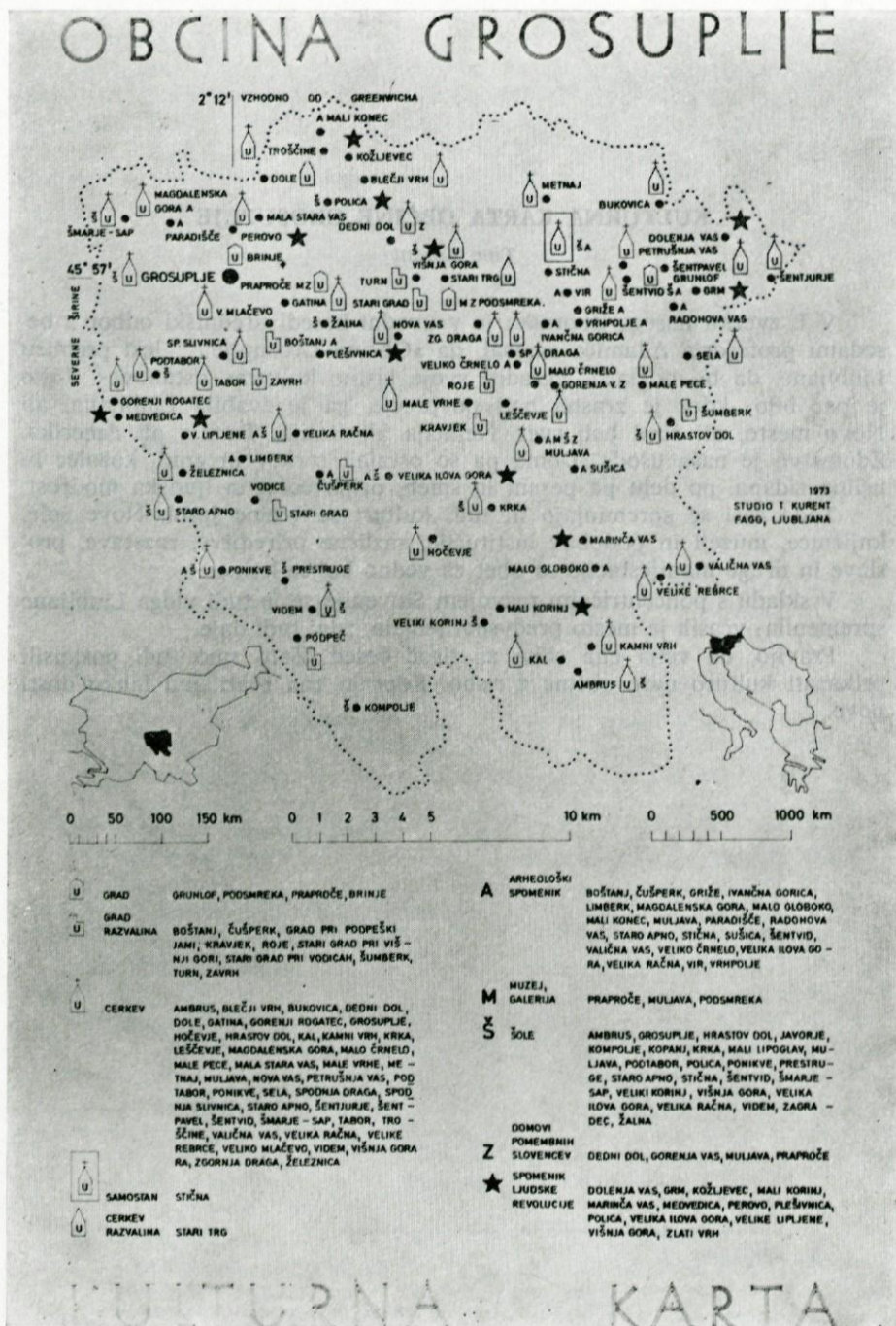
Tine Kurent

V I. zvezku našega Zbornika je v uvodni besedi uredniški odbor z besedami profesorja Adamiča zapisal, da »Občina Grosuplje... leži preblizu Ljubljane, da bi mogla... zgraditi svoje lastne kulturne ustanove«. Tako je pač bilo: kdor je zrastel nad povprečje, ga je zvalila Ljubljana, ali Novo mesto, ali širni beli svet, Nemčija ali Italija, Turčija ali Amerika. Zdomstvo je naša usoda. Doma pa so ostajali cerkev in grad, kozolec in učilna zidana, po delu pa pesem in smeh, pripovedka in ljudska modrost.

Toda časi se spreminjajo in tudi kulturi se vreme jasni. Nove šole, knjižnice, muzeji in podobne institucije, različne prireditve, razstave, proslave in druge manifestacije so obet za vedno boljše letine.

V skladu s policentričnim razvojem Slovenije se je tudi vloga Ljubljane spremenila: včasih je mesto predvsem jemalo, zdaj tudi daje.

Pravijo, da velja ena slika za tisoč besed. Zato smo tudi poskusili prikazati kulturo naše občine z risbo. Kdor jo zna brati, mu lahko dosti pove.

PRVI »PORTRET« KRAJINE V SLOVENSKEM SLIKARSTVU

Podoba svete Uršule v Lanišču

Jure Mikuž

I. Podružnična cerkev svete Uršule v Lanišču

Na vzpetini nad vasjo Lanišče stoji cerkev sv. Uršule, podružnica šmarske župnije. Leta 1966 ji je temeljiti konzervatorski poseg vrnil tipično podobo slovenske podružnične cerkve: preprosta gotska stavba, ki so jo v baroku predelali po novem okusu dobe. Restavratorji so cerkev obnovili in zaščitili pred nadaljnjim propadanjem ter odstranili nekatere dele opreme iz 19. stoletja, ki so kazili pristnost zgodovinske podobe cerkve.

Vas Lanišče je omenjena v arhivskih virih že zelo zgodaj. V listini iz 29. oktobra 1228 je zapisan neki »Wluingus, plebanus de Haarlant (Lanišče)«. Iz tega vira lahko razberemo, da je bilo Lanišče prafara, kar pomeni, da je bilo prvotno tu cerkveno središče ozemlja današnje šmarske župnije. Žal se ob restavriranju zgradbe ni nihče lotil izkopavanja pod tla kom današnje cerkve, ki bi verjetno lahko razkrila tloris prvotne cerkve. Iz podatka, da je bil sprva na tem kraju sedež župnije, namreč lahko sklepamo, da je bila na tem mestu že starejša zgradba, verjetno kar iz 13. stoletja. Po freskah na zunanji južni steni (sv. Krištof in Križanje), po prizoru Poslednje sodbe v spodnjem pasu južnega dela slavoloka proti ladji in po ostankih svetniških postav na freski na severni steni prezbiterija, ki izvirajo (to ugotavljamo po slogovnih značilnostih) iz sredine 15. stoletja, pa vidimo, da je bila v tem času že zgrajena cerkev današnjih mer in oblik. Ob nastanku je imela preprosto pravokotno ladjo z ravnim, lesenim stropom. V ladji sta izredno zanimiva in dokaj izjemna iz tega časa dva okulosa (okrogli okni) v zahodni in južni steni. Poslikani slavolok ima danes isto obliko, kot jo je imel ob nastanku; slavoločni prehod je šilasto zaključen in ima posnete robove. Tudi prezbiterij je dobil svojo prvotno podobo: je dokaj širok in plitev, zaključen je s tremi stranicami osmerokotnika in rebbrasto krit. Restavratorji so mu vrnili gotsko podobo s tem, da so prebili tri ozka, rahlo šilasto zaključena okna.

Prvi pisani vir za zgodovino cerkve v Lanišču je iz leta 1526. Cerkev omenja seznam kranjskih dragocenosti. Nekako v tem času je bila cerkev znova preslikana. Do danes sta se od te poslikave ohranila na severni steni ladje freska sv. Uršule ter poleg nje freska sv. Jurija, ko so tu prebili veliko okno. V zgornjem pasu slavoloka je iz istega časa ohranjen prizor Oznanjenja: na severni strani angel in na južni Marija. V sredi je na eni strani podoba boga, na drugi strani pa božja roka. Pod angelom je ohranjen

majhen kos freske z naslikanim gotskim krogovičjem. V prezbiteriju je iz 16. stoletja le poslikava zaključnega stropnega polja nad oknom v zadnji steni. Tu je na svetli podlagi naslikana bradata glava s trnjem kronanega Kristusa, okoli pa rastlinsko okrasje. Še dveh zanimivih detajlov iz gotike ne smemo prezreti: danes sta v cerkvi dva kamnita reliefa; prvi predstavlja dopasno golo telo — trpečega Kristusa (Imago pietatis), drugi pa predstavlja križanje, ob straneh pa sta Janez in Marija. Oba reliefa menda izvirata iz nekega porušenega znamenja; konzervatorji so ju našli vzdana na cerkveni zunanjščini.

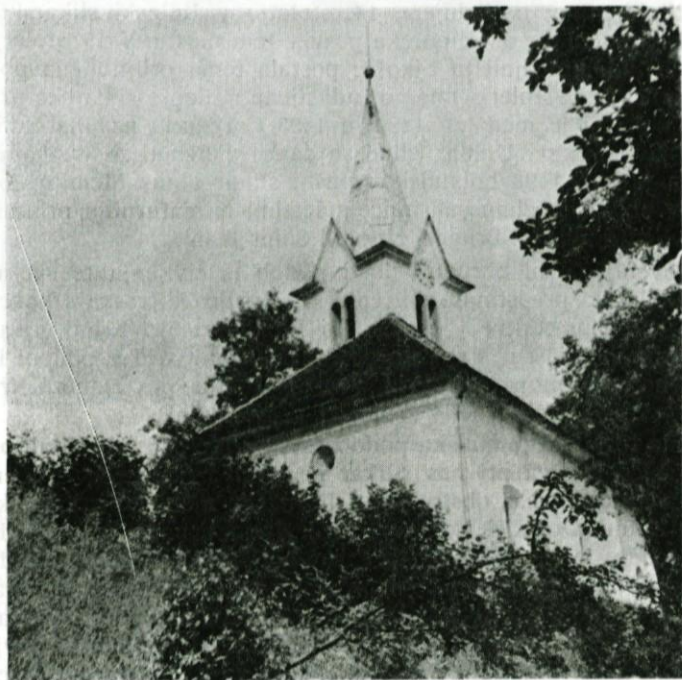
V baroku so cerkev, kot smo že omenili, temeljito predelali. Poleg novih oken so podrli gotski leseni strop in ladjo obokali z nizko banjo na štirih zidanih oprogah. Iz 18. stoletja imamo ohranjenih nekaj zapiskov o cerkveni opremi ter o cerkvenem stolpu, ki je v tem času dobil današnjo podobo. Valvazor v svojih zapisih cerkev samo omenja in ne pove o njej nič določenega. V 19. stoletju so postavili v cerkvi velik lesen oltar, ki pa je bil nekvaliteten mizarski izdelek, kakršen je bil v tem času na podeželju v navadi. Ob koncu stoletja so ga še prav neokusno prebarvali in predelali. Zato so ga konzervatorji pri svojem zadnjem posegu odstranili in tako vrnili cerkvenemu prostoru in opremi zgodovinsko pričevalnost in estetsko doganost barokizirane gotske podružnične cerkve. Do popolne podobe cerkvi danes ne manjka več veliko. Odstraniti oziroma zamenjati bo potrebno le še nekaj kosov opreme (na primer spovednico). Tako bo cerkev z bližnjim gradičem Lisičje zanimiva kulturno-zgodovinska privlačnost. Posebej pa povečuje zanimanje za laniško cerkev in jo postavlja po kvaliteti v izjemen položaj v razvoju naše likovne umetnosti njena poslikava, oziroma natančnejše, podoba sv. Uršule, o kateri govori naša razprava.

II. Zgodba svete Uršule

Povedali smo že, da je freska sv. Uršule z devicami ohranjena na severni steni ladje in da verjetno izvira iz časa med leti 1520 in 1530. To je najverjetnejši čas nastanka, saj zanj govori več razlogov. Med najbolj bistvene dejavnike, ki pomagajo podobo datirati, sodijo na primer: njeno mesto na severni steni ladje, značilna oblačila in način slikanja obrazov iz začetka 16. stoletja, pomembna vloga krajine, modeliranje z barvami itd. Na tem mestu bomo pogledali podrobneje le prvi dejavnik, druge pa bomo osvetlili v nadaljevanju. Znano je, da spada v slovenskem srednjeveškem stenskem slikarstvu po strogo določenem programu poslikave na ploskev severne stene ladje slika pohoda in poklona svetih treh kraljev. Ta je tako rekoč obvezna do prvih desetletij 16. stoletja in jo najdemo skoraj v vseh slovenskih podružničnih cerkvah. Severna stena namreč zaradi vremenskih razmer ni imela oken in je bila zato tudi edina primerna za sliko cele povorke. V laniški cerkvi pa je srednjeveško strogo izročilo pozabljeno ali pa zanemarjeno: na severni steni najdemo podobi dveh svetniških zgodb (sv. Jurija, sv. Uršule).

Freska sv. Uršule ni ohranjena v celoti: levi del je ohranjen le do polovice, ostanek pa so razbili v baroku, ko so na tem mestu naredili oprogo za stropno banjo. Poškodovane so bile tudi človeške postave v ospredju in

so danes restavrirane (retuširane). Slika sv. Uršule predstavlja veliko vodno površino; na njej vidimo v ospredju ladjo, na kateri plovejo sv. Uršula in spremljevalke, v ozadju pa se bliža druga ladja. Na obrežju spredaj stojijo trije brkati in bradati hunski bojevniki, ki se pripravljajo, da bodo začeli s samostrelom in lokoma obstreljevati Uršulo in tovarišice. Na bregu zadaj se dvigujejo najprej nizki griči, nato veriga hribovja in na horizontu še vrhovi višjih gora.

Zunanjščina cerkve sv. Uršule v Lanišču

Zgodba o življenju in mučeniški smrti sv. Uršule je nastala in se izoblikovala skozi srednji vek. Verjetno temelji na resničnem zgodovinskem detajlu: v času rimskega imperija je moralo med preganjanji kristjanov v Kölnu umreti mučeniške smrti mnogo nedolžnih deklic. Že pred desetim stoletjem se je na tej osnovi razvila bogata legenda: hči britanskega kralja Uršula bi se morala poročiti s poganskim angleškim princem. Da bi ohranila svojo nedolžnost, je zbrala deset plemiških mladenk in sklenila z njimi pobegniti. Tako se je enajst plemiških hčera in njihovih enajst tisoč spremljevalk z enajstimi ladjami odpravilo na romanje v Rim. Tu jih je sprejel papež Ciriak (ki v resnici ni nikoli obstojal in ki naj bi, po zgodbi, zavrnil papeštvo, da bi lahko spremljal device pri povratku). Pred Köln se je po Renu vrnila Uršula s spremljevalkami prav v času, ko so ga zasedli brezbožni Huni. Da bi dekleta ohranila svojo nedolžnost, so se dala barbarom

usmrtni. V tem trenutku so prebivalci Kölna s pomočjo nebes premagali in pregnali hunsko vojsko in trupla padlih devic so slavnostno pokopali v mestu.

Ta zgodba je bila v različnih inačicah znana ves srednji vek. Za zgodovino likovne umetnosti je najpomembnejše, da je pripoved ohranil v svojem znamenitem spisu Zlata legenda (Legenda aurea) znani italijanski pisec svetniških življenjepisov Jacobus de Voragine ob koncu 13. stoletja. Njegova različica se malenkostno razlikuje od povedane. Zgodba je bila predvsem priljubljena v naslednjem, 14. stoletju v Kölnski slikarski šoli, saj najbolj dramatični dogodek poteka prav v tem mestu. V 15. stoletju so Zlato legendo tudi prevajali in tako je postala tema priljubljena po vsej Evropi. Iz konca tega stoletja imamo tudi njene najlepše slikarske uresnitve: na jugu, v Italiji je med leti 1490 in 1498 Carpaccio naslikal serijo osmih podob iz življenja sv. Uršule (slike so danes v Benetkah v Akademiji); na severu pa je leta 1498 holandsko-nemški slikar Hans Memling okrasil relikviarij v obliki izrezljane skrinjice s šestimi miniaturnimi prizori iz Uršulinega življenja (danes: Brugge, Hopital Saint-Jean).

V Sloveniji se ni ohranilo dosti podob iz življenja te svetnice. Prva znana podoba, ki predstavlja mučenje sv. Uršule, je freska s konca 15. stoletja na slavaloku cerkve v Mačah pri Predvoru pri Kranju, druga pa je naša podoba v Lanišču. Nato sta predvsem znani še dve podobi iz 17. stoletja: lesena tabla mojstra GBF iz leta 1616 (Letuš, p. c. Janeza Kr.) in platno mojstra HGG iz okoli 1644 (Viher, p. c. sv. Duha).

Vidimo torej, da je laniška podoba sv. Uršule ena od redkih ohranjenih realizacij tega motiva pri nas. Slikar je izbral najzanimivejši trenutek, ko začno hunski lokostrelci obstreljevati Uršulo in njene spremljevalke pri pristanku v Kölnu. Dogodek, ki je po svoji dramatičnosti gotovo vrhunec Uršuline legende, je pri laniškem slikarju bolj idilična scena kot dramatični prizor. Lokostrelci na obrežju v ospredju grozijo dekletom le z naperjenim orožjem, drugače pa so slikarja bolj zanimale njihove poze, obleka in bojna oprava. Bolj kot z dejanjem je skušal uprizoriti slikar hunsko divjost z njihovimi obrazi, zato vojaki ne gledajo svojih žrtev, ampak se je levi strelec obrnil proti gledalcem, srednji pa proti levemu. Tudi na ladji ni nobenega strahu, Uršula in tovarišice mirno plovejo usodi naproti. Noben val ni vzburkal vode, noben nepričakovan pojav v idilični megličavi pokrajini ne napoveduje strahote bližajočega se dogodka. Slikarju je torej sveti dogodek služil le kot predloga in obenem kot priložnost, da izrazi svoje veselje nad lepoto pokrajine, ki ga je obdajala, svoje navdušenje nad lepimi obrazi in oblekami devic ter divjimi hunkskimi obličji. Prav to umirjeno, rekli bi »idilično« občutje, ki preveva vso podobo, nam omogoča, da lahko zanesljivo trdimo, od kod izvira ali umetnik sam ali pa vsaj njegov način slikanja. V začetku 16. stoletja je ob Donavi živelo in delalo nekaj slikarjev, ki jih je družilo zanimanje za lepote narave. Danes označujemo te umetnike kot pripadnike Donavske šole, značilno za njihovo umetnost pa je upodabljanje narave, celovitosti njene atmosfere in njenih skrivnih sil. To občutje zasledimo tudi pri laniškem slikarju in nam poleg nekaterih slogovnih ujemanj pomaga, da freske našega umetnika postavimo v vrsto s tistimi spomeniki našega stenskega slikarstva prve četrtine 16. stoletja, katerih nesporni kva-

Notranjščina cerkve sv. Uršule

litetni vrh predstavljajo freske v cerkvi v Marija Gradcu pri Laškem iz leta 1526, laniškim po kvaliteti enakovredne in sočasne ter po slogovnih elementih sorodne pa so freske v Brodu v Bohinju, v Bodeščah pri Bledu, v Pristavi pri Polhovem Gradcu, na Spodnji Slivnici itd.

III. Prvi »portret« slovenske krajine

Ko smo zgoraj opisali laniško podobo sv. Uršule, smo opozorili na pomembno vlogo naslikane krajine. To namreč postavlja obravnavano podobo v posebno pomemben položaj v razvoju slovenskega stenskega slikarstva v času njegovega največjega razcveta od 13. do 16. stoletja. Da pa bomo njeno pomembnost lažje razumeli, si moramo najprej ogledati, kaj sploh pomeni naslikana krajina, oziroma slikovni motiv krajine v zgodovinskem razvoju slikarstva.

Poleg človeškega telesa je pokrajina najpomembnejši vir upodabljanja in inspiracije v razvoju umetnosti. Razvoj motiva pokrajine je v zgodovini slikarstva strogo povezan z odnosom človeka do narave. In kakor se je ta odnos spreminjal, tako se je spreminjala tudi vloga pokrajine v slikarstvu in umetnosti nasploh (poezija, arhitektura). Odnos človeka do narave se v slikarstvu zrcali v odnosu: naslikani človeški lik — naslikana pokrajina, v kateri ta lik stoji, se giblje itd. V dvatisočletnem razvoju evropske umetnosti se ta odnos neprestano spreminja: kdaj prevladuje na slikah podoba

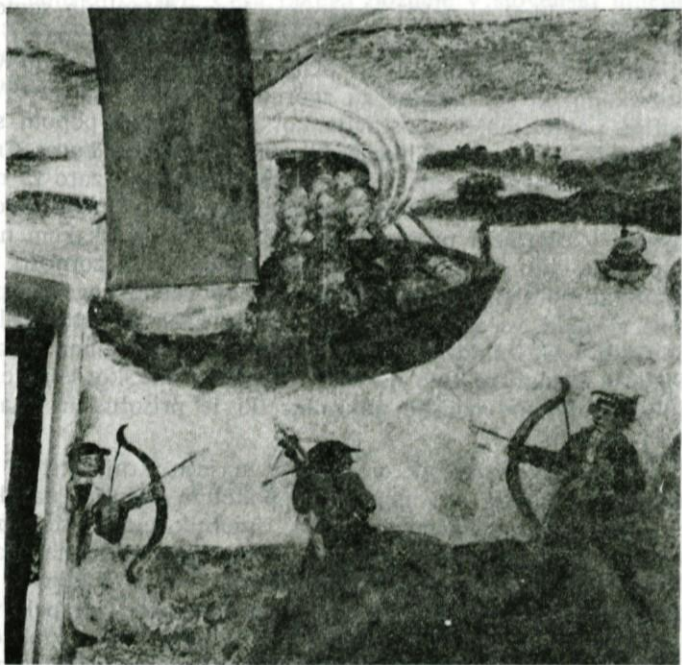
človeka in je pokrajina naslikana le z najnujnejšimi splošnimi potezami, le toliko, da označi in omeji prostor dogajanja (na primer v srednjem veku); dalje sta človek in narava lahko upodobljena v idealnem skladju (v renesansi), ali pa postaja narava pomembnejša in si človeški lik v celoti podredi (na primer v holandskem krajinarstvu 17. stoletja). Seveda naletimo tudi na primere obeh skrajnosti, bodisi da postane človeški lik tako pomemben, da krajina v kaki dobi iz slikarstva povsem izgine, ali pa obratno. Kako pomemben je položaj narave v umetnosti, nam pove tudi dejstvo, da odnos umetnikov do krajine zaznamuje celo umetnostna obdobja: romantična krajina, impresionizem — obnova vtisov iz narave itd.

V slovenskem slikarstvu, ki se je razvijalo v okviru in po zakonih evropskega slikarstva, nas bo tu zanimal predvsem problem naslikane pokrajine v stenskem slikarstvu našega srednjega veka in 16. stoletja, ki predstavlja naše celotno slikarstvo te dobe. Ob tem moramo seveda upoštevati, da se vsi spomeniki niso ohranili in da tako lahko govorimo bolj o ohranjenih primerih kot o rezultatih srednjeevropskih slikarskih načinov, udomačenih pri nas, kakor pa o samostojnih razvojnih točkah, ki bi pogojevale nadaljnji tok našega slikarstva. Ali z drugimi besedami: za slovensko krajinarstvo je bil prav toliko pomemben vpliv srednjeevropskega slikarstva, kolikor so posamezni spomeniki pri nas s svojimi zgledi vplivali na nadaljnji razvoj našega slikarstva.

V 15. stoletju igra krajina v slovenskem slikarstvu še povsem podrejeno vlogo. Navadno zapirajo naslikana obzorja le shematični obrisi gora, nekaj valov predstavlja vodovje, nekaj razpok skale in pod nogami naslikanih ljudi ali živali najdemo le odtisnjene cvetove, ki predstavljajo rastlinstvo. To je tipično srednjeveško pojmovanje narave, ki ga je vzpostavila takratna teološka misel: življenje na tem svetu je bedno in minljivo in ne zasluži pozornosti. Ker so vsi čutni užitki neprimerni, tudi v naravi ne smemo iskati užitkov. Tako je moral srednjeveški umetnik ostati ravnodušen do vseh naravnih lepot. V cerkvi, kjer so verniki poslušali tako stroge zapovedi, pač ni mogel realistično upodobiti lepot naravnega okolja, nakazal je lahko le simbolne znake.

Z rojstvom evropske renesanse, ki je oživiljala tista srednjeveška hotenja, ki so ustrezala novoveški miselnosti, se začne spreminjati tudi pojmovanje narave in človekov odnos do nje. Človek začne naravo raziskovati in tako začno tudi umetniki raziskovati možnosti za njeno upodabljanje. Pri tem morajo umetniki reševati popolnoma nove probleme: v resnici se krajina pred opazovalcem pogloblja v neskončnost; kako torej na sliki ustvariti iluzijo tega poglobljanja? V evropski umetnosti sta se izoblikovali dve poti iskanj. Umetniki na jugu, predstavniki italijanske civilizacije, katere razvoj je v tem času temeljil na priznavanju umskih dosežkov, se lotijo raziskovanja in reševanja problemov slikarske perspektive po poti razmišljanja. Naravoslovne znanosti jim pomagajo izumiti matematično perspektivo (Brunelleschi). Umetniki severne renesanse (na primer brata Van Eyck) pa uberejo drugo pot: slikarsko iluzijo poglobljanja prostora skušajo na sliki prikazati z obnovo izkušenj vidnega: pri tem ugotovijo, da se barve proti obzorju spreminjajo in na podlagi te izkušnje se razvijejo zakonitosti barvne ali zračne perspektive. Za naše slikarstvo je v tem času predvsem pomem-

ben razvoj severne renesanse. Njeni pripadniki začno namreč že v 15. stoletju na vseh slikah upodabljati poleg glavnega prizora tudi pokrajinsko ozadje. Bodisi da je v ospredju naslikan portret ali svetopisemska zgodba, vedno se na eni ali na drugi strani odpira pogled v naravo. Pri tem umetnik ne slika kake določene krajine, ampak kombinira podobe najslikovitejših gorskih vrhov, sotesk, jezer itd., ki jih je videl na svojih potovanjih. Zato imenujemo tako pokrajino »potujoča krajina«. Lep primer te imamo v slo-

Prihod sv. Uršule pred Köln, freska, tretje desetletje 16. stoletja

venskem slikarstvu s konca 15. stoletja na freski, ki predstavlja sv. Martina, ko deli plašč, v prezbiteriju cerkve sv. Andreja v Krašчах pri Moravčah. Na drugih naših freskah iz tega časa pa opazimo le tu in tam v ozadju kakšen hrib s cerkvico ali z gradom; zazdi se nam, da je to slikar naslikal po tistem, kar je videl okoli sebe.

Čeprav je že leta 1444 švicarski slikar Konrad Witz v ozadju svoje slike Čudežni ribolov do potankosti ponovil pogled na švicarske Alpe z brega Ženevskega jezera, pa je ta portret krajine ostal do konca stoletja v evropski umetnosti še popolnoma osamljen. Vendar polagoma pričinja zavzemati na slikah krajina vedno več prostora: naslikana narava postaja obširna celota, v katero slikarji postavljajo osrednji dogodek. Ta ni več omejen le na ozek pas ospredja, ampak se začenja razvijati v pokrajino. Lep primer takega sožitja naslikanega osrednjega dogodka in obdajajoče pokrajine imamo

v naši umetnosti na freski Marije zaščitnice s plaščem v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom iz leta 1504; odpira se nam širok pogled v krajino, v kateri so naslikane glavne nadloge, ki so v tem času pestile slovensko ljudstvo: turški vpadi, požrešne kobilice in kuga. Tudi Marija zaščitnica ni več predstavljena čelno proti gledalcu, pomaknjena je v desno in diagonalno zasukana v pokrajino.

Veliki umetnik nemške renesanse Albrecht Dürer je prvi umetnik, ki je začel na prelomu 15. v 16. stoletje obravnavati pokrajino kot samostojni slikarski motiv. Naslikal je nekaj akvarelov, ki predstavljajo samo pogled na določeni, takoj spoznavni kraj. V približno istem času pa so že tudi umetniki Donavske šole začeli slikati platna z neizmernimi gozdovi in slikovitimi soteskami, ki so značilne za zgornji tok reke Donave. To je čas nove filozofije, panteizma, ki postavlja kot svoje vodilo popoln spoj človeka z obdajajočo ga naravo. Slikarji Albrecht Altdorfer, Lucas Cranah in Wolf Huber so pojmovali naravo kot vesoljni organizem, zato ta na njihovih slikah ni več deljena na različno pomembne plane. Ker so verovali, da je Bog prisoten v celotnem prostoru, je prisoten tudi v vsakem njegovem najmanjšem delcu, zato je vsak delec vreden slikarjeve pozornosti. Tako se zgodi v slikarstvu obraten proces: človeški lik ali verski dogodek postajata nepomembna v veliki, vseobsegajoči celoti Narave. Na nekaterih slikah naslovni motiv kar težko najdemo, tako je postal nepomemben zaradi nove veličine. Slikarje Donavske šole ne družijo skupno slikarsko šolanje, pač pa njihova ljubezen do obdonavske pokrajine, ki je prisotna in značilna na vsaki njihovi sliki.

Tretji pomemben spomenik v razvoju našega krajinarstva je prav laniška podoba sv. Uršule. Pri njej gre za podobno občutje: naslikana pokrajina se logično perspektivično pogloblja. Umetnik je to dosegel z barvno perspektivo: med zelenilo prvih gričev za jezerom je začel nanašati rjavo barvo, vrhove za temi je naslikal zeleno modre, gore v ozadju, ki se stapljajo z obzorjem, pa je naslikal modre. Izkušnja zračne perspektive torej, po kateri se pokrajina, čim bolj se oddaljuje, staplja z barvo obzorja, dokler se z njo ne izenači. In če smo zgoraj zapisali, da na slikah umetnikov Donavske šole lahko vedno ugotovimo, da so nastale v krajih ob Donavi, moremo tudi pri našem slikarju takoj ugotoviti, kje je slikal. Voda, po kateri je priplula Uršula s spremljevalkami, je naslikana kot jezero, nad nje-no gladino in nad griči v ozadju, ki se sprva vpenjajo nad ravnino vode kot otoki, se dvigujejo meglice. To pa je tipično jutranje vzdušje barjanske pokrajine, na obronkih katere stoji tudi laniška cerkev. Obenem je ta podoba pokrajine tako različna od drugih naslikanih krajin, ki jih poznamo v srednjeevropskem in slovenskem slikarstvu, da moramo ugotoviti, da je bil laniški slikar izredno dovzeten za lepoto in značilne pojave narave, ki ga je pri delu obdajala in da jih je, kolikor verno je le znal, obnovil na naši podobi; še več, uspelo mu je naslikati občutje te pokrajine, ne glede na to, ali je bil domačin ali tujec; verjetno je prizor s sv. Uršulo slikal po posredni ali neposredni predlogi. V sliko pa je vnesel nekaj svojega občutja in to je v slikarstvu, v katerem igra pokrajina najvažnejšo vlogo, odločilno. Če smo v naslovu napisali, da je obravnavana slika prvi »portret«
krajine v slovenskem slikarstvu, si s tem nismo zastavili naloge ugotavljati, s kakš-

nega mesta je slikar podobo slikal, ali se v ozadju dviguje Krim ali ne itd. To nas celo ne zanima, slikar je na majhnem koščku stene želel ohraniti podobo Barja v celoti, to pa je storil bolje z izborom najbolj zanimivih in najbolj značilnih detajlov, kot pa bi morda storil s še tako natančno »fotografsko« obnovo kakega določenega dela. Pomembneje je namreč to, da se je znal uživati v svojevrstni svet barjanske pokrajine in da je skušal obnoviti njeno doživetje z vsemi značilnostmi. Temu občutju je podredil ves verski dogodek, ki bi moral biti slikarjevo prvo zanimanje, saj je posvečen zaščitnici laniške cerkve. Česa takega pozneje v slovenski umetnosti dolgo več ne srečamo. Šele Marko Pernhart je v 19. stoletju, v času romantike, pričel hoditi v gore in z vsem romantiku potrebnim pristopom slikati njihovo bujno naravo in lepoto.

sega v šolsko leto 1868/69. Za pred tem časom je poučeval otroke v pisanju, branju in verouku župnik Anton Anžur, v njegovi odsotnosti pa cerkveniik. Šolskega poslopja sprva ni bilo. Pouk je bil v kmečki bajti (kajži); pospravljaja jo je neka kmetica in za plačilo v njej stanovala.

Gradnja šole

Deželna vlada je kmalu sprevidela, da v takih delovnih razmerah ni mogoče prideti z rednim poukom, zato je dala pobudo za gradnjo nove šole. Bajro so vaščani prodali za 36 goldinarjev. K tej zbiravici so prispevali določena sredstva kmetje sami po premoženjskih zmogljivostih (stanovni-spevek). Gruntarji so odšteli po 15 goldinarjev, kmetje s pol grnca po 8 goldinarjev, kajžari pa po 4 goldinarje. Tisoč goldinarjev je prispevala deželna vlada kot pokroviteljica šolstva.

Gradbeni odbor

Za gradnjo šole so vaščani izvolili gradbeni odbor, ki je bil sestavljen takole:

- Anton Anžur, župnik iz Sentjurja
- Franjo Škulj, župan iz Sentjurja
- Milha Valentincič, posestnik iz Bičja
- Josip Hiribar, posestnik iz Podove vasi in
- Jakob Škerjanec, posestnik iz Učij

• Za dela pri gradnji šole je največ prispeval Franjo Škulj.

Šola so pričeli graditi leta 1868; v grobem je bila postavljena leta 1869. Redni pouk se je pričel dne 13. decembra 1869. leta in ne, kot je bilo prvotno predvideno, 15. novembra 1869.

Prvi učitelj sentjurske osnovne šole je bil Josip Vovk (od 15. nov. 1869 do 1870), ki je prišel iz Bohinjske Bele. Takoile opisuje stanje na novo zgrajenega poslopja:

• V šolski sobi (učilnici) ni bilo drugega kot preč in notranja okna. Na vratih učiteljevega stanovanja sem našel zastarele in libke ključavnice. Manjkala so zimska okna in železne mreže. Na vhodnih vratih in na vratih

OSNOVNA ŠOLA V ŠENTJURJU (PODTABOR)

Cvetko Budkovič

Začetek pouka v Šentjurju sega v šolsko leto 1868/69. Že pred tem časom je poučeval otroke v pisanju, branju in verouku župnik Anton Anžur, v njegovi odsotnosti pa cerkovnik. Šolskega poslopja sprva ni bilo. Pouk je bil v kmečki bajti (kajži); pospravljaja jo je neka kmetica in za plačilo v njej stanovala.

Gradnja šole

Deželna vlada je kmalu sprevidela, da v takih delovnih razmerah ni mogoče pričeti z rednim poukom, zato je dala pobudo za gradnjo nove šole. Bajto so vaščani prodali za 36 goldinarjev. K tej »glavnici« so prispevali določena sredstva kmetje sami po premoženjskih zmožnostih (samoprispevek). Gruntarji so odšteli po 15 goldinarjev, kmetje s pol grunta po 8 goldinarjev, kajžarji pa po 4 goldinarje. Tisoč goldinarjev je prispevala deželna vlada kot pokroviteljica šolstva.

Gradbeni odbor

Za gradnjo šole so vaščani izvolili gradbeni odbor, ki je bil sestavljen takole:

- Anton Anžur, župnik iz Šentjurja
- Franjo Škulj, župan iz Šentjurja
- Miha Valentinčič, posestnik iz Bičja
- Josip Hribar, posestnik iz Ponove vasi in
- Jakob Škerjanec, posestnik iz Udij

Za dela pri gradnji šole je največ prispeval Franjo Škulj.

Šolo so pričeli graditi leta 1868; v grobem je bila postavljena leta 1869. Redni pouk se je pričel dne 13. decembra 1869. leta in ne, kot je bilo prvotno predvideno, 15. novembra 1869.

Prvi učitelj šentjurske osnovne šole je bil Josip Vovk (od 15. nov. 1869 do 1870), ki je prišel iz Bohinjske Bele. Takole opisuje stanje na novo zgrajenega poslopja:

»V šolski sobi (učilnici) ni bilo drugega kot peč in notranja okna. Na vratih učiteljevega stanovanja sem našel zastarele in šibke ključavnice. Manjkala so zimska okna in železne mreže. Na vhodnih vratih in na vratih

shrambe so manjkale ključavnice. V kleti ni bilo vrat.« — Zaradi pomanjkljivih mizarških in ključavničarskih del ter neopremljenosti učnih prostorov je moral učitelj pouk preložiti za en mesec.*

V nadaljevanju učitelj Vovk navaja, da je kupil pri knjigarnarju Milicu v Ljubljani vpisno knjigo, dnevnik, imenik učencev in druge šolske potrebščine; pripravil je tudi proračun izdatkov.

OSNOVNA ŠOLA V ŠENTJURJU (PODTABOR)

Vpis učencev

Prvo šolsko leto se je vpisalo 87 otrok. Pouk je trajal od 9. do 11. ure dopoldne in od 13. do 15. ure popoldne. Otroci so radi hodili v šolo, bili so pridni, tako da jih je bil učitelj vesel. Starši pa so otroke radi pridrževali zaradi domačih del doma, vendar ne toliko iz hudobije kot iz nevednosti.

Šolski okoliš

Šolski okoliš zajema tele vasi:

Vino (je prešla iz šolskega okoliša
Smarje v šol. okoliš Šentjurij
leta 1923)

Vrbičje

Udje

Podgorica pri Podtaboru

Gornji Rogatec

Ponova vas

Bičje

Cerovo

Mala vas

Pece

Medvedica

(tri hiše od leta 1923)

Učitelji

Učitelji so se sprva razmeroma hitro menjavali. Josip Vovk je bil na službenem mestu v Šentjurju še ne poldrugo leto do 22. aprila 1870. leta. Nasledil ga je Jernej Čenčič, ki je služboval do 4. novembra 1871. leta. Do leta 1910 so učili:

Matija Stare, 4. XI. 1871—30. X. 1874

Leopold Zupin, 31. X. 1874—24. X. 1875 (nadomeščal je obolelega Stareta)

Ivan Remic, upravitelj, 25. X. 1875—1. X. 1910

Angela Cerar, 1. IX. 1909—3. I. 1919

Hedvika Večaj, 1. XI. 1910—30. VIII. 1913

Alojzija Verbič, 1. IX. 1913—30. VIII. 1915

Jozefina Demšar, 9. II. 1915—31. VIII. 1915

Iva Čerman, 1. XI. 1915—31. VIII. 1918

Vladimir Požar, nadučitelj, 1. IX. 1918 — zaradi služenja v vojski službe ni nastopil

* Učitelj Vovk se je zaradi neurejene stare šolske stavbe pritožil na okrajno glavarstvo, od koder so mu odgovorili, naj sam poišče obrtnike in jo uredi, da bo služila svojemu namenu.

Veroučitelji

Anton Anžur, 1869—1883

Andrej Šimenec, 1883—1895

Matej Sitar, 1895—1900, prestavljen v Šmarje za dekana

Janez Debelak, 1900—1928, nadomeščal ga je nekaj dni v letu 1921 A. Jereb, župnik v Škocjanu pri Turjaku, in J. Zupančič

Anton Medved, 1928—1937

V. Švigelj, 1938—1943; nato sta začasno učila verouk Anton Gole iz Grosupljega in pater Gerhard iz Stične.

Krajevni šolski svet

je bil sestavljen takole:

Anton Anžur, predsednik, župnik. Po enem letu se je predsedstvu od-povedal; na njegovo mesto so izvolili

Štefana Dolenca — ta je bil sprva namestnik predsednika;

Jernej Čenčič, podpredsednik (učitelj)

Anton Petrič in Janez Petrič, zastopnika srenje

Martin Hribar

Šolski svet je večkrat menjal svoje člane: Antona Petriča iz Podgorice je zamenjal Jože Hribar, posestnik v Ponovi vasi. V odboru so do leta 1900 sodelovali še:

Jože Gale, posestnik iz Male vasi, Janez Kralič iz Vrbičja in Janez Kadunc iz Bičja.

Leta 1880 je bil izvoljen za predsednika Jože Tome iz Goričice, za njim pa Ivan Remic, upravitelj šole. Člani odbora so bili še: Jože Goršič iz Ponove vasi, Janez Šipelj iz Šentjurja, Martin Javornik iz Podgore, Anton Mehle iz Ponove vasi, kasneje pa so bili v odboru tudi Jože Tome iz Goričice kot predsednik, Jože Virant iz Cerovega, Jože Dremelj iz Male vasi in drugi.

Šolski svet je obravnaval gospodarska vprašanja, predvsem vprašanje obiska šoloobveznih otrok, in zaprosil okrajni šolski svet, naj šola ne vpi-suje otrok, ki so stari šele 6 let, ker le-ti ne morejo prihajati k pouku zla-sti ob slabih vremenskih razmerah, poplavah in zaradi oddaljenosti od šo-le. Šolski svet je ugotovil, da traja pouk predolgo. Nasprotno pa se učitelj neprestano pritožuje zaradi slabega obiska otrok pri pouku. Šoli primanj-kujejo učni pripomočki, kot so berila, slovnica, računica itd. Leta 1874 je šola dobila prvi zemljevid, ki ga je izdelal prof. Janez Jesenko. Okrajni šolski svet je poslal revnim učencem 22 knjig.

Učitelj je prejemal plačo od leta 1874 na glavni davkariji v Ljubljani, in sicer za pol leta.

Leta 1875 so odpri v Šentjurju ponavljalno šolo; za dečke ob četrtkih in nedeljah od 8. do 10. ure, za deklince pa ob četrtkih od 10. do 12. ure. Pouk je trajal od 1. novembra do 31. marca, redni pouk pa od 16. septem-bra do 30. julija. Po odloku okrajnega šolskega sveta z dne 11. avgusta 1911, št. 2818, je trajal pouk v ponavljalni šoli od 19. septembra do 25. aprila.

Telovadbe in petja do leta 1911 niso poučevali, prav tako ne ročnih del. Ženska ročna dela so poučevali samo občasno. Leta 1896 je priredila šola izlet na Tabor. Izletu so prisostvovali duhovniki in celo dva poslanca.

Šolske proslave so pripravljali z deklamacijo in petjem himne. Priredili so igro Turki na Taboru, ki jo je pohvalil celo list Slovenec.

Zdravstvene razmere

Leta 1884 je razsajala epidemija gripe, zapadel je visok sneg, tako da otroci niso mogli v šolo; naslednje leto se je ponovno pojavila gripa, zlasti v vasi Cerovo in v Ponovi vasi, pridružila se ji je epidemija davice v vasi Udje; pouka tedaj ni bilo. Leta 1887 je bil ponovno hud mraz z zameti; leta 1890 je zopet razsajala močna gripa. Dne 15. aprila 1895 je bil hud potres; leta 1894 in 1896 sta razsajali davica in škrlatinka, ošpice pa leta 1900. O zdravniških pregledih otrok, ki jih je opravljal okrajni zdravnik I. Kapler, so poročila zelo skopa. Za grižo je umrlo leta 1891 5 otrok, za davico pa leta 1916 2 otroka.

Vpisi učencev in obisk pouka

Do leta 1895 ni podatkov o vpisu učencev. V šolskem letu 1895/96 je obiskovalo pouk v redni in ponavljalni šoli naslednje število učencev — dečki in deklice:

redna šola, dečki — 79 + deklice = 67 = 146

ponavljalna šola, dečki — 24 + deklice 18 = 42

Skupaj je obiskovalo šolo 188 učencev in učenk.

Število učencev je naraščalo s ponavljalci vred od leta 1869 do 1896, to je v 27 letih, za 100 učencev. Število otrok, ki so obiskovali pouk izven šolskega okoliša, je bilo 5, tistih pa, ki so ostali iz kakršnegakoli vzroka brez pouka, je bilo 17. Iz sosednjih šolskih okolišev je obiskovalo šolo v Šentjurju do 5 otrok. Ti podatki veljajo za šolsko leto 1895/96 in so se z leti spreminjali; v naslednjih letih je število učencev zopet polagoma naraščalo in doseglo leta 1914 število 220 učencev.

Učenci niso redno obiskovali pouka, zlasti ob slabih vremenskih razmerah (povodnji) in v zimskih mesecih (mraz, snežni meteži, oddaljenost od šole). Starši so kaj radi zadrževali otroke doma za razna dela. Tudi večkratne denarne kazni, ki so jih morali plačevati, niso zalegle. — Revnim učencem je občasno delila obutev in obleko šolska ustanova Janeza Padarja.

Razširitev šole

Dne 15. septembra 1909. leta se je enorazredna šola z odlokom okrajnega šolskega sveta št. 2084, z dne 27. avgusta 1909, povečala v dvorazrednico. Dne 1. septembra 1909 je nastopila službo učiteljica Angela Cerar,

ki je v šolskem letu 1910/11 začasno prevzela vodstvo šole, kmalu za tem, dne 2. X. 1910, pa ji je bila dodeljena izprašana učiteljska kandidatka Mara Baran. Prejšnji vestni in blagi učitelj Ivan Remic pa je bil po 35 letih službovanja dne 1. X. 1910 upokojen.

Na trikrat razpisano mesto vodje šole se ni priglasil noben učitelj, ker v vasi ni bilo mogoče dobiti primerne stanovanja. Dne 1. IX. 1913 je nastopila službo učiteljica Albina Verbič z Dobrove.

Kulturno delo

Vodja šole Cerarjeva je razvila živahno kulturno-prosvetno delovanje. Učenci so uprizorili v dveh letih otroške igre: Luknja v namiznem prtu, Deklica s tamburico, Sirota, Biseri in cekini.

Solski odbor

je od leta 1900 večkrat menjal predsednike. To so bili: Jože Hribar — posestnik iz Bičja, Ivan Remic — učitelj, Janez Debeljak — župnik, Jože Gale — mlinar iz Šentjurja, Jože Perme, Jože Goršič, Janez Miklič in drugi, dokler ni med vojno šolski odbor popolnoma prenehal z delom zaradi odpoklica moških v vojsko.

Vojne razmere

Vojna je iztrgala otrokom očete, domu gospodarje. Otroci so zelo neredno obiskovali pouk; ta je bil večkrat celo prekinjen. Pojavile so se razne bolezni. Učiteljice učne snovi niso mogle predelati. Učenke so pletle za vojake čepice, rokavice in nogavice. V prvem polletju 1914 je bil pouk le trikrat na teden, v ponavljalni šoli pa enkrat na štirinajst dni. Ko je začasno prevzela šolsko delo Jozefina Demšar, je bil pouk zopet reden. Demšarjeva je prišla iz Št. Vida, kjer je vojaštvo zasedlo šolske prostore in se je po nekaj mesecih zopet vrnila nazaj. Alojzija Verbič je bila predstavljena v Škocjan. Na šolo je prišla absolventka učiteljišča Iva Čarman. Čeprav je bilo dovolj učnih moči, je bil pouk med vojno zelo nereden. Otroci so opravljali razna poljska dela.

Dežela je pričela varčevati z živili, vlada je neprestano dajala odloke o obvezni oddaji raznega materiala (kovinskega) in razpisovala denarna posojila. Otroci so sodelovali v nabiralnih akcijah; nabirali so ježice, robidne liste, slamo, steljo, želod, žir, cunje, papir, koprive in denar. Prihajali so razglasi, kako je treba ravnati z ročnimi bombami, kako se je treba uklanjati letalskim napadom. Odrasli so morali oddajati zlato.

Z bojišča so prihajala poročila o ranjencih, pogrešanih in padlih vaščanih; vsepovsod sama žalost, kri in smrt. V Šentjurij in okolico so prihajali begunci iz Gorice in s Primorskega. Njihovi otroci so obiskovali šolo (9 dečkov in 8 deklic); v primerjavi z domačimi so bili ti otroci bolj žive narave, zaostali pa so v znanju, ker zadnji čas niso obiskovali pouka (soška fronta). Šoli je bil dodeljen učitelj Vladimir Požar, ki zaradi pomanjkanja

stanovanj in vojnih razmer službenega mesta ni zasedel. Otrokom je primanjkovalo zvezkov, papir se je izredno podražil. Poleg tega so morali starši plačevati učni prispevek. Učitelji niso smeli zapuščati službenega kraja. Vlada je razpisala že 8. vojno posojilo (leta 1917). Toda vse je bilo zaman. Habsburška monarhija je propadla in z njo vred Avstro-Ogrska. Dne 14. decembra 1918. leta so se Srbi, Hrvati in Slovenci združili v novi državi.

Učenci

1914/15	—	199 rednih in 30 ponavljalcev	=	229 učencev
1915/16	—	201 rednik in 38 ponavljalcev	=	239 učencev
1916/17	—	232 rednih in 42 ponavljalcev	=	274 učencev
1917/18	—	227 rednih in 45 ponavljalcev	=	272 učencev
1918/19	—	213 rednih in 50 ponavljalcev	=	263 učencev
1919/20	—	196 rednih in 37 ponavljalcev	=	233 učencev

Solski nadzorniki do leta 1918

Solo so nadzorovali krajevni, okrajni in deželni nadzorniki po naslednjem časovnem zaporedju:

- Leonard dr. Klofutar, okrajni, 1870—1971
- Vitez pl. Leopold Gariboldi, okrajni, 1871—1877
- Alojzij Wissijak, okrajni, 1877—1883, učitelj v pripravnici v Ljubljani
- Rajmund Pirker, deželni, 1880—1882
- Andrej Šimenc, krajevni, 1883—1885, župnik v Šentjurju
- E. Levstik, okrajni, 1883—1889
- Ivan Tomšič, okrajni, 1889—1893
- I. Gerkman, okrajni, 1894—1895
- Matej Sitar, krajevni, 1895—1900, župnik v Šentjurju
- Vil. Zupančič, okrajni, 1895—1905
- Janez Debelak, krajevni, 1901—1906, župnik
- Franc Levec, okrajni, 1906—1908
- Franc Gabršek, okrajni, 1908—1914
- dr. Ivan Bezjak, deželni, 1915—?, vladni svetnik
- Mihael Opeka, deželni, 1915—?

Od leta 1914 do leta 1923 ni obiskal šole noben okrajni niti deželni šolski nadzornik.

Delo šole od leta 1918 dalje

Spremembe učiteljev

Dne 1. januarja 1918 bi moral nastopiti nadučiteljsko službo Vladimir Požar, ko se je vrnil iz vojske. Ker ni dobil stanovanja, je zaprosil za preместitev. Bivše stanovanje za vodjo šole so namreč preuredili ob otvoritvi dvorazrednice v razred. Požar je dobil učiteljsko mesto v Nadanjem selu.

Dne 3. januarja 1919 je bila prestavljena na Lipoglav vestna in prizadevna voditeljica šole Angela Cerar.

Iz Tržiča je bil prestavljen dne 22. januarja 1919 v Šentjurij Avgust Minkuš, ki je učil na šoli samo eno šolsko leto. Šolsko leto 1920/21 se je pričelo dne 21. februarja 1921, ker ni bilo učnih moči. S tem letom sta nastopila službo Niko Einspieler, kot začasni voditelj, in Maksa Einspieler-jeva, ki je bila veliko na bolezenskem dopustu. Nadomeščala jo je Elza Podboj, absolvirana učiteljska kandidatkinja. Nadučitelj Janko Ravhekar službe zaradi študijskega dopusta sploh ni nastopil.

S sklepom višjega šolskega sveta z dne 15. septembra 1921, št. 10653 in št. 3279 z dne 24. oktobra 1921 okrajnega šolskega sveta se je dvorazredna osnovna šola v Šentjurju razširila v trirazredno. Dne 18. septembra 1921. leta je zasedla prazno učno mesto Bogdana Rupnik, absolvirana učiteljska kandidatkinja, ki je učila do leta 1924. Učiteljico Makso Einspieler-jevo je v obolelosti nadomeščala Danica Lederhas.

Krajevni šolski odbor

Decembra istega leta je bil izvoljen nov krajevni šolski odbor:

Jožef Perme, predsednik, posestnik v Ponovi vasi

Jožef Goršič, podpredsednik, posestnik in trgovec iz Šentjurja, ki je bil imenovan tudi za krajevnega šolskega nadzornika

Člani:

Janez Debelak, župnik

Niko Einspieler, šolski voditelj. Leta 1923 je postal nadučitelj

Anton Bedenčič, posestnik

Dozidava

Zaradi pomanjkanja učnih prostorov in stanovanj sta krajevni šolski svet in občinski odbor sklenila dozidati in popraviti obstoječe šolsko poslopje. Komisijski ogled je bil dne 12. januarja 1922.

Leta 1923 so dogradili dve učilnici. Tega leta se je pričel pouk dne 24. oktobra. Zidarska dela so med počitnicami nadaljevali in pripravili na podstrešju za nadučitelja stanovanjske prostore in v prizidku stanovanje za dva učitelja. V prizidku 1. nadstropja so dogradili in opremili novo učilnico leta 1925, l. 1926 pa novo učilnico v pritličju prizidka. Na novo je šola opremila pisarno šolskega upravitelja. Leta 1927 je dobila šola nov cementni balkon, ki so ga preuredili iz učiteljeve pisarne v 1. nadstropju. Istega leta so uredili tudi drvarnico, obenem so se pričele tudi priprave za ureditev šolskega vrta ob potoku (30 m dolg in 1 m visok zid).

Pouk ročnih del je zaradi pomanjkanja prostorov in potrebnega orodja odpadel. Ženska ročna dela in telovadbo (samo poleti, ker šola ni imela telovadnice) so uvedli leta 1923. Tudi kmetijskega praktičnega pouka zaradi pomanjkanja vrta na šoli niso poučevali. Pač pa so uvedli teoretični kmetijsko-prirodoznanstveni pouk in jezikovni pouk — srbohrvaščino.

Novo tiskovine, proslave

Namesto tiskovine Šolska matica sta izšli novi tiskovini Matični list in Izkaz o šolskem napredku. Šolske knjige, ki poveljujejo habsburško monarhijo, je morala šola odstraniti. Učenci so proslavljali vsako leto Vidov dan s petjem, deklamacijami in telovadnimi nastopi.

Leta 1922 so uvedli štetje po dekadičnem sistemu.

Še o učiteljih

Kot stalno nameščena učiteljica je nastopila službo Iva Pirjevec-Moze-tič, ki je učila samo eno leto; nadomeščala jo je Vera Mohoričeva. Bogdana Rupnik je bila premeščena v Cirkovce pri Pragerskem. Leta 1924 je nastopila službo Iva Lenče; učila je še ne eno leto. Tudi Slava in Marta Lipovšek sta po enem letu zapustili šolo. Angela Locker-Kunej (nadomeščala jo je Cecilija Novak) in Franc Gruđen sta nastopila službo leta 1925. Šolski upravitelj Einspieler je bil veliko na bolezenskem dopustu, med drugim od 9. IX. 1925 do 9. VI. 1926. Upraviteljske posle je opravljala Maksa Einspielerjeva, razredniške pa Marija Pegan-Sušteršič.

Marija Šifrar-Kosmač, ki je bila dodeljena šoli iz Zapotoka, zaradi bolezni ni poučevala.

V šolskem letu 1926/27 sta bila premeščena v Dol pri Ljubljani Niko Einspieler, šolski upravitelj, in Maksa Einspieler-Gregoričeva. Na novo sta bili nastavljeni Anica Sekulova, ki je prišla iz Podzemlja v Beli krajini, in Marija Šifrar-Kosmačeva. Začasno upraviteljsko mesto je prevzela Angela Locker-Kunejeva. Z Rakitne je bila premeščena na šolo Marija Trtnikova.

Dne 1. julija 1927 sta zaprosili za službeno mesto upravitelj Josip Trobiš in njegova žena, učiteljica Justina Trobiš-Modičeva. V istem času sta bili razrešeni službenih dolžnosti Anica Sekulova in Marija Trtnikova ter premeščeni v Prekmurje.

Obolele učitelje in upravitelja je nadomeščal sreski šolski suplent Stane Svetè iz Ljubljane. Na novo je bila nameščena Ljudmila Tomažič-Peternel, ki je nadomeščala obolelo Angelo Locker-Kunejevo, a je bila prestavljena že naslednje leto (10. X. 1930) v Šmarje pri Ljubljani; v Šentjurju je poučevala vsega 1 leto in 3 mesece. Zamenjala jo je učiteljica Jožefa Škufca, poročena Goršič, ki je prišla iz Št. Ruperta (srez Celje). Dne 1. 12. 1920 je bila upokojena učiteljica Angela Locker-Kunejeva, ko je bila pred tem celo leto na bolezenskem dopustu. Marija Šifrar-Kosmačeva je bila trikrat po 6—10 mesecev na bolezenskem dopustu, nakar je bila upokojena.

Na novo je bila nameščena na šoli Anica Gale z odlokom ministra za prosveto O. N. br. 55087, z dne I. VIII. 1929. Poučevala je od 1. oktobra 1929 dalje. Poprej je bila volonterka na osnovni šoli v Grosupljem. »Kot začasna in nadštevilska učna moč na tukajšnji šoli je bila začasno dodeljena gdč. Galetova proti koncu šolskega leta 1929/30 — ko se je vrnila učiteljica Marija Šifrar-Kosmačeva z bolezenskega dopusta — v Rudnik oz. v Dol pri Ljubljani, in sicer od 15. VI. 1930 dalje. Vendar se še vodi gdč. Galetova v staležu tukajšnje osnovne šole. Zadnja je imela radi agonije in smrtnega slučaja njene matere v tek. šol. letu skupno 9-dnevni dopust (od

šol. upravitelja 3 dni in od sres. šol. nadzornika 6 dni), in sicer od 7. V. 1930 do vštet. 15. V. 1930« — (prepis iz šol. kronike, šol. leto 1929/30).

Naj trenutno zaključim z letom 1930 številne preместitve in dopuste učiteljstva ter se povrnem k Anici Gale, znani slovenski pedagoginji, pesnici in pisateljici, potem ko bom posredoval še nekatere pomembne dogodke na šoli od leta 1918 do 1930.

Učenci

Po prvi svetovni vojni je število učencev na šoli naglo upadalo. Poglejmo si nekaj statističnih podatkov iz tega obdobja.

Ko je dosegla šola med vojno leta 1916/1917 najvišje število učencev 274, se je v naslednjih letih vpisovalo na šolo vse manj učencev. Tako je obiskovalo šentjursko osnovno šolo leta

- 1922/23 — 166 redni + 44 ponavljalcev, skupno 210 učencev
- 1923/24 — 135 rednih + 24 ponavljalcev, skupno 159 učencev
- 1927/28 — 99 rednih + 31 ponavljalcev, skupno 130 učencev
- 1929/30 — 121 rednih + 16 ponavljalcev, skupno 137 učencev

Po tem letu je število učencev na šoli ponovno naraščalo. Nekaj učencev (učenk) je obiskovalo osnovno šolo izven občine, nekaj pa tudi meščansko šolo v Ljubljani.

Zdravstvo

Zdravstvene preglede so opravljali zdravniki: dr. Jenko, dr. Pance, dr. Worintz.

Šola je prirejala razstave dekliških ročnih del in razna poučna predavanja.

Leta 1928 je bil izvoljen nov šolski svet v sestavi:

Jožef Perme, župan ter oblastni poslanec, predsednik

Josip Trobiš, upravitelj, in njegova žena, zapisnikar

Anton Bedenčič, Janez Debelak (župnik), Janez Okorn, Jože Šipelj in

Franc Borštnik iz občine Škocjan, člani.

Med počitnicami leta 1925 so bili dograjeni vsi stanovanjski prostori za učitelje. Upraviteljevo stanovanje je imelo: kuhinjo, 2 večji in 1 manjšo sobo ter 2 shrambi. Vsako od dveh stanovanj pa je imelo: kuhinjo, sobo in shrambo.

Šola je dobila leta 1928 elektriko, oster mraz v tej zimi (do — 28° C) je za več dni prekinil pouk.

Dne 4. X. 1929 se je preimenovala kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev v kraljevino Jugoslavijo. Razdeljena je bila na 9 banovin. Dravski banovini je predsedoval ban ing. Dušan Serbec, njegov namestnik je bil dr. Otmar Pirkmajer.

Solski (sreski) nadzorniki:

Andrej Rape, 1921—1924

Mihael Kosec, 1924—1926

Miroslav Pretnar, 1927—1928

V Leta 1928 sta bila upokojena sreski šolski nadzornik Andrej Skulj in Miroslav Pretnar ter oblastni šolski nadzornik Engelbert Gangl. Na njuno mesto sta bila imenovana Ivan Štrukelj, upravitelj iz osnovne šole na Viču, in Janez Grad, upravitelj osnovne šole Moste; za oblastnega (banovinskega) šolskega nadzornika je bil imenovan Fr. Lužar.

Banovinski šolski svet (prosvetni oddelek) je bil sestavljen takole:

- dr. Otmar Pirkmajer, pomočnik bana, predsednik
- dr. Dragotin Lončar, v. d. načelnika prosvetnega oddelka; nasledil ga je Josip Mazi, direktor I. državne realne gimnazije v Ljubljani, leta 1931
- dr. Fr. Kotnik, šef odseka za šolstvo
- Fr. Lužar, banovinski šolski nadzornik

Anica Gale, pedagoginja, pisateljica in pesnica

Na šentjurski šoli je poučevala Galetova s kratkim študijskim dopustom od 1. X. 1929 do 30. IX. 1936. Iz tega obdobja je napisala avtobiografsko pripovedno izpoved Nana.

... Na vas pojdem. Tam so otroci. Me že čakajo... Tam bom poleg najlepšega, kar morem in znam, še slikar, režiser, baletni mojster...

Svoj prihod v šentjursko 4-razredno mešano osnovno šolo opisuje Anica Gale takole:

»Gospodična! Vse, kar je prav. Dekret vas je imenoval na našo šolo. Nastopiti bi morali takoj. Že dva dni kurimo razred in otroci vas čakajo zastonj. Pri nas smo vajeni reda! — žena šolskega upravitelja. Nana si je rekla: Oho, gospa nosijo hlače. Saj ima šola vendar upravitelja... Prav, da človek ve, s kakšno burjo bo imel opravka. Ko je zaupala Nana nevljudno vabilo mami, je rekla ta: Pazi, da boš prav začela. Ne preblizu, ne predaleč! Nevljudno pa nikoli!«

... V prvem nadstropju jima je prišla nasproti upraviteljeva žena: »To je pa gotovo naša nova gospodična,« je ljubeznivo pozdravila, kot da se ni nič zgodilo, da je Nano osupnilo. — Da, je rekla. Sem Jagodičeva in to je moj oče. In vi ste gospa, ki mi je danes poslala vabilo? — Velika, oglata gospa se je skesano nasmehnila: »Je že vse v redu. Moj mož se je jezil, ker smo zastonj kurili.« Povabila ju je v sobo, poklicala upravitelja, majhnega nervoznega mozička. Pozdravili so se. Dali prve nasvete zaradi stanovanja, hrane, razreda. Oče je izpil kozarček žganja in se poslovil... Glej, da v soboto prideš. Saj veš, mama!... Počil je bič. Nano je stisnilo v srcu...

Pokazali so ji stanovanje nasproti upraviteljevega. Prazna soba, kuhinja, shramba... Nana je videla mastno kljuko na vratih, umazane šipe v oknih, lonce masti v kotu na tleh, raztreseno slamo, vrtno orodje, zarjavel štedilnik... Potem je šla po vasi... Dolina! Lepa kot zelena skleda. Krog in krog hribčki — obli in prijazni kot fantovski klobuki... S hribov se blešče cerkvice...

... Zdaj pa pojdimo koledovat po razredih, da se sreča naša deklica s koleginjami.

»Sitno« (upraviteljevo ženo) že pozna, se je smehljaj upravitelj.

Verjamem, je pomežiknil župnik.

Potrkali so na tretji razred. Prišla je visoka, 25-letna učiteljica s trajno kodranimi lasmi, a vendar slabo frizuro. Imela je lepe oči mandljeve oblike, a srep pogled. Močno ošiljen nos in stisnjeni ustnici so dali njenemu obrazu ksantipski značaj... Roka, ki jo je čutila Nana v svoji, je bila brez življenja — kot kos lesa... Medtem je prišla po stopnicah še zadnja, ki prav gotovo ni zaslužila imena »stara«... Družina raste. Nas je že 6. Pri konferenci bomo morali mizo podaljšati, se je šalil župnik.

Sunkovito so se odprla vrata 1. razreda. Upraviteljeva žena je prišla s korakom konjenika preko praga. Na koncu hodnika je potegnila za zvonec, da so vsi poskočili. Prvi se je ločil od družbe upravitelj. Obe učiteljici sta kot senci brez besed izginili.

Župnik je rekel: »Vraga!« in oddrobil.

Gospa Vika je odzdravila Nani z dobrohotnim nasmeškom. Ko so se vrata za njo zaprla, se je vrnil upravitelj iz pisarne in spremil novinko v klet, kjer so jo namestili. »Klet« so imenovali spodnji razred, do katerega se je od glavnih vrat prišlo po stopnicah navzdol... Tu so bila okna nizko, da so krave, ki so jih napajali v potoku, lahko pogledovale na šolarčke in da so otroci videli vsakogar, ki je šel mimo.

Nekaj nad 50 otrok je vstalo, ko sta z upraviteljem vstopila.

Drugi razred.

Otroci, to je zdaj vaša nova gospodična...

(Fragmenti iz knjige Milana Dolgana — Ana Gale, pesmi, povesti.)

Po končani učiteljski šoli sta se vzbujala v mladi umetnici dva talenta: risarski in igralski. Toda Praga, ki naj bi dala potrdilo temu prizadevanju, je ostala nedosegljiv ideal. Zvesta hči je ostala v bližini svoje bolne matere, veliki sen mladega dekleta iz revne kmečke družine z Grosupljega po risanju ali dramatskem uveljavljanju in plesni umetnosti ni našel možnosti razvoja. Ostala je le ljubezen do mladine, ostale so njene pesmi, črtice, novele, povesti... tragedija trpeče žene.

Leta 1936 je zapustila Šentjurij. Tri leta je službovala v Leskovcu pri Krškem. V Sevnici je leta 1939 prevzela pouk takrat ustanovljenega pomožnega oddelka za duševno prizadete otroke.

Ana je v Sentjurju in Leskovcu vodila pevski zbor, tamburaški zbor. V Sevnici je ustanovila otroški zborček s saksafoni. Prirajala in režirala je otroške igre, igrala tudi glavne vloge v Grosupljem, Šentjurju, Leskovcu in Sevnici.

V vsej slovenski pedagoški literaturi je Ana Gale ena izmed tistih razmeroma redkih učiteljic, ki je že zgodaj doumela bližajoči se izbruh družbenih konfliktov, ki so se nagrmadili ob koncu predaprilske Jugoslavije in se v krvavem spopadu s fašističnim okupatorjem in domačimi pomagači razvzpljeli v zmago, ki je ni dočakala. Svobodoljubna, oborožena z naprednim, kritičnim pogledom na svetovna dogajanja in slovensko kapitulantsko politiko, ki jo je slovenski klerikalizem stopnjeval do absurda, se je s svojim človeškim čutom, pedagoškim in umetniškim talentom odločila za borbo proti tem silam, ki so jo vabile v svoje vrste, a se jim je za ceno življenja odpovedala. Spomin na gnusni belogardistični zločin hrani muzej cerkve pri Urhu.

Proti letu 1941

Razširitev šole

Namesto ponavljalne šole je bila ustanovljena leta 1930 višja narodna šola s petmesečnim zimskim tečajem, od 1. XI. do 31. III. Vzporednico k drugemu razredu je dobila šola po odločbi kr. banske uprave IV No. 9618 dne 24. X. 1934. leta. Šest oddelkov ji je priznala banovinska šolska uprava 13. VIII. 1935. leta po odločbi IV No. 12253/1.

Leta 1941 se je šola razširila na sedem oddelkov. (Odlok Vis. komisariata za ljubljansko pokrajino, št. 7002/1 od 29. X. 1941. leta.

Gospodinjski nadaljevalni tečaj je vodila od leta 1935 dalje Jožefa Škufca, poročena Goršič.

Šolski svet

je imel po odstopu župana Permeta* leta 1932 za predsednika Al. Drem-lja, tedanjega župana. Blagajnik je bil Matija Križman. Po poročilu šolskega upravitelja Trobiša sta bila oba nesposobna. Tako so nastala med šolo in občino nevšečna trenja; na podlagi ovadb naj bi se občina znebila trmaste-ga ravnatelja. Toda do premitivne ni prišlo, čeprav je tričlanska komisija posredovala pri sreskem načelstvu v Ljubljani. Šolska kronika navaja, da Trobišu niso mogli do živega, čeprav so ga tudi pozneje še enkrat ovadili in je bil v disciplinski preiskavi.

V tem času sta pogosto nadzorovala šolo sreska nadzornika Janez Grad in Franc Drnovšek; oba sta se pohvalno izražala o znanju učencev na šoli.

Učenci

Število učencev in oddelkov se je od leta 1930 vsako šolsko leto mno-žilo. Leta 1931/32 je obiskovalo šolo 132 rednih in 35 učencev 7. in 8. raz-reda, skupaj 167 učencev. Naslednje leto je imela šola 192 učencev, leta 1935/36 pa že 230 učencev. Po končani šoli je vsako leto izstopilo približno 20 učencev, nekaj jih je bilo oproščenih zaradi zdravstvenih razmer (6), nekaj pa na podlagi odločbe banovinske uprave. Šola je imela leta 1941 121 rednih in 75 učencev iz višjih razredov, skupaj 196 učencev. Od leta 1941 so se morali vpisovati v šolo učenci s 6 letom starosti.

Šola je prirejala roditeljske sestanke, ki so bili dobro obiskani.

Učenci 7. in 8. razreda so imeli pouk le od 4. XI. do 31. III.

Anketa otrok glede socialnega stanja (I. 1938)

1. Število otrok 216
2. Otroci izhajajo iz 102 družin
3. Družine imajo 483 otrok

* Dne 14. IV. 1940 je umrl dolgoletni župan in večkratni predsednik šolskega odbora Josip Perme. Pogreb je bil veličasten, 1 km dolg sprevod. Udeležili so se ga zastopniki bana, okrajni načelnik Maršič, ljubljanski župan dr. Adlešič, poslanci in drugi.

4. Starši

- a) nameščenci 5
- b) srednji kmetje (10—20 ha zemlje) 36
- c) mali kmetje (pod 10 ha zemlje) 46
- d) samostojni obrtniki 8
- e) nesamostojni obrtniki 2
- f) delavci z lastnim domom 8
- g) delavci brez lastnega doma 1
- h) delavci brez stalnega poklica in imetja 1

5. Otroci so oblečeni in obuti

- a) primerno 181
- b) pomanjkljivo 35
- c) brez lastnega zimskega plašča 129
- d) brez lastnih čevljev 2

6. Prehrana

- a) normalna (s tremi obroki) 216
- b) nimajo vsak dan kruha 52
- c) večkrat brez zajtrka 1
- d) večkrat brez večerje 1

7. Stanovanja

- a) lastni dom (staršev) 215
- b) kot najemniki 1
- c) stanovanje z 1 kuhinjo in 1 sobo 6
- d) 2 ali več sob in kuhinja 210
- e) izven stanovanja spi 12
- f) lastne postelje nima 13
- g) z drugim v postelji spi 122
- h) na peči spi 69

8. Zdravstveno stanje

- a) normalnih 188
- b) slabotnih 24
- c) bolehnih 4
- d) iz tuberkuloznih družin 2
- e) iz družin alkoholikov 1
- e) neabstinentov 6

9. Družine in socialne razmere otrok

- a) živi z očetom in materjo 196
- b) pol sirot 19
- c) popolnih sirot 1
- d) pri tujih ljudeh ali sorodnikih služi 8

10. Šola in otroci

- a) na otroka pride povprečno 4 m³ prostora v učilnici —
- b) s šolskimi potrebščinami je preskrbljeno 155
- c) delno preskrbljenih 61

Kulturno delo

je na šoli najbolj zaživelo v času učiteljevanja Anice Galetove, ki je otroške igrice tudi sama režirala. Leta 1933 so igrali v dvorani Prosvetnega doma Povodnega moža, naslednje leto pa igrico Skrati in Pavelčkovo piščal. Vstopnino so uporabili za nabavo zvezkov in knjig in jih razdelili revnim učencem. Z obširnimi sporedom so proslavljali vsako leto tudi materinski dan. Ob državnih praznikih (Vidov dan) in za Strossmayerjeve in druge proslave (sv. Sava in Slomškovo dan) so učenci deklamirali. Šola je prirejala poučna predavanja. Šolska knjižnica je imela 500 knjig, učiteljska pa 420 knjig.

Zdravstvo

Zdravniške preglede so opravljali tile zdravniki: dr. Jenko, dr. Pance, dr. Worintz, dr. Podkoritnik iz Grosupljega in drugi. Otroke so cepili proti nalezljivim boleznim: koze, škrlatinka, davica. Leta 1934 je trikrat v treh tednih cepil otroke proti škrlatinki in davici Higienski zavod iz Ljubljane. Leta 1936 sta umrla ena učenka za jetiko in en učenec za pljučnico. Razen nekaj lažjih in težjih prehladov so bili otroci zdravi.

Šolski vrt

Temelj za ograjo šolskega vrta so postavili leta 1930. Z denarno pomočjo banovine so končno uredili leta 1933 betonsko in mrežasto ograjo. Upravitelj Trobiš je zasadil in cepil 107 divjakov. Posadil je grmičevje in pritlikavo drevje. Ker je zemlja nagnjena proti potoku, jo je ob povodnjih, zlasti leta 1939, in ob večjem deževju zalivala voda. Zaradi močvirja in voluharjev cepljenje dreves ni uspevalo. Vrt je obdeloval upravitelj šole na svoje stroške, od leta 1938 pa je dobival za nabavo orodja poseben letni banovinskih rispevek 200—250 din. Učencem je rabil šolski vrt kot učilo pri kmetijskem pouku. Leta 1941 so pričeli pogozdovati predele zemlje, pri čemer so pomagali tudi šolski otroci.

Izleti

Šola je prirejala vsako leto šolske izlete. Tako so obiskali učenci vrvarno Grosuplje in potujočo kmetijsko razstavo, bili so v Kočevju, na Šmarni gori, preko Želimljega so se napotili na Kurešček, obiskali so Novo Štifo pri Ribnici, Iški Vintgar, Brezje, Županovo jamo pri Ponovi vasi, Št. Vid pri Stični itd.

Novo nastavitve in premestitve učiteljev

Milena Ferjan, učiteljski abiturient, je bila plačana iz bednostnega fonda in je učila od 16. XI. 1934 do 28. VI. 1935, nakar je bila premeščena v Srednjo vas pri Bistrici.

Pavla Lazar je prišla iz Dobrniča 1. V. 1935 in odšla 5. X. 1936 v To-mišelj.

Ana Tonja je prišla na šolo 2. III. 1936 in odšla v Črnuče 3. VII. 1940.

Julija Perhaus, plačana iz bednostnega fonda, je učila od 4. I. 1936 do 3. IV. 1936, nakar je odšla v Črnuče.

Alojzij Tuherne je bil na šoli od 1. X. 1936 do 21. IX. 1937, nakar je odšel za upravitelja na osnovno šolo v Sp. Slivnico pri Grosupljem.

Marija Kastelic s Sp. Slivnice je učila na šoli od 21. IX. 1937 do 9. VI. 1945, nakar je odšla nazaj na Sp. Slivnico.

Ana Gale je prišla iz Grosupljega 1. X. 1929 in učila do 30. IX. 1936, nakar je odšla v Leskovec, srez Krško.

Marija Tertnik, učiteljska pripravnica, od 7. X. 1937 do ?

Marjetka Braniselj, učiteljska pripravnica, od 30. VIII. 1940 do 18. II. 1943.

Pavel Otič, učitelj iz Kozjega, se je vozil na šolo iz Ljubljane od 24. XI. 1941 do 28. VI. 1942.

Angela Serajnik in Solza Skočir nista nastopili službe.

Jožefa Lepšina je učila od 23. I. 1945 do 4. V. 1945, nakar je odšla v Boštanj ob Savi.

Marija Torelli ni nastopila službe in je ostala v Ljubljani kot učiteljica telovadbe.

Justina Trobiš je bila odpuščena iz službe 29. II. 1944, prav tako Jožefa Goršič 11. III. 1944 (brez navedbe vzroka).

Vanda Horvat ni nastopila učiteljske službe.

Jožefa Goršič je bila ponovno nastavljena 11. VI. 1945.

Učiteljcem je plačevala od 1. IV. 1930 dalje stanarino in kurjavo občina. Tudi veroučitelje je odtlej plačevala občina. V Ljubljani so imeli učitelji vsako leto več zborovanj, ki so trajala do leta 1941. Po tem letu je klicala Comanda Federale P. N. F. le upravitelje na seje v Ljubljano.

Šolski nadzorniki

Fran Drnovšek, 1931—1935, je bil najprej imenovan kot sreski, nato kot banovinski in zatem zopet kot sreski šolski nadzornik. Namesto Drnovška je bil začasno imenovan v šolskem letu 1936/37 za šolskega nadzornika iz ljudske šole iz Ljubljane Josip Štrekelj. Leon Cepuder iz Ptuja je še istega leta 1935 odšel v Maribor. Franc Erjavec je bil nadzornik od 1. X. 1937 do 9. I. 1942. Anton Senica je bil nadzornik od 9. I. 1942 do oktobra 1944.

Okupacija in upor

Prvič so italijanski fašisti blokirali vasi Šentjurij, Ponovo vas, Malo vas in Vrbičje spomladi leta 1942. Sledilo je požiganje vasi Vrbičja in Medvedice. V zapore (Grosuplje — Ljubljana — Italija) so odpeljali 60 moških, izmed teh so 4 ustrelili kot talce dne 17. V. 1942. leta.

Tudi na šoli so bile preiskave. Našli so jugoslovanske zastave; sledilo je zasliševanje upravitelja in njegove žene ter učiteljice Branisljeve v Grosupljem. Zaradi pomanjkanja dokazov so bili vsi trije še isti dan izpuščeni.

Dne 11. VI. 1942 so partizani odstranili iz šole dvojezični napis ter strgali kraljevo in Mussolinijevo sliko.

Fašistična mladinska organizacija GILL je odprla za učence šolsko kuhinjo, ki je delovala od 17. XII. 1941 do 31. V. 1942 pod vodstvom upravitelja Trobiša. Brezplačno kosilo je prejelo 20 revnih učencev. GILL je plačal za hrano 3.300 LIT. — Občinska uprava v Šentjurju je na zahtevo partizanov prenehala uradovati konec maja 1942. leta.

Šolo in župnišče so požgali partizani v noči od 10. na 11. I. 1943. Zgoraj je skoraj ves inventar. Ostalo je nekaj uradnih knjig, s pomočjo partizanov pa so spravili pohištvo in imetje učiteljstva na varno. Šolska in učiteljska knjižnica sta bili skoraj v celoti uničeni.

Med okupacijo je bil pouk v slovenščini. Iz knjig so morali odstraniti več beril in jih zamenjati z drugimi berili v fašističnem duhu. Tuji, italijanski učitelji niso poučevali.

Učiteljico Marjeto Braniselj so Italijani večkrat zaprli. Dne 8. V. 1943 so jo skupaj z upraviteljevo ženo Justino odpeljali v internacijo v Gonars. Trobiševa se je vrnila 23. VIII. 1943, Branisljeva pa šele po kapitulaciji Italije. Interniranim učiteljem je fašistična oblast ustavila prejemke.

Pouk je bil večkrat prekinjen. Po uničenju šolskega poslopja so učitelji zasilno poučevali v gasilskem domu, nekaj časa pa tudi v hiši trgovca in gostilničarja Goršiča.

Župnik Viktor Švigelj se je umaknil pred partizani v Grosuplje 16. XI. 1942 in se vrnil 8. V. 1943, ko so v Šentjurju ustanovili belo gardo (legijo). Ta je razpadla po kapitulaciji Italije.

V šolskem okolišu so bili večkrat spopadi med partizani in domobranci.

Žena upravitelja Trobiša je padla kot žrtev letalskega napada na železniško postajo Lavrica, ko je bila na poti k sinu medicincu v Ljubljano.

Partizani so korakali skozi Šentjurij proti Ljubljani 6. V. 1945. leta in vas čez tri dni osvobodili.

Po osvoboditvi do leta 1958

Šola je imela 6 oddelkov, vpisanih je bilo 169 otrok (90 dečkov in 79 deklic). Učiteljska knjižnica je štela 70, šolska pa 20 knjig. Takoj po osvoboditvi so pričeli vaščani z obnovo šole; delali so udarniško, prispevali pa so tudi gradbeni material. Že kmalu so postavili požgani šoli ostrešje in streho. Ljudski odbor je prispeval 65.000 din. Za silo so obnovili dve učilnici, tako da ni bilo treba imeti pouka po privatnih hišah. Iz ljudske imovine je dobila šola 20 m³ lesa. Tudi prebivalci drugih vasi iz šolskega okoliša so prostovoljno pomagali pri obnovi šole; preskrbeli so les ter pesek v vrednosti 60.000 din. Mizarska dela je opravil mojster Frbežar iz Šmarja za 12.800 din.

Dne 1. V. 1946 je šola slavnostno proslavila v obnovljenih prostorih, ki so zahtevali še nadaljnjih popravil in dozidav. Ko so nabavili pohištvo, stole, mize klopi, omare itd., so dogradili tudi druge učilnice ter stanovanja za učitelje. Leta 1951 so obnovili balkon nad glavnim vhodom, stopnice k stanovanjem in vključili električno razsvetljavo. Od leta 1951 do 1955 je go-

stoval v šoli krajevni ljudski odbor. Leta 1953 je upravitelj uredil tudi šolski vrt. Telovadnice in šolskega igrišča šola še danes nima. Pač pa so leta 1955 mislili na gradnjo novega šolskega poslopja in na ustanovitev osemletke. Za to seveda takrat še ni bilo danih pogojev in Grosuplje je bilo preblizu . . .

Po osvoboditvi se je razvilo živahno kulturno življenje na šoli. Na raznih proslavah za 29. november, dan JLA, novoletno jelko, Prešernov dan, dan žena, 1. maj itd. so učenci nastopali kot deklamatorji ali pa so prirejali krajše igre in prizore ter sodelovali na osrednjih proslavah v Grosupljem. Ob takih priložnostih je nastopal tudi mladinski pevski zbor.

Leta 1946 so v Sentjurju priredili igrico Dve nevesti; pionirji so sodelovali na pevskem tekmovanju in fizkulturnem nastopu v Grosupljem. Z množičnimi organizacijami so prirejali akademije, sodelovali so pri otvoritvi združnega doma na Sp. Slivnici. V maju leta 1950 so pionirji priredili igro v treh dejanjih Povodni mož in igrico Vedež. Drama Razvalina življenja, ki jo je organiziralo kulturno-izobraževalno društvo, je prav lepo uspela. V tednu knjige so prirejali knjižne razstave in izobraževalne tečaje. Podjetja so obdarovala pridne učence, takó: Kmetijska zadruga Podtabor, gradbeno podjetje v Grosupljem in tovarna Motvoz in platno.

Pri igri Zmešnjava na zmešnjavo so sodelovali vsi učitelji.

Pevske točke so kombinirali s telovadnimi. Kulturne sporede so prirejali tudi ob sprejemu cicibanov v pionirsko organizacijo. Pionirji so sodelovali pri Titovi štafeti (Škocjan—Podtabor—Grosuplje).

Na kulturno-prosvetnem področju so sodelovali tudi odrasli. Ob zaključku tečaja RK so na primer nastopili z Nušičevo igro Gumb, s folklornimi točkami, petjem in recitacijami.

Leta 1954 so odprli Zadružni dom v Mali vasi. Dom ima veliko dvorano. V Podtaboru delujejo dramska, folklorna in godbena sekcija. V novem kulturnem domu so priredili Lipahovo veseloigro Glavni dobitek. Z njo so gostovali v Zagradcu in v Ambrusu.

Naslednje leto je priredila šola v Prosvetnem domu v Podtaboru mladinsko igrico Škrateljčki in Zaleški fantje, dramski odsek kulturno-prosvetnega društva Podtabor pa je naštudiral dve enodejanki Bolni stric in Dva lopova ter dramo Begunka, s katero so gostovali tudi na drugih odrih. Kino predstave so obiskovali v Grosupljem.

Po letu 1956 se je kulturno življenje v osnovni šoli Podtabor in v društvu še bolj razmahnilo. Dne 28. XI. 1956 je šola proslavila dan republike. Učenci so deklamirali, nastopil je zbor, cicibane so sprejeli v pionirsko organizacijo. Za dan JLA je pripovedoval doživetja iz NOB borec Korošec iz Grosupljega. Za novoletno jelko so učenci pripravili igrico Dedek Mraz prihaja. Dedek Mraz je učence tudi obdaril. Za rojstni dan maršala Tita je šola sodelovala pri štafeti. V Ponovi vasi so pripravili igrico Prišepetovanje in fizkulturni nastop.

Kulturno-prosvetno društvo Podtabor je naštudiralo s svojimi člani veseloigro Pesem s ceste. Dne 16. 9. 1956 so odprli združno trgovino in prosvetno dvorano. Ob tej priložnosti je imel slavnostni govor tov. Lesjak, sedanji predsednik skupščine občine Grosuplje. Oktobra 1956 je šola sodelo-

vala pri slavnostih ob odkritju spomenika padlim žrtvam fašističnega nasilja na Podtaboru. Na proslavi 1. maja sta nastopila kvintet in moški pevski zbor. Pri razvitju novega prapora ZB je igrala godba na pihala. Slavnostni govor je imel dr. Franjo Podkoritnik. Leta 1958 je priredil KUD s pomočjo učiteljev (režija) Nušičevo komedijo Dr. in Jurčičevega Desetega brata.

Zdravstvene razmere

Za zdravje otrok je skrbel dr. Franjo Podkoritnik. Večjih epidemij ni bilo, vendar so se pojavljala sporadična obolenja tuberkuloze, tifusa, garij in čisto otroških bolezni, kot so: škrlatinka, ošpice, norice, oslovski kašelj. Zdravnik je redno cepil otroke proti kozam. Po bližnjih krajih se je pojavila celo otroška paraliza, zato je sanitarna inšpekcija izdala posebne ukrepe: umivanje rok, razkuževanje učilnic. Od leta 1957 so bili sistematični zdravniški pregledi otrok v Zdravstvenem domu v Grosupljem. Tudi otroška zobna ambulanta je ordinirala v Zdravstvenem domu vsak četrtek. Od časa do časa je obiskala vas zdravniška ekipa z rentgenom z Golnika.

Na šoli je delovala mlečna kuhinja. Otroci so prejeli malenkostnim prispevkom (100 din na mesec) kruh, čaj, kavo ali kakao, marmelado in sir. Revni učenci so dobivali obroke malice zastoj, od RK pa tudi obleke.

Tečaji

Šola je prirejala za mladino, ki je končala osnovno šolo, različne tečaje. Tečaj za predvojaško vzgojo (učitelj Keglovič), za prvo pomoč (učitelj Kunaver), tečaj iz zdravstva, tehnike (učitelj Ambrož), gospodarstva in kmetijstva. Predavali so tudi zunanji strokovnjaki, npr. ing. agronomije Pepca Perovšek-Bitenc, agronom Alfonz Novak idr. Kuharski tečaj je vodila tov. Matkova iz Grosupljega.

Pouk

Učitelji so poučevali po novih metodično-didaktičnih principih in učnih načrtih v skladu s socialističnimi načeli družbenega razvoja. Za učence so uvedli tekmovanja z grafikoni in tabelami, odlične učence so nagrajevali. Učitelji so imeli med seboj vrsto vzornih nastopov, konferenc, hospitacij, na katerih so obravnavali in kritično ocenjevali učne ure. Obiskovali so tudi druge šole: v Žalni, Stični, Šmarju, Ponikvah itd. ter si izmenjevali metodične izkušnje in didaktična spoznanja. Veliko so razpravljali o reformi osnovne šole in osemletni šolski obveznosti. K dvigu pedagoške zavesti so prispevali tudi šolski inšpektorji in svetovalci. Še posebej so imeli učitelji skupinske sestanke, konference in seminarje na osnovni šoli v Grosupljem. Koliko so znali posamezni učitelji teh teoretičnih napotkov uporabiti v praksi, ali bolje, koliko so se potrudili, da bi jih uporabili, je drugo vprašanje. Učitelj se ocenjuje, ali naj bi se vsaj ocenjeval tudi po tem, koliko je storil za splošni kulturno-prosvetni dvig kraja. V tem razdobju je bil, poleg učiteljev, zlasti upravitelj Rajko Kunaver tisti, ki je v kratkem

času službovanja v Podtaboru vložil ogromno truda za splošni kulturno-prosvetni dvig kraja. Bil je predsednik KUD, tajnik občinskega odbora RK, tajnik prosvetno gasilskega društva Podtabor, uredil je mlečno kuhinjo, šolski vrt, popravil šolo, telovadišče, dajal je iniciativo za ureditev Zadrúžnega doma, gasilskega doma itd. Vprašanje pa je, ali je bilo vse to delo zapaženo in pravilno ocenjevano?

Dne 18. VI. 1948 so bili prvič zaključni izpiti v četrtem razredu. Od 33 učencev je opravilo izpit 25, 8 učencev pa ni opravilo izpita.

Učenci

V šolskem letu 1946/47 je bilo vpisanih na začetku leta 193 učencev (107 + 86)*, na koncu leta pa 187 učencev (105 + 82); od teh je bilo v nižjih razredih 144, v višjih pa 43 učencev.

Naslednjega leta 1947/48 je bilo vpisanih 206 učencev (112 + 94), na koncu leta sta ostala na šoli 202 učenca (101 + 91), od teh v nižjih razredih 160, v višjih pa 42.

Razred je izdelalo 170 učencev, slabih je bilo 20, neocenjenih 12 učencev. V naslednjih letih je število učencev upadalo; leta 1952 je imela šola samo 160 učencev. Tudi učni uspeh se je poslabšal. Po letu 1951 so nekateri učenci nadaljevali pouk na osemletki v Grosupljem. V letih 1953—1955 se je število učencev dvignilo na 187 in je do leta 1958 zopet padlo na 156 učencev. Leta 1953/54 so imeli učenci prvič osemletno šolsko obveznost. Šola je prirejala za starše roditeljske sestanke od leta 1953 dalje in razstavo ročnih del.

Izleti in spominski dnevi

V splošnem so obiskovali učenci nižjih razredov bližnje kraje v šolskem okolišju in zunaj njega, učenci višjih razredov pa so prirejali daljše izlete v Ljubljano, v Vrbo, na Bled, na Reko, v Opatijo, Postojnsko jamo in v Maribor.

Učitelji in učenci so se udeleževali partizanskih proslav na Okroglici (septembra 1953) in na Ostrožnem I. 1954, na Ilovi gori maja 1955, na Murljavi in Jelovcu. Učenci so sodelovali s kulturnim programom ob postavitvi spomenika padlemu partizanskemu borcu — heroju Stojanu Šuligoju (partizansko ime Jope) na Kavcah, ob poti iz Bičja proti Hudi polici, na dan vstaje dne 22. julija 1954. leta.

Učitelji

Od 1. IX. 1954 je šola 5-oddelčna, naslednje leto pa zopet 4-oddelčna. Od leta 1945 dalje so poučevali na šoli tile učitelji:

Marjeta Braniselj, 1. X. 1945—4. III. 1946

* Prva številka so dečki, druga deklice.

Vladimir Drmota, upravitelj, 11. I. 1946—15. X. 1947, nakar je odšel v Log pri Ljubljani

Jožefa Goršič, 14. III. 1944, je bila upokojena, 11. VI. 1945 pa je bila ponovno nastavljena

Milena Golf, 17. II.—15. X. 1947 (prestavljena v Grosuplje)

Marjan Založnik, 10. XI. 1946—5. 1. 1948 (odšel na Poljsko za vzgojitelja jugoslovanskih vajencev v industriji)

Vera Vidic, 12. XI. 1945—1. X. 1951

Ida Korže-Bratanič, 6. II. 1946—12. XII. 1946, nakar je odšla na državno osnovno šolo v Ljubljano

Neda Saksida, 14. XI. 1947—30. IX. 1947 (se je vrnila na Polico)

Ana Rome, v. d. ravnateljica, 20. XII. 1949, izstopila iz učiteljske službe

Boža Kocmur-Lestan, 12. XII. 1949—1. IX. 1950 (ves čas je bila na porodniškem oz. bolezenskem dopustu)

Danica Videnič, 14. III. 1950—1. IX. 1953, nakar je odšla v Škocjan pri Turjaku

Pavel Ambrož, šolski upravitelj, ki je prišel iz Sp. Slivnice, 14. II. 1951—1. IX. 1953, nakar je odšel v Bače pri Litiji

Ana Kogoj, 1. IX. 1950—2. II. 1951, nakar je odšla na osnovno šolo v Sp. Slivnico

Majda Keglovič (tečajnica), 5. XII. 1951—1. IX. 1953, nakar je odšla v Stično

Ivica Širaj, 9. I. 1953—1. IX. 1953, nakar je odšla v Stično

Rajko Kunaver, šolski upravitelj, 8. IX. 1953—6. IV. 1955, odšel v Loke, Tuhinjska dolina

Albin Golobič, 1. IX. 1953—8. X. 1954, odšel v Šmartno pod Šmarno goro

Gabrijela Pavliha, 1. X. 1953—1. IX. 1965, odšla v Dob pri Domžalah

Ana-Marija Vidovič, začasna upraviteljica, 6. IV. 1955—

Marija Rupert, por. Marentič, 1. IX. 1954—

Vida Knežević, 13. IX. 1955—28. III. 1957

Ludvik Pevec, upravitelj, 1. IX. 1957—1. IX. 1961, odšel v Ljubljano

Ana Pevec, učiteljica, 1. IX. 1957—1. IX. 1961, odšla v Ljubljano

Alojz Goršič, hon. učitelj, 20. III. 1961—1963, nakar je bil prestavljen v Škocjan in pri avtomobilski nesreči l. 1967 umrl

Jožefa Goršič, upokojena leta 1966; na šoli je službovala 37 let

Šolski nadzorniki

Pred letom 1945 je zadnjič nadzoroval šolo Anton Senica dne 9. II. 1942. Med okupacijo nadzornik šole ni obiskoval. Po osvoboditvi je informativno prišel na šolo dne 7. VI. 1945 okrajni šolski nadzornik Janko Kokalj. V šolskem letu 1946/47 je šolo nadzoroval Vekoslav Perpar, okrajni šolski nadzornik.

Po letu 1947 so obiskovali šolo tile nadzorniki — instruktorji:

Ervin Rotman,	od 1947 do 1970
Vinko Mazi,	od 1951 do 1970
Drago Vončina,	od 1953 do 1970
Marjan Binter,	od 1954 do 1969
Janko Knol,	od 1958 do 1970
Marija Umnik,	od 1966 do 1969
Ludvik Andolšek,	od 1966 do 1969
Hilda Lučovnik,	od 1969 do 1972
Perič,	od 1970 do 1971

Delo šole v letih od 1959 do 1972

Leta 1958 je izšel nov zakon o osnovni šoli. V njem so našla svojo potrditev reformna prizadevanja, ki so iskala svojo uresničitev v zblizevanju šole z novimi družbenimi procesi. Zakon zahteva, da se učenci bolje seznanijo s predmeti, ki obravnavajo naravo in družbo; šola naj vzgaja otroke k samostojnosti, sproščenosti in ustvarjalnosti, razvija naj predvsem njihove individualne sposobnosti in jih ovrednoti na splošno. V višji razred lahko napreduje učenec tudi z eno ali dvema slabima ocenama.

Leta 1963 je postala osnovna šola Podtabor podružnična šola centralne šole v Grosupljem. Status podružnične šole so dobile še osnovna šola Ilova gora, Kopanj, Polica in Sp. Slivnica, od leta 1965 dalje pa tudi Šmarje in Žalna. V občini je ostalo 6 samostojnih šol. Število učencev v podružničnih šolah se je zaradi tega znatno znižalo.

Šola v Podtaboru nima svojega zastopnika v upravnem odboru centralne šole. Prehod iz razrednega pouka na predmetni pouk je za učence zelo težak.

Po reformi so postali nekateri učenci zelo predrzni in samovoljni, pa tudi učili so se razmeroma slabo. Nekateri razredi so bili z učenci prenapolnjeni. Na podružničnih šolah so bili od leta 1963 dalje ukinjeni vsi peti razredi. Število oddelkov je na šoli po letu 1965 naglo upadlo. V tem času je imela šola štiri oddelke, nato tri in končno samo še dva oddelka. Na šoli so poučevale štiri učiteljice: Helena Starič, Jožefa Goršič, Gabrijela Pavliha in Marija Marentič. Ko je bila leta 1966 upokojena Jožefa Goršič in je odšla Pavlihova v Dob pri Domžalah, sta ostali na šoli še Helena Starič in Marija Marentič.

Na šoli je bilo v šolskem letu

1959/60 — 144 učencev

1961/62 — 139 učencev

1962/63 — 127 učencev

1963/64 — 114 učencev

1964/65 — 95 učencev

1965/66 — 75 učencev

1966/67 — 60 učencev

1967/68 — 53 učencev

1969/70 — 60 učencev

1970/71 — 59 učencev

Učenci se zelo slabo izražajo in premalo berejo. Govore v narečju; knjižne izgovorjave ne poznajo.

Vsako šolsko leto je odšlo 10—15 učencev na centralno šolo.

Leta 1960 so se začeli učiti nemščino. Naročili so se na Pionirski list, Kurirčka, Cicibana in Pionirja.

Učitelji so imeli vzorne nastope na centralni šoli, seminarje za kombinirani pouk, hospitirali pa so tudi po drugih šolah (Temenica).

Šola je nabavila flanelograf, diaprojektor, nove omare za učila, predvsem za kemijo, zelo poceni pa je kupila tudi rabljen pisalni stroj.

Kulturna dejavnost

Šola je prirejala kulturne prireditve, zlasti za dan republike, novoletno jelko, za dan žena, 1. maj, dan mladosti, dan pionirjev itd. Učenci so se udeleževali mladinskih pevskih festivalov v Grosupljem, šahovskih tekmovalij (Grosuplje, Žalna, Šmarje), dramatskih krožkov, tečajev o komunalni in prometni vzgoji, tekmovali so za Jurčičevo bralno značko in dosegli eno zlato ter več bronastih značk, prejeli so tudi knjižne nagrade. Sodelovali so na prireditvi Pokaži, kaj znaš. Leta 1960 so ustanovili pionirsko zadrugo. Pod okriljem Ljudske univerze so si ogledali več filmov, abonirali so se na predstave v Pionirskem domu v Ljubljani.

S kulturnim programom so sodelovali na večjih prireditvah v okviru občine ali pri krajevnih družbeno-političnih organizacijah, praznovali so 40-letnico KPJ; na proslavi je govoril tedanji sekretar občinskega komiteja tovariš Lesjak.

Tudi kulturno-prosvetno društvo je od časa do časa prirejalo igre, tako Zadrega nad zadrego, v Podstaboru so gostovala tudi druga gledališča, kot so Šentjakobsko, Obrtno, iz Krškega in druga. Domači instrumentalni kvintet, moški pevski zbor in godba na pihala so redno sodelovali na prireditvah. KPD v Ponovi vasi je priredilo igro Pod Golico. Koncerte so prirejali Beneški fantje in Veseli hribovci (leta 1962).

Izleti

Učenci so se udeleževali šolskih izletov v Dolenjske toplice, Novo mesto, Zagreb, Ljubljano, na Pohorje, na Vogel, v Postojno, Kranjsko goro, Trbovlje, na Vršič, v Tolmin, Idrijo, na Vrhniko; obiskali pa so tudi druge kraje v Sloveniji.

Zdravstvene razmere, socialno stanje in usmerjevanje otrok v poklic

Zdravstvene preglede je opravljala ambulanta Podkoritnikovega zdravstvenega doma v Grosupljem. Učenci so prejeli tablete za utrjevanje zob, imeli so preglede za oči, rentgenske preglede itd. Nekateri učenci imajo slabo držo telesa, pojavljajo se slabokrvnost, zlatenica in druge otroške bolezni.

Socialne razmere staršev so se po letu 1962 zboljšale. Starši so povečini zaposleni po podjetjih, tovarnah in so socialno zavarovani. Doma obdelujejo košček zemlje ali pa izdelujejo zobotrebce. Po vaseh imajo v hišah radio, televizor, marsikje tudi avtomobil. V šoli so otroci preskrbljeni za majhen denar z malico (mlečna kuhinja). Roditeljski sestanki so dobro obiskani, vendar učni uspeh še vedno ni zadovoljiv.

V Grosupljem deluje poklicna posvetovalnica, ki usmerja učence v poklic. Razmeroma malo učencev se odloči za nadaljnji študij, npr. na srednji tehnični šoli v Ljubljani, več se jih odloči za administrativno ali vajensko šolo.

Posebnih talentov, ki bi dosegli pomembne življenjske uspehe, šola ni dala.

Viri: Šolske kronike od l. 1869—1972. Milan Dolgan: Ana Gale — Pesmi, po-
vesti.

Pomembna je namreč Levstikova vloga pri oblikovanju načelne in samostojne publicistike kot odseva načelnega in samostojnega političnega programa, ki ga je označevalo levo, demokratično krilo mladoslovenske struje slovenskega narodnega gibanja. Tu je Fran Levstik osrednja postava: nadaljevalec Prešernovega revolucionarno-demokratičnega izročila ter izraz demokratičnih in socialističnih trendov ljudskih mas. Prešernov kulturno-politični dedič je. Vstajen bojevalec za revolucionarno-demokratično geslo Zedinjene Slovenije in za rešitev slovenskega narodnega vprašanja na osnovi naravnega prava, odločno zavračajoč vsake dedekacije programa Zedinjene Slovenije na bedne nadomestke, kakor npr. na združitve slovenskih dežel v administrativno celoto ali zamisel »notranjeavstrijske skupine« z ustanovitvijo narodnih kurtij v krenovinskih okvirih.

Levstik je izpračil svoje sposobnost razvijati pobudno dinamiko z izhodišča načelne premočnosti, pokončnosti in trdozive vstajnosti ne le na literarnem, jezikoslovnem ter organizacijskem področju (Sokol, Slovenska matica), temveč tudi v publicistiki in časnikarstvu. Tudi tukaj izstopa njegova izrazita podoba osrednjega oblikovalca novih zasnov in poti, v popolnem sozvočju s političnim ter kulturnim programom svobodomiselnega, protiberljevskega mladoslovenstva.

S teh razgledov nedvomno lahko sodimo o Franju Levstiku, da je bil prvi klasik načelno poudarjenega slovenskega časnikarstva, prvi utiralec poti svobodomiselnega naprednim mladoslovenskim prizadevanjem na tem področju. Tudi v slovensko publicistiko pretaplja nove prvine bojevitih, programsko jasne, polemične, satirične in zmerom možate časniške besede. Prestrezamo jih v sočni, slikoviti udarnosti klene slovenščine in sočnega sloga. Prav te prvine so živo pričevanje zrele publicistike.

Nedvomno pa je poučna Levstikova pot v slovensko časnikarstvo. Prav značilna je to pisano razčlenjeno publicistično toniče, ki tudi ob njem odseva Levstikova nestrpnost, vihrava, nepozanesljiva izpovednost, bogata ustvarjalnost. Prav tu pa lahko razločujemo in presojamo kvaliteto njegove publicistične pričevnosti v dvojni kategoriji periodičnih tiskov: prvič pri

LEVSTIKOVA POMEMBNA VLOGA V SLOVENSKEM ČASNIKARSTVU

Fran Valovec

Fran Levstik, ki sodi med najznamenitejše sinove naše Dolenjske, je v slovenski kulturni javnosti dobro znan po svoji pomembni vlogi na področju slovenske literarne ustvarjalnosti in jezikoslovnih dognanj. Na splošno pa naši ljudje manj vedo o njegovi osrednji vlogi v našem tedanjem časnikarstvu.

Pomembna je namreč Levstikova vloga pri oblikovanju načelne in samostojne publicistike kot odseva načelnega in samostojnega političnega programa, ki ga je oznanjalo levo, demokratično krilo mladoslovenske struje slovenskega narodnega gibanja. Tu je Fran Levstik osrednja postava: nadaljevalec Prešernovega revolucionarno-demokratičnega izročila ter izraz demokratičnih in socialnih tendenc ljudskih množic. Prešernov kulturno-politični dedič je. Vztrajen bojevnik za revolucionarno demokratično geslo Zedinjene Slovenije in za rešitev slovenskega narodnega vprašanja na osnovi naravnega prava, odločno zavračajoč razne dedukcije programa Zedinjene Slovenije na bedne nadomestke, kakor npr. na združitev slovenskih dežel v administrativno celoto ali zamisel »notranjeavstrijske skupine« z ustanovitvijo narodnih kurij v kronovinskih okvirih.

Levstik je izpričal svojo sposobnost razvijati pobudno dinamiko z izhodišča načelne premočrtnosti, pokončnosti in trdožive vztrajnosti ne le na literarnem, jezikoslovnem ter organizacijskem področju (Sokol, Slovenska matica), temveč tudi v publicistiki in časnikarstvu. Tudi tukaj izstopa njegova izrazita podoba osrednjega oblikovalca novih zasnov in poti, v popolnem sozvočju s političnim ter kulturnim programom svobodomiselnega, protibleiweisovskega mladoslovenstva.

S teh razgledov nedvomno lahko sodimo o Franu Levstiku, da je bil prvi klasik načelno poudarjenega slovenskega časnikarstva, prvi utiralec poti svobodomiselno naprednim mladoslovenskim prizadevanjem na tem področju. Tudi v slovensko publicistiko pretaplja nove prvine bojevite, programske jasne, polemične, satirične in zmerom močate časniške besede. Prestrezamo jih v sočni, slikoviti udarnosti klene slovenščine in sočnega sloga. Prav te prvine so živo pričevanje prelomne publicistike.

Nedvomno pa je poučna Levstikova pot v slovensko časnikarstvo. Prav značilno je to pisano razčlenjeno publicistično torišče, ki tudi ob njem odsevata Levstikova neizčrpna, vihrava, neprizanesljiva izpovednost, bogata ustvarjalnost. Prav tu pa lahko razločujemo in presojava kvaliteto njegove publicistične pričevalnosti v dvojni kategoriji periodičnih tiskov: prvič pri

časnikih, ki jih je sam urejeval ali zasnoval, drugič pri periodičnih tiskih, ki je pri njih le sodeloval kot kulturni ali politični publicist.

V prvo kategorijo sodita poltednik Naprej (1863) in njegov dunajski Pavliha (1870).

Prav ob Napreju je v njegovih časniških predeh lahko »do dna« izpovedal svojo narodno in politično miselnost. Levstik je gibalna sila v uredništvu Napreja in je prepojil njegove časniške stolpce z duhom svoje narodno-kulturne in politične misli.

Kako dosleden in neizprosni je bil Levstik glede časnikarske slovenščine, nam priča dr. Jože Vošnjak, ki navaja npr. v svojih spominskih zapiskih, kako sta se zglasila z Jurčičem pri Levstiku po njegovi vrnitvi z Dunaja. Želela sta ga pridobiti za zopetno sodelovanje pri Slovenskem Narodu, ki je izhajal tedaj še v Mariboru. Seveda ni maral imeti Levstik nobenega opravka več s politiko, potem ko mu je prinesla pobuda s Pavliho številna razočaranja. Kljub odklonitvi pa sta oba večkrat obiskala Levstika v Permetovem vinotoču, kamor je redno zahajal. Levstik je ob takih priložnostih kar prežal, da je izlil vso svojo jezo na slovenske časnike, ker »nemškujejo najgrše«.

Še več. Ko so pričeli mladoslovinci izdajati leta 1873 list Slovenski tednik, ki je bil namenjen predvsem kmetskemu ljudstvu, je nekega dne Levstik kar na lepem ustavil dr. Vošnjaka na cesti in ga ostro prijel: »Vi, gospod doktor, kakšen pa je ta vaš tednik? Samo nemškovanje! To naj bo za preprosto ljudstvo?« Vošnjaku je bil ta očitek neprijeten, zato se je skliceval na to, češ da je gradivo v Tedniku povzeto po Slovenskem Narodu, ki ga vendar urejuje Jurčič. O njem pa vendar ni mogoče dvomiti, da ne bi znal pisati v slovenščini. Levstik pa je nato pripomnil: »Eh, zna, zna. Pa se noče potruditi, da bi pisal v duhu naroda.« Vošnjak ga je zatem prosil, če bi mu popravil nekatere sestavke, da bi se tako privadil pravilni slovenščini. Levstik je privolil z žgočo kritiko: »Treba bi vam bilo res (popraviti), pa Jurčiču tudi in vsem časnikarjem, ki tako grdo in neusmiljeno pačijo naš jezik. Pa pošljite!« Vošnjak mu je res poslal krajši prispevek, ki se je našal na koristi sadjarstva. Levstik se je lotil rokopisa z bojevitim naskokom. Zdelal ga je tako, da ni ostala od Vošnjakovega besedila niti beseda. Ko je Vošnjak pokazal Jurčiču popravljeno besedilo, sta se smejala. Levstiku pa po Vošnjakovih zapiskih nista dala popravljati nobenega rokopisa več.

Levstikov boj za čisto časnikarsko slovenščino pa razbiramo tudi ob zanimivem razmerju med neusmiljenim jezikovnim cenzorjem Levstikom in Josipom Jurčičem, urednikom Slovenskega Naroda. Levstik je prizanesljivo grajal Jurčičeve časnikarske prispevke in njegovo urejevanje. Seveda se je Jurčič branil pred Levstikovimi uničujočimi opazkami. Fr. Levec je prestregel nekaj dramatičnih sličic ter jih zapisal. Med drugim tole:

Jurčič je čutil srčno potrebo, prebiti vsak mesec vsaj nekaj časa v Levstikovi družbi. Včasih je bil Levstik sladek ko med, včasih pa grenak ko pelin. Tedaj ni bilo dobro z njim češenj zobati. Slabo je bil pri njem zapisan zlasti Slovenski Narod. Nekoč je očital Jurčiču, da je največji germanizator na Kranjskem: »No, kdaj bodeš že jenjal s 'Slovenskim Narodom' germanizovati narod naš? Nemški misliš, slovenski pišeš!« Levstik je z užit-

kom nabiral takšne germanizme po stolpcih Slovenskega Naroda, da je potem z njimi kar zasul Jurčiča, ki je včasih potrpežljivo poslušal, včasih pa se pogumno postavil po robu grmečemu Levstiku: „Kaj ti veš, kako se piše in ureja dnevnik, kateremu moraš biti večkrat sam urednik, sam pisatelj, sam korektor! Potem pa tehtaj in preišljuj posamezne besede! Kako si pa ti urejeval tistega Naprejša? Po cele dolge dni si tičal v pisarni, da si s trudom skrpal na teden po dve ubogi številki malega formata. Potem je bil list lahko dobro pisan! Na mojem mestu pa bi ti v enem tednu omagal ali pa bi ne pisal nič bolje, nego pišem jaz!“

Pa še druga slička. Bilo je leta 1874, ko so razsajale v Ljubljani osepnice. „Kozja bolezen“, ki jo je uzrl Levstik v Slovenskem Narodu, je izbila sodu dno. Levstik se je zaradi tega tako razburil, da je bruhalo iz njega ko iz nemirnega vulkana. V navalu jeze je imenoval Jurčiča „Marko Pohlin redivivus“.¹

Končno še treja slička. Ko je Jurčič objavil v brzojavnem sporočilu SN novico, da je podelil cesar grofu Andrassyju „red zlate kozuhovine“ namesto „red zlatega runa“, se je vsula v „narodnem hlevu“ na Jurčiča grozna toča z bliskom in gromom. Razjarjenemu Levstiku je Jurčič vračal milo za drago: „E, kaj boš ropotal zaradi jedne besede, katero danes beremo, jutri že pozabimo. Saj si še ti, ki noč in dan tičiš v knjigah, ki imaš vsega Vuka

¹ Spet oživiljen, obnovljen.

v glavi in vsega Miklošiča v mazinci, zapel in tiskat dal pesem — nota bene pesem! — katero si imenoval ‚Spijoča deklica!‘ Spijoč pa vendar jaz še nikoli nisem pisal.‘ Levstik mu ni ostal dolžan: ‚Paperlapa! Takrat sem bil še dijak, ti si pa urednik in pisatelj, toda dandanes hočete pisatelji druge učiti, pa sami ničesar ne znate!‘²

V obdobju Levstikovega **dunajskega Pavlihe** pa bi lahko razločevali predzgodovino v tej zvezi, rojstvo Pavlihe in čas po prestanku Pavlihe.

Predzgodovina. Levstik se je živo zavedal pomembnosti vloge, ki jo lahko ima satirična, humoristična publicistika³ v času aktualnega časniškega obračunavanja z bleiweisovskim monopolnim publicističnim samodržstvom, ki ga nova, mlada, svobodomiseln generacija ni mogla in ni hotela več prenašati. Žilica za to vrst časninarskega dela mu ni dala miru, saj je bil Levstik z vsem svojim bistvom kakor ustvarjen za tako obliko publicistične izpovednosti ob poudarku boja za načelnost in poštenost v slovenski politiki.

Ob Levstikovi satirični publicistiki v predzgodovini Pavlihe lahko opazimo dvojno težišče. Prvo bi lahko označili kot pripravljalno. Pravzaprav je Levstik utiralec poti kvalitetni slovenski satirični in humoristični publicistiki. Njen oče je. Že l. 1865 je prvič zastavil svoje dovtipno, ostro zašiljeno pero v satirično humoristični publicistični smeri. Piše šaljive satirične prispevke za **Brenclja** ter za priložnostno **Dobrodejno olje**. Levstik je namreč za sokolske veselice in razne slovenske zabavne prireditve izdajal zbadljivo šaljivi list v rokopisni obliki z imenom Brenclj. Pozneje pa je vplival na Jakoba Alešovca, da bi začel izdajati Brenclja v tiskani obliki.

Drugo težišče Levstikove duhovite, satirične, kritične publicistike pa so bili tedaj izhajajoči slovenski šaljivi časniki. Tu je bil predvsem Brenclj v lažnivi obleki, Ljubljana (1869). Sledil mu je čez 15 let Novi Brenclj v zbadljivi in šaljivi obleki. Pojavljal se je kot polmesečnik oziroma, »kadar ga je volja«, nekaj časa kot mesečnik. Vzdržal je 16 let (1869—1885). Urejeval in zalagal ga je Jakob Alešovec, ki si pa ni belil las zaradi Brencljeve nekvalitete.

Levstik pa je sodeloval na področju časnikarske satire in kritike, ki se je porajala ta čas v Trstu. Ne smemo prezreti, da je bil Trst za Ljubljano najbolj živo žarišče pri oblikovanju slovenske humoristične, kritične in satirične meščanske publicistike. Nedvomno je deloval tukaj dejavnik sočnega humorja, ki črpa svojo dovtipno kritičnost ter satirično duhovitost iz napačnega jališča vedre, šaljive narave našega kraškega ljudstva. Vzporedno z Alešovčevim Brencljem je planil namreč v Trstu na dan G. Martelančev **Juri s pušo (1869—1870)**, označen v podnaslovu kot »dolgočasen list za lahone, nemškutarje in druge narodne ljudi. Zabavlja zadnjo nedeljo vsakega meseca«. Medtem ko se je Alešovec v Brenclju zavzel za konservativno staroslovenstvo in svojega učitelja Bleiweisa, pa je pošiljal tržaški Juri s pušo svoje strelice proti staroslovenstvu. Seveda se je Martelanec zaradi tega zelo zameril Bleiweisovim Novicam. Zato mu očitajo, da »hoče v hipu obogateti«. Marsikateri Levstikov prispevek je bil natisnjen v Juriju s pušo, pa tudi v njegovi prilogi Jurijčku s pušo.

² Nota bene: pomni, zapomni si.

³ Satirična publicistika: zbadljivo časnikarstvo.

Rojstvo Pavlihe. Ob vztrajnem boju za načelnost in poštenost v slovenski politiki je zorela v neugnanem, nadarjenem mladostenem publicistu in sijajnem polemiku Franu Levstiku zamisel lastnega satiričnega časnika. Sicer sta Stritar in Jurčič že v maju 1866 razmišljala o slovenskem satiričnem časniku Pavliha. Jurčič sporoča Levstiku (v maju 1866): »Če se klasja otrešneva, izleze koj Pavliha na dan.« Levstik pa ju je prehitel v realizaciji te publicistične pobude. Kaže, da se je po pretehtanem razmišljanju odločil že v juniju 1869 za to, da bi sam začel izdajati satirični časnik. Za to je

izvedel dr. V. Zarnik, ki sprašuje Levstika, kaj bo s tem listom. Seveda je zletela novica na vse strani ter krožila daleč naokrog po slovenski zemlji. Prvi, ki je pikal in zbadal, je bil Alešovec. Zbal se je konkurence. V nemško tiskanem Triglavu, nemški enačici Novic, je hitel objavljat žaljivo insinvacijo⁴, češ da Levstik ne zna slovenščine in da gre v tem primeru v bistvu za nov »liberalni list«, ki bo skušal spodkopati tla Brenclju. Zlobno pripominja, da ne ve, če se ne bo znašel med sodelavci Levstikovega satiričnega lista tudi narodni odpadnik Dežman. Pikro dodaja: »Mar ne bo prejemal Levstik podpore iz vladnega dispozicijskega sklada?« Levstik se požene v protinapad. V SN poudarja, da bo novemu satiričnemu časniku ime Blist in da ne namerava spodrivati Brenclja. Naj rajši Brenclj pazi, da ne bo samega sebe odpihnil. Sicer bo imel Blist vse druge namere.

⁴ Insinuacija: namigovanje, podtikanje.

V zvezi s tem pojasnilom je zasul dr. V. Zarnik Levstika s ploho mnenj. Bolj bi mu bila všeč Strela kakor Blisk. Na naslovni strani naj bi bili naskicani oblaki, iz katerih naj bi švigala in treskala strela med ministre, prvake in nemškutarje. Geslo naj bi bilo: »Strela udri iz višine, izdajalca domovine!« Mencingerju pa je bolj ugajal Blisk. Zarnik je pihal na dušo, da bi $\frac{3}{4}$ dovtipnosti zlival na nemškutarje, $\frac{1}{4}$ na prvake. Še slutil ni, kako si ga bo Pavliha izposodil. V odnosu do »klerikalnih stvari« pa je priporočal »čisto indiferentnost«. ⁵ V ozadju te pripombe so bili goli Zarnikovi osebni politični računi.

Iz Levstikovega dopisovanja z Dragotinom Rudežem povzemamo, da je Stritar povabil Levstika na Dunaj, kjer naj bi vzajemno pisala Zvon in Blisk. Zakaj Dunaj? Levstik pojasnjuje, da ni mogoče dobiti v Ljubljani »niti pisarja, da bi kaj veljal«, niti lesoreza. Če bi Blisk izhajal v Ljubljani, bi morali pošiljati podobe rezat na Dunaj. In še bi »vse skupaj ne bilo za nič, saj veš, kakšen je Brencelj«. Razen tega bi bilo izhajanje Bliska v Ljubljani dražje kakor na Dunaju.

Nenadoma pa je prav tedaj treščilo v Levstika iz stolpcev nemškega **Triglava**: mladoslovska stranka je orodje deželnega predsednika Conrada. V pomoč mu bo »končno na Dunaju izhajajoči šaljivi list, za čigar izhajalne stroške garantira dispozicijski fond«. To je pomenilo, da je nemško pisano glasilo staroslovenskih prvakov obdolžilo Levstika narodnega izdajstva, četudi je bil staroslovenski velmož Bleiweis po svojem dunajskem zaupniku Davorinu Boletu poučen, da Stritar in Levstik nista od nikogar podkupljena. Slovenski Narod je branil Levstikovo čast. Nemškutarški Laibacher Tagblatt pa razkriva dr. Costo kot pisca obdolžitvenega članka v Triglavu. Deželni predsednik Conrad je razgnal megleno sumničenje okrog Frana Levstika z izjavo, da Levstik je prejel od njega le nezatno posojilo, a da ga je že vrnil. Za vladno subvencijo ⁶ ni prosil in je tudi ni prejel.

Kljub kovarstvom in rovarstvom staroslovenskih velmož je Levstikov Pavliha, tako po Stritarjevem nasvetu preimenovani Blisk, ugledal 30. aprila 1870 beli dan na Dunaju. V prvi številki je Pavliha okrcal (zabavljivo šaljivi polmesečnik) nemškutarje in ljubljanske prvake, kakor je bil že napovedal v svojem pojasnilu Naročnikom Pavlihe: šibal bo »nemškutarje in narodnjake, če bodo delali napake«. Predvsem je naskočil Luko Svetca, obtožujoč ga, da je on v ozadju gonje proti »podkupljenemu« Levstiku. Od nemškutarjev pa je vzel na muho odpadnika dr. N. F. Kluna, ponazorjenega z izvrstno karikaturjo; izdelal jo je češki risar Klič, ki je živel na Dunaju in ki je prispeval za vsako številko Pavlihe po eno kvalitetno zasmehujočo risbo.

V drugi številki Pavlihe pa je Levstik že napovedal dosledno kritiko, ki ne bo poznala nobenih izjem:

Če kdo »Pavliho« je naročil
 Naj se zato ne veseli
 Da njega, kader kaj greši
 Pavliha bi od drugih ločil.

⁵ Indiferentnost: ravnodušnost, brezbržnost.

⁶ Dispozicijski fond: denarni sklad, ki zanj ni treba dajati obračuna.

⁷ Subvencija: denarna podpora.

Tu je namigoval na A. Tomšiča, urednika Slovenskega Naroda, in na dr. Valentina Zarnika. Ko da bi slutil, da se stvari okrog mladoslovenskih prvakov v Mariboru čudno motajo. Slutnja je bila realna. Pokazalo se je namreč, da so mladoslovenci zatajili svojo načelno politiko, ko so se ob deželnozbornih volitvah v juniju 1870 začeli ogrevati za spravo in slogo s staroslovenci z namenom zagotoviti Zarniku kandidaturo v trebanjskem okraju.

Tudi tretja številka Pavlihe je treščila v žarišče pravnih prizadevanj med mlado- in staroslovenci. V satirični pesmi Na kolodvoru se je Levstik ponorčeval iz pravnih pogovorov na mariborski železniški postaji, kjer je staroslovenski prvak dr. Toman »odpustke delil«. Med mariborskimi mladoslovenci je Jurčič edini, ki zagovarja Pavliho.

S četrto številko je Levstik posegel v predvolilna pričkanja na Slovenskem. V ospredju publicistične pozornosti je satirična pesem Molčimo, ki si je Levstik v njej temeljito izposodil štajerske politike, ker mu naročajo, naj »prav sedaj molči«. Levstik ironično navaja, da se je Pavlihi prikazala nočna prikazen, odeta v belo rjuho, in v Narodovi (Tomšičevi) podobi velela molčati. Levstik ni mogel pomiriti ogorčenega Tomšiča, češ da je vse le »šala«.

V peti številki Pavlihe pa je naperil Levstik svoje puščice spet v krog prvakov. Satirična Pesem o kožuhu zasmehuje ravnanje prvakov ob volitvah. Na zadnji strani zatrjuje Pavliha, da se mu zaradi Zarnikove volilne zmage »eno oko smeje, drugo pa solzi«. Levstik zagrinja svoje prave namene z naslednjo šesto številko, češ da bo na njeni prvi strani podoba politično povsem nepomembnega prvaka Souvana.

Na naslovni strani šeste številke Pavlihe se je pojavila karikatura dr. V. Zarnika: sedi na tleh med stolom ljubljanskega klerikalizma in med stolom slovenskega liberalizma. S svojo neizprosno načelnostjo je Levstik preveč tvegala. Usoda najboljšega slovenskega satiričnega časnika je bila zapечатena. Prvaki krog Slovenskega Naroda so zahtevali od Tomšiča, da napade Levstika. Krog rodoljubov okrog SN je označil Pavliho kot slovenskega Zvekana⁷, ki »kakor stekel pes popade vsacega, kogar sreča na ulici«. Sledi namigujoč poziv čitalnicam, naj bojkotirajo Pavliho. Res je Slovenski Narod spet pogreval sumničenje, da vzdržuje Pavliho vladni dispozicijski sklad. Mladoslovenci so sprožili gonjo proti Pavlihi.

Sedma številka Pavlihe je bila labodji spev. V tej sklepni izdaji zatrjuje Levstik, da človek dr. Zarnikovega kova ne more voditi nobene stranke. Pobija zopetna podla sumničnja, češ da je Pavliha podkupljen. Hkrati pa razkriva prvake s seznamom kompromitiranih velmož, ki so se ob gorenjski železnici dokopali do lepih denarcev. Sledi še zahvala Tomšiču za »prijazne usluge«, ki da so v protislovju s prvotnimi prijateljskimi zatrjevanji.

Pavliha je končal. Primanjkljaj je bil edina sled, ki je ostala za njim kljub že doseženi lepi nakladi 1500 izvodov in kljub temu, da je Klič risal karikature brezplačno. Levstik je ostal dolžan za papir in tisk. Njegovi edini mesečni dohodki so bili namreč 30 goldinarjev, ki jih je prejemal namesto Stritarja kot »kontrolni redaktor« s Cigaletom pri prevajanju državljanskih

⁷ Hrvatski satirični časnik.

zakonov. Levstik je rajši tvegaj obstoj Pavlihe, ko da bi si dal od kogarkoli zapreti usta. Udarjal je, neizprosni bojevnik načelnosti, v politične grešnike ne glede na to, če so bili nemškutarji ali staroslovenski oziroma mladoslovenski velmožje.

V Pavlihi se je Fran Levstik dvignil nad ozke strujne ter osebne koristi. Trdoživo pričevanje Levstikove načelnosti je veličastno zažarelo na obzoru slovenske kritične, satirične publicistike. Črne sence reakcionarne staroslovenstva in nemškutarstva so zagnile kapitulantske popadke slovenskega liberalizma, ki je bil pripravljen dati fevdalno-meščanskemu staroslovenstvu najsrpomnejše koncesije, da le ustreže ozkim osebnim ambicijam meščanskega politika, npr. dr. Zarnika po trebanjskem poslanskem mandatu. Samo slovenska dijaška mladina na Dunaju je izražala soglasje z Levstikom. Obsodila je politično ter nazorsko kapitulantstvo in kompromisarstvo oportunističnega mladoslovenskega kroga, ki se je zbiral okrog Slovenskega Naroda v Mariboru.

Po prenehanju Pavlihe so napočile za Levstika črne ure. Edini Stritar je poskrbel, da mu je bil zagotovljen tanek košček kruha; edini, ki je branil v časopisnih stolpcih Zvona Levstikovo čast in poštenje. V obeh satiričnih prispevkih z naslovom Triglav iz Posavja ter Pasji pogovori je okrcal Bleiweisovo nazadnjaško samodržstvo na slovenskem kulturnem področju. Ošvrknil je že mrtvega staroslovenskega prvaka zaradi njegove politične nesposobnosti. Levstik pa je načel v pojasnilu Gospodom naročnikom Pavlihe vprašanje javnega mnenja na Slovenskem, saj ga imajo »v zakupu le nekateri«, medtem ko »slepa množica za njimi vpije, četudi sama ne ve kaj, ker je preneizobražena in poleg tega tudi prelena, da bi sama premišljevala«. V nadaljnjih izvajanjih je razkrival moralno goloto prvakov. Levstikova ocena je tu neusmiljena, neprizanesljiva. Slovenci tedanje dobe so zanj še preotročji, po drugi strani pa že preveč pokvarjeni, zlasti v politiki: »Vse naše veličanstvo je kakor pobeljeni grobovi v evangelji. Zaničuje se znanje in prava izobraženost, ker je nema še niti narod, niti njegovi pervaki.«

Konec Stritarjevega dunajskega Zvona pomeni tudi konec Levstikove dunajske politično-satirične publicistike. Levstik je bil po nenehnih razburljivih publicističnih, polemičnih spopadih ter bojih duševno strt. Iz dunajskega časnika Wiener Zeitung so njegovi tedaj že redki prijatelji izvedeli, da je imenovan za skriptorja v ljubljanski licealni knjižnici. Ob njegovi vrnitvi v Ljubljano sta ga skušala Jurčič in dr. J. Vošnjak spet pridobiti za sodelovanje pri Slovenskem Narodu. Naletela sta na gluha ušesa. Levstik jima je odvrnil, da ne mara imeti s politikom nobenega opravka več. Svojemu novemu predstojniku je moral namreč najbolj nadarjeni mladoslovenski publicist ter polemik tega časa obljubiti, da se ne bo več ukvarjal z žurnalistiko.

Tretja Levstikova ustanovitvena oziroma soustanovitvena publicistična pobudnost se nanaša na nameravani novi ljubljanski časnik **Slovenski jug**. Žal le poskus. Po koncu Napreja je občutil Levstik neko notranjo praznino. Razmišljal je o ustreznem mladoslovenskem naprednem publicističnem nasledniku. Staroslovenski klerikalno nazadnjaški struji pa se je mudilo. Želela je v tej dirki prehiteti mladoslovenski krog. Res so pričeli staroslovenski velmožje izdajati l. 1864 časnik Triglav, ki naj bi se potegoval

za slovenstvo v nemščini. Prav ob tem dogodku je ogorčeni Levstik podrl za seboj vse brvi do Bleiweisa.

Publicistično ravnanje med staroslovensko, reakcionarno, oportunistično, časniško publicistiko s težiščem v Ljubljani (Novice in Triglav) ter mladoslovenskim svobodomiselno časnikarskim hotenjem je ustvaril v Celovcu razgibani, izredno plodni publicistični organizator ter časnikar Andrej Einspieler ((Svečan) z ustanovitvijo Slovenca (1865-67). Levstik se je živahno in bistveno oglašal v okviru te javne, na stežaj odprte javne časniške tribune, o čemer bo še govora. Levstik pa je sanjal o Ljubljani: ustvariti tukaj v osrčju slovenstva liberalno napredno publicistično protitežje.

Slovenčev poslednji izdihljaj (1867) je pospešil akcijo mladoslovenske opozicije. V zamaknjem navdušenju prekipevajoči Levstik je hitel sporočiti Erjavcu v Zagreb, da je za finančna sredstva v tej zvezi že poskrbljeno in da so na mladoslovenskem zboru v Ljubljani izbrali šestorico, ki naj izdelajo publicistični program novega liberalno naprednega, svobodomiselno mladoslovenskega časnika. Žal je te Levstikove optimistične privide razbijala življenjska realnost. Obljube staroslovenskih velmož, da bodo zagotovili novemu časniku, ki naj bi bil skupen, materialno osnovo, medtem ko naj bi »mladini« prilili temeljnih programskih prvin, so se izkazale kot preudarjeno uspavalno sredstvo. Sledila so številna pisma med Ljubljano in Celovcem v zvezi z oživitvijo Slovenca.

Zasukale pa so se stvari drugače. Maribor je tedaj stopil v ospredje. Tu so štajerski mladoslovinci tudi razpravljali o novem slovenskem političnem časniku in zbirali v ta namen delničarje. Ljubljanski krog pa je pospešil svojo akcijo za novi skupni ljubljanski časnik: Levstik naj do 4. julija 1867 sestavi njegov publicistični program. Potem so ga reševali, kar se je dalo. Končno so »šesterčniki« na svoji seji 11. julija 1867 dokončno stilizirali program novega časnika, ki naj bi se imenoval Slovenski jug namesto prvotno predvidene označbe Slovenski narod. Priprave za idejno-publicistično stran novega časnika so bile končane. Ko pa naj bi sedaj staroslovenski velmožje z dr. Costo odprli svoje mošnjičke, so rajši obljubo požrli in svoje debele mošnjičke zadržali. Ljubljanska akcija za novi slovenski politični časnik je splavala po vodi. To pa ne velja za Levstikov idejni publicistični program Slovenskega juga.

Levstikov program za Slovenski jug je zajemal namreč naslednja idejna in publicistična gesla:

- zemljepisna važnost slovenske zemlje, za katero se potegujejo Slovani, Lahi in Germani,
- v notranji avstrijski politiki federacije proti dualizmu. Avstrija naj bo vsem narodom pravična,
- za obstanek svoje narodnosti in kulture opirati se le na naravno pravo, ne na zgodovinsko,
- proti oportunizmu v politiki in za strogo načelnost,
- politična naslonitev Slovencev na jugovzhod in politično zedinjenje s Hrvati in Srbi,
- enakopravnost Slovencev v Avstriji in politična svoboda slovenskega naroda.

Levstikov program so podpisali v Ljubljani 11. julija 1867 poleg Fr. Levstika še dr. Karol Bleiweis, J. Starè, J. Nolli, Guttman, J. Murnik, dr. Papež, A. Jentl, D. Žagar in dr. V. Kravs. Ta program je spravil prvi urednik mladoslóvenskega Slovenskega Naroda v Mariboru Anton Tomšič in ga zapustil z drugo zapuščino svojemu nasledniku Josipu Jurčiču. V javnosti ni bil Levstikov publicistični program nikoli natisnjen. Dejansko pa so se ravnali po njem malone vsi uredniki Slovenskega Naroda.

Žal so bila Levstikova prizadevanja za novi slovenski politični časnik v Ljubljani brezuspešna. Pač pa je vzklik iz ljubljanskih tal oživiljen nemški Triglav, ki mu je Levstik nasprotoval z vsem svojim bistvom.

V **drugo kategorijo periodičnih tiskov**, ki je bil Levstik pri njih le izvenuredniški sodelavec, pa sodijo malone vsi tedaj izhajajoči slovenski časniki in časopisi. Tudi Novice. Že kot četrto- in petošolec je sodeloval v kulturni rubriki **Slovenije**. Njen sotrudnik je bil od 25. V. 1849 do 12. II. 1850. Ko je prenehala Slovenija, je zastavil svoje pero v ustaljeni kulturni rubriki **Ljubljanskega časnika**. Tukaj je sodeloval od 21. V. 1850 do 3. VI. 1851. Kot sedmo- in osmošolec se je oklenil Janežičeve **Slovenske Bčele**. Le Novic ter njihovega urednika dr. Bleiweisa se je ogibal. Novice so res ponatisnile 7. julija 1852 Levstikovo pesem Na grobu Prešerna. Ni je pa dobil Bleiweis iz Levstikovih rok. Levstik je namreč objavil to svojo pesem na Prešernovem grobu v Riharjevem napevu. Novice pa so zajele v poročilo o Prešernovem nagrobniku tudi besedilo Levstikove pesmi, ne da bi bilo uredništvo zaprosilo posebno avtorjevo privolitev za objavo. To je prvo obdobje Levstikovega sodelovanja pri raznih slovenskih listih, časnikih in časopisih: njegov korak ni prestopil praga Novic.

Drugo obdobje pa se je pričelo po Levstikovi maturi. Levstik se je približal Bleiweisu, Novicam pa še ne. Ko je prenehala Janežičeva Slovenska Bčela (7. VII. 1853), je poiskal Levstik stike z Bleiweisom. Postal je sodelavec Bleiweisovega Slovenskega Koledarčka. K Novicam pa ga ni mikalo. In vendar je izšla njegova pesem Vvod (Hrepenenje mladega pesnika) v Novicah (5. II. 1854). Levstik pa je ni dal na vóljo Novicam. Prav objava te pesmi pa razkriva Bleiweisove samovoljne metode pri objavljanju. Pesem Hrepenenje mladega pesnika je poslal Levstik Bleiweisu skupno z dvema drugima pesmima že l. 1853, toda za njegov Slovenski koledarček. Sedaj pa, ko je sprožil Blaznik reklamo za Levstikove Pesmi, se je spomnil Bleiweis tiste pesmi v predalu, ji samovoljno spremenil naslov (namesto Hrepenenje mladega pesnika — Vvod) in jo dal natisniti le zaradi reklame Novicam in Blazniku na ljubo, ne da bi Levstik za to kaj vedel. Seveda take samovoljne metode niso pritegovale mlade generacije k Novicam.

Šele z Napakami slovenskega pisanja (1858) je stopil Levstik stalneje v Novični publicistični krog. Šele sedaj se bolj približa Bleiweisu. Tako se srečata zastopnika dveh svetov, dveh svetovnih nazorov: Bleiweis, goreči branilec starega reda, in Levstik, plameneči naskakovalec starega sveta; Bleiweis, patriarh staroslóvenstva, in Levstik, vodja mladoslóvenstva. Napake slovenskega pisanja so potegnile Levstika zaradi osti zoper Koseskega v filološki spopad. Bleiweis je namreč potisnil v bojno areno P. Hicingerja. Potem je še drugič počilo: bil je Bleiweisov odgovor (1858). Toda Levstik je z obema »Gospodoma nasprotnikoma« brž opravil.

185. Toda čas celi najgloblje rane. Tudi ostro razmerje med Levstikom in Bleiweisom je popuščalo. Bleiweis mu je celo pel hvalo po Novicah. Priznava Levstika, da »tira kolo slovenske slovnice vrlo naprej«. Levstik pa se vrača k Novicam. V sestavkih Imena slovenskih krajev ter Še nekaj o imenih slovenskih krajev je zavračal svojevoljne razlage slovenskih krajevnih imen. Levstikovi recenziji Miklošičevega novega staroslovenskega slovarja izpričujeta njegov zdravi smisel za slovarstvo. Toda že izbruhnje v Levstikovem razmerju do Novic nova kriza. Pri béseidi ljubljanske čitalnice je bral namreč I. Globočnik odlomek Levstikove duhovite filološke satire Zatoženi samoglasnik. Šele potem, ko je že bila natisnjena v Novicah, spoznajo ljubljanski prvakarji, da vihti Levstik v tem prispevku bič ostre satire zoper nje same. Bleiweis je ustavil nadaljnje priobčevanje. Toda pozaba je pregrnila zamero.

186. Ob tem zgoščenem obrisu Levstikovega sodelovanja pri Novicah spoznavamo v njegovem razmerju do Bleiweisa in Novic približevanje in oddaljevanje. Plimi sledi oseka, oseki plima: Napake slovenskega pisanja so sprožile prvi prelom. Zatoženi samoglasnik izzove drugo krizo. Po prvi in drugi zaostritvi se Levstik le še oglašča v Novicah. Napetost je popuščala.

Toda napetost, ki je doslej naraščala in popuščala zaradi jezikoslovnih vprašanj, je preskočila tudi na politično časniško področje. Novice naznajo (1864, št. 20) nemški časnik Triglav v »narodnem duhu vredovan« »Narodni duh« naj se tako izenači s »staroslovenskim duhom«. Levstikova načelnost in poštenje nista prenesla tega Bleiweis-Costovega politično časniškega barantanja. Počilo je za zmerom. Staroslovenska pokvarjena vladajoča družčina se je spozabila v svoji narodnostni nemoralni. Duh germanske krvi, ki se je pretakala po žilah političnega konjunkturista dr. E. H. Coste, je obsedel tudi »očeta slovenskega naroda«. Bleiweis je podlegel Costovi duševni premoči. Levstik je prepoznal podlo politično igro in spletko: Slovenci, ki bi bili krvavo potrebo političnega slovenskega političnega časnika, naj bi vzdrževali nemški časnik? Zaman nastopa Levstik kot javni izpraševalec vesti. Novice zavračajo njegov protestni članek. Levstik organizira odpor zoper Bleiweis-Costovo namero. Zbira denarni sklad za **Narodne liste**, nov slovenski politični časnik. Ne preplašijo ga Bleiweisove in Costove grožnje, da bo izgubil službo pri Matici Slovenski. Ostrina v razmerju med Levstikom, glasnikom nove, meščansko napredne, svobodomiselné, načelne slovenske politike, in samopašnima Bleiweisom in Costom, ki predstavljata v slovenski politiki reakcionarno, protidemokratsko smer, se je stopnjeval do vrhunca z objavo ostrega članka v dunajskem časniku Ost und West. Članek je napisal L. Leskovec, Bleiweis pa ga je naprtil Levstiku. Zaman je skušal Levstik razčistiti vprašanje avtorstva, ki se je nanašalo na navedeni članek. Bleiweis mu je zapahnil vrata Novic. Celó za kratko Levstikovo izjavo, da ni on pisec članka, je »zmanjkalo« prostora v Novicah. Materialna in politična premoč obeh staroslovenskih prvakov je ohromila Levstikovo možato, pogumno akcijo zoper nemški politični časnik: l. 1865 je priplaval na svetlo Triglav, v bistvu nemška izdaja Novic.

187. Tako sta se razšla Bleiweis in Levstik. Načelno vprašanje nemškega političnega časnika ju je za zmerom razdvojilo. Einspielerjev Slovenec je priobčil novico, da bo prevzel Levstik uredništvo časnika Laibacher Zeitung.

Seveda jo Novice tudi zakokodajsajo. Toda Levstik je neomahljiv značaj. Njegovo bistvo je zraščeno z usodo slovenskega naroda.

Ustanovitev Einspielerjevega celovškega Slovenca (1865) in rojstvo Slovenskega Naroda pomenita novo razdobje v Levstikovi časnikarski dejavnosti. V Novicah je obravnaval jezikovna in filološko-kritična vprašanja. Toda v Levstiku ne utriplje le jezikovna žilica, temveč tudi politična, ki se je sprostila že v Napreju. Sedaj pa so Levstiku odprti Slovenčevi predali in od l. 1863 tudi stolpci mladinskega glasila Slovenski Narod. Z vnemo se loti aktualnih časnikarskih nalog, ki jih je dotlej dušilo Bleiweis-Costovo samovladje pri urejevanju Novic. Iz svoje neizčrpne publicistične sile je napolnjeval stolpce obeh javnih časniških tribun slovenskega javnega mnenja, ki ju predstavljata A. Einspielerjev celovski Slovenec (1865-7) ter mariborski Slovenski Narod.

Levstik je z vso močjo svoje živahne publicistične zavzetosti in načelnosti vihtel svoje ostro pero v stolpcih celovškega **Slovenca**. V vsa aktualna vprašanja je podrezal. Einspieler mu z razprostrtimi rokami odpira stolpce svojega časnika, ki prerašča svoj koroški okvir in se razvija v vodilni slovenski politični časnik protibleiweisovske smeri. Radostno je vzklíknil Levstik že v prvi številki svoj pozdrav: »Dobro, prav dobro došel.«

Možati Levstik ni prizanašal svojemu časnikarskemu peresu. Vneto dopisuje kot Lomski, Lomovič (skupno z Nolijem) ter YX itd. S svojim peresom je dregal naravnost v sršenje gnezdo in vzburkaval prvakarske vrhove. Njegova nenehna pozornost se je razlivala v vse, najbolj skrivne koticke slovenskega življenja. Njegova kritična misel je prežarjala slovenski politični in kulturni svod. Z vso silo je naskočil ljubljanske prvake in »glavarje«.

Nadaljnji Levstikov časnikarski sunek je zadel Kranjsko zgodovinsko društvo: Tukaj čepijo možaki prvaki, ki lahko govorijo in pišejo slovenščino, pa se rajši zatekajo k nemščini. Levstikova ofenziva zoper prvake pa je preskočila na tla ljubljanske čitalnice. Izhodišče: vprašanje Narodnega doma, kakor imenujejo Souvanovo hišo, kjer ima čitalnica svoje predrage in pretesne prostore, ki so celo neprimerno razporejeni.

Pod Levstikovim peresom kipi in vre časniška snov, ki sili na vsa področja: prosveta in kultura, politika, društveno življenje.

Prosveta in kultura. Pri srcu mu je gledališče. Oplazi kvaliteto nekaterih igralcev. Razglaša geslo: rajši dobro slovensko knjigo kakor slabo igro v praznem nemškem deželnem gledališču. Tudi politično dogajanje potegne bojevitega Levstika v svoj čarni krog. Veseli se, ker se podira poslopje nemške in nemškutarske samovlade. Društveno življenje graja, pa tudi hvali, če je to v skladu z Levstikovo pravičnostjo. Piše in razmišlja o slovenskih čitalnicah.

Z ustanovitvijo **Slovenskega Naroda** (1868—1945) prihaja v življenjski utrip slovenstva nekaj novega, mladega. Sveža kri mladoslovenske publicistike poživlja krvni obtok slovenskega narodnega gibanja in njegove odrevenele časniške besede. Mladoslovenska opozicija je imela torej sedaj krepko oporišče v mariborskem Slovenskem Narodu v Mariboru. Napočil je čas Levstikovega udarnega publicističnega pričevanja.

V stolpcih mladoslovenskega, liberalnega Slovenskega Naroda je lahko nadaljeval boj proti togim starinom, proti frakarstvu itd. V svojem drugem Listu iz belq Ljubljane si ne more kaj, da ne bi v teh svojih feljtonih »semtertja enega ali drugega izmed naših domačih mož malo ne piknil.«

Ne smemo prezreti, da so bili Levstiku stolpci v Slovenskem Narodu od vsega začetka na stežaj odprti. Levstik se je odzval Tomšičevemu vabilu k sodelovanju pri Slovenskem Narodu. Ker pa je čutil proti sebi sovražno kontrolo javnosti, se je od aprila 1868 zatekal ob svojih prispevkih v SN k raznim psevdonimom in šifram.⁹ Na študentovskem shodu v Ljubljani 14. avgusta 1868, ko je Jurčič razglašal Levstika za kulturnega in političnega voditelja mlade Narodove stranke in ko je doživel svoje največje zadoščenje, pa je Levstik označil Slovenski Narod kot glasilo slovenskih študentov, kot svoje glasilo in kot glasilo slovenskega naroda.

Res se je Levstik z vso silo časnikarske dinamike pognal v predale in predelke SN. Njegova publicistična žetev je bila v času od 1868 do 1871 dokaj plodna: vsaj 181 prispevkov, 126 člankov, 141 dopisov iz Ljubljane ter 14 dopisov z Dunaja. Razen tega sta bila objavljena dva Levstikova članka v Triglavu. Sodeloval pa je s podlistki tudi pri tržaški Jadranski zarji.

Pomembna aktualnost slovenskega političnega življenja odseva predvsem v njegovih člankih, ki jih bistro prepaja Levstikov dosledno načelni, zdrav kritični duh, predvsem v naslednjih smereh: kritizira Svetca, ker je glasoval za dualizem; napada nemške in nemškutarške turnarje ter njihove ekscese v zvezi z dogodki na Jančah ter v Vevčah; razkriva nesramnost in nasilnost nemškutarstva; zavrača pohlevno opreznost prvakov ter cincavo omahljivost mladoslovencev. Terja strogo nadzorstvo nad dejavnostjo duhovščine na prižnici in v šoli. Razkriva pristranski postopek avstrijskih vladnih oblastnikov, ki Slovence za vsako malenkost kaznujejo itd.

Za krepke, neizprosne časnikarske zamahe ga je usposabljal predvsem njegovo korenito poznavanje materinščine. Izpod njegovega neuničljivega peresa curlja pristna, živa, klena, sočna, slikovita, zvočna vonjava publicistična beseda. Celo Bleiweis mu v tem pogledu ni mogel odreči priznanja.

Presenetljivo Levstikovo hotenje: tudi politično časnikarstvo vključiti v svoj literarni program. Literarni slovenščini naj torej pomaga na njeni razvojni poti tudi slovenski politični časnik. Levstikovo gledanje na tedaj pereče družbeno politične pojave na slovenskih tleh pa odseva v njegovi publicistični izpovedi v odnosu do meščanskega liberalizma, do slovenskega delavskega in pa do slovenskega krščansko-socialnega gibanja.

Levstikov odnos do meščanskega liberalizma je značilno osvetljen v njegovi dramski, v Tugomerju zajeti, aktualni literarno-politični publicistiki. Njegov Tugomer zveni v svojih ideoloških izluščkih kakor družbeno politični, kritični uvodnik. Tu mu rabi zgodovinska snov za publicistično zrcalo sodobnih narodopolitičnih problemov.

Levstikov odnos do slovenskega delavskega gibanja. Publicistično je Levstik tukaj pravzaprav skop. V Slovenskem Narodu je le na kratko za-

⁹ Psevdonim: izmišljeno ime, zlasti pisateljsko. Šifra: tajno znamenje: skrajšani podpis.

pisal, da se »v Ljubljani snuje novo delavsko društvo«. V tem tiči nekaj več kakor le poročevalska vnema. Ob tedanjih razmerah je pomenila taka formulacija¹⁰ brez opazkarskih dodatkov nedvomno izraz zanimanja. Dokumentarno pričevanje o tem bomo izluščili iz rokopisnega osnutka za Arkov govor na ustanovnem občnem zboru delavskega izobraževalnega društva Slovenska lipa 1870 v Ljubljani. Levstik tukaj jasno razločuje dvojno vprašanje: socialno in narodno. Socialno vprašanje bo rešilo delavstvo, ki se združuje ter izobražuje. V bistvu je to delavsko vprašanje važnejše kot narodno vprašanje, ker zajema ves svet, predvsem Evropo. Ne more pa proletariat rešiti narodnega vprašanja. Tega namena delavstvo nima. Sprevidel pa je, da bi izboljšani položaj delavcev neogibno sočasno sprožil nezadovoljnost drugih materialno prizadetih stanov. Boljša delavska plača predstavlja hkrati večji izdatek za tistega, ki delavce plačuje. Seveda je bil tedaj Levstik pregloboko zasidran v miselnosti meščanskega liberalizma, da bi se bil mogel ogrevati za delavski revolucionarni program. Stane Pevec sodi, da sta proletarski internacionalizem in prevladujoči vpliv neprijateljev slovenstva v ljubljanskem delavskem društvu premotila Levstika k zmotni misli, da »našemu delavstvu ni mar slovensko narodno vprašanje«. To vprašanje pa lahko reši po zakoniti poti le »načelna, demokratična in odločna slovenska politika«.

Levstikov odnos do krščansko-socialističnega gibanja. Levstika je bleiweiščina razočarala; razočarala pa sta ga tudi nemški in slovenski meščanski liberalizem. Zato je pošteno krcal prvake vseh vrst. Nista pa ga razočarala slovenski kmet in delavec, ki je z njima odkrito simpatiziral. In vendar kljub temu ni pomislil na novo delavsko-kmečko družbeno silo. Ni bil pripravljen. Neposluh za revolucionarnost je našel pri Levstiku nekako idejno nadomestilo v doslednem demokratizmu. Od tod je črpal Levstik tiste sile publicistične izpovednosti, da je lahko nastopal kot osrednja gonilna sila kritične misli v vseh aktualnih pojavih slovenstva. Pred ostrino njegove kritične misli ni bilo obravnavano nobeno področje. O tem nas prepričuje Levstikova nedokončana rokopisna satira Ljudski glas. Nanaša se na Haderlap-Suhadolnikov časnik Ljudski glas, ki je izhajal v Ljubljani od 1. maja 1882 do 24. junija 1885. Časnik si je prizadeval predvsem za gmotno blaginjo obrtnikov in kmetov ob naivni oportunistični misli, da bi bilo to mogoče s pomočjo vlade, ki da je »pravična vsem narodom«. Nekateri so videli v Ljudskem glasu prve začetke slovenskega socialističnega tiska. To pa ne drži, saj uredništvo časnika samo odklanja trditve, da bi bil Ljudski glas socialno-demokratično glasilo. Razen tega naletimo v njegovih stolpcih na opozorilo delavcem, naj ne podlegajo »nekaterim rudečkarjem«.

Glede na to je povsem jasno, da se Levstik ni mogel strinjati s publicistiko Ljudskega glasu. V bistvu gre tu za Levstikovo kritično gledanje na usodo slovenskega narodnega gibanja, ki v svojih prizadevanjih pač ne more biti uspešno, če ga naj usmerja vodstvo, ki je le na pol izobraženo. Še toliko manj pa je to mogoče tedaj, ko gre za vprašanja o preoblikovanju družbenega življenja. Zato Levstik ošvrkne med drugim urednika ter izdajatelja Suhadobnika, ker je videl v njem nesposobnega koristolovca, »časni-

¹⁰ Formulacija: v določeni obliki izražena misel.

karskega samozvanca in zastopnika komolčarstva v našem javnem življenju».

Vsekakor izpoveduje Levstik v tej satiri svoj optimizem glede ideje socializma. Primerja ga »zlato zori, iz katere sonce vstaja, da zasije na vse kraje«. Vendar pa je bil Levstik tako trdno zasidran v ideji mladoslovenskega, svobodomiselnega liberalizma, da se ni pridružil ljubljanskemu delavskemu gibanju, ki je v njem v začetnem razvojnem obdobju stopala v ospredje napredna socialistična misel, pozneje po celovškem procesu proti »krvavcem« v decembru 1884 pa je polagoma ugašala in shirala. Težišče socialističnega delavskega gibanja se je tedaj prevesilo na tla industrijsko bolj razgibanega Trsta.

Ob sklepnih razmišljanjih ni dvomiti, da predstavlja Levstik prvi izraziti vrh izpovedne, načelne, kritične, napredne, ustvarjalne časnikarske publicistike na slovenskih tleh: osrednja postava publicistično zelo nadarjene mladoslovenske generacije.

Hkrati pa nas zaboli Levstikova tragika, ki je dvojna. Za neizprosno javno bojevanje, neprekosljivo kvalitetno publicistično ustvarjalnost je bil deležen bedne miloščine, neodlepljive nalepke, značilne za usodo slovenskega časnikarja in publicista. Tudi pri Slovenskem Narodu se je Levstik pehal za vsak goldinar: nekaj grošev, komaj za skorjico kruha. Od vižmarkega tabora sem je drezal v Tomšiča zaradi nakazila honorarja. In je prejel po poldrugem mesecu čakanja — celih 20 goldinarjev: bedna oddolžitev za leto dni težaškega časnikarjenja pri Slovenskem Narodu: »kacih 50 goldinarjev za toliko uvodnih člankov in dopisov«. Trnova pot po ledini slovenskega časnikarstva. Tragika. Doživljal jo je pozneje npr. tudi Ivan Cankar.

Levstikova prelomna časnikarska publicistika, ki se je vzpela do kvalitete vrha v Slovenskem Narodu, je vzbujala splošno pozornost tudi v neslovenski javnosti. Nekateri plašljivi mladoslovenci z dr. Razlagom na čelu so se zbalii Levstikove ostrine, češ da bi lahko ogrozila obstoj Slovenskega Naroda. Levstik, v svojem prvem obdobju utiralec poti radikalni mladoslovenski publicistiki, ki je vzirala svoje vzore na publicističnih oznakah mladoevropskega, kritičnega svobodomiselstva, se je ob srečanju s prodirajočo poburžujeno, nenačelno, oportunistično, liberalno publicistiko v Slovenskem Narodu z njo razšel. Rajši se je umaknil, ko da bi se bil izneveril svojim načelom svobodne, neodvisne časnikarske izpovednosti ter načelne, bojevite, kritične in polemične publicistike: ker je dosledno vztrajal na revolucionarno demokratičnem geslu Zedinjene Slovenije; ker je bil zares neposredni nadaljevalec Prešernovega revolucionarno demokratičnega izročila ter izraz demokratičnih tendenc osnovnih ljudskih množic. Najučinkovitejše bojno sredstvo za ta program pa je bila njegova nenavadno plodna, na vsa pereča vprašanja tedanjega časa razprostrta časnikarska ustvarjalnost.

5. Svoje revolucionarno umetnostjo obilo protestov in negotovanja, polemično vzdruže pa je le naraslo naslednje leto (KIX. razstava, maj—junij)⁶, ko se je pokazalo, da »slovenska mlada umetnost« ni modna svodnevica, tem-

⁶ Prva: K. Mikšič — Viktor Práner, Zbornik obširne Grozopis, leto 1871, str. 28-31.

⁷ Dr. Tine Šturm, Količina slovenske mlade umetnosti, Maribor, leto 1902, str. 82.

SLIKAR TONE KRALJ

Stane Mikuž

Tone Kralj, slikar, kipar in grafik, je bil rojen leta 1900 v Zagorici pri Dobrem polju. Po maturi leta 1921 je študiral na Akademiji v Pragi pri prof. Stursi (specialka), nato pa se je izpopolnjeval v Rimu, Parizu in Benetkah. Živi in dela kot svoboden umetnik v Ljubljani.

Začetki umetniške poti **Toneta Kralja** so tesno povezani z likovnim snovanjem njegovega starejšega brata Franceta.¹ Brata sta se prvič predstavila slovenskemu občinstvu leta 1920 v Jakopičevem paviljonu in žela

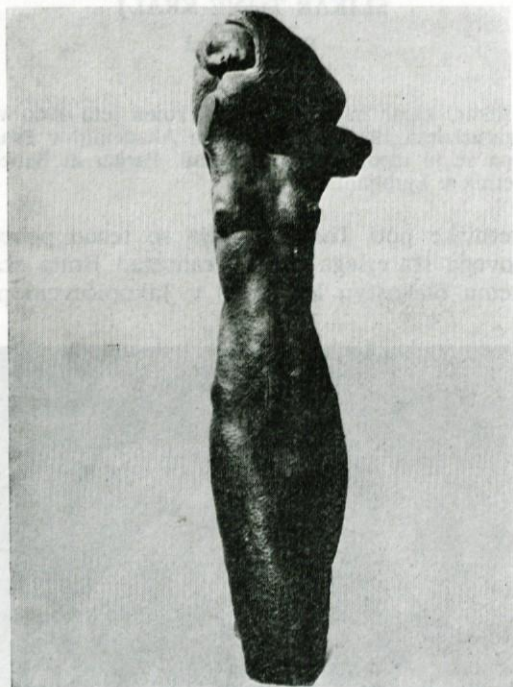
Kralj Tone, V potu svojega obraza, 1919 — Sign. d. sp. Tone Kralj, olje, juta, 69,5 × 88 cm

s svojo revolucionarno umetnostjo obilo protestov in negodovanja, polemično vzdušje pa je še naraslo naslednje leto (XIX. razstava, maj—junij)², ko se je pokazalo, da »slovenska mlada umetnost« ni modna enodnevnicca, tem-

¹ Prim.: S. Mikuž — Slikar France Kralj. Zbornik občine Grosuplje, leto 1971, str. 99, sl.

² Dr. Fran Šijanec: Sodobna slovenska likovna umetnost, Maribor, leto 1961, str. 82.

več presneto resna stvar, ki je čvrsto odločena korakati po novih likovnih poteh v bodočnost. Vsaka »nova« umetnost vzburi določeno kulturno sredino in prva reakcija slednje je taka, da hiti dokazovati, da »novosti« pravzaprav ni, da so stvari že zdavnaj znane, da so podobno ali enako ustvarjali že drugi umetniki. Leta 1922 je zapisal France Kralj: »Očitani so meni, kakor Tonetu kumovanje Hodlerja, Klimta, Meštrovića. Pravzaprav ne oči-

Kralj Tone, *Hrepenenje*, 1921/22 — les, 143 × 40 cm

tali, ampak recimo: konstatarili.«³ In Tone Kralj je svojim zopernikom takole odgovarjal: »Prvo Meštrovićevo delo sem videl šele lani v 'Narodni galeriji', Klimta istotako lani na Dunaju, Hodlerja sem poznal že prej iz Dom in Svetovih reprodukcij: O njem rečem lahko samo to, da mi je ugajal (linije, stilizacija). Do mature nisem poznal teoretično ne impresionizma, ne ekspresionizma. Ustvarjal sem naivno, nezavedno, brez kakršne koli spekulacije — izvajanje takšnih 'programov' in 'neukov' mi ne more nihče torej očitati... In tiste stvari mi še danes najbolj ugajajo. Najbolj so moje... Že tedaj, ko niti najmanj nisem gledal kritično na kako delo, mi impresionizem ni ugajal. Vse samo za oko. Za lepi videz. Sama površina. Nikoli nisem delal po naravi, ampak po premišljanju... Izmed slovenskih slikarjev sem najbolj cenil Tratnika. Edino on je našel odmev v meni. Najmočnejši

³ Umetniški zbornik 1, Ljubljana za leto 1943, str. 283, 286.

vtis so napravili name gotski krucifiksi...« Nobenega razloga ni, da ne bi mlademu slikarju verjeli, nasprotno, svojo umetniško vero (credo) je zapisal kar se da zanimivo. Ob njej zvemo, da so pri njegovih likovnih začetkih sodelovali rodovi (oče in brat), da po svoji generacijski pripadnosti ni ljubil impresionizma in da je našel lastno odmevnost v Tratnikovem slikarstvu ter gotškem podobarstvu.

Kralj Tone, *Nevihta*, okr. 1923 — Sign. l. sp., olje, juta, 70 × 73 cm

Leta 1919 (torej še pred maturo) je nastala oljnata podoba »**V potu svojega obraza**«. Prek puste, nerodovitne zemlje, ki je v ospredju porastla s trnjem, se plazijo proti gledalcu štiri gole moške figure. Ozadje je temno zastrto. Možje, utrujeni in skoraj onemogli, grabijo zemljo, da ji iztrgajo bedne plodove. Podoba je polna simbolizma: štiri figure so prispedobe vsega človeštva, ki se v bedi in trpljenju peha skozi življenje. Pa še na nekaj nas podoba spominja: trnje v ospredju bi se lahko spremenilo v žične ovire, le tu in tam kak specifičen atribut, pa bi pred nami zrastle vizija iz strelskih jarkov prve svetovne vojne. Posebno nas v tej veri potrjuje tudi osvetljava podobe. Nevidni vir svetlobe je prizor razsvetlil nekje z desne strani. Jarkost luči spominja na svetlobna telesa (rakete), ki so jih ponoči uporabljali v vojski. Pomisliti moramo, da se je leto pred nastankom podobe končala vojna vihra in mladi slikar je moral nositi v sebi še žive spomine nanjo. Ali bi mogli naši slikarji poiskati pobudnika iz našega likovnega ustvarjanja? Pomislili bi morda na **Frana Tratnika** in na njegove **Slepce** (1911. le-

Kralj Tone, Štanjel, 1928 — olje, pl. 67,5 × 76 cm

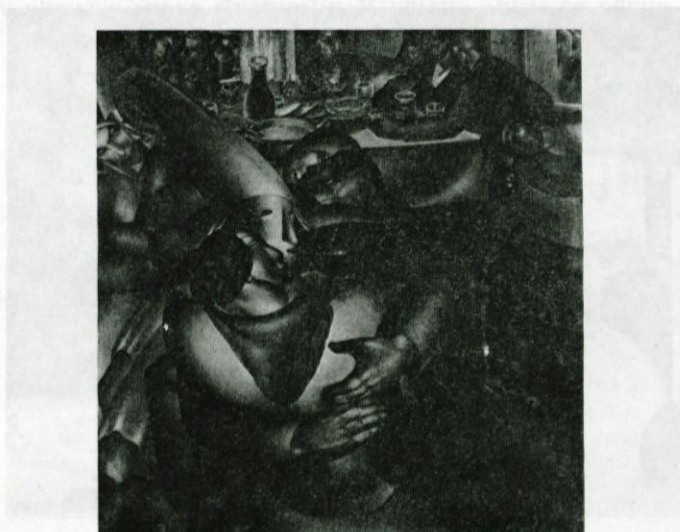
ta). Simbolizem na eni in na drugi strani! Tri figure pri Tratniku, vsaka za se sluti in dojema svet okrog sebe, pri Kralju pa štiri postave, ki prav tako samosvoje izražajo spopad z negostoljubno zemljo. Pri Tratniku trije, tu pa štirje različni toni, zbrani v enem akordu! Se na neko delo bi rad opozoril in sicer na prelepo plastiko Lojzeta Dolinarja na spomeniku J. Ev. Kreka. Nastala je isto leto kot naša podoba! Kakšna notranja sorodnost je pri obeh umetninah! Tu in tam tragična in nemočna sklonjenost pod težo usode, tu in tam roke, ki grabijo in se stegujejo v prostor.

V letih 1921/22 je nastala plastika »Hrepenenje« (les). Gre pravzaprav za torzo gole žene, kjer prav »okrnjenost« lika podpre njegovo duhovno vsebino (hrepenenje nima ne konca ne kraja!). Vsebino je kipar razpel nato tudi v podaljšano žensko telo, rastoče kakor drevo, in končno v malo glavo, kjer se to mogočno človeško čustvovanje nekako izpoje. V čvrsti telesnosti plastike gotovo čutimo deloma Štrusovo navzočnost, v motivu glave, zlasti las, pa se moramo spomniti Klimtovih ženskih likov (Judita, Salome) — secesija je nedvomno oplodila umetnikovo mladostno snovanje ter ustvarila temelj za ekspresionistično obdobje umetnosti Toneta Kralja, podobno, kot se je to zgodilo tudi njegovemu bratu Francetu.

Iz pristnega secesijsko-ekspresionističnega obdobja je podoba **Nevihtha** (okr. 1923). Skozi odprto vrat ali okna gleda kmečka družina — gospodar in žena z otrokom v naročju — na žitno polje, kjer se je razbesnel vihar. Z desne v levo padajo štrene dežja, v to smer je slikar vgradil tudi figural-

Kralj Tone, Oče — 130 × 160 cm, fot. št. 600

Kralj Tone, Slovenska svatba, 1926 — olje, pl., 115 × 115 cm

Kralj Tone, Kmečka svatba, 1932 — olje, platno, 254 × 307 cm

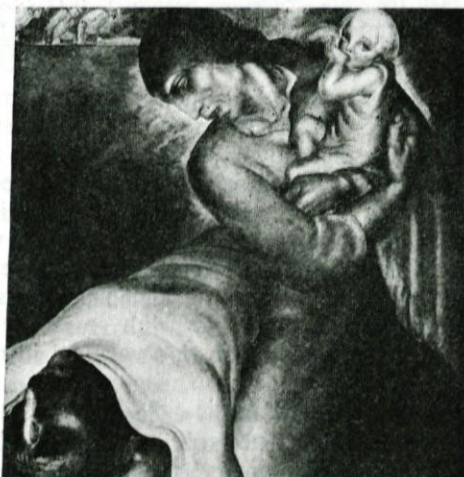
Kralj Tone, Predpomlad, 1933 — sign. sp. ob des. robu pokončno Tone Kralj —
olje, platno, 80,5 × 111 cm

Tone Kralj, »Pieta« (moja mati), olje, 160 × 160, 1934

no kompozicijo. Poza starca, njegove roke, pa tudi lik žene in otroka močno spominjajo na secesijske vzornike (Klimt, E. Schiele), seveda pa so celota te podobe in njeno občutje tipično »kraljevski«. Tonetova last je tudi vsebina slike, od abstraktne vsebine se je umetnik preselil v svet, ki ga najbolj pozna, v svet tegob našega kmečkega človeka.

Leta 1926 je nastala »Slovenska svatba«, predhodnica znamenite podobe v Moderni galeriji iz leta 1932. Slikar je že na novih slogovnih poteh, ki teko v območje »nove stvarnosti«. V kmečki »hiši« se odvija svatba, v

Kralj Tone, Rudarji, olje, 160 × 160, 1937

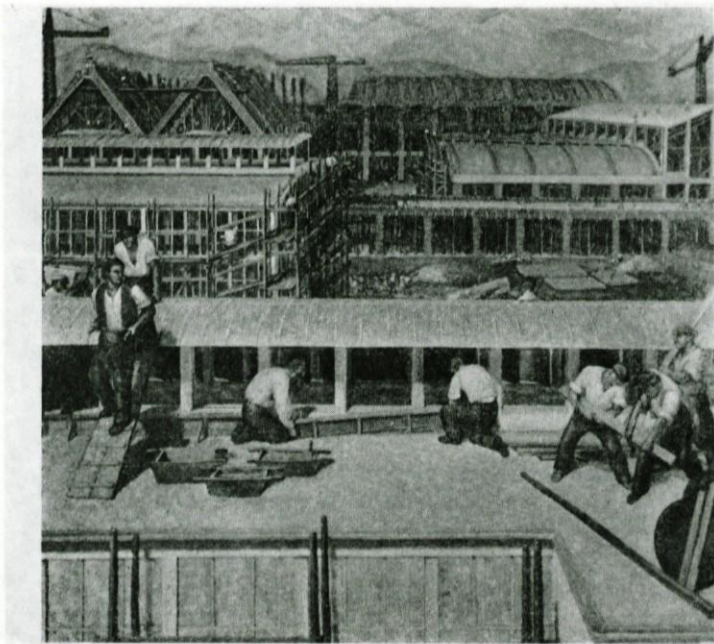
*Kralj Tone, Puntarji (iz cikla »Za staro pravdo«), 1944/45 — relief-bron,
55 × 32 cm*

ospredju plešejo maske in svatje, v ozadju je obložena miza z gosti. Figuralna kompozicija je diagonalna, kar je zaradi dinamičnosti zgodbe povsem logično. Toda likovni jezik se je od prejšnje podobe sem močno spremenil. Kontrast med svetlobo in senco (žena z otrokom — ospredje) in mehki slikoviti način obdelave teles (roke gospodarja, obraz, polje v dežju) so se umaknili slikarskim predmetom, ki so trdni v konturah, v oblikah pa monotono posplošeni ter delujejo tako, kot bi bilil judje oblečeni v trda, skorjasta oblačila, posodje na mizi je postalo kubično poenostavljeno, muzikant na desni se je spremenil v soho ipd. Nov duh se je vselil v Tonetov slikarski svet, duh primitivizma in kubičnosti, stvarnosti in morda celo »avtomatičnosti«.

Leta 1928 je nastala krajina »Štanjel«. Že tedaj je slikar odkril Kras, ki mu je bil s svojim poenostavljenim oblikovnim besediščem močno pri srcu. Le pomislimo, kako se Tonetova Krajina razlikuje od kateregakoli pejzaža naših impresionistov! Tam večno spreminjanje oblike pod plaščem atmosfere in potujoče svetlobe, tu pa popolna okamenelost v neki brez-

osebni svetlobi in stilizaciji oblik naravnih predmetov ter arhitekture. In vendar je ta Štanjel monumentalno občuten ter zasidran v nekakšni večnosti.

Naslednje leto (1929) je Tone ustvaril znano podobo **Očeta** (z lastno podobo). Upodobil je moža, sedečega prav v ospredju slike, ko rezlja neko figurico, desno proti ozadju stoji slikar in slika podobo iz vaškega življenja, levo je strm pogled globoko v vaško ulico. Umetnik se je ob tej podobi zares potrudil, saj je posvečena rezbarju — očetu in tisti temi, ki jo je ved-

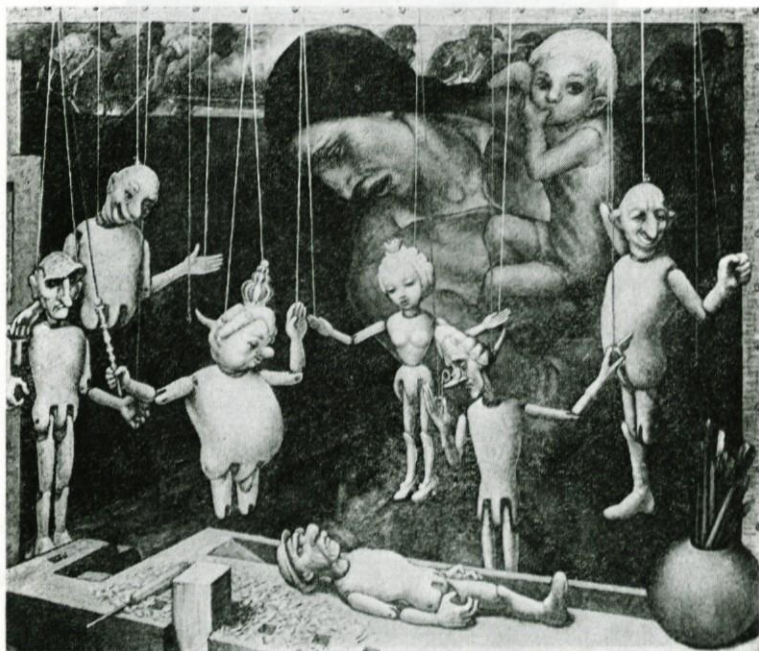

Kralj Tone, Gradnja Litostroja, 1948 — olje, platno

no ljubil — domači vasi! Slika je zgrajena s tisto umetniško ekonomijo, ki je lastna le dobrim umetnikom. Nobena poteza s čopičem ni odveč, vse je pretehtano, vse je na pravem mestu. Zanimiv je lik očeta! Slikar je bil prisiljen upodobiti določeno individualnost, oče je portretno veren in iztrgan iz sveta »kraljevske« tipičnosti, dasi je lik v celoti tudi posplošen. Slikar ga je doživel: oče je bil zaverovan v svoje delo, ki ga je nekaj zmotilo in se je pozorno ozrl predse. In prav ta očetova **živost** daje med drugim podobi potrebno umetnostno razgibanost.

Leta 1932 je nastala **Kmečka ohcet** (Moderna galerija v Ljubljani), po formatu in obdelavi nekaka sinteza slikarjevega dela. Spet smo v kmečki »hiši«, desno je v prostor postavljena svatovska miza z gosti, levo plesalci in maskiranci, v ozadju pri vratih harmonikar. Figuralna kompozicija je zgrajena v krivulji, ki se prične pri maskiranem paru, ki stopa v izbo, na-

daljuje prek plesalcev na levi ter gostov v ospredju, steče nato v globino in se ustavi ob godcu. Oblikovna govorica je v glavnem ista kot v prejšnji »Ohceti«, le da je sedaj barvna skala postala bogatejša, pripoved sama epičnejša, slikar je izpolnil suvereno sorazmerno veliko platno s figurami. Že poprej sem govoril o tipizaciji Kraljevih likov, posplošenosti, ki je rezultat ekspresije in vseh drugih elementov, iz katerih je zrastle slikarjeva umetnost. Tu gre predvsem za tipe iz sveta našega kmečkega človeka. Njegovi protagonisti imajo široka in visoka ramena, nekam radi se pustijo

Kralj Tone, V ateljeju, 1954 — olje, platno

upodabljati s hrbta, kjer pride do izraza njihova nerodnost, na naši sliki (Svatba) moremo videti le nekaj obrazov v frontalni pozi, vsi drugi so zajeti v profilu ali tričetrtinsko, kot da bi udeleženci svatbe ne marali gledalcev. Obrazi sami so tudi grajeni po posebnem »lepotnem« kanonu, zlasti oči in usta, le-te razodevajo prav rezbarske poteze. In če k vsemu temu prištejemo še skorjavost oblek ter delni počasni avtomatizem gibov, srečamo tisto značilno pristno vzdušje, ki daje osebnostni pečat vsemu Kraljevemu umetnostnemu delu.

Leta 1933 se spet srečamo s Krajino, naslov ji je **Predpomlad**. Pogled na »srce« dolenske vasi, nekoliko zviška: Kal, h kateremu se stekajo vaške ulice, ob luži žene v pogovoru. Sicer je vas prazna, drugi prebivalci so šli po svojih opravkih. Zanimiva je **slikovita** prvina, ki se je sedaj naselila v slikarskem predmetu. Predmeti niso več oblikovani z enotnim, prelivajočim

se senčenjem, kar je dajalo oblikam trdost in togost, temveč bolj slikovito, konture pa mehkejše. Kaže, da je slikar občutil nevarnost oblikovnega manierizma, pa se je soočil neposredneje z naravnim predmetom.

Leta 1934 je nastala podoba **Pietà**. Slikar je upodobil mater, sklonjeno nad mrtvim sinom — pilotom, v ozadju spodaj so vidni avioni, pripravljeni na polet. Umetnik je zapisal tragično zgodbo o smrti svojega brata in materini žalosti, in kakó jo je zapisal! V ospredju sta upodobljena mrtvi brat in žalostna mati, ki je nagnila glavo ter sklenila roke. Nobene besede ni

Kralj Tone, *Pri južini*, 1963 — Sign. d. sp. Tone (1963) Kralj — olje, platno na iverici, 174 × 234 cm

ob tem slovesu, nobene odvečne geste, le silna, nema materina žalost in molk mrtveca so tiste prvine, ki dvigajo podobo v svet monumentalnosti. Slikarjeva likovna govorica je postala polnejša, mehkejša, tipizacija je izgubila mnogo na svoji ostrini. Podobno občutje nam posreduje tudi kompozicija **Rudarji** (1937), ki je prejšnji podobi sorodna po vsebinski plati. Mrtvi rudar kot žrtev rudniške nesreče, ob njem pa njegova žena z otrokom v naročju. V ozadju so vidni rudarji na trudapolnem delu. Spet srečanje med življenjem in smrtjo, srečanje, polno žalosti in obupa. Vsebina ima izrazito socialno poanto, značilno za tista leta našega likovnega pa tudi lepovslovnega življenja.

Nov pogled v umetnikovo kiparsko snovanje nam posreduje relief **Puntarji** (leti 1944/45, bron) iz cikla »Za staro pravdo«, delo, ki nam govori tudi o kifarjevem razpoloženju v teh medvojnih časih. Relief nam pokaže trenutek spopada med cesarsko konjenico in upornimi kmeti. Jezdci so se

zgetneli v eno samo gmoto napadalne silovitosti, pa tudi mali kmetje v ospredju niti za trenutek ne popuščajo. Realističnost oblik je v reliefu porastla, ves prizor je poln razgibanosti pa tudi oblikovne slikovitosti.

Leta 1948 je slikar upodobil »**Gradnjo Litostroja**«. Pogled na gradbišče, na nedokončano arhitekturo v ozadju in na skupino delavcev v ospredju. Podoba je ena izmed mnogih, ki so se bavile v tem času s »socialno« in »delavsko« tematiko in priznati ji moramo, da ni brez oblikovnih in barvnih kvalitiet. Ta kratek likovni intermezzo pa je bil za nadaljnji umetnikov razvoj le pomemben. Pomagal je slikarju, da je stopil korak naprej in sicer v smeri nekakega priostrelega realizma, ki ima ponekod celo nadrealistični prizvok. V tem obdobju Kraljevega razvoja je nastala podoba »**V ateljeju**« (1954). Pogled v notranjščino slikarjevega ateljeja, v ospredju je skobelnik, nad njim visi vrsta neoblečenih lutk, ena izmed njih leži na skobelni mizi. Ozadje zapira Kraljeva slika **Rudarji** iz leta 1937, vidna le v detajlu, toda podana s poudarjeno plastičnostjo. Čudna luč je osvetlila lutke, od katerih vsaka ima svoj poseben pomen — zdi se, da gre za »teater človeškega rodu« v pravem pomenu besede. Nekaj hudo osebnostnega in morda tudi tragičnega se skriva za ali **nad** temi izrazito realističnimi oblikami! Prepričan sem, da je umetnik ob tej sliki za hip odstrl zastor v vizionarni svet.

Mračna ateljejska zgodba se je umaknila novi, svetlejši poti, ki jo je umetnik nakazal v sliki »**Pri južini**« (1963). Podoba nas popelje na kraško polje, kjer vidimo našega kmeta pri »delu in jelu«. Kako se je spremenilo slikarstvo Toneta Kralja, če si priključimo v spomin njegove podobe iz npr. tridesetih let! Najprej se je razjasnila barvna skala, ki je sedaj mnogo bližja realnim, lokalnim tonom. Potem pa so se spremenili tudi liki naših kmečkih ljudi. Seveda je navzoča še vedno določena mera stilizacije in tipizacije, vendar so naravne oblike le prodrle lupino posplošenega likovnega jezika. Poglejmo si поблиže le npr. obraze družine pri južini in jih primerjajmo z obrazi kmetov na **Svatbi**, pa se bomo zavedli velike likovne preobrazbe.

V tem zapisku o slikarju Tonetu Kralju sem skušal tako, kot pri njegovem bratu Francetu, poiskati rdečo nit njegovega umetniškega **razvoja**. Seveda se avtor jasno zaveda, da tako plodna in bogata umetniška osebnost, kot je Tone Kralj, ne more najti ustrezne razlage v tesno odmerjenem prostoru, kot je bil piscu na voljo. Poleg tega je analiza povsem obšla Kraljevo **grafiko**, ki je ne samo številna, temveč tudi visoko umetnostno kakovostna. Tudi zadnjih umetnostnih del Toneta Kralja — npr. Spomenika kmečkemu puntu v Kostanjevici — nismo upoštevali! Zato pa ponavljam misel, ki sem jo že napisal ob njegovem bratu Francetu: tudi Tonetovo delo čaka na vestnega in pronicljivega monografa.

DR. STANKO VURNIK (1898—1932)

Nagovor ob odkritju spominske plošče na rojstni hiši v Šentvidu pri Stični 2. julija 1972

Rafaël Ajlec

V hiši, pred katero stojimo, se je rodil 11. aprila 1898. leta umetnostni zgodovinar, narodopisec in glasboslovec dr. Stanko Vurnik.

Umril je premlad — še ne štiriintridesetleten — 23. marca 1932. leta.

Ob štiridesetletnici njegove smrti mu Društvo slovenskih skladateljev odkriva na njegovi rojstni hiši spominsko ploščo.

Stanko Vurnik je eden od utemeljiteljev slovenskega glasboslovja, tretji in najmlajši v tisti vrsti, ki sega v razmakih po eno generacijo od njega nazaj do Josipa Mantuanija in še nazaj do Kamila Maška v prvi polovici preteklega stoletja.

Četudi je Stanko Vurnik izhajal iz glasbeniške rodbine — oče Matej je bil organist in četudi je bil, kakor pričajo njegovi spisi, tako rekoč rojen za muzikologa, pa ga vendar niti študij niti poklic nista pripeljala naravnost h glasbi. Skopi objavljeni življenjepisi nič ne poročajo, kako se je glasbeno izobraževal, ali se je kje učil peti ali igrati na kakšen instrument, vidimo le, da je bil v glasbeni teoriji in glasbeni zgodovini — na področjih, ki sta morali biti zanj globoko očarljivi in nepremagljivo privlačni — temeljito podkovan. Tako smemo sklepati, da se je v glasbeni stroki, v tisti, v kateri je njegovo delo pustilo najmočnejšo sled, izobrazil kot samouk.

Pripadal je tistemu rodu, ki mu je prva svetovna vojna zlomila mladost. Ko je na gimnaziji v Ljubljani maturiral, je moral takoj na fronto. Filozofske in pravne študije na zagrebški in ljubljanski univerzi v prvih povojnih letih je prekinil, da se je zaposlil pri Pokrajinski vladi za Slovenijo in v kulturnem referatu dnevnika Jutro. Takrat je gotovo začel tudi svoje mnogostransko publicistično delovanje. Potem se je ponovno vpisal na univerzo v Ljubljani, da je študiral umetnostno zgodovino pri Izidorju Cankarju in je iz te stroke 1925. leta doktoriral. Še isto leto je na povabilo dr. Nika Županiča sprejel mesto asistenta v novo ustanovljenem Etnografskem muzeju, s tem pa si je naložil študij in raziskovalne obveznosti še v novi, narodopisni stroki. Pozneje je postal kustos Etnografskega muzeja v Ljubljani.

Mislim, da Stanko Vurnik kot glasbeni kritik in muzikolog ne bi bil deloval tako učinkovito in plodno, kakor je, če ne bi bil ravno na tistih dveh drugih sorodnih področjih, v umetnostni zgodovini in narodopisju,

izšolan oziroma poklicno priučen strokovnjak in če razen tega ne bi bil svetovnonazorsko osveščen, v sodobnih duhovnih tokovih razgledan razumnik tako razborite in dejavne narave, da je posegal tudi v razpravo o splošno kulturnopolitičnih vprašanjih svojega okolja. Prav takšnega delavca namreč je naše glasboslovje takrat potrebovalo ko suha zemlja dežja.

Josip Mantuani, naš prvi muzikolog v pravem pomenu besede, se je izobrazil in je deloval v nemškem kulturnem okolju. Spričo tega je sicer mogel vélikega skladatelja 16. stoletja Jakoba Gallusa pred vsem svetom vindicirati kot našega rojaka — zakaj Mantuani ni pozabil, da je tudi sam Slovenec — ko pa se je 1909. leta vrnil v domovino, je ostal tu kljub svoji evropski erudiciji — ali pa ravno zavoljo nje — kot muzikolog osamljen. Glasbenoteoretska misel, ki naj bi se v naših razmerah prijala in postala zares naša, je morala zrasti iz osrčja teh razmer samih, iz njihovega lastnega nemira, njihovih lastnih napetosti.

Čas na glasboslovnem področju pri nas ni še niti terjal niti dovoljeval specializacije, marveč je zahteval delavca, ki bi stregel na vse strani še slabo diferenciranim, pol teoretičnim pol praktičnim potrebam.

Enciklopedično orientirani Stanko Vurnik je bil tudi kot glasboslovec vsestranski, saj je bil glasbeni novinar in kritik, glasbeni zgodovinar in stilni sistematik, glasbeni narodopisec.

Za vse Vurnikovo mišljenje je značilen njegov zgodovinski pogled na svet. Zna odkrivati notranje zveze med posameznimi, na površini ločenimi pojavi, zakonitostmi, ki vladajo na vsakem umetnostnem področju, četudi se na vsakem drugače izražajo. Ko je v prvem delu Uvoda v glasbo (1928, 1929) razvijal sistematiko glasbenih stilov, se je naslanjal, kakor piše sam, na stilno sistematiko svojega učitelja Izidorja Cankarja v njegovem Uvodu v likovno umetnost.

Vurnikova knjiga ima za našo muzikologijo temeljen razvojni pomen, ker je prvo sistematično glasboslovno delo, ki zajema iz izvira samonikle slovenske umetnostnoteoretične misli. S sistemom stilne periodizacije in s stilnoprimerjalno metodo, ki ju uporablja, je celo desetletje in več odločilno opredeljevala naše glasbeno zgodovino. Dediščino Vurnikove glasbenozgodovinske misli je prevzel in razvijal dalje Vilko Ukmar, naš vodilni glasbeni zgodovinar naslednjih desetletij.

Stanko Vurnik je izhajal s stališča, da je mogoče **»glasbene kakor tudi vse ostale umetnine ... obravnavati in razumevati v bistvu z dveh vidikov ... (na) eni strani ... samo toliko, kolikor je (skladba) sistematično določljiv tvor ... ne glede na to, da je skladba obenem tudi še neko posebno zgodovinsko dejstvo, ki je nastalo v tako in tako usmerjeni dobi, od katere je prejelo časovni pečat in ostale individualne značilnosti ... (na) drugi strani pa (da) je zopet mogoče (gledati skladbo) ... z očmi zgodovinarja, ki hoče obravnavati na njej ravno njene ... zgodovinske poteze«**. Sledeč temu nazoru je po pregledu stilne sistematike začel sestavljati zgodovinski pregled glasbene umetnosti in ga v zadnjem letu življenja tudi že objavljati v Domu in svetu z naslovom Stil v zgodovini glasbe. Mogoče ga je ta napor zdravstveno strl, saj bi naloga, težka ko svinčeno breme, terjala specializiranega delavca in celega človeka.

Medtem je namreč zastavil delo tudi še na drugem glasboslovnem področju, tam, kjer se je v svojem novem, narodopisnem poklicu srečaval z glasbeno umetnostjo. Njegovi razpravi Studija o stilu slovenske ljudske glasbe in Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem, objavljeni 1930. oziroma 1931. leta, pomenita utemeljitev slovenskega znanstvenega glasbenega narodopisja. Tudi v njih uporablja umetnostnozgodovinsko stilnoprimerjalno metodo in opozarja na stilne vzporednosti, ki dajejo enoten značaj ljudski umetnosti na določenem sklenjenem folklornem področju. Pokaže na primer, da ubogata belokranjska likovna ornamentika in belokranjska pesem obe ena in ista oblikovalna načela, ta pa izvirajo iz tistih značilnosti v doživljanju in izražanju belokranjskega človeka, ki določajo »njegov resnični notranji obraz . . . , njegovo etnografsko bistvo«.

Spominska plošča na Mežnariji, kjer je bil rojen dr. S. Vurnik, Šentvid pri Stični

S tem, da je opozoril na globoke zakonitosti v svetu ljudske glasbe in sploh na prastaro ljudsko pesem obrobnih slovenskih pokrajin, je Stanko Vurnik obračunal s tisto nesrečno, med našim meščanskim izobraženstvom precej razširjeno kulturno vražo, češ da Slovenci nimamo samonikle ljudske glasbe, ki bi izražala naš pristi narodni značaj, marveč da naše ljudstvo poje to, kar smo prevzeli od tujerodnih alpskih sosedov. Bila je huda prepreka za iskanje pristnega slovenskega izražanja v umetnem glasbenem ustvarjanju. Po Vurnikovi zaslugi je ta prepreka padla.

Povedati velja, da je Stanko Vurnik sam sicer odklanjal estetsko zamisel »narodne«, na folklornih prvinah razvite umetne glasbe in zagovarjal mednarodni značaj umetnosti. V Domu in svetu 1927. leta piše: »... mi smo mnenja, da je »narodno skladanje« vsako resnično vredno umetnostno delo in da naslon na ljudsko melodiko, ritmiko, harmoniko . . . itd. kakor vsakojak »naslon« sploh omejuje umetniško prostost, dalje, da še tako razkošno opremljen folklor ne pomeni dosti za razvoj in je do neke mere

estetski absurdum kakor je absurdum mestno pošminkana in oblečena zdrava, rdečelična dekle iz naroda!« — Tu mu poznejši dogodki niso dali prav. V desetletju po njegovi smrti je slovenska narodna umetna glasba dosegla višek, svojo pozno, vendar prej ali slej nujno izpolnitev in nekakšna ironija usode je v tem, da ji je prav Vurnik, njen zavestni zanikovavec, s svojim glasbenonarodopisnim delom utrl pot. France Marolt, tisti, ki je nadaljeval po Vurniku započeto delo na njivi slovenskega glasbenega narodopisja, je bil obenem tisti umetnik, ki je kot dirigent Akademskega pevskega zbora pripeljal na priredbah ljudskih pesmi temelječo umetno glasbo do najbolj plemenitega razcveta.

Slovenska kultura počiva na slovstvenem izročilu in slovenskemu človeku je bila lepa knjiga od nekdanj poglavitno sredstvo za izobraževanje in za posredovanje kulturnih dobrin. Besedno umetnost smo bili navajeni najbolj ceniti, druge umetnostne vrste in zlasti glasba pa so se morale poleg nje zadovoljevati z nižjim mestom na lestvici duhovnih vrednot. Da bi si razširili kulturno obzorje in da bi pri nas tudi glasba dobila veljavo, kakršna ji gre pri muzičnem narodu, je moral priti človek, ki bi nas znal glasbeno izobraževati z močjo besede same.

Stanko Vurnik je bil tak odvetnik muzike. Spregovoril je o nji zlasti slovenskemu izobražencu s tako iskreno, zavzeto, neodjenljivo in često srdito besedo kot nihče pred njim.

Zagovarjal je tezo, da Slovenci sicer ne moremo tekrovati z velikimi narodi v gospodarski in politični moči, da pa se v svetu lahko uveljavimo na duhovnem, umetnostnem področju.

Boril se je zoper provincialno miselnost pri nas, terjal je integracijo naše umetnostne ustvarjalnosti s svetovno, da dobimo tvorni delež v nji, naglašajoč, da nas Evropa v umetnosti premalo pozna in premalo upošteva.

V svojem glasbenokritičnem pisanju je izhajal s stališča, da je umetnost družbenemu organizmu neizogibno potrebna vrednota. Bistveno, danes najbolj živo in pereče sporočilo njegove glasbene kritike je v trditvi, da je pretekla umetnost rasla iz preteklih razmer za pretekle potrebe, združeno s polemično zahtevo, da je pa sodobnemu človeku potrebna. sodobna umetnost.

V dvajsetih in tridesetih letih je postal slovenski človek za glasbene vrednote bolj občutljiv, o njih bolj osvęščen, glasbena umetnost pa je dobila pri nas več razmaha, več življenjskega prostora. Stanko Vurnik ima veliko, morda največ zaslug, da se je to zgodilo, gotovo pa je za to največ žrtvoval. V zvestni izpolnitvi tega poslanstva vidim osrednji pomen njegovega glasboslovnega dela.

Čast spominu doktorja Stanka Vurnika!

MLADOST V DOBREPOLJAH

(Izpred 50. let)

Etbín Bojc:

V spomin na letos umrlega brata Vilka

Odrpta in prostrana dobrepoljska kotlina, bogata starih običajev in pesmi, zgodb in pripovedk, ki smo jih otroci z odprtimi usti na ušesa vlekli, ko so ličkali koruzo, iz ust ljudi, raznih »stricev« in »tetk« kjerkoli, ta prijazna in romantična dolina, v kateri so doma v šalo in storijo zavita pripovedovanja, zasoljena s pregovori in reki še naravno živečih dobrih ljudi, obdarjenih s posebno blagglasno govorico, ki jo kar hitro ločiš od sosednjih Velikolaščanov; ta s košato obraslimi hribi okoli in okoli obdana ravnina mi ne gre in ne gre iz spomina, saj mi je bilo dano preživeti v njej otroška leta zvedavosti in odpiranja prvih obzorij v življenje in svet. Dobrepoljci kakor čebele marljivo obdelujejo svoja pisana in plodna polja, porazdeljena na njive, da z griča Sv. Antona bleščijo v soncu kot široko razprostrta pisana preproga med zelenimi travniki; jeseni pa kot mravlje znašajo, prevažajo in spravljajo skupaj svoje pridelke, sadove svojega truda v svoje kašče, skednje in kozolce. Ti dobri in mehki Poljci, Zdenci ali Fovčki, Malovaščani, Kompoljčani, Podgorci in Podpečani, Zagoričani in Predstružani pa vse do Ponikovčanov so si v tistih mirnih časih do prve svetovne vojne, ki jih je bila kar v živo oplazila s svojimi strahotami, volili tri župane s sedeži v Zdenski vasi, Mali vasi in v Podgorici. Če se povzpneš k Sv. Antonu ali se morda pripelješ po kočevski železniški progi, ki je ta kraj iz nekdanje zapuščenosti v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja le nekoliko poživila, ne da bi ga občutno prizadela v njegovih starih navadah, zagledaš z grička kot na dlani in kot v pravljicnem prividu na sredi te čudovite kotline veliko farno cerkev s šolo v dveh poslopijih, kaplanijo in prav v sredini nasproti stoječo veliko Stihovino, vse okoli pa tiho čepeče, z drevjem obrasle vasice z okoliškimi podružnicami vse od železniškega predora pod zdensko rebrijo pa noter do struške kotline, ki se vanjo dobrepoljska podaljšuje in zoži v Suho krajino.

Dobrepoljska dolina pa ima tudi svoje čare, med katere ne spadajo le z živadjo in rastlinjem bogate hoste, polne sadežev in zelišč med bukovim, gabrovim in borovim drevjem ter smrečjem, kar pridne roke trgajo, sekajo, predelujejo in izvažajo. Znana je tudi velika Podpeška jama in Kompoljska, ki ni nič manj muhasta in potuhnjena, ko v dežju bruha vodo in s povodnijo zalije vse polje do Predstrug, kjer ji pride na uničevalno pomoč še skrivna ponikovska struga s svojo Raščico, kar vse kaže na zanimive podzemne votline. Če je koga službena ali opravkarska pot zanesla

v Dobropolje, je morda hitro odšel brez posebnih vtisov, če pa je ostal kaj dlje tukaj, je moral vzljubiti ta kraj in ljudi. Lepa je ta dolina spomladi, ko vse poganja in klije iz zemlje, poleti, ko vse naokoli mrgoli na poljih in dela, jeseni, ko hribovita gozdna pobočja spreminjajo svojo rdečkasto rjavkasto barvo, vse dokler jih zima ne pokrije z debelo snežno odejo, ki daje Dobropoljam še poseben spokojen čar.

Mimo slavnih in zaslužnih Dobropoljcev — mislim na staroslavnega učenjaka in profesorja Luka, ki se je proslavil že pred stoletji na dunajskem vseučilišču, na znanega ljudskega pesnika Andreja Kančnika, ki je učil na dobropoljski ljudski šoli v slogu starega šolmostra skoraj tri desetletja in tudi tu umrl, čeprav rojen v Podčetrtku, Matija Prelesnika, poslanca ter pisatelja Frana Jakliča in slikarjev Franceta in Toneta Kralja — so živeli v Dobropoljah že od nekaj zanimivi ljudje. Takratno okolico nisem le meril s svojimi otroškimi koraki, ampak tudi opazoval in občutil te ljudi, ki so mi prirasli k srcu in jih kar ne morem pozabiti. Nekaj jih je bivalo v Štihovi hiši, nekaj okoli nje, nekaj pa jih je prišlo v to tedanje kulturno središče okrog šole, cerkev in prostorne dvorane v sklopu podaljška iste.

Stari Štih

Gospodar hiše, v kateri smo stanovali in v kateri je bila poleg dvorane spodaj nameščena tudi gostilna s trgovino, hranilnica ter orožniška postaja poleg stanovanj, je bil bolj majhne kot velike postave, čokat, debeluščen, debeloglav možakar. Bil je moder gospodar, ki je skrbel za red in snago v hiši in okoli nje, pa tudi za delo svoje služinčadi. Njegovo posestvo je bilo največje v Dobropoljah in zato je moral vzdrževati nekaj stalnih služabnikov, nekaj pa jih je najemal za razna dela na njivah, v gozdovih in drugje. Na dvorišču je imel pri rokah kovača, ki je stalno nabijal v kovačiji, a za nekaj tednov je najemal tudi žagarja. Tam je bila tudi mesnica, v kateri je sekal vsaj ob sobotah zgovorni Laščan — kasnejši minister — Pucelj, ki je navadno pripeljal s seboj že zaklano živino in svoja dva sinova. Pogosto se je rad razgovarjal s Štihom, z očetom in drugimi pa tudi s strankami in odjemalci seveda. Nad velikim hlevom, v katerem je Štih redil nekaj konj in krav, je bilo majhno stanovanje za kovača Zalarja; tja sem se pozno na jesen posebno rad povzpental po stopnicah zaradi sladkih kostanjev, s katerimi me je njegova suhotna ženička rada obdarovala. Med kovačijo in hlevom je bilo tudi dolgo kegljišče, v katerem je bilo čuti včasih na večer in ob nedeljah ropotanje kegljev. Kadar je prišel kegljat učitelj in še kdo poleg orožnikov, so me večkrat poklicali, da sem jim postavljaj keglje, nakar so me obdarovali z drobižem, ki sem ga zbiral in hranil v posebnem ročnem hranilničku in si tako prislužil nekaj kronic, kak zvenceč srebrn goldinar in celo ploščen tolar. To dvoriščno podolgovato poslopje pa je bilo tudi podkleteno in v tej vinski kleti se je stari Štih zelo rad mudil, posebno kadar so mu pripeljali polne sode za gostilnico, ki je imela pod njegovim stanovanjem tri sobe za goste in stanovanje za gostilničarjevo družino. Na levo stran veže z dvoriščne strani pa so bili prostori za trgovino, ki jo je vodila starejša hči s svojim možem Štajercem.

Najstarejša hči gostilničarja Novaka je postala žena slikarja Franceta Kralja. Seveda dvorišču ni manjkalo še drugih potrebnih prituklin, kot drvarnice, ropotarnice, svinjaka, shramb za vozove in seno poleg velikega kozolca toplarja in svinjske kuhinje s kurniki. Za vsem tem se je raztezal sadni in zelenjadni vrt z gnojiščem. Vse to je gospodar dnevno večkrat obhodil in pregledoval ter dajal vsem zaposlenim nasvete in navodila. Bil je značajan, prijazen, dobrodušen in veren možakar.

Žena mu je umrla že zgodaj in slika na steni je pričala o skrbni gosposidnji. Sina je šolal na ljubljanski realki in nekaj časa menda tudi na Dunaju, saj je imel poln predal slik in črtežev, vendar mu je prav vojna in med njo očetova smrt nadaljnji študij preprečila. Prevzeti je moral veliko posestvo, ki ga je vodil še preko svojih sedemdesetih let.

Kadar so na dvorišče pred klet pripeljali nove polne sode, je bilo vselej čuti prebijanje velikih zamaškov in otroci smo pritekli prodajat zijala. Opazovali smo pretakanje vina po ceveh iz sode v sod in seveda tudi pokušanje kar na stopnicah. Tam je stal razkoračen zgovorni gospodar, ki je bil zase sicer resnoben in na splošno trezen. Ponudil je kozarček zdaj temu zdaj onemu. Tedaj se je vselej rad malo pošalil tudi z okoli stoječimi otročaji in nalil vsakemu nekaj rdečega v kozarec. Zraven se je smejal in si obetal bržčas veselih prizorov. Res smo kmalu začeli kričati in peti. Prijeli smo se čez ramena in vriskajoč in pojoč korakali po poti mimo Brdavsa v veseli otroški gruči. Tedaj se mi je od kričanja in pijače tudi zavrtilo in doma se mi je pošteno vzdignil želodec, da sem moral Urha klicati na pomoč. Tako sem bil za vsa poznejša leta menda ozdravljen strasti pijančevanja.

Otroci smo se radi smukali tudi okrog polnilnice pokalic in sifona, ki je bila nameščena v podaljšku Štihove hiše, v katerem je bilo tudi stanovanje dacarja Levstika. Tam je bil nameščen velik stroj, ki so se nanj nekateri redki razumeli, ga spravili v gibanje, si nataknili zaščitno pokrivalo in po posebnem postopku s hruščem in truščem polnili steklenice s kovinastim nastavkom na vratu, ki je potem brizgal sifon v kozarce, ali pokalice, tesno zaprte s stekleno kroglico, ki smo jo s frnikulami potem frcali v jamice in se na ta način igrali okrog hiše, toliko oddaljeni, da nas odrasli niso preveč motili, a vendar v taki razdalji, da smo slišali, če so nas poklicali. V polnilnici smo bili sem in tja deležni tudi blagodejne sladkobne pijače, posebno če je bilo vroče. Radi smo se igrali zunaj tudi „ristanc“ in „šolo“ pa še druge igre, da ni bilo dolgčas.

Neke pomladi pa je še ne šestdesetletni Jožef Stih nevarno zbolel za vodenico in nekega dne v vojnem poletju l. 1917 je njegovo dobro srce omagalo in zastalo. Tako smo vsi v hiši ostali brez skrbnega gospodarja, žalostni in potrti, osamljeni in osiroteli. Mnogim je bil boter in dobrotnik, med njimi tudi mojemu bratu Vilku in celo Jakliču, ki je rad prihajal v izvenšolskem času vodit in upravljat Zadružno hranilnico in posojilnico, ki je bila nameščena v prvem nadstropju Štihovine, kjer je bila nekaj let tudi orožniška postaja in tam blizu naše stanovanje.

Pogreb je bil veličasten, saj so se ga udeležili tudi šolski otroci, ker je bil pokojnik zaslužen tudi za šolo in dejaven v šolskem odboru. Že se

je pogrebni sprevod premaknil izpred hiše žalosti, ko se je pripeljal s postaje kar v vojaški obleki kadeta — sin Ivan, bodoči gospodar. Sprevod se je ustavil in dvignili so celo pokrov krste, da je sin videl očetov mrtvi obraz, nato pa se je pogreb nadaljeval. Ivanov krik ob krsti pokojnika pa je presunil vse in ostal vsem nepozaben.

Doma smo prebivalci hiše potem večer za večerom skupno z novim gospodarjem kleče molili za zveličanje njegove dobre duše v eni največjih gostilniških sob ob prižganih peterosvečnikih. Tako je hiša našla tolažbo ob novem, mladem gospodarju, ki je moral prevzeti velika gospodarska bremena tega edinega dobrepoljskega veleposestva. Zame pa je bilo to že drugo srečanje s smrtjo. Prvo je bilo, ko se je nenadno zgrudila od kapi zadeta

Smolarjeva Reza

Bila je postarna samka in prijazna žena visoke, debelušne rasti z nekoliko nabrekli, golšavim vratom. Njen glas je bil vreščeč, podoben regljanju. Do nas otrok je bila zelo ljubezniva in je to ljubeznivost izkazovala ne le z besedo, ampak sem in tja tudi v dejanju. Rada je zarezala v dišeč domač hlebec in nam delila kos za kosom ali pa je potegnila iz predala pehar okusnih krljev in suhih hrušk, včasih pa nam je stisnila v roko kako jabolko ali slaščico. Ker smo bili otroci iz Štihove hiše njeni neposredni sosedje — oddaljeni le kakih sto korakov — smo se večkrat smukali okoli njene osamljene hišice. Sama je bila za vse pri hiši in je neprestano kaj kuhala ali pekla, nosila drva in pokladala prašičku, krmila kokoši ali imela opravka s čim drugim okoli te svoje hišice. Le sem pa tja jo je za kak praznik obiskala sorodnica iz Ljubljane.

Nekega popoldneva so na mah razglasili trpko vest, da jo je zadela kap. Kot po navadi je nesla na glavi večjo butaro suhljadi iz hoste proti domu, ko jo je prizadelo. Videl sem jo še ležečo na tleh poleg butare. Vse sosedstvo je bilo pod mučnim vtisom te nenadne smrti dobre starke. Posebno je preplašila bolešno sosedo, dacarjevo ženo, ki se je tako ustrašila, da je postala mrtvoudna in je nekaj let pozneje za to boleznijo tudi umrla.

Aplotarjevi

Nedaleč naprej od Smolarjeve Reze je stala ob cesti v Malo vas na majhni vzpetini Aplotarjeva hiša. V njej je stari Aplotar s svojo že brezobno ženo skrbel za svojih petero otrok: za Fronca, Pavlo, Angelo, Micko in Pepco. Zadnji dve sta kasneje hodili v šolo z menoj, Fronc in obe starejši sestri pa so služili pri Štihu za hlapca in dekli, tako da smo bili dan za dnem v kakih stikih kot dobri znanci in sosedje. Večkrat me je zaneslo tudi k njim v skromno hišo in vselej so mi s čim postregli.

Pozneje so se Aplotarjevi preselili v Kočevje k Angeli, ki se je poročila v Mlako, in v bližino Fronca, ki se je naselil v Klinjo vas pri Željnah. Sošolka Micka pa se je poročila menda z učiteljem Brodnikom iz Vidma. Fronc je nekaj časa oglaril na kočevskem Rogu, potem pa si je našel službo

v rudniku. Stara dva Aplotarjeva sta mi bila kasneje lep primer za starogrška zakonca Baucis in Filemona.

Podružnica

Mala podružnica farne cerkve, posvečena Devici Mariji, je bila v kak kilometer oddaljeni mični in senčni hosti med Podgorico in Malo vasjo. Ob poletnih šmarnih mašah je bila vedno nabito polna. Okoli nje je bila še ena hiša poleg cerkovnikove in nedaleč, nekako na sredi med Aplotarjevino in cerkvijo, je bila še ena osamljena hiša, v kateri so delale nam znane šivilje, ki so menda včasih tudi nam kaj pošile. Tako sem se pri tepežkanju pridružil skupinici otrok tod okoli. Tudi smo se otroci ob lepem vremenu do tu radi tepovali in nabirali rože, saj smo našli tam celo dišeče šmarnice, pa tudi sladke koreninice, razno zelenje in podobno. Spominjam se, da smo se srečali tamkaj tudi z Jakličevimi otroki.

Kadar pa je bil kak Marijin praznik in je bila tam maša, sem šel rad tja z očetom. Ker je bila mala cerkvice prenapolnjena, sva ostajala kar zunaj. Po maši sva si vselej ogledovala tudi stojnice z lectom in raznimi drobnarijami. Tudi kakšno sadje si našel tam in oče mi je vselej omogočil nakup nekaj teh dobrot. Tako mi je ta cerkvice s svojim mikavnim naravnim okoljem in zelenjem nekako prirasla k srcu.

Tod mimo je po sicer ozki potki šla vedno tudi velikonočna in telovska procesija, ki se je vselej ustavila tudi pri kapelici poleg Štihove hiše, ki so jo tudi Štihovi oskrbovali s cvetjem, zelenjem in svečami ter svetilkami. Tedaj so bili zasajeni ob hiši tudi mlaji. Oče si je za udeležbo v taki procesiji nadel posebno slovesno uniformo, ki jo je za vsako priliko prej skrbno pripravil in čistil posebej svojo bleščečo sabljo, da se je poleg posebnega okrasja, ki si ga je bil nadel, že od daleč lesketala v soncu. Stopal je v družbi drugih svojih stanovskih tovarišev na čelu podeželskih oblastnikov. Procesija je stopala mimo gozdiča z Marijino cerkvico in prečkala njive, potem pa zavila na cesto, ki je spajala Podgorico in Zagorico z Vidmom, in se vila mimo Berdavsca in pošte proti cerkvi nazaj.

Kresovanje

Omenjena Štihova kapelica, ki je bila na križpotju cest proti Zdenski vasi ter proti Mali vasi, je bila tudi mesto, kjer smo vsako leto kresovali. To so bili veseli, skrivnostni in svetli trenutki, ko je skrbni gospodar vele hlapcu, naj zapreže primeren voz, da gre z njim po praprot in dračje v malovaško hosto. Otročaji smo se kajpak spravili radostnih lic na voz. Ko smo se pripeljali na primerno mesto, smo stikali za praprotjo, kresnicami in drugimi šentjanževimi rožami in zelišči, s katerimi smo potem doma po starih navadah zadelali okna, da ne bi mogle kake strupenjače v stanovanje.

Najbolj veselo pa je bilo ob mraku, ko so se poleg nas tudi odrasli zbrali okoli kapelice, pred katero je bila pripravljena visoka grmada dračja

in drugih gorljivih snovi, in ko je ta kres zagorel. Glasen pogovor in petje se je ob stresanju šal še povečalo, ko je stopil med nas stari Štih. Ko je ogenj toliko upadel, da je ostala še žerjavica, je predlagal skakanje preko nje za pogumne in gibčne odraslejšje kresovalce. Razpoloženje navzočih je bilo pod zvezdnim nebom kar romantično. Za šentjanževim pa je kmalu prišel še cirilmetodijski kres na istem mestu in visoko po okoliških hribih.

Gradovi v oblakih

Kadar je bilo vreme pusto in temačno, nebo pa prepreženo čezinčez z oblaki, iz katerih se je potem ulival dež, smo bili otroci prisiljeni ždeti v kakem zaprtem prostorčku in kotičku ter se razgovarjali. Jezik se nam je čedalje bolj razpletal. Včasih smo se zadržali na hodniku ali pa kar na stopnicah, ki so vodile na podstrešje, da smo bili bolj sami zase. Pogovor nas je kmalu zanesel v skrivnosten pravljlični svet, poln čudovitih stvari, ki so se vselej ravnale po naši otroški domišljiji, njenih sproščenih podobah in obrisih. Kadar pa je bil kdo od nas z zvencečim in osornim glasom odpoklican iz te razvnete skupinice, smo svoje razgovore in pripovedi za nekaj časa pretrgali, včasih tudi za kak čas zaključili. Ob prvi primerni priliki pa smo take od vseh zelene pomenke znova pričeli ali nadaljevali.

Otroci radi po svoje sanjarijo. Zgrade si hišico, palačo ali grad kar v oblake in si tam po svoje urejajo in zamišljajo svojo bodočnost po mili volji in želji. Včasih smo si zunaj kje izbrali primeren kotiček, morda na vrtu, pod kozolcem ali med skladovnicami desk.

Spominjam se, da sem si v nekem takem razgovoru izbral dom tam nad železniško progo, kamor dotlej še ni stopila moja noga in kamor sem si zato le želel.

»Moj grad je pa še pol urice naprej v hrib v gosti hosti,« je živo pristavila svojo željo sestra Velca.

»Jaz imam pa grad uro dalje od vajinega,« se je pobahal sosedom Leonček.

Medtem ko so drugi še pomišljali, kje bi postavili svojega, sem že nadaljeval: »Moj grad je iz čistega srebra.« —

»Moj pa iz samega rumenega zlata,« se je pohvalila sestra.

»Moj pa se blesti od biserov in diamantov,« je trdil Leonček.

»Moj grad je pa iz brušenega stekla,« se je hvalil gostilničarjev Stane.

Vsakdo je potem še razlagal svoje življenjske načrte v čarobnem gradu in se zamišljal v svojo srečo.

Nekoč nas je v take razgovore zatopljene zasačil mladi gospodar pod kozolcem in nas z rohnečim glasom razpodil: »Marš! Bi radi v senu ogenj, kaj? Bog očuvaj!« Ni nam zaupal. Bil sem še ves prevzet in zasanjan v bajni svet tam v zlati zarji pravljličnih predstav bodočnosti. Obotavljal sem se in se skušal izmotati iz zadrege ...

Tako so se porušile pravljlične podobe otroške domišljije. Taki sestanki so bili tudi v ropotarnici z raznimi vozovi, gizdavimi starimi kočijami in bagerli, na katere smo se povzpeli in cele ure kramljali, dokler nas niso

odrasli razpršili. Naša pravljíčna zamišljanja so se tako prekinjala in se iz nedovršenih pogovorov razraščala. Ob času in na kraju, kjer ni bilo odraslih, pa so znova bruhnili na dan bolj sproščeno. Včasih pa smo se šli »šolo«, »prodajalno«, »gostilno«, »bolnišnico« ali kaj drugega.

Na zahodni strani Štihove hiše je bila velika, sejmarska gmajna, last srenje, ki je segala vse do kaplanije, šole in cerkve. Cesta jo je delila od obzidanega pokopališča in velikega travnika na desni strani. Na levi, južni strani pa se je raztezal velik šolski sadovnjak, kjer smo se radi smukali zaradi blagodejne hladne sence in zaradi sadja.

Šola

Šele malo pred sedmim letom sem pričel hoditi v šestrazredno ljudsko šolo. Vseh šest razredov sem prebil v šoli in vedno je šlo prav dobro in odlično, vendar so me učili v višjih razredih različni učitelji, posebno Viktor Švajger, ki nam je bil zaradi svoje mladostne gibčnosti in pevske nadarjenosti vsem všeč, potem Franc Keržič, ki nas je tudi s svojo violino naučil to in ono pesmico, npr. Jenkovo Pobratimijo, le včasih je nadomeščal zaradi vojne ali zdravja opravičeno izostala učitelja tudi pisatelj in poslanec Jaklič, medtem ko so nas v prvih treh razredih učile učiteljice: Klečeva, Martinčeva, Šketljeva, Mavrinova in Lovšinova poleg Žebretove in Zupančeve. Najbolj smo se bali Žebretove, ki je rada kaznovala in zapirala. Učitelj Švajger nas je kmalu naučil več pesmic ob starem šolskem harmoniju — bil je tudi v cerkvi organist — in nam usmerjal glasove. Tako smo znali Zadovoljnega Kranjca, Barčico, Stoji ravno polje in še marsikako. Vneto je sodeloval tudi na prosvetnih prireditvah, igrah, h katerim je včasih pritegnil tudi nas, posebno če so bile nam primerne. Tako sem tudi jaz pogledal za kulisje.

Kadar pa je prišel nadzornik, je bilo vse bolj zbegano in slovesno. A ker je bil ta mali možiček Josip Novak dobrodušen in prijazen do nas, se je vse njegovo poslušanje in zapisovanje mirno in lepo končalo. Z njegovim obiskom so bili zadovoljni učenci in učitelji.

Posebno prijetno in domače je bilo v razredu pozimi, ko je rado zmanjkalo drv, ki so jih prinašali delno v šolo učenci. Če je zima trajala in je drv zmanjkalo v visokem snegu in hudem mrazu, je včasih tudi pouk odpadel, ker je bila tudi udeležba bolj slaba zaradi težkih poti.

Nekoč, ko sem bil še prvošolar, smo odšli z drugimi razredi po hrošče. Do zdenskih host nas je spremljala tudi naša učiteljica, vendar smo se kmalu razpršili po skupinicah in smo precej daleč zašli, vse dokler nismo prišli do Čušperka in Račne. Potem smo se vrnili, ne da bi kaj prida nabrali. Bolj nam je ugajala ta pustolovščina sama, da smo prodrli tako daleč in odkrili nov, soseden kraj. Potem smo se po cesti vrnili in se utrujeni in nekoliko boječe približali šoli. V šolski veži so bile postavljene visoke kadi, ki so bile že precej polne teh smrdljivih in lazečih živalic. Ker smo bili že kasni, nas ni nihče opazil in oštel ne takrat in ne kasneje. Pustolovščina pa mi je menda ostala, da še sedaj prav rad potujem po svetu in strastno raziskujem kraje.

Širjenje obzorja — Izleti

Včasih me je vzel oče s seboj na svoja službena potovanja po dobre-poljski okolici. V šoli me je, ko sem bil že dober v nogah, opravičil, saj je bil z učitelji dobro znan in večkrat v družbi z njimi v zadružni gostilni ali na kegljišču. Tudi karte je včasih vrgel rad z njimi in kaj zapel. V takih izvoljenih izletnih dneh sva odhajala od doma že v ranih urah, vračala pa sva se zelo pozno — po osmi uri — saj je imel oče v tistih vojnih letih mnogo potov, opravkov in poizvedovanj. Že prejšnji dan si je napisal ta svoj potni načrt — ‚patrole‘ ali ‚maršrute‘ — in pot naju je vodila po zelo oddaljenih vaseh proti Strugam, do Kukovega ali tudi do Hočevja in Ilove gore. Mamica nama je pripravila za seboj nekaj popotnice — jajčka, sir, kruh, sladkor in limono. Hodila sva tiho in kolikor se je dalo po bližnjicah. Vmes sem to in ono vprašal, sicer pa opazoval naravo, ki se je v jutranjih urah prebujala ob žvrgolenju ptičev, in utrgal med potjo kako rastlinico. Oče se je pozdravljaval z ljudmi, ki jih je srečaval, in se tu in tam ustavil in pogovoril s kom tudi na polju. Ko sva se že povzpela visoko na kako reber ali v vabljeni laz, sva se malo razgledala. Če sva bila že potrebna okrepčila, sva se zleknila v travo in segla po brašnu. Okrepčana in spočita sva spet pogumno hodila naprej, vse dokler nisva dosegla hribovske vasi. Oče je stopil do te in one hiše, kjer je imel kaj opravka. S seboj je zmeraj vzel tudi nekaj melisnic in drugih sladkorčkov pa tudi tobaka, da je s tem koga obdaril. Ljudje pa so mi nasuli sadja ali česa drugega, da sem komaj nesel, ko sem tudi sam že težje hodil proti domu.

Nekoč sva zavila preko Predstrug na Vodice proti Škocjanu. Tam sem si natrgal šmarnic, hkrati pa gledal tja daleč v smeri očetovega prsta, kjer se je belil ljubljanski grad v soncu.

Na neki taki očetovi službeni poti proti Hočevju in Ilovi gori sva se zanočila in v trdi noči koračila po slabem kolovozu skozi temen gozd proti Zdenski vasi. Oče je pot dobro poznal — bogve kolikokrat je že hodil tod ali sam ali v družbi kakega svojega tovariša. Saj je služboval v Dobrepoljah celo desetletje. Hodil sem oprezno za njim in ob njem in se spotikal ob kamenje, saj je bila pot bolj bližnjici podobna. Plaho sem se ga držal, ker sem se menda bal kakih gozdnih živali in zveri. Morda je oče čutil to mojo bojazen ali pa se je nevarnosti poti sam zavedal in možnost kakega napada predvideval, saj sem videl, da je v desnici držal za vsak primer pripravljen samokres. Tega sem se tako ustrašil, da nisem hotel niti omeniti, čeprav je vplivalo tudi nekoliko tolažilno name v zavesti, da sem tako zaščiten in varen. Nebo je bilo nabito odmaknjenih bleščečih zvezd, ki so se tu in tam pokazale med visokim drevjem ob poti. Tako sva kmalu prehodila samotno gozdno pot in zašla med njive, ki so bile v zaledju vasi. Lajež psov, ki so se medsebojno odzivali, nama je naznanjal, da se bližamo hišam. Bil sem utrujen in prav privileglo se mi je, da sva se mimogrede ustavila pri Klinčevih v Zdenski vasi, kjer smo bili znani in smo večkrat prebili nedeljske popoldneve. Ko sva se odžejala in se je oče z domačimi pogovoril, sva odšla naravnost domov. Oddahnila sva si, ko sva zavila mimo Stihove kapelice proti hiši. Seveda mi je takrat dišala samo še postelja.

Nedeljski sprehodi

Ob nedeljah smo ponavadi kam krenili — ali v Ždenko vas ali v Predstruge, kjer smo radi obiskali tudi družino postajnega načelnika, s katero smo se dobro poznali. To ni bil več službeni korak očeta, ki me je na nekaterih svojih potih učil vztrajnosti in potrpežljivosti. Že ob sobotah se je oče za nedeljo temeljito pripravil, likal boljšo uniformo in svetlil dolgo sabljo, ki se je potem v soncu tako lepo lesketala ob njem, saj je imel poleg sebe svojo ženo Fani, ki se je za tako pot tudi primerno uredila. Na ljudi, h katerim smo bili namenjeni, sta hotela oba napraviti primeren vtis. Seveda je imela mama še posebej opravka z nami, da smo bili v redu oblečeni in počesani. Vendar smo šli radi takole ob nedeljah malo na sprehod s svojimi skrbnimi starši, saj je bila to za nas prijetna sprememba. Starši so se v gostilnici pri Klinčevih kmalu znašli kot dobri znanci. Oče je rad kar zunaj sedel in si gasil žejo s pivom ali z dobro vinsko kapljico, mi smo bili postreženi s kakim krahrlom, tisto pokalico, ki smo jo dnevno gledali napolnjevati v prizidku Stihove hiše, ali pa tudi z malinovčkom ali čajem, in s prigrizkom, medtem ko je mama vselej obiskala v nasproti stoječi hiši svojo prijateljico in romarico Reziko, ožjo sorodnico Klinčevih, ki skoraj ni šla iz hiše in je bila takega klepeta zelo vesela, tembolj, ker je znala mama tako živahno pripovedovati in se razgovarjati.

V Predstrugah smo se ustavljali pri postajenačelnikovih — naprej pri Megušarjevih, potem pa Kopačevih, ki so nas tudi večkrat pogostili, potem pa smo se otroci zunaj kaj igrali, gugali ali kako drugače zabavali, da smo se kar kmalu sprijateljili. S Kopačevo Poldko in Angelco smo hodili tudi skupaj v šolo. Tako smo se med seboj še bolj spoznali in navezali ter večkrat tudi med tednom obiskovali. Bili sta prijetne zunanosti in podobno skrbno vzgojevani kot mi. Tako ni čuda, da so bila naša medsebojna čustva malo več kot do drugih sošolcev. Naslednje leto pa je odšla sestra Velca v kočevsko meščansko šolo in za njo tudi Kopačevi dve. Spominjam se, da sem te Dobropoljke neko nedeljo obiskal in jih z dovoljenjem šolskih sester usmiljenk vzel iz šole, da smo šli na sprehod po mestu. Celo v kočevarsko gostilnico smo krenili, da sem jim tam izročil še nekaj dobrot od doma — ob malinovcu. Bil sem presrečen, ko sem jih potem spet pospremil nazaj in, ko je čas potekel, oddal v šoli, sam pa odšel na večerni vlak. Tudi starši so bili med seboj veliki prijatelji, saj jih je vezalo še staro poznanstvo iz Moravč, kjer je oče služil menda prvo leto po poroki.

Včasih pa smo stopili tudi v predstruško gostilno pri Kavčiču, le bolj redko tudi v Grudnovo. Še zdaj živijo v meni prijetni spomini, saj so v obeh gostilnah imeli tudi stensko glasbilo in še gramofon, ki sem ju prerad poslušal. S postaranim Kavčičem se je oče zelo prijateljsko razumel. Nabrala se je včasih okoli mize prav pisana družbica teh podeželskih polizobražencev, ki se je prav dobro medsebojno počutila. Včasih — spominjam se takega dogodka med vojno — pa je bilo v prednji sobi, kjer so popivali drugi okoličani, še mikavnejše. Prišel je zgovorni France Žužek, izredno ognjevit in neugnan študent iz Male vasi, ki mu jih ni nikdar zmanjkalo. Kar naprej je vezal prijetne šale v verzih, da smo se vsi za trebuhe držali. Stopil je kar na nepogrnjeno mizo ali na stol in take klatil, da smo skoraj

popokali od smeha. Včasih se mu je približal še Kastelčev študent iz Bruhanje vasi, a on ni bil tako nadarjen in udarjen na šale in je kmalu omagal ob pitju. Vmes so tudi kako narodno zapeli, da je bilo kar prijetno.

Dobrepoljski igralci — Od leve stoje zadaj: France Žužek; pred njim: Kopač Angelca, Tomaževa, Kralj Jože (brat slikarjev), moja sestra Velca in Kopač Poldka. Spredaj čepi Jurček (z godalom) kot berač. (Foto: prof. Schweiger)

Družba

V deževnem vremenu pa se je oče včasih pridružil družbi učiteljev v sobi pri Štihu. Med njimi so prednjačili Keržič, Švajgar, Štrukelj poleg učiteljic Martinčeve, Šketljeve in drugih. Celo kaplana Orehka ni manjkalo. Tedaj so se vedno vneto in zanimivo — po svoje — razgovarjali in tudi radi kaj zapeli. Seveda smo morali biti otroci tedaj pridni, obzirni in so nas hitro odpravili iz sobe. Dobrosrčna Novakova mama je znala goste dobro postreči, njen nekoliko višji in koščeni mož Novak pa je pridno nosil pijačo na mizo. Včasih pa se je ta dobrepoljska jara gospoda zbrala na Štihovem kegljišču na dvorišču. Dostikrat so najeli prav mene za postavljaja kegljev in tedaj sem bil z nagrado vedno zelo zadovoljen. Postal sem kar podjeten zbiralec novcev s svojim majhnim hranilnikom na ključek.

Dvorana v Štihovi hiši je bila včasih polna občanov in zadrušnikov, ki so govorili glasno zdaj ta, zdaj drugi in včasih tudi vsevprek, da je bilo kar živahno. Saj je hranilnica in posojilnica dobro tekla s podporo učitelja Jakliča, ki je bil tudi poslanec. Če je bil politični shod in je šlo za kakšne volitve, pa je včasih nastopil tudi kak drug govornik, največkrat Škulj in

Pucelj, ki sta bila oba znana kot politika, tedaj je bilo še bolj napeto in nabito, naelektreno in strankarsko obarvano. Oba politika sta govorila z mogočnim glasom vsak v svoji smeri, da bi pridobila čim več ljudi na svojo stran in za svojo zamisel. Mi otroci se tedaj za to udejstvovanje odraslih možakarjev nismo zmenili, vendar smo morali včasih v svojih igrah utišati svoje kričaške klice drug drugemu na prigovarjanje in ostro svarjenje starejših, ki so prisluškovali. Vendar se mi zdi, da je bilo živahno združeno delovanje v ospredju, saj je Dobrepoljcem že tudi donašalo koristi in sadove ob njihovem poljedelstvu in kmečkem gospodarjenju.

Sejmi ...

Posebno barvit in glasen, poln vsakovrstnih in najslajših okusov in vonjev za nas otroke je bil semenj na bližnjem srenjskem travniku, včasih pa na prijazni položni rebri Sv. Antona. Navadno so nas takrat obiskali tudi kaki znanci ali ribniški sorodniki, saj je očka poznal malone vse lončarje. Tako je bilo za nas vse več direndaja v hiši, tudi kaj bolj izdatnega je zašlo iz kuhinje in še kak spominček ali posladek je padel v roke nam otrokom.

Spominjam se, kako sta ob neki taki priložnosti, ko je bil semenj na zdenski rebri, nenadno pobegnila mlajši brat Vilček in njegov ožji prijatelj triletni Leonček. Seveda sta oba kmalu prišla v roke pravice — tamkaj siuzbujočega očeta. Pokoriti sta se morala potem nekaj ur zaprta v osamljeni sobi Tisljeve gostilnice, saj sta doma povzročila precej skrbi, iskanja in poizvedovanja.

Kdor še ni videl takega sejma na podeželju, je prikrajšan za izredno zabavno in pisano doživetje. Sejem pri Sv. Antonu je bil združen tudi z romanjem iz okoliških krajev od blizu in daleč. Mnogi kmetje pa so vodili na ta griček svojo živino, ki je bila namenjena prodaji ali vsaj ponudbi. Največ pa je bilo tam podjetnih kramarjev vseh vrst in drugih sejmarjev, ki so upali ob lepem vremenu in množičnem obisku kaj iztržiti. Niže je na pokošenem travniku mukalo kar veliko število krav, med njimi so bili konji, teleta, biki in drobnica vse do skaklajočih zajčkov in frfotajočih ptičev vseh vrst in barv. Seveda je bilo tu za otroška zijala malo nevarno, saj se je živina premikala, stopicala, prestopala sem in tja in tudi kupci ob mešetarjenju niso mirovali. Nosili so preko ramen težke verige in sem in tja udarjali s plosko roko ob strastnih stavah, potem pa z naglimi koraki in glasnimi vzkliki zavijali v bližnjo gostilnico, da zalijejo svoje sklepe in odločitve.

Gostilniški prostori so bili za nas otroke, posebno brez spremstva, nedostopni. V njih je bila taka gneča, da bi nas kar pomendrali. Še skozi odprta vrata je udarjala vztrajna harmonika s svojim zateglim, hripavim petjem in dretjem. Tam so pili in plesali, kadili cigarete pa viržinke in portorike, ta ali oni možakar pa je vlekel tudi pipo ali celo čikal in pri tem debelo pljuval po tleh. Mlajši so poskušali tudi zaplesati in natakariče z belimi predpasniki so se trudile, da bi kljub vzkrižnemu viku in kriku izpolnile vsako naročilo sejmarjev. Tu in tam je zahreščal kak kozarec in za-

žvenketala kaka steklenka in vino se je razlilo, včasih je zdrknil na tla tudi kak krožnik; iz izbe je zaudarjal močan vonj po pijači in jedači in zoprni zadah po povračanju.

Prijetneje pa je bilo sedeti zunaj pod stoletnimi lipami ter opazovati mimoidoče in sploh vrvež ob stojnicah, kjer je vpil podjetni kramar: »Vse po pet!« ali kaj drugega. Če je bilo lepo vreme, je bilo kot na mravljišču in obe gostilni — Tisljeva in Zrnčeva — sta bili živahno oblegani. Otroci smo piskali na petelinčke in druge glasne igrače, trobili na majhne trobljice in se ustili in trudili ob ustni harmoniki, da je vse križem žvrgolelo skozi ušesa odraslih; včasih so nam kupili tudi kaj sladkega, da smo vsaj malo obmolknili. Vračali smo se omotični od vsega tega sejemskega razživetja, trudni od beganja po semjišču in pravljичno prevzeti od vse te izredne opojnosti.

Vojna ...

Vojna mrzlica je segla tudi v ta mirni, idilični dobrepoljski kot. Zapeli so telefoni in brzojavi in stara Mihcovka je imela z raznašanjem pozivov od pošte do orožniške postaje pri Štihovih in potem do župansteve kar dovolj letanja. Same nove vojaške odredbe. Ljudje so obstajali kar v gručah pred temi oklici in oglasi ter strahoma brali.

Spominjam se polne gostilne pri Štihu, kjer so se zbirali fantje in možje. Odhajajoč ali vračajoč se z naborov, vsak poklicanec s svojo odločbo, označeno z datumom nujnega in neodložljivega odhoda. Razgovor se je odvijal le o teh težkih in neveselih vesteh in ukrepih vojaških oblasti. Nekaj življenjsko strahotnega je bilo v tem prerivanju, saj so oči vseh razodevale poleg hripavih vriskov mladih grl tudi zaskrbljenost in žalost družinskih očetov, ki so se znašli čez noč pred kruto resnico, da se morajo posloviti od svojih ljubljenih domačih. Gledal sem te mrke in nesrečne može, v katere je treščila strela vojne vihere, njih motni pogled, ki ga je bila kljub vsemu možakarskemu pogumu skalila prenekatera solza.

Ob oknu, obrnjenem proti cesti in še naprej na sončen grič Sv. Antona, je slonel mladoporočenec Lojze. Nedavno je bil prevzel gospodarstvo na Tisljevini. Ob pogledu na svoj mladi dom so ga zalivale solze. Kdo ve, ali bo še kdaj videl svoje ljube domače.

Ni še minilo leto dni od teh žalostnih vpoklicev, že so prihajale brzojavke, da tega ali onega ne bo več nazaj. Med njimi sta bila tudi Lojze in potrpežljivi gostilničar pri Štihu Novak, oče šestih otrok. Poleg mnogih drugih sta padla na bojiščih nekje v poljski Galiciji ...

Nekega poznega jesenskega dne, ko je rosilo iz nizko spušenih oblakov in so bila tla spolzka, so zakorakali po cesti mimo Štihovine vojaki dragonarji ob svojih vojnih vozeh, konjih in mulah. Tren se je premikal počasi, saj so bili od dolge poti utrujeni in oblateni ter lačni. Potem so se nekje zaustavili in si postavili šotore in barake. Zdaj smo jih imeli med seboj vsak dan z vso njihovo vojno nadlego in nesnago. Vojaki so se naselili tudi po hišah, hlevih in skednjih, kjerkoli je bilo zanje kaj prostora. Bili so Avstrijci, Nemci, Madžari, Čehi ter kmalu tudi ruski in italijanski

ujetniki. Solska mladina je za vojsko pletla nogavice, rokavice in cikle iz slame, nabirala po hišah kovino, medenino, železo in druge kovinske odpadke, ki so jih menda potem z zvonovi vred predelali v orožje. Zbirali so tudi papir, stare cunje, koprive in gozdne rastline delno za čaj (želod, robidnico, jagodno perje), a delno za predelavo. Velika dvorana pri Štihu je bila nekakšna delavnica, kjer so odrasla dekleta pod vodstvom učiteljic pletle in kvačkale, šivale in zbijale cikle iz slame. Po tleh je bilo vse nastlano, telovadno orodje pa so prenesli kar na oder, kjer je čakalo lepših dni. Pozneje pa so se v teh prostorih naselili tudi vojaki. Učenci pa smo nosili v šolo tudi krajcarje pod geslom: »Ajmo, ajmo, vinarje zbirajmo, jih za vojsko, za cesarja dajmo!« Po bližnjih hostah in gozdovih smo pod vodstvom učiteljev nabirali koristna zelišča in jih potem v vrečah naložili na voz in odpeljali. Za božič smo za prihranjen denar kupili vsak nekaj šivank in sukanca, cigaret in vžigalic ter jih z drugimi dobrotami v zavojčkih odpošljali vojakom kot novoletno darilo.

Kmalu nas je začela zalezovati lakota in živila smo dobivali delno na karte (sladkor, petrolej, maščobe, moka). Jedli smo ovsen kruh in otepali žgance z marmelado. Oče nam je včasih oskrbel kak priboljšek mesa od vojakov in tudi od kmetov je prišla kaka pomoč.

Begunci ...

Begunci so prišli iz soške doline in tržaške okolice. Nekaj se jih je naselilo v bližini Štihove hiše, nekaj pa v okolici v kakšni osamljeni, še ne

Igralska skupina v Dobropoljah — Spredaj: jaz, brat Vilko in Kajfež Pepček

dograjeni hiši. Stiskali so se in potrpeali, samo da bi srečno preživeli vojni čas, potem pa bi se vrnili spet nazaj na svoje prejšnje domove. Otroci smo dobili tudi v šoli in izven nje novo družbo. Še bratranec Jože iz Vipave je prišel in pustil pri nas svoja šila in kopita ter odšel k vojakom.

Sestra je dobila nove znanke iz obsoških krajev in nekatere so ji postale kar vsakdanje družice in prijateljice. Spominjam se Danice in Netice Mikuževe, ker sta stanovali blizu. Tudi domačinke so jih hitro sprejele medse, v svojo družbo. Takrat smo že radi brali in zahajali v knjižnico kateheta Orehka. Spominjam se Roze Jelodvorske in Julesa Verna Pet tednov v zrakoplovu ter Sienkiewiczovega romana Skozi pustinje in puščave. Ko sem hotel dobiti v roke Šorlijevega Človeka in pol, mi ga je pa gospod Orehek odrekel, češ da ga ne bi razumel, ker sem komaj pol človeka. Pri tem se je zasmel, kot bi orehe stresal, da sem se moral ukloniti njegovi vzgojni odpovedi.

Dopoldne smo se videli z begunci v šoli, popoldne pa smo se kje skupaj igrali, se lovili ali si pripovedovali že prebrane zgodbe. Ujeli smo se tudi pri zbiranju in pripravljanju stvari, ki smo jih namenjali vojakom. Neka dne so razglasili, da leži na rebri onkraj Ceste eden od beguncev, ki se je ustrelil. Ta strašna smrt me je neznansko pretresla, saj je bil samomorilec še razmeroma mlad obupanec. Otroci smo hiteli tja, da ga vidimo. Zame je bil edinstven, strahoten primer. — Še dolgo potem smo se srečevali s temi nekdanjimi begunci, ko so že spet živeli vsak na svojem domu, vendar so nekateri tudi ostali v Dobropoljah in se povsem udomačili.

Prevrat 1918

Konec dolgotrajne štiriletne prve svetovne vojne je vsakomur zapustil tudi nekaj občutka gnusobe. Tisti vsesplošni nered ob prevratu je močno razburkal sicer redoljubne ljudi in pljuskal tudi v podeželje. Vojaki so se vračali in ljudje so vpregali vozove in se z njimi vozili v Ljubljano, kjer se je tedaj dalo marsikaj dobiti. Nekateri so odganjali konje, nakladali moko in druga živila, opremo, koce in drugo ter pri tem kot vojni dobičkarji kar vidno obogateli.

Čez noč je zavladalo sproščeno veselje, da je konec vojne in njenih grozot, tiho pa so upali, da bo odslej tudi vse drugače, čeprav še vsega tega niso mogli razumeti, ampak so bolj čutili. Oče je prišel neke noči — bilo je že bolj proti jutru — malo ‚v rožicah‘ domov. Ker na kapi ni imel več običajnega avstrijskega orla, ampak novo slovensko narodno kokardo, se je mati prestrašila. Pojasnjeval ji je, da je Avstrija razpadla, da je zdaj vse drugače, da je bil v družbi z učitelji in drugimi veljaki. A mati mu kar ni mogla verjeti, ker je bil nekoliko okajen.

Naslednje dni je vse nosilo slovenske tribarvnice in vzklikalo »Živio, Slovenci!« Ugajala mi je živa pestrost belomodrordečega simbola našega narodnega ponosa, zavesti in složnosti. V izložbi Tramškove trgovine sem opazil slike umrlega Cankarja in njegova smrt me je prizadela, saj je podoba kazala mile, odkrite in resnobne oči nad upadlim in suhotnim obrazom velikega umetnika. Neka nova, vse doslej nepoznana vera v našo skupno

bodočnost se je odražala v njegovi osebnosti, vera v upravičenost slovenskega naroda.

V tistih veselih in glasnih prevratnih dneh je sneg že prekril dobrepoljsko dolino. V šoli, ob srečavanju na cesti, še celo v ozračju je vršalo nekaj izrednega, čudnega, nenavadnega. Treba se je bilo ustaviti in navdušeno pomeniti o tem novem s komerkoli, saj je vsakdo, bodi mlad ali star, čutil v sebi veselje, da se dogajajo velike stvari, ki utegnejo spremeniti prav vse od temeljev. Taka je bila ta prevratna opojnost. Sami 'živio' klici, samo navdušenje je prebujalo našo zavest. Ko sem se bil nekega dne napatil po opravkih v Velike Lašče, so me kar na poti obstopili dečaki s pisanimi kokardami in vzklikali, vzklikal sem tudi sam, čeprav se sicer nismo poznali, tako blizu smo si bili v nekaki izzivalni mladi objestnosti in prekipavoči radosti. Verjetno je bilo naše obnašanje le odsev vsega narodnega prebujevanja, ki so ga kazali tudi odrasli med seboj.

Splošna zmeda se je hkrati s tem zajedala in rastla v podeželju. Po gozdnih, odmaknjenih naseljih in po hostah so se tedaj zbirali tudi mladi sedemnajstletniki — klateži in zlikovci, ki so grozili, včasih kaj razbili in koga v prepiru tudi napadli, kaj zažgali in pretili zrušiti vsakršno oblast. 'Zeleni kader' so jim rekli. Iz vsega okraja so prišli orožniki, da bi jih ukrotili. Zbrali so se na dvorišču Štihovine in odšli po načrtu v bližnje hoste, da bi te nasilneže zajeli, izsledili in razkropili. Že prvi dan in v naslednjem jim je uspelo razpršiti ta neodgovorna uporniška in razbojniška krdela, ki so zlorabljala medvladje. Verjetno so jih nekaj polovili, pozaprlji, nekaj v spopadih tudi ranili in poskusi uporov so bili zadušeni. Redna oblast je polagoma vsepovsod spet ustvarila red in mir.

Nekega dne — verjetno je bil oče službeno na železniški postaji, ko je spremil svoje tovariše na vlak — je manjša skupina zlikovcev napadla očeta. Pehali so ga sem in tja, ga obkolili, razorožili in pobili na tla. Ne vem, kako sem vse to videl. V tistem trenutku je pristopil načelnik postaje, jih resno pomiril in rotil, naj bodo pametni in naj ne store nič hudega očetu treh otrok. Očeta je spravil v svojo pisarno, potem pa jim je zagrozil z orožjem. To je zaleglo. Nekaj časa so še oblegali postajno poslopje, potem so se razšli.

To so bile strahote prevrata. Oče je prosil za premestitev v Kočevje, kjer bi lahko šolal otroke. Res so mu ustregli, a prvo leto sem moral še v šentviško gimnazijo, oče pa v Mravo. Tisto leto na zimo so se domači že preselili, tako da sem bil za novoletne počitnice že v Kočevju. A leto prej sem prebil tudi nekaj tednov med počitnicami pri očetu v Mravi in tako sem nekoliko spoznal ta svet ob Kolpi.

Odrski nastopi

V najlepšem spominu pa so mi ostali igrokazi in drugi nastopi Dobropoljcev na odru za velikim zastorom in zakulisjem Štihove dvorane, kjer so nastopale igralske skupine takratnega obvojnega prosvetnega življenja. Od časa do časa smo nastopili tudi otroci pri kaki otroški pravljичni igrici. Naučili so nas učitelji, potem pa nas je kdo še nekoliko našminkal. Še raje

pa sem gledal živi potek nekaterih Jurčičevih (Domen, Deseti brat), Finžgarjevih (Divji lovec idr.) iger in verjetno še kaj. Zaigrali so tako, da nam je bilo nadvse všeč. Spominjam se le nekaterih odličnih igralcev: Žužek, Strnad, Drobnič, Jurček iz Zdenske vasi, Kraljevi iz Zagorice, Novakovi, Gizela... Prva odrska šola je bila že pred prvo svetovno vojno. Vsa čast in hvala Dobrepoljcem!

Nekoga dne — verjetno je bil oče slučajno na felezniški postaji, ko je spoznal svoje tovaršice na vlak — je manjša skupina zlikovcev napadla oče.

Če so bile strahote prevzeta. Oče je prosiel za prostostev v Kočevje. Kjer ofabno šolal otroke. Res so mu ustrelil a prvo leto sem moral se v ševčevsko gimnazijo oče pa v Mirno. Tisto leto na zimo so se domala se preselili tamo. In sem bil za novoletne počitnice se v Kočevju. A leto prej sem prebil tudi nekaj tednov med učnicami pri očetu v Mirni in tako sem nekoliko spoznal ta svet ob Kolpi.

Odkrit nastop

Če so bile strahote prevzeta. Oče je prosiel za prostostev v Kočevje. Kjer ofabno šolal otroke. Res so mu ustrelil a prvo leto sem moral se v ševčevsko gimnazijo oče pa v Mirno. Tisto leto na zimo so se domala se preselili tamo. In sem bil za novoletne počitnice se v Kočevju. A leto prej sem prebil tudi nekaj tednov med učnicami pri očetu v Mirni in tako sem nekoliko spoznal ta svet ob Kolpi.

ČAS IN ŽELJE, KI POSTAJAJO POTREBA IN ZAHTEVA

Hilda Lučovnik

Dokler je bila naša občina izrazito kmečka, z malo obrtništvom in skoraj brez industrije, je bilo tu kaj malo želja. Življenje je teklo svojo enolično pot, ljudje so se ukvarjali s svojim delom in živeli tako, kakor so bili že leta navajeni.

Druga svetovna vojna je s svojimi grozotami močno prizadela vse večje in manjše kraje. Hiše in polja so bila uničena, gozdovi pa so oživelili. Narod se je umaknil pred okupatorjem v gozd ter se mu postavil v bran, dokler ga ni pregnal z domače zemlje.

Prvo povojno obdobje je terjalo od občanov ogromno dela, saj je bil čas obnove porušenih in uničenih krajev krut. Skoraj vse je bilo treba na novo zgraditi.

Priporjena svoboda je dala ljudem nov polet dela z željo čim prej vse nadomestiti, popraviti, zgraditi in dopolniti s pridobitvami izbojevane zmage. Borba štirih let je takratno mlado generacijo oropala za veliko, marsikoga za vse, to je za življenje.

Pogled na minulih 25 let borbe in dela v povojnem času, borbe za osvoboditev in osamosvojitve delovnega človeka, navajenega prejšnjih družbenih odnosov, borbe za obnovo in razvoj, borbe za izgradnjo socialistične družbe v celoti, je res veličasten.

Z urejanjem vseh komunalnih naprav in drugih življenjsko pomembnih dejavnikov je postala tudi naša občina industrijsko in turistično zanimiva. Obsega dovršen del Dolenjske z lepimi griči in dolinami, polnimi vseh vrst zanimivosti. Z urejenim urbanističnim načrtom in možnostjo gradenj privablja vedno več ljudi in delovnih organizacij, ki si na območju naše občine najdejo možnost bivanja in dela. Vsako leto pridobimo kaj novega — šole, stanovanjske hiše, bloke, hale za nove delovne organizacije itd. S takim vsakoletnim pestrim razvojem se je poleg kmetijstva začela razvijati tudi pri nas industrija in storitvene obrti.

Vse to pa daje občinam vedno večjo možnost za zaposlitev doma. Vsa naštetá dejstva pa pogojujejo in obenem zahtevajo hiter in učinkovit razvoj še mnogih drugih dejavnosti.

Delo je učilo človeka, čas je storil svoje in človek se je v vseh teh letih učil in postal delavec ustvarjalec, delavec samoupravljaec. Samoupravljanje je bilo za marsikoga nekaj, česar se je bal, nekaj, čemur je mislil, da ni in ne bo kos, in vendar je praktično že ves povojni čas bojeval boj, da je dosegel svoj cilj postati ustvarjalec — samoupravljaec. Spoznal je, da kdor ustvarja, ima pravico tudi vedeti, komu služi ustvarjeno delo in kaj lahko

daje tistemu, ki je to ustvaril. Ko je vse to doumel, je v njem tlela tiha želja ustvarjati vedno več. Toda spoznal je tudi, da ena zahteva pogojuje drugo, ustvarjati-delati se pravi znati. Za znanje pa je potrebno nenehno splošno in strokovno izobraževanje in izpopolnjevanje. Pa tudi tej zahtevi se je delovni človek odzval, izobraževanje ob delu je postalo del njegovega vsakdanjega življenja.

Ob izobraževanju in strokovnem izpopolnjevanju si je utrdil vero vase, v svojo sposobnost in pravico do odločanja in urejanja družbenih odnosov v okolju, v katerem živi, in v organizacijah, kjer dela. Tako prehaja polagoma že dolgo začrtana teorija v prakso. Delovni človek današnjega časa prevzema nase vso dolžnost in odgovornost ter na osnovi družbenega in samoupravnega dogovarjanja usmerja svoje delo in tako zagotavlja popoln uspeh v izgradnji socialističnih — za vse enakopravnih odnosov. Kajti le urejeni družbeni odnosi lahko dajejo urejeno življenje, šele potem bodo izginile socialne razlike, ki so ponekod še zelo občutne in boleče.

Z gradnjo šol in kulturnih ustanov je treba omogočiti delovnemu človeku enake možnosti izobraževanja, z urejenim varstvom doraščajoči mladini prijetna otroška leta ob skrbni vzgoji, z urejeno zdravstveno in socialno službo zdravje; skratka — z ureditvijo vseh dejavnikov, ki omogočajo enakopravno in današnjim zahtevam zadostno skrb za rast in varnost, dokazati, da vsa dosedanja prizadevanja niso bila zaman.

Danes to niso več želje, ampak potreba in zahteva, kajti le urejene življenjske in delovne razmere, zadostno strokovno znanje in usposobljenost, skratka, vsesplošno zadovoljstvo ter urejena stimulacija za dobro delo omogočajo, da je vsakdo na delovnem mestu sproščen, ustvarjal in učinkovit.

PRVO LETO DELA IN ŽIVLJENJA V NOVI ŠOLI V GROSUPLJEM

Hilda Lučovnik

Prvega septembra 1971 smo se preselili v novo šolo, ki je dobila ime po rojaku pisatelju LOUISU ADAMIČU. To je bil dogodek, ki ga bodo vsi učenci še dolgo pomnili.

Šola stoji na velikem kompleksu Mrzlih njiv na Grosupljem. Je lepa, svetla, moderna stavba, odmaknjena od največjega hrupa in prometa, da bi potekalo delo in življenje v njej brez slehernih motenj. Tu naj bi se izobraževala vsa sedanja in bodoča doraščajoča mladina. Če bodo znali učenci in odrasli ceniti in čuvati to pridobitev, potem bo šola služila svojemu namenu še dolgo vrsto let.

Z dograditvijo nove šole so nam bile dane vse možnosti za dobro in pestro delo in življenje. Zato ni čudno, da smo s pridobitvijo novih šolskih prostorov — lahko bi rekli — na novo zaživel učenci in tudi učitelji.

Po dolgih letih nam je uspelo, da imamo pouk v eni izmeni, in sicer dopoldne, kar je predvsem razveselilo učence in učitelje nižjih razredov, zlasti pa še starše teh učencev. Starši so tako vsaj popoldne lahko s svojimi otroki skupaj.

Graditev nove šole nas je opogumila, da smo tudi pri nas izvedli referendum za uvedbo petdnevnega tedna — za proste sobote. 82 % staršev je glasovalo za in le 18 % je bilo proti. S preselitvijo v novo stavbo se je pričel tudi kabinetni pouk in redna strokovna telovadba v novi telovadnici. Velika pridobitev pa je tudi moderno urejena šolska kuhinja z obednico, nova šolska knjižnica ter svetle učilnice poleg kabinetov. Prvi dan pouka v novi stavbi je bil za marsikaterega učenca zabaven, za nekatere pa tudi težak. Dolgi hodniki, mnogo vrat, stopnišča, kot od skupnih garderob do učilnic je bila tako zapletena, da je marsikoga zmedlo in da se je zgubil.

No, po dveh ali treh dneh so se učenci privadili novemu načinu pouka in novim prostorom in tako je delo steklo.

Šolska kuhinja lahko nudi danes poleg malic učencem tudi kosila, kar je udobno zlasti za tiste, ki imajo oba starša zaposlena. Uredili smo lahko dnevno varstvo šolskih otrok, s čimer smo sprostili otroško varstvo ustanove, da je lahko sprejela v varstvo več predšolskih otrok.

Šolska knjižnica šele v novi šoli v sodobno urejenem prostoru nudi učencem vpogled v bogastvo knjig, ki jih ima šola, pričeli pa smo tudi s sodobnim načinom izposojanja knjig, to je s prostim dostopom do knjige. Izkazalo pa se je, da je za tolikšno število bralcev še vse premalo knjig.

S pridobitvijo novih prostorov in z uporabljanjem tistih v stari šoli ob enoizmenskem pouku lahko razvijamo vse zvrsti interesne dejavnosti, za katere prej res nismo imeli pogojev. Po dopoldanskem rednem pouku so se učenci lahko vključili v posamezne interesne krožke in dejavnosti ter tako

razvijali svoje posebne sposobnosti in zadostili svojim posebnim željam. V šoli utripata življenje in delo od jutra do poznega popoldneva. Trud dela, pripravljenost sodelovanja prosvetnih delavcev kot mentorjev posameznih dejavnosti je bil poplačan z velikim uspehom. Razstave risb, ročnih del, izdelkov tehničnega pouka so prikazale le del dejavnosti. Učenci, ki so sodelovali pri dramatiki, šahu, pevskem zboru, tamburaških, dalje v likovnem, novinarskem in foto krožku, so se izkazali v raznih tekmovanjih in na prireditvah. Najbolj masovno so se učenci vključili v šolsko športno društvo. V preteklem letu smo prvič lahko imeli javni telovadni nastop na zunanjem igrišču pred šolo. To igrišče predstavlja danes neprecenljivo pridobitev za mlado generacijo od najmlajših do največjih. Tu je živzav od ranega jutra do večera in od zgodnje pomladi do pozne jeseni. Na to pridobitev so vsi čakali skoraj dvajset let.

Vse te dejavnosti, ki jih vseh niti naštel nisem, so programsko urejali in vodili predstavniki šolske samouprave učencev, to so šolska skupnost, pionirska in mladinska organizacija na šoli.

Še nekaj ne smemo pozabiti. Utesnjenosti prostorov ni bilo več in lahko smo razširili še eno dejavnost, in sicer posebne oddelke pri osnovni šoli. S tem smo omogočili tudi prizadetim učencem, da lahko napredujejo iz razreda v razred ter si tako pridobijo tisto osnovno znanje, ki ga bodo potrebovali ob izbiri sebi primernega poklica.

Vse te novosti, to so uvedba petdnevnega tednika in s tem novega predmetnika, uvedba kabinetnega pouka ter hospitacijskih oddelkov in pogoji za razvoj različnih interesnih dejavnosti takoimenovanega B programa, so terjale od šolskega kolektiva mnogo prizadevanj, mnogo strokovnega znanja in dopolnilnega študija (na primer: uvedba nove matematike v prve razrede, novosti pri pouku slovenskega jezika in lahko bi rekli pri vseh predmetih).

Toda pripravljenost za delo in želja dati učencem kar največ znanja na življenjsko pot, je dosegla svoj cilj. Tak je bil utrip dela in življenja, ko smo k stari šoli priključili še prostore nove šole; poln pestrih novosti, saj so učenci in učitelji preživljali pretežni del dneva v šoli.

Šola je dobro oskrbljena z opremo in učili, tako da ob prizadevanju vseh učencev in učiteljev omogoči res učinkovito delo.

Šola kot stavba ima tako sistematično in funkcionalno razdeljene prostore, da si jo je ogledalo veliko ljudi in predstavnikov raznih šol in delovnih organizacij iz naše in tudi iz drugih republik. Lahko smo zadovoljni in mislim, da ni nobenemu članu krajevne skupnosti Grosuplje žal, da je sprejel obveznost plačevanja samoprispevka in s tem dodal svoj delež k sredstvom, ki so bila potrebna za zgraditev šole.

Zavedati pa se moramo, da s to akcijo — gradnjo šole — še nikakor nismo storili vsega. Še bomo morali razmišljati, sklepati in skleniti, kje in kako bomo delo nadaljevali za dobro naših doraščajočih otrok. Kraj sam nujno potrebuje še večjo varstveno ustanovo, več igrišč za majhne in večje otroke, potrebuje pa tudi dom kulture in še marsikaj. Vsaka taka akcija zahteva nenehnega dela, ako hočemo, da bodo imeli naši otroci prepotrebno skrbno varstvo, dobro vzgojo in si bodo tako pridobili široko znanje kot doto na poti v življenje.

VOJNA POMIŠLJAVNA

OSEM PESMI

Janez Peropšek-Pelko

ZEMLJA

Zbrali so se po njegovi smrti
tiho v hišo vsi zaprti,
kdo naj zemljo bi dobil,
da na njej bi se znojil — do smrti.

Je govoril prvi brat,
da bi zemljo silno rad.
Je govoril drugi brat,
da bi zemljo silno rad.
Tretji in četrti brat,
sestrica in mati
so strme molčali.

Potlej mati je dejala:
»Zemljo bom prevzela sama!
Janez šolo naj konča,
France šolo naj konča,
Pepca kam se poroči.
Prej pa čaka vaju preizkušnja:
kdor bo z delom ljubil zemljo,
ta bo gospodar!«

Stare Žage 1943

Janez Perovšek-Pelko

POMLAD

*Sijaj le,
sončece,
da stopi se snežek,
da priplava k nam pomlad,
pricinglja bel zvonček!*

*Takrat v breg
trgat cvet,
ki drhti v samoti.
Daj na prsi ga pripet
v mehki tej toploti.*

*O, pomlad!
kaj bi rad,
vse ti zdaj povedal:
ljubim, ljubim vse ljudi
in ne bom jih nehal.*

*Le zakaj
bi se naj
med seboj morili?
Ljubimo se! in pomoč
dajmo si v sili!*

Ponikve pri Šmarju, aprila 1940

Janez Perovšek-Pelko

VOJNA

Nad Savo jekleni kragulji brne!
V Ljubljani prot' nebu topovi grme!
Na vsi sklonili so glave moške
in žene so plaho sklenile roke:
Vojna!

Sklenili krog mej so železen obroč;
fašistični vrage vso svojo moč
so vrgli na našo ubogo zemljo,
da jo v pohlepu brezmejnem požro.
Vojna! Vojna!

Zdaj veliki teden nam bo gospodar,
preštevali judeži bodo denar,
preganjali bodo nas, bili v obraz,
med križanjem nas sramotili na glas.
Vojna! Vojna! Vojna!

In vendar je prav, da je vojna prišla,
z besedo se streti sovraga ne da!
Naj zrnje očisti se plev in prahu!
Mladina, na boj zavihraj brez strahu!
Vojna! Vojna! Vojna!

Zg. Sušice, februarja 1944

Janez Perovšek-Pelko

TRIJE KRALJI

Sneg se tali
in rjavo se barbajo
sončne strani;
menda pomladi čakajo.

Zvonovi zvone
in v srcih razbijajo;
udarce težke
dušam zadajajo.

Peči že žare,
po hišah tla umivajo;
peči že dehte,
poprtnik matere pečejo.

Oči so motné,
velike nedelje čakajo;
hiše goré,
plameni trem kraljem lajajo!

Šmarje, ob požigu, januarja 1942

Janez Perovšek-Pelko

KRANJSKI JANEZ

Janez, kranjski Janez,
kam odhajaš danes?

Grem v partizane
med junake znane.

Dvignil bom zastavo
narodno in pravo.

V njej je vsa usoda
našega naroda.

V Bosiljevu, julija 1943,
po hrvaški pesmi Marjane

Janez Perovšek-Pelko

JESEN

Megle vrh gor,
temne noči,
blatne poti,
velik napor.

Pije toploto nam dež,
mraz se zajeda v kosti,
ogenj nam v prsih gori,
v sanjah nad glavo gol meč.

Majhni smo bili zeleni,
zdaj pa s krvjo prepojeni,
trdni, odporni kot drevje v jeseni.

Vrgli še to bomo s sebe.
Šli bomo v zimo in mraz
delat v debeli sneg gaz;
v nove izkušnje in novo trpljenje;
a za vsem tem je spet naše vstajenje!

Pojdi z menoj in čeprav še šibak!
Trd in gotov bo postal tvoj korak,
ko boš zadihal spet gorski zrak.
A če omahneš s poti,
dvignil te bom na roke,
ljubil te bolj kot poprej,
da ozdravel boš, postal korenjak.

Kmalu prišel bo vseh živih dan,
ti mati moja, ki glas imaš plah,
sestra pogumna in bratje srčni;
takrat, tovariš, na naših mejah,
bomo zaključili svoje poti.

Loči nas le:
megla vrh gor,
temne noči,
blatne poti,
velik napor.

Pri Pircu na Vel. Vrhu pred
ofenzivo oktobra 1943

Janez Perovšek-Pelko

NA RAPORT

Zaspali smo, ker ljubimo tišino.
 Brez nas kolona šla je v temno noč.
 Pozabili smo še na disciplino,
 zdaj štab nas kliče. Pojdimo pojoč:
 Na raport!
 Odseki, le v vrsto vsi!
 In strumno!
 In ravno!
 Kot sveča obstojimo,
 pa kar se zgodi.

Graška gora, marca 1945

Janez Perovšek-Pelko

ŠTIRJE BRATJE

Štirje bratje,
 zali fantje,
 radi bi odšli po svetu,
 pa stopili so pred mater,
 vsak imel je svojo pot:

»Draga mati,
 mati mila,
 gnezdo naše je pretesno.
 Stopamo si že na noge,
 butamo z glavo ob strop!«

Najbolj drzni
 reče prvi:
 »V vojsko grem za generala,
 nosil bom rokave zlate
 in trakove vse navzkriž!«

Reče drugi,
 manj pogumni:
 »V samostan grem za meniha,
 reševal bom grešne duše
 in vam sveto mašo bral!«

Reče tretji,
dober v petji:
»Jaz bom za železničarja!
Po vsem svetu se bom vozil,
ljubil ženske vsepovsod!«

In četrta
reče strti
materi, ko jih poslušā:
»A doma za gospodarja
jaz ostal bom srčno rad!«

»Počakajte,
dragi fantje!«
jih je zaprosila mati,
»da požela bom pšenico
in vam spekla za na pot!«

So čakali
fantje zali,
a nenadoma je tujec
vdrl v drago domovino,
tekle solze so in kri.

»Draga mati,
mati mila,
srečna, zdrava nam ostani,
kličejo nas partizani!«
In so šli na vse strani.

Tri so leta
že našeta,
štiri pisma prejme mati:
»Jaz sem komandant brigade!«
»Jaz brigadni komisar!«

»Bože! Bože!«
mati stoče.
Tretji in četrta pravi:
»Jaz kurir sem v višjem štabi!«
»Jaz rajnski sekretar!«

»Na Gorenjsko!
Na Dolenjsko!
Na Primorsko! Na Pohorje!
piši, naša draga mati,«
kličejo ji z vseh strani.

»Oj, sinovi,
boljši dnovi
čakajo nas že pred vrati!«
piše osem po vrsti mati.
»Zmaga nam prinese mir!«

Gornji grad, oktobra 1944,
materi za rojstni dan

KAPELICA SVETEGA ANTONA

Janez Perovšek

Zaplapolalo je pet rdečih bander in plavalo pod slavoloki. Na oknih so kimalo Marije, Jezusi, sveti Antoni in drugi svetniki. S podob so povešali ali dvigali oči; mimo gre Bog, ki blagoslavlja in sprejema v svoje varstvo družine, pšenico na polju in vse, kar je kmet dejal v zemljo. Ljudje so spremljali Boga, trepetajoč v zaupnem strahu. »Ne lakote! Ne vojne! Ne kuge! Ne potresa! Varuj nas vsega hudega!« so prosili pred kapelico na robu vasi.

Okoli Najsvetejšega so zacingljali zvonci in zapeli pevci. Gasilski trobentač je zatrobil v jasni dan; iz zvonika so mu odgovorili s streli. Procesija se je pomaknila k drugi kapelici.

Podgoričani postavijo vsako drugo leto ob potu na pobočju Farovškega hriba štiri mlajčke, katere zavijejo v belo platno. Kapelico nato okrasijo s cvetjem, na platnene stene obesijo svete slike, po tleh pogrnejo rdečo preprogo, s stropa visijo in trepetajo pisani papirnati trakovi, z mlajčkov vihrata zastavi. Vsa vas čaka na kolenih Boga, čaka ga tudi Mejašar s hudo žerjavico, ki jo bodo ministranti stresli v kadilnice, da bo župnik lahko vrgel vanje nekaj zrn kadila in se bodo beli dišeči oblaki dvigali naravnost v naročje Boga očeta tam gori na visokem nebu. Od nekdanj so Podgoričani veselo gledali v zlato monštranco, a nekaj let sem klečijo na tleh kot spomeniki sramote. Zakaj?

Bog je tako dober, da jim da vsako leto vsega čez mero, postavljajo mu pa to beračijo! Že sto in sto let čaka na zidano kapelico, pa mu je še niso dali. Potem ko se je spustila procesija navzdol proti Sapu k tretji kapelici, je z zemlje vstal Mejašar in z njim vsi Podgoričani. Dolgo so gledali za procesijo in se drug za drugim brez besede razšli.

Mejašar je vrgel pisker s črnim ogljem na ognjišče, šel v hišo in sedel za javorovo mizo:

»Kako so nas gledali? Ha! Seveda! Zaradi kapelice!« V njem je zorelo. Zagledal se je v slike po stenah.

»Jurja bom dal jaz sam! Da, celega jurja in drugi tudi nekaj.

Naslednje dni je začel hoditi od hiše do hiše in nabiral denar za kapelico. Dajali so veliko. Eh, nekateri tudi po jurja; pa je zato Mejašar primaknil še enega. Tako je ostal prvi na vasi, pa čeprav mu je bilo kar malo grenko v grlu, če se je spomnil na tolikšen denar.

»Za čast božjo! Naj bo za čast božjo!« je hrknil skozi grlo ob takih trenutkih slabosti in mu je bilo takoj dosti bolje pri srcu. Denarja je zbral dovolj.

Tisti dan se je namenil v Šmarje, da bi pri Amerikancu kupil nekaj drobnarij za domačijo.

Ni še prišel do polovice Farovškega hriba, ko je zaslišal župnika:

»He, oče Mejašar!« Mejašar se je počasi obračal, kot da bi ga vrtel na klinu. Počakal je, da ga je župnik poklical še enkrat in ga šele potem zagledal ter pozdravil.

»Dobro jutro, oče Mejašar! Slišal sem, da boste zidali kapelico, a ne kaj? Ne vem, zakaj mene nič ne vprašate, a ne kaj? Vsaj za svet, a ne kaj? Kar na svojo roko delate, a ne kaj. To je drugače, kot pravimo, prepovedano, a ne kaj!«

Mejašarju je šinila kri v glavo in jo užaljeno zamajal:

»Jej, jej! To pa ne! Da bi vas ne hoteli vprašati? To pa ne! To pa ni res! Še veseli bomo, če nam boste kaj svetovali. Saj smo šele denar zbrali!« se je branil Mejašar.

»Koliko ste ga zbrali?« je pomiril župnik naravnost.

»Tako, no, za začetek!« je cincal Mejašar.

»Rad bi vedel koliko, a ne kaj!« je silil župnik, »da bom vedel, če je zadosti, a ne kaj!«

»Zadosti ni nikoli, saj sami veste, gospod župnik!« je olajšano našel izhod Mejašar.

Moža sta zavila k Amerikancu v gostilno. Župnik je razodel vsem prisotnim, kaj Podgoričani nameravajo. Amerikanec je tako svetoval, naj gleda kapelica proti Šmarju. Mejašar pa ga je čudno mirno zavrnil:

»Če jo bomo mi zidali, jo bomo zidali, kakor jo bomo hoteli sami!«

»No — ja!« je pritrdil Amerikanec, a se je slišalo: »Moje je prav!«

»Dajta si mir, a ne kaj,« je posegel župnik v besedo. »Kakšnega svetnika pa boste postavili v kapelico?«

Mejašar se je nagnil čez svoj kozarec in se zamislil. Njegove oči so se zastrmele zdaj v župnika Antona Ravnika zdaj v gostilničarja Antona Kožnika.

»Pa tudi župan je Anton!« Vsi ti Tončki, Toneti in Antoni so mu na mah šinili v glavo.

»Antona!« je pomembno zategnil Mejašar.

Noben ni mogel skriti prešernega zadovoljstva ob tem imenu. Kožnik je navdušeno vzkliknil in dvignil kozarec:

»Uh, to ste se dobro spomnili. Na zdravje svetega Antona!«

»Na zdravje!« sta pritegnila župnik in Mejašar s svojima kozarcema.

»Kateri Anton pa? Ali Padova ali s pujskom?« je vprašal Kožnik skoraj zaskrbljeno.

»Pujsek, s pujskom!« je hitel Mejašar in o, čudo božje! Ujel je kar dva mastna pujska naenkrat. Najprej je župnik odrinil pesto din, potem pa še Kožnik. Mejašar se je ponižno zahvaljeval, kot da bi imel grofe pred seboj.

Iz skalnatih tal je priklopela nova kapelica. Obrnili so jo tako, da je gledala v dolino proti Sapu in Grosupljemu — v Šmarje pa le s koticom

desnega očesa. Samo poslikati bi jo še morali in postaviti patrona. Mejašar se je že naveličal župnikovega vtikanja v vsako malenkost. Zato je hotel zadnji dve stvari izpeljati sam.

Nekega dne je zagledal Janeza Puclja in njegovega pomočnika, kako vlečeta svojo slikarsko ropotijo čopičev, barv in ornamentov.

»E, ti, Pucelj! A znaš malati svetnike?«

Pucelj tega ni znal, delo bi pa rad dobil. Zato je pokimal:

»O, svetnike znam tudi!«

»Saj veš za našo kapelico, gori na Farovškem hribu! Če bi nam jo ti nekoliko bolj poceni pomalal, ker je božja stvar?«

»Kaj ne bi! Kako pa! Kakšne svetnike pa?«

»Na eno stran bi svetega Petra...« se je zamislil Mejašar.

»Pa sabljo v roki mu bom narisal!«

»Ne sabljo! Sveti Peter ima ključe. Na drugo stran nariši svetega Pavla in mu daj sabljo, ko jo že imaš!« ga je zaskrbljeno opomnil Mejašar, »da mi ja ne boš zamešal teh stvari, saj jih lahko pogledaš pred šmarsko cerkvijo. Na strop daj pa sveto Trojico.«

Pucelj mu je pritrdil in ko se je zamislil, kako bo vse to naslikal, so ga že kar tam začele dušiti prečudne barve svetnikov.

Pomočnik je ves čas molčal, videl mojstrovo zadrego in kako bi se jima prileglo delo — pa je vprašal:

»Kakšen svetnik pa bo v kapelici?«

»Sveti Anton — puščavnik,« mu je ljubeznivo pojasnil Mejašar.

Pomočnik si je segal z roko v brado in se zatopil v precej globoko premišljevanje. Potem je spet vprašal:

»Če je živel sveti Anton — puščavnik v puščavi, ali gre skupaj s svetim Petrom in Pavlom in sveto Trojico?«

Mejašar je sklonil glavo, Pucelj jo je pa dvignil in se vprašujoče zazrl v pomočnika.

»V puščavi rastejo palme,« je povzel pomočnik. »Daleč naokoli so same skale in pesek. Ponoči se prav tako kot pri nas prikaže ne nebu mesec in zvezde! Samo te sijejo na puščavnika.«

Puclju se je pričelo svitati, kam pes taco moli.

»Zato bi jaz postavil okoli puščavnika palme — na vsako stran eno; na strop pa bi naslikal pravo plavo nebo, mesec in zvezde,« je predložil pomočnik.

»Ni slabo! Tako bi bilo še najboljše!« je kolikor mogoče prepričljivo podprl pomočnikov predlog tudi sam mojster Pucelj.

»Na nebu mesec, zvezde in oblake. Oblake bom naslikal zastonj!« Oblake je pridejal zato, da ne bi bilo vse tako, kakor je predložil pomočnik.

»Menda bo res dobro tako! Kar drži!« je pritrdil še Mejašar.

Janez Pucelj je pomalal kapelico res z vso mojstrsko večino. Odel jo je v belo svetniško barvo, naškropil zelene palmove veje in rjavo deblo, ki je raslo iz velike modre čebrice.

Zakaj ne iz tal?

Janez Pucelj pa že toliko sam ve, da rastejo palme še v Ljubljani iz čebric, čeprav je v Zvezdi zadosti dobro pognojene zemlje. In kako naj v puščavi rastejo na skali in pesku?

Na stropu kapelice je plavo nebo, žare zvezde, v kotih se kopičijo oblaki in sredi puščave pase sveti Anton svojega pujska s križasto palico, na kateri cinglja zlat zvonček.

Svetnika so napravili v Ljubljani tako upadlega in suhega, kot da niso imeli zadosti debelega lesa. Nikjer v fari še niso postavili na oltar tako prestradanega svetega Antona. Zaradi tega ga dolge mesece sploh niso postavili na oltar v kapelico. Pa tudi potem ni bilo sramote konec. Saj ga župnik, ki je bil sam tako lepo okrogel in krepak, ni hotel blagosloviti.

»Kakšen patron pa mi je to?«

In vsem Podgoričanom je bilo jasno, da tako krepkemu in debelemu dedcu kot je župnik, ta uboga puščavniška reva, res ne more pomagati.

A potem je menda prišel opomin od samega škofa, naj svetnika in kapelico nemudoma posveti in blagoslovi, kajti moderni umetniki debelih svetnikov menda sploh več ne delajo! Nikjer na svetu ne več!

DEŽELNOZBORSKE VOLITVE 1861—1895 NA DANAŠNJEM GROSUPELJSKEM OZEMLJU

Vasilij Melik

Prve moderne parlamentarne volitve na Slovenskem so bile v revolucionarnem letu 1848, toda živahno politično življenje tega časa se je kmalu končalo z zmago reakcije in ponovnega absolutizma. Šele več kot deset let pozneje se je znova začelo ustavno življenje in od leta 1861 naprej je prebivalstvo volilo poslance v deželne zbornice, od leta 1873 naprej pa tudi v državni zbor, parlament za vso avstrijsko polovico habsburške monarhije na Dunaju. Čas delovanja deželnega ali državnega zbora je trajal šest let — če zbor ni bil, kar se je tudi dogajalo, predčasno razpuščen. Splošne volitve so se torej ponavljale praviloma vsako šesto leto, včasih pa tudi bolj pogosto. Če je kak poslanec umrl ali odstopil, so bile razpisane za njegovo poslansko mesto dopolnilne ali nadomestne volitve. Zadnje splošne državnozbornice volitve pred propadom Avstro-Ogrske so bile leta 1911, zadnje splošne deželnozbornice volitve na Kranjskem pa leta 1913.

Kranjski deželni zbor je imel do leta 1908 37 članov. Eden je bil vsakokratni ljubljanski knežskof, 10 poslancev so volili veleposestniki (večinoma nekdanji večji graščaki), 2 poslance je volila trgovsko-obrtna zbornica za Kranjsko, 8 poslancev je volilo prebivalstvo mest in nekaterih trgov, 16 poslancev pa ostalo, po svoji ogromni večini kmečko prebivalstvo.

Volilna pravica v mestni in kmečki kuriji je bila precej zamotano urejena. Imeli sta jo dve skupini ljudi: ena zaradi izobrazbe, druga zaradi davkov. Glede na izobrazbo so imeli volilno pravico, nekoliko poenostavljeno rečeno, ljudje z visokimi šolami (zlasti duhovniki, uradniki, profesorji, advokati, zdravniki) in učitelji. Glede na davke je imel volilno pravico del davkoplačevalcev. Kolikšen je bil ta del in kolikšen znesek davka je moral kdo plačati, da je imel volilno pravico, ni mogoče povedati, ker je bil ta znesek različen od občine do občine in se je tudi v isti občini spreminjal od leta do leta. Odvisen je bil od višine davkov, ki so jih plačevali na ozemlju občine, od tega, koliko je bilo v občini večjih bogatašev, od tega, ali so bili pri občinskih volitvah volivci razdeljeni v dva ali tri volilne razrede, od vladnih navodil in načina sestavljanja volilnih imenikov mnogih namernih in nenamernih napak, ki so jih pri tem delali, in še drugih okoliščin. Na splošno bi lahko rekli, da je bilo zlasti v začetku v revnih občinah brez bogatejših prebivalcev več volilnih upravičencev kakor pa v občinah z bogataši in z večjimi socialnimi razlikami. Volilno pravico je imelo na Kranjskem leta 1861 povprečno 8 % prebivalcev. Na ozemlju

današnje grosupeljske občine je bil ta odstotek nekoliko višji, okrog 10 %. Zlasti v sedemdesetih letih je vladna politika na Kranjskem zniževala število volilnih upravičencev, ne da bi se zakonski predpisi pri tem kaj spremenili. Potem se je začelo število volivcev spet dvigati. Volilno pravico so zagotovili vsem, ki so plačevali več kot 5 goldinarjev davka (1882 za državne, 1884 za deželne volitve), mogoča pa je bila kakor prej, tudi zana-prej še pod tem zneskom. Desetletje pozneje so znižali cenz s petih goldi-narjev zaradi davčne reforme na 4 goldinarje (1896 za državne, 1898 za deželne volitve).

V občini Šentvid (pri Stični) je živelo ob štetju leta 1869 1991 prebi-valcev. Kakor nam kaže volilno gradivo, shranjeno v Arhivu Slovenije, je imelo deželnozborsko volilno pravico ob prvih volitvah 1861. leta 88 oseb ali 4 % prebivalcev. Imeli so jo samo tisti, ki so plačali 19 in več goldinar-jev letnega davka. Dvaindvajset let pozneje, ob volitvah 1883. leta, je bilo v isti občini 130 volilnih upravičencev. Zadnji med njimi je plačal 10 gol-dinarjev davka. Leta 1895 je bilo 183 volilnih upravičencev, cenz je znašal 5 goldinarjev. Nekatere druge občine nam kažejo drugačen razvoj. Občina Muljava (231 prebivalcev) je imela 1861 24 (10 %), leta 1883 51, leta 1895 pa 30 volilnih upravičencev. Občina Hudo (162 ljudi) je imela 1861 14 (9 %), leta 1883 22, leta 1895 pa 17 volivcev. Še drugačen primer: v občini Račna (371 prebivalcev) je imelo pri prvih volitvah volilno pravico 47 vo-livcev (8 %); to so bili vsi, ki so plačevali nad 4 goldinarje davka. Leta 1883 je bilo volivcev le 26 in volilne pravice ni imel nihče, ki je plačeval manj kot 11 goldinarjev davka. Leta 1895 je imelo volilno pravico 49 ljudi z najnižjim davkom 5 goldinarjev. V občini Višnja gora je bilo leta 1861 47 volilnih upravičencev. To je pomenilo 12 % prebivalcev. Leta 1867 so vpisali v volilni imenik 84 ljudi, vse davkoplačevalce v celoti in s tem dvignili število volivcev na 21 % prebivalstva. To je bila napaka; po določ-bah volilnega reda bi mogli imeti volilno pravico največ dve tretjini tega števila ljudi. Morebiti je bila to samo pomota, morebiti pa so se tudi na-lašč zmotili, da bi dvignili število volilnih upravičencev in s tem tudi vo-lilnih udeležencev, volivcev nemške stranke, ki so ji Višnjani tedaj sledili.¹ Slovenska večina v deželnem zboru je zato, kakor bomo še videli, razve-ljavila volilni rezultat. Leta 1877 je bilo v Višnji gori 40, leta 1889 pa samo 24 volilnih upravičencev. V občini Grosuplje, kjer je živelo leta 1869 1691 ljudi, je bilo leta 1861 162 upravičencev (10 % prebivalstva). Leta 1867 je naraslo njih število na 206, leta 1870 je bilo znižano na pofovico (104) in leta 1877 in 1883 še bolj (93 in 95). Davčna meja, cenz, ki je v začetku znašal 10 goldinarjev, je bil zdaj 16 goldinarjev. Že pri naslednjih volitvah (1889) je bilo število volilnih upravičencev znova nad 200, leta 1895 točno 200, leta 1908 pa 207. Ker je bilo v občini leta 1910 1777 ljudi, je pomenilo to 12 % prebivalcev. Podoben delež volilnih upravičencev sem mogel ugo-toviti po volilnem gradivu tudi še na druge bližnje občine. To nam kaže, da je bila volilna pravica na ozemlju današnje grosupeljske občine kakor leta 1861 tudi pred letom 1910 nekoliko večja kakor pa povprečno na Kranjskem. Kranjsko povprečje je znašalo leta 1908 9 %. Leta 1910 so s

¹ Obravnave deželnega zbora ljubljanskega 8, str. 300.

spremembo občinskega volilnega reda razširili tudi deželnozbornovsko volilno pravico v kmečki in mestni kuriji, državnozbornovska volilna pravica pa je bila že leta 1907 postala splošna in enaka za vse polnoletne moške državljanke. To pa je pomenilo volilno pravico za 18—20 % prebivalstva.

V našem članku bomo govorili o deželnozbornovskih volitvah na ozemlju današnje grosupeljske občine od leta 1861 do 1895. Sliko o teh volitvah je precej težko podati, ker to ozemlje po tedanji sodni in upravni razdelitvi ni živelo skupaj, ampak je bilo razdeljeno na več enot. Severozahodni del z Grosupljem, današnjim občinskim središčem je spadal pod Ljubljano, v ljubljanski sodni okraj in v politični okraj Ljubljana-okolica. To Ljubljani podrejeno območje je obsegalo z današnjega grosupeljskega ozemlja sprva samo tri občine: Šmarje (polovico), Grosuplje in Šentjurij (današnji Podtabor). Po spremembah leta 1867 so mu dodelili še tri občine: Slivnico, ki je dotlej spadala pod Stično, Lipljene in Račno, ki sta bili dotlej podrejeni Velikim Laščam. Jugozahodni del današnje grosupeljske občine je spadal pod Velike Lašče kot sodno in pod Kočevje kot politično okrajno središče. Sem so spadale tri občine: Videm, Podgora in Kompolje, v začetku pa tudi še Lipljene in Račna, kakor smo ravnokar omenili. Jugovzhodni del, sestavljen iz dveh občin — Ambrus in Zagradec, je spadal pod sodni okraj Žužemberk, ki je bil ob prvi upravni razdelitvi po revoluciji, v letu 1849, podrejen političnemu okraju Trebnje. Politični okraji te upravne razdelitve se niso obdržali niti pet let. Zamenjal jih je nov sistem mešanih sodno-političnih okrajev, ki je trajal na Kranjskem do leta 1867, ko so znova uvedli ločene sodne in politične okraje. Trebnje se kot središče političnega okrajnega glavarstva ni več pojavilo. Žužemberški sodni okraj so zdaj podredili političnemu okraju Novo mesto. Zadnji pa obenem največji setavni del današnje grosupeljske občine je ozemlje nekdanjega sodnega okraja Stična oziroma Višnja gora. Dobra polovica prebivalstva sedanje občine Grosuplje je leta 1910 spadala pod Višnjo goro. Ta sodni okraj je bil leta 1849 politično podrejen Trebnjem, leta 1867 pa Litiji. Leta 1861 je štel 27 občin, pred prvo svetovno vojno pa 24. Občina Blečji vrh se je v šestdesetih letih združila z občino Polica, Dobrava z Leskovcem, Slivnica pa je prešla v ljubljanski sodni in politični okraj. Od teh 24 občin višnjanskega sodnega okraja po stanju leta 1910 jih je 20 v današnji grosupeljski občini: Polica, Dedni dol, Leskovec, Žalna (v začetku je občina nosila ime Velika Loka), Luče, Kriška vas, Višnja gora, Draga, Hudo, Gorenja vas, Muljava, Krka, Šentvid, Velike Pece, Dob, Podboršt, Radohova vas, Češnjice, Bukovica, Temenica, 4 pa so v trebanjski: Zagorica, Veliki Gaber, Prapreče, Stehanja vas. Seveda se meje starih in sedanjih občin ne krijejo. Računali smo občinsko središče — je na primer pol nekdanje občine Veliki Gaber v grosupeljski, pol nekdanje občine Temenica pa v litijski občini. Tako je današnja grosupeljska občina po svojem ozemlju še najbolj dedič nekdanjega stiškega oziroma višnjanskega sodnega okraja, toda z novim središčem, ki ni nikdar spadalo v ta okraj.

Zanimivo je, da je precej bolj kot sodno-upravno razdelitev 19. stoletja mogoče primerjati z mejami današnje grosupeljske občine tedanjo cerkveno razdelitev. Šmarje je bilo sedež dekanije, ki je obsegala ozemlje od Podmolnika na zahodu pa še prek vzhodnih meja današnje grosupeljske

občine in tako v nasprotju z upravno razdelitvijo združevala njen grosupeljski in višnjansko-stiški del. Ni pa spadal v šmarsko dekanijo južni del današnje grosupeljske občine — ne Staro Apno ne Dobrepolje ne dolina Krke.

Izrazitega središča ozemlje današnje grosupeljske občine pred prvo svetovno vojno ni imelo nobenega. Višnja gora je imela sicer mestni naslov in slikovit položaj, toda je popolnoma stagnirala. Leta 1869 je imela 406 prebivalcev, leta 1910 375, torej celo nekaj manj. Kraja s trškim naslovom ni bilo v 19. stoletju tu nobenega. Od vasi ni pred prvo svetovno vojno nobena štela 500 prebivalcev. Višjega upravnega središča ni bilo na ozemlju današnje grosupeljske občine nobenega. Za središče sodnega okraja so tekmovali Višnja gora, Stična in Šentvid. Pred letom 1848, v zadnjem času fevdalnega obdobja sta bili okrajni središči tako Stična kot Višnja gora. Okrajni gosposki v Višnji gori so bile podrejene »glavne občine« Prežganje, Šmarje in Višnja gora, okrajni gosposki v Stični pa »glavne občine« Veliki Gaber, Stična in Litija. Ob uvedbi moderne sodne in upravne ureditve leta 1849 je Višnja gora odpadla, sedež sodnega okraja je bil zdaj le še v Stični. Ob upravni preureditvi 1854 so odredili za sedež mešanega sodno-političnega okraja Višnjo goro, toda sprememba se ni izvedla. Sedež višnjanskega okraja je ostal v Stični in ob novi ureditvi sodstva in uprave 1867 je dobil okraj znova ime Stična. Sodišče je bilo v prostorih stiškega samostana, ki ga je 1784 odpravil Jožef II. Ko pa je bil ob koncu 19. stoletja (1898) stiški samostan obnovljen in so vanj znova prišli cistercijanci, je bilo treba sodišče preseliti. Ob tem so se pojavile tri kandidature: Stična (če bi se sezidalo novo uradno poslopje), Višnja gora in Šentvid. Šentvidu v korist so navajali, da leži vas »čreravno ne v sredini sodnega okraja, vendar pa v sredini najbolj obljudenega dela tega okraja, da je največja in najpremožnejša vas tega sodnega okraja«, v njegovo škodo pa so navajali, da trpi »pomanjkanje vode, da nima zdrave pitne vode in da si je tudi ne bo mogla lahko preskrbeti, ker ni na razpolago primernih studencev. Druga neprilichnost je tudi to, da se pokopališče nahaja sredi vasi, ter da bi bilo definitivno asaniranje te vasi celo za slučaj napeljave vodovoda iluzorično, dokler ostane pokopališče na svojem mestu«. Predsedstvo okrožnega sodišča v Novem mestu, višje deželno sodišče v Gradcu, kranjski deželni odbor in kranjski deželni zbor so priporočali preselitev sodišča v Višnjo goro, ki je sicer po svoji legi res skoraj na robu sodnega okraja, kjer pa je mogoče nastaniti urade v gradu kneza Auersperga.² V deželnem zboru so naglašali tudi to, da bi s tem »popravili krivico, katera se je nekdanj zgodila Višnji gori z odvzetjem okrajnega sodišča, s tem, da bi zopet nekoliko zaslužka privoščili temu kraju, ki nujno potrebuje pomoči«, ker vedno bolj peša, zlasti odkar »je novozgrajena dolenjska železnica vzela Višnji gori še oni majhni zaslužek, katerega je imela od priprege«. ³ Zgovorniki Šentvida so v deželnem zboru ostali v manjšini. Tako je bila leta 1899 odrejena preselitev sodišča v Višnjo goro. Sodišče in davčni urad sta

² Obravnave 40, priloga 13.

³ Obravnave 40, str. 17.

se nastanila v gradu kneza Auersperga, zunaj ozemlja mestne občine. Poslovati sta začela 1. januarja 1901.⁴

Če upoštevamo službe in poklice, kakor nam jih za posamezne kraje navaja Specialni krajevni repertorij za štetje leta 1910, bi moglo na ozemlju današnje grosupeljske občine za tisti čas navesti naslednje kraje, ki so imeli določeno vlogo središča za večjo ali vsaj za manjšo okolico: Šmarje (štirirazrednica, dekanija, pošta), Grosuplje (železniško križišče, pošta s telegrafom, zdravnik), Višnja gora (štirirazrednica, sodišče, davkarija, notar, pošta s telegrafom), Stična (trirazrednica, pošta s telegrafom), Šentvid (štirirazrednica, zdravnik, pošta), Videm-Dobrepolje (šestrazrednica, pošta s telegrafom), Videm-Krka (trirazrednica, pošta), Zagradec (pošta).

Občine na današnjem grosupeljskem ozemlju so bile večinoma majhne. 18 od 31 jih je obsegalo samo po eno katastrsko občino, to se pravi, da sploh ne bi mogle biti manjše. Največ takih je bilo na ozemlju stiškovišnjanskega okraja (15 od 20): Dedni dol, Žalna, Luče, Kriška vas, Višnja gora, Draga, Hudo, Gorenja vas, Muljava, Velike Pece, Dob, Podboršt, Radohova vas, Češnjice, Bukovica. V drugih sodnih okrajih jih je bilo manj (3 od 11): Slivnica, Lipljene, Kompolje. Sedem občin je štelo po dve katastrski občini: Šentjurij (Podtabor), Račna, Podgora, Zagradec, Polica, Leskovec in Temenica. Večjih je bilo samo šest občin: Šentvid s 3 katastrskimi občinami — občina je obsegala tudi Stično in Ivančno gorico in je bila po številu prebivalcev največja (1991 leta 1869, 2007 leta 1910), Grosuplje s tremi kat. občinami (1691 prebivalci leta 1869, 1777 leta 1910), Krka s štirimi kat. občinami (1736 prebivalcev leta 1869, 1750 leta 1910), Videm s tremi kat. občinami (1622 prebivalcev 1910), Ambrus s tremi kat. občinami (1446 prebivalcev 1910), Šmarje s tremi kat. občinami (1332 prebivalcev 1910).

V mestno kurijo je spadal na vsem ozemlju današnje občine Grosuplje samo edini kraj z mestnim naslovom — Višnja gora. Volila je skupaj z dolensjkimi mesti Novo mesto, Kostanjevica, Krško, Črnomelj in Metlika. Mestna kurija je imela precej prednosti pred kmečko. Glede na število prebivalcev je imela dosti več poslancev. Vseh naštetih šest dolenskih mest je imelo leta 1869 6063 prebivalcev, volilo pa je enega poslanca. Trebanjski okraj v kmečki kuriji je imel 75263 prebivalcev, volil pa je tri poslance, to se pravi, enega na 25 000 prebivalcev. Druga prednost mestne kurije je bila v tem, da so volivci mestne kurije volili svoje poslance direktno, neposredno, volivci kmečke kurije pa skoraj do konca 19. stoletja posredno, preko volilnih mož. V začetku so morali vsi volivci mestne kurije iti glasovat v glavni kraj volilnega okraja, v Novo mesto. To je seveda močno vplivalo na volilno udeležbo. Prvih volitev leta 1861 se je udeležilo od 504 volilnih upravičencev iz vseh šestih mest 156 ljudi ali 3 %. Od 125 Novomeščanov, ki so volili doma, jih je prišlo 81 ali 65 %. Od 379 iz ostalih mest jih je bilo samo 75 ali 20 %. Od 47 Višnjjanov jih je prišlo 11. Naslednje volitve januarja 1867 so bile prve, ob katerih sta si stali nasproti dve stranki, slovenska in nemška, vsaka s svojim kandidatom. Upravičencev je bilo zdaj 493, udeležencev 198 (40 %), od tega Novomeščanov 108 (69 %),

⁴ Poročilo o delovanju kranjskega deželnega odbora 1899/1900, str. 138.

drugih 90 (27 %). Višnjani so prišlo 8, vsi so glasovali za nemškega kandidata. Zmaga je bila slovenska (132 : 65). Pri naslednjih volitvah marca 1867 je bil volilni boj še ostrejši. Da bi povečali število svojih volivcev, sta morali obe stranki organizirati množičen prevoz na vozovih v Novo mesto. Zdaj je glasovalo 319 volivcev (61 % od 524), iz Novega mesta 118 (75 %), iz drugih mest pa prvič več kot polovica (201 od 366, 55 %). Iz Višnje gore se jih je pripeljalo 40 in spet so vsi glasovali za nemškega kandidata. Ta je zmagal s tremi glasovi večine (161 : 158). Ob verifikacijskem postopku je slovenska večina v deželnem zboru razveljavila volilni rezultat, ker je bil višnjanski volilni imenik napačno sestavljen in so bili v njem vpisani vsi davkoplachevalci. Slovenska večina je odštela deset neupravičenih višnjanskih glasov za nemškega kandidata iz zadnje tretjine volilnega imenika, razveljavila še nekaj drugih oddanih glasov, proglasila nov izid volitev s slovensko zmago (153 : 147) in proglasila za izvoljenega slovenskega kandidata namesto nemškega.

Višnja gora se je ob volitvah leta 1867, kakor vidimo, opredelila na nemško stran, podobno kakor tedaj tudi Škofja Loka, Tržič, Radovljica, Vrhnika, Krško in v manjši meri Novo mesto. Ta njena nemška orientacija se je zadnjikrat pokazala leta 1877, ko je bil pritisk nemške liberalne vlade na Kranjskem največji. Višnjani so tedaj oddali 23 glasov za nemškega kandidata, 6 pa za slovenskega. Dve leti zatem je na državnozbornih volitvah (1879) Višnja gora že dala večino slovenski stranki (21 : 11). Poslej je vedno glasovala slovensko, nemška stranka pa skoraj ni več nastopala. Ko se je slovenska stranka cepila na liberalno in klerikalno, se je Višnja gora pri prvih volitvah (1895) opredelila liberalno.

Od poslancev novomeškega mestnega volinlega okraja ni bil nihče po rodu ali službi iz Višnje gore. Poslanci so bili: novomeški, pozneje ljubljanski advokat dr. Jožef Suppan (1861—1867, nemška stranka), Ludvik Ravnihar, namestnik državnega pravdnika v Novem mestu (1867—1870), Karel Rudež, graščak na Gracarjevem turnu (1870—1877), Martin Hozhevar, trgovec v Krškem (1877—1883, nemška stranka), profesor Franc Šuklje, po rodu Belokranjec (1883—1895), pisatelj in advokat Ivan Tavčar (1895—1908).

Volilnih okrajev v kmečki kuriji deželnozbornski volilni red za Kranjsko leta 1861 ni posebej oblikoval, ampak jih je posnel po upravni razdelitvi, kakršna je bila v letih 1849—1854. To se pravi, da je spadalo ozemlje današnje grosupeljske občine v tri volilne okraje: ljubljanskega, kočevskega in trebanjskega. V ljubljanskem so volile občine vrhniškega in ljubljanskega sodnega okraja, v kočevskem občine sodnih okrajev Velike Lašče, Ribnica in Kočevje, v trebanjskem pa občine sodnih okrajev Litija, Stična, Žužemberk, Trebnje, Mokronog, Radeče, torej tudi večina današnje občine Grosuplje. Trebanjski okraj je bil največji na Kranjskem, zato je volil po tri poslance, medtem ko so drugi okraji volili po dva (tako tudi ljubljanski in kočevski) ali po enega. Volitve v kmečki kuriji so bile, kot smo že povedali, indirektno. V vsaki občini so izvolili po enega ali več volilnih mož — po enega na 500 prebivalcev. Ti volilni možje so potem na sedežu volilnega okraja volili poslance. Ena važnih razlik med tedanjimi in sedanjimi volitvami je bila v tem, da v starem avstrijskem volilnem sistemu ni bilo

obveznega prijavljanja kandidatur in tudi nihče med volilci ni bil obvezan glasovati za take ali drugačne kandidate: glasoval je lahko za vsakogar, ki je imel volilno pravico.

Prve volitve v letu 1861 so se močno razlikovale od poznejših. Posebej značilno je bilo zanje, da še ni bilo organiziranega volilnega boja med strankami. Kandidatov pa ni bilo malo in boji med njimi tudi niso bili samo osebni. Da se zaslediti tudi boj med liberalnimi in konservativnimi ali klerikalnimi nazori na eni strani ter boj za slovenske pravice in proti njim na drugi strani. Nobena struja pa ni nastopala kot organizirana stranka, ki bi postavila svoje kandidate in se potem borila za njihovo zmago. Novice, glasilo slovenskega narodnega gibanja, so sicer priporočale različne kandidate, toda to so bili predlogi posameznih dopisnikov, ne pa kandidature gibanja in nihče ni organiziral agitacije za te priporočance. Za trebanjski okraj so Novice priporočale trebanjskega graščaka Gresla in dolgoletnega ljubljanskega podžupana Gutmana, ki je bil doma iz Mokronoga.⁵ Sam se je v Novicah priporočal za izvolitev v kmečki kuriji Mihael Ambrož, med kmeti priljubljeni poslanec iz leta 1848; ni pa navajal okraja, v katerem naj bi ga izvolili.⁶ Uspehi teh priporočenih kandidatur niso bili kaj veliki: Gresel je dobil 25, Ambrož 21 glasov, Gutman pa sploh nobenega, vendar sta bila Ambrož in Gutman pozneje v mestni kuriji izvoljena v deželni zbor.

Ker ni bilo nobene prave organizacije in agitacije, so na volitvah močno prevladovali glasovi za različne lokalne može. Razcepljenost glasov je bila v Trebnjem, kjer je moral vsakdo glasovati za tri poslance, pa tudi zaradi izredne velikosti volilnega okraja, izredno velika. Vsega skupaj je bilo oddanih 459 glasov (od vsakega izmed 153 volilnih mož, ki so prišli volit, po trije) za 35 različnih oseb. Od 26 volilnih mož stiškega okraja z ozemlja sedanje grosupeljske občine je dobil 20 glasov vitez Födransperg, posestnik in poštar (poštni mojster) v Hudem. To je bil tipičen lokalni kandidat. Dobil je razen v stiškem še nekaj glasov v sosednjem trebanjskem okraju, v ostalih štirih okrajih (Litija, Mokronog, Radeče, Žužemberk) pa prav nobenega. Drug tak lokalni kandidat je bil Anton Antončič z Vrha, ki je dobil na istem ozemlju 15 glasov, še dva v litijskem okraju, drugod pa nobenega. Popularnost Antona Rozmana, posestnika in mesarja v Trebnjem, ki je dobil na stiško-grosupeljskem področju prav tako 15 glasov, ni bila tako lokalno omejena. Zanj so glasovali v trebanjskem, stiškem, mokronoškem in litijskem okraju, le v žužemberškem in radeškem ni dobil nobenega glasu. Posebnost trebanjskih volitev leta 1861 je bila tudi v tem, da so skoraj vsi glasovi veljali domačinom, ljudem, ki so bili v okraju doma ali so tam živeli, kakor recimo poštarju Fedranu, ravnatelju železarne v Dvoru Engelthalerju ali odvetniškemu kandidatu in posestniku iz Sentrupertu Skedlu, tudi nekaterim graščakom, največ pa kmečkim posestnikom, ki so bili poleg tega večinoma še gostilničarji, trgovci, mlinarji ali kaj podobnega. Osebnosti širšega pomena niso dobile glasov. Edina izjema je bil že omenjeni Ambrož, za katerega so glasovali predvsem volilni

⁵ Novice 1861, str. 88.

⁶ Novice 1861, str. 100.

možje radeškega okraja. Ambrož je bil namreč pred letom 1848 okrajni komisar v Boštanju.

Za izvolitev je bila potrebna nadpolovična, absolutna večina. To je dosegel v Trebnjem pri prvem glasovanju samo Santo Treo, lastnik graščine Mala vas (rojstnega doma I. F. Barage) v občini Dobrnič in župan te občine. Treo je bil tudi že znan iz leta 1848. Tedaj so ga izvolili v Mirni za poslanca v frankfurtski parlament, vendar pa izvolitve ni sprejel.⁷ Zdaj je dobil 80 glasov, zlasti v trebanjskem, mokronoškem, litijskem in žužemberškem okraju. Skoraj nobenega ni dobil od volilnih mož stiškega in radeškega okraja. Šele v drugem glasovanju sta bila izvoljena za poslanca že zgoraj omenjeni Anton Rozman iz Trebnjega ter Nace Klemenčič, posestnik in mlinar na Kamnem potoku, župan občine Velika Loka, oče znamenitega fizika Ignaca Klemenčiča.

Dosti manj pestre kot volitve v Trebnjem so bile volitve v Ljubljani, kjer so volili volilni možje tedanjih občin Šmarje, Grosuplje in Šentjurij (Podtabor). Tu je bilo od 91 glasujočih oddanih 182 glasov, toda vsega skupaj le za 8 različnih oseb. Lokalnega glasovanja je bilo tu mnogo manj. Z dvotretjinsko večino sta bila izvoljena dr. Janez Bleiweis, urednik Novic, tedaj nedvomno najbolj široko znani Slovenec, in Karel Obreza, posestnik in trgovec z Vrhnike. Tudi med grosupeljskimi volilnimi možmi sta dobila večino glasov.

Spet drugače so potekale volitve v Kočevju, kamor so prišli volilni možje iz občin Lipljene, Račna, Videm, Podgora in Kompolje. Tu je 88 volilnih mož oddalo 176 glasov za 10 različnih ljudi. Izvoljena sta bila kočevski okrajni načelnik Pinder in Franc Kromer, sodnik v Celju, doma iz ribniškega okraja. Zanj so glasovali skoraj strnjeno volilni možje iz ribniškega in kočevskega okraja, tako Kočevarji kot Slovenci. Opozicija proti njima je imela povsem lokalni značaj. Volivci okraja Velike Lašče so glasovali za Hočevarja iz Novega mesta in Stupco iz Sodražice.

Duhovščina je bila ob teh prvih volitvah med kmečkim prebivalstvom še močno nepriljubljena. To je bila dediščina iz fevdalnega časa in iz revolucionarnega leta 1848. Na vsem slovenskem ozemlju je bil izvoljen 1861 za poslanca en sam duhovnik (na Goriškem), čeprav jih je ne tako malo kandidiralo za poslance. V ljubljanskem okraju je kandidiral kanonik Zavašnik, v trebanjskem okraju Vovk, župnik v Šentrupertu. Uspeha ni bilo nobenega. Zavašnik je dobil med 91 volilnimi možmi 13 glasov, Vovk med 153 15, od tega v stiškem okraju samo tri, med njimi dva od obeh duhovnikov, ki sta bila tu izvoljena za volilna moža. Prvi duhovnik je bil izvoljen v kranjski deželni zbor šele na nadomestnih volitvah v kamniškem okraju.

Deželni poslanci so se med prvimi zasedanji razdelili v slovensko in nemško stranko. Čeprav je bila Kranjska popolnoma slovenska dežela, je v tem prvem deželnem zboru imela večino nemška stranka. To na volitvah še ni bilo jasno. Tedaj so Slovenci računali še na marsikoga, ki se je potem obrnil proti njim. Prej omenjeni Gutman, ki so ga priporočale Novice se je opredelil za nemško stranko. Od ljubljanskih kmečkih poslancev je to

⁷ J. Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1888, str. 106.

storil Karel Obreza. Na nemško stran sta se obrnila tudi oba kočevska poslanca. Vsi trije trebanjski poslanci so se opredelili za slovensko stran, toda Treo je odstopil že marca 1862. Za njim je bil izvoljen deželni predsednik Ulepič, ki pa je še isti mesec umrl. Za naslednika se je prijaviло več kandidatov, med njimi tudi v slovenskem kulturnem življenju že dokaj znani Luka Svetec, ki je bil maloprej adjutant v Mokronogu, zdaj pa v enaki službi v Kočevju. Objavil je v Novicah svoj program, v katerem je govoril o nevednosti in siromaštvu kot vzrokih zaostajanja gospodarstva na Kranjskem, o potrebi »narod podučevati v tem, kar tirjajo časa potrebe«, šele nazadnje in prav malo pa je spregovoril o pravičnih željah avstrijskih narodov »po svobodi in enakopravnosti«, o Slovencih in slovenskih težnjah pa sploh nič. Novice so ga toplo priporočale.⁸ Uspeha ni bilo. Od 156 volilnih mož jih je prišlo na volitve samo 50, »deloma zato, ker je bilo vreme v nedeljo pred volitvijo grozno grdo, deloma pa tudi zato, ker nekateri volivci imajo dan hodá daleč v Trebno, tako da jih pot 2 dni ali še več časa in dosti stroškov stane«, kakor so pisale Novice.⁹ K splošnim volitvam so navadno prihajali skoraj vsi volilni možje, abstinenca je bila zelo majhna — k nadomestnim volitvam pa so prihajali zelo neradi in udeležba je bila vedno mnogo manjša. Volivci so torej zdaj prišli samo iz bližnje okolice. Nek veljavnejši kmet-volivec je dejal, kakor pišejo Novice: »Možje! zdaj pa le držimo skupaj in ne volimo nobenega uradnika!« To geslo je bilo v tistih letih močno razširjeno in priljubljeno. Tako je odpadel Svetec in je odpadlo še nekaj drugih kandidatov, izvoljen pa je bil dr. Janez Skedl iz Šentruperta, zdaj advokat v Novem mestu. V deželnem zboru je stopil na nemško stran. Naslednje leto je odstopil kočevski poslanec Pinder. Na nadomestnih volitvah je spet kandidiral Luka Svetec in to pot uspel. V deželnem zboru je kmalu postal steber slovenske stranke.

Januarja 1867 so bile druge splošne volitve v deželne zборе. To so bile prve volitve, na katerih je slovenska stranka nastopila organizirano. Na Kranjskem je bil sestavljen narodni volilni odbor za vojvodstvo Kranjsko, ki je izdal proglas na volivce, objavil volilni program in proglasil jasno določene kandidate za vse volilne okraje. Program je imel jasen značaj boja za slovenske pravice. Organizirana je bila agitacija v časopisju in na terenu. Na podeželju so bili nosilci te agitacije zavedni slovenski lokalni veljaki in zavedna inteligenca, med katero je bila po svoji številnosti na prvem mestu duhovščina. Odnos do duhovščine je bil na kmetih že močno drugačen kot pred šestimi leti. V kranjski deželni zbor je bilo izvoljenih 5 duhovnikov. Nasprotja fevdalnega časa so naglo prehajala v pozabo. Za kmečke težave novega časa, zlasti nova davčna bremena, ni bila kriva duhovščina. Leta 1867 se je sicer ponekod še kazalo nerazpoloženje do nje, nedvomno pa je bilo za volitve značilno, da je duhovščina igrala pri organiziranju discipliniranega in enotnega nastopanja volilnih mož slovenske stranke velikansko vlogo. »To vaše držanje, čestiti duhovniki, posebno vi kaplanje na deželi, na veke ostane z zlatolesketočimi črkami v našo povestnico vsekano«, je zapisal po volitvah v Novicah liberalni Valentin Zarnik.¹⁰

⁸ Novice 1862, str. 338.

⁹ Novice 1862, str. 371.

¹⁰ Novice 1867, str. 43.

Uspeh volitev je presegel pričakovanja. Kranjski deželni zbor je dobil prvič slovensko večino. 25 od 36 izvoljenih poslancev je pripadalo slovenski stranki. Ta je zmagala tako v mestni kot v kmečki kuriji. V mestni kuriji sta si bili slovenska in nemška stranka precej enakovredni nasprotnici, v kmečki kuriji pa je bila nemška stranka, ki je tokrat prvič in zadnjič nastopila s kandidati za vse volilne okraje, dobesedno pregažena. Slovenski kmet je pri volitvah januarja 1867 na Kranjskem pa tudi v drugih deželah pokazal, da podpira slovensko narodno gibanje. Na teh volitvah se je prvič pokazalo, da ima to gibanje podporo v množicah, česar ni bilo videti niti leta 1848 niti leta 1861.

Vsi trije slovenski kandidati so dobili v trebanjskem volilnem okraju skupaj 328 glasov od 453, kolikor jih je oddalo 151 volilnih mož. Kazale so se zanimive razlike glede na sodne okraje. Volivci iz žužemberškega in stiškega okraja so skoraj soglasno glasovali za vse tri slovenske kandidate, volivci litijskega okraja tudi še, pri volivcih iz trebanjskega, mokronoškega in radeškega okraja pa so dobili nemški in lokalni kandidati kar znaten del glasov: pri radeških 20 od 54, pri trebanjskih 28 od 63, pri mokronoških pa celo večino, 54 od 87.

Podoben položaj je bil tudi pri naslednjih splošnih volitvah, marca 1867, junija 1870, decembra 1871 ter julija 1877. Naslednja tabela naj pokaže, koliko glasov so dali volilni možje stiškega in žužemberškega okraja kandidatom slovenske narodne stranke (sl), koliko pa drugim, nemškim in samostojnim lokalnim kandidatom (dr).

	Stična		Žužemberk	
	sl	dr	sl	dr
1. 1867	80	4	58	2
3. 1867	80	7	54	—
6. 1870	83	4	12	42
12. 1871	72	6	31	2
7. 1877	66	15	48	3

Stiški okraj je domala vse čas ohranil sloves zanesljive slovenske usmerjenosti, žužemberški pa se je leta 1870 popolnoma spremenil. Deloma je prišlo do liberalno in kmečko-lokalno pobarvanega upora proti slovenskima kandidatom klerikalne smeri (grofu Barbu in župniku Tavčarju), deloma so spravili Nemci, oprti na železarno v Dvoru, volilne može na svojo stran. Oboje pa se je povezovalo med seboj. Za uradne kandidate slovenske stranke je bilo zdaj prav v žužemberškem okraju najslabše. Ob najrazličnejših kombinacijah je dalo 18 žužemberških volilnih mož svoje glasove posestniku Kuzmanu iz Žužemberka (16 glasov), nemcu Boehmu (13), Zarniku (10) in drugemu posestniku iz Žužemberka, Vehovcu (9). Naslednje leto (1871) podobnega glasovanja ni bilo več, pač pa vzbuja pozornost, da je prišlo volit le 11 volilnih mož, 10 pa jih je ostalo doma; to prav gotovo priča, da se niso strinjali z večinskimi, slovenskimi kandidati.

Pri volitvah 1877 je bil pritisk nemške liberalne vlade, ki se je trudila zmanjšati moč slovenskega narodnega gibanja, najhujši. Drugič in zadnjič je uspelo doseči nemško večino v kranjskem deželnem zboru. Toda to je bil zadnji vzpon pred padcem. Leta 1879 se je spremenil režim v Avstriji. Nemški liberalni vladi, ki je z nekaj presledki gospodovala v šestdesetih in sedemdesetih letih, je sledila dolgotrajna Taaffejeva vlada, ki se je naslanjala na nemške konservativce, Čehe, Poljake in Slovence. Med koncesijami, ki so jih dobili Slovenci, je bil tudi konec nemškega pritiska na Kranjskem. Na ozemlju trebanjskega volilnega okraja so bile volitve 1877 zadnje, na katerih je nemška stranka še nastopala s svojimi kandidati.

Svoje kandidate v kmečki kuriji je nemška stranka v šestdesetih in sedemdesetih letih izbirala med graščaki, med inteligenco, ki se je usmerila na njeno stran, zlasti pa se je trudila pridobiti večje in vplivnejše kmete (obenem gostilničarje, trgovce, mlinarje, mesarje). Včasih so pristaši nemška stranke glasovali za koga, ki ni bil iz njihovih vrst in se tudi s kandidatu ni strinjal, pa je bil priljubljen in vpliven v tistem kraju in v njegovi okolici. To je bilo v avstrijskem volilnem sistemu mogoče, saj ta ni poznal prijavljanja kandidatur in potemtakem tudi ni potreboval pristanka kandidiranca na kandidaturo. Zato je včasih zelo težko ločiti med pravimi kandidati nemške stranke in med lokalnimi kandidaturami, ki so zrasle med slovenskimi kmečkimi volivci, nezadovoljnimi s tem ali onim kandidatom slovenske stranke. Gotovo pa je res, da so Nemci na Kranjskem v šestdesetih in sedemdesetih letih pridobili na svojo stran v podeželskih središčih, v bogatejših in pomembnejših krajih, ki so bila upravna in sodna središča ali pa vsaj središča za neko manjšo okolico, po enega ali nekaj veljakov. Ti podeželski veljaki so nemško stranko, ko je izgubila politično oblast in se je začelo Taaffejevo obdobje, skoraj v celoti zapustili in prešli v slovensko stranko, večinoma v njeno liberalno krilo.

»Ustavno društvo«, ki so ga ustanovili v Ljubljani ob koncu šestdesetih let, naj bi družilo in organiziralo pristaže nemškega tabora na Kranjskem. Leta 1869 je imelo okrog 540 članov, od tega dve tretjini iz Ljubljane. Na ozemlju, ki nas zanima, je bilo vpisanih šest uradnikov v Trebnjem, dva graščaka v trebanjskem okraju (Boehm, Schaffer), poštar Rozman v Mokronogu, posestnik Šlajpah v Veliki Loki — na vsem ozemlju današnje grosupeljske občine pa sta bila samo dva člana: trgovec Bregar iz Višnje gore in graščak Novak (Podsmreka).¹¹ Pri volitvah so v trebanjskem volilnem okraju pristaši nemške stranke glasovali za advokata Skedla (1867), poštarja Födransperga (1867), poštarja in posestnika Janeza Rozmana iz Mokronoga (1867), graščaka Antona Boehma z Griča (1870, 1871), Janeza Kuzmana iz Žužemberka (1870), posestnika Emanuela Tomšiča iz Trebnjega (1871), barona Tauffererja, graščaka z Višnjice pri Višnji gori (1877), barona Berga, graščaka v Mokronogu (1877), Janeza Vehovca iz Žužemberka (1877) in druge.

V ljubljanskem kmečkem volilnem okraju, kjer je volilo Grosuplje in severozahodni del današnje grosupeljske občine, je bila nemška stranka ves čas mnogo šibkejša kot v trebanjskem. Glasov za nemške kandidate

¹¹ Mitglieder-Verzeichniss des constitutionellen Vereins in Laibach 1869.

tu že leta 1867 skoraj ni bilo. Drugače pa je bilo v kočevskem kmečkem volilnem okraju. Tu so volile kočevarske vasi, kar je dajalo nemški stranki, da tako rečemo, naravno oporišče. Slovenskega prebivalstva je bilo sicer več kot nemškega, nekako dve tretjini, zato sta bila tudi praviloma oba izvoljena poslanca Slovenca. V času nemškega pritiska v šestdesetih in sedemdesetih letih pa je del volilnih mož iz slovenskih občin potegnil z Nemci in glasoval za njihove kandidate. S področja sodnega okraja Velike Lašče (kamor je spadal tudi del današnje grosupeljske občine) takih volilnih mož skoraj ni bilo, so pa bili v ribniškem okraju. Tako je bila slovenska zmaga večkrat ogrožena. Največji uspeh so dosegli Nemci leta 1877, ko sta bila izvoljena en slovenski in en nemški kandidat. V volilnih okrajih, ki so volili po dva poslanca, se je ponujala neodločnim in previdnim volilnim možem, ki se niso hoteli nikomur zameriti, posebna možnost: da so glasovali za po enega kandidata iz vsake stranke (podobno, samo malo drugače se je dalo seveda tudi v troposlanskem trebanjskem okraju). Ob volitvah leta 1877 je bilo v kočevskem volilnem okraju 44 volivcev slovenske stranke, 43 volivcev nemške stranke, med njimi 5 iz slovenskih občin, iz laškega okraja s Turjaka, in 2 neodločna (iz ribniškega okraja). Ta dva sta glasovala mešano, za Pakiža s slovenske in Dollhofa z nemške strani, zato je propadel drugi slovenski kandidat in bil izvoljen en nemški. V osemdesetih letih so se Nemci tudi na Kočevskem nehali udeleževati volilnih bojev.

Postavljanje poslanskih kandidatur za slovensko stranko ni bil prav lahek posel. V slovenskem političnem taboru je bilo več različnih struj in smeri. Glavni sta bili klerikalna in liberalna. Na Kranjskem je imelo veliko vlogo tudi nasprotje med prvaki ali staroslovenci, ki so vodili deželno politiko — tu so bili Bleiweis, njegov ožji krog, duhovščina, pa tudi nekateri liberalci kakor Svetec — in liberalno mladoslovensko opozicijo okrog Slovenskega naroda. Klerikalni del duhovščine je za svoje zasluge v narodnem boju želel, pa tudi zahteval plačilo: večjo veljavo v vodstvu in usmerjanju slovenske stranke, angažiranost stranke v obrambo vere in cerkvenih interesov. Konflikti znotraj slovenskega tabora so naraščali in v letih 1872—1876 je vladal razcep. Sloga se je nato obnovila, toda tudi zdaj ne brez neprestanih trenj, ki so se pri volitvah pokazala kmalu potem, ko je bilo konec nemške nevarnosti. Ta trenja so nazadnje privedla do novega, dokončnega razcepa. Od leta 1891 naprej postavljajo kandidate posebej liberalci, posebej klerikalci.

V dobi sloge so bile kandidate plod medsebojnih zahtev, popuščanj, kompromisov in dogovorov. Bilo je vprašanje, kakšne politične smeri bodo kandidati, bilo pa je tudi še drugo vprašanje, iz kakšnih krogov bodo. Na eni strani je bilo treba poslati v deželni zbor »politike«, večinoma iz vrst inteligence (advokate, zdravnike, profesorje, duhovnike), ki naj bi v deželnem zboru govorili, razpravljali, sestavljali predloge in osnutke, skratka, vodili deželno politiko. Med temi so bili taki, ki so bili iz okraja, kjer so kandidirali, doma, in taki, ki niso imeli s svojim volilnim okrajem nobene povezave niti po rodu niti po rojstvu niti po službi. Na drugi strani pa se je bilo treba ozirati tudi na prebivalstvo volilnega okraja, ki je želelo imeti v deželnem zboru tudi »svoje« ljudi, domačine, kmete, ne

samo gospode. Kmečki poslanci se v deželnem zboru navadno niso kaj dosti oglašali, zlasti ne z daljšimi govori in diskusijami. Vodstvo narodnega gibanja je vsekakor težilo za tem, da bi bilo čim več poslancev iz vrst inteligence. Misel na lokalne poslance — domačine se je večinoma rojevala v časih krize, ko se ni bilo zanesti na disciplino, ko je bilo treba dobiti priljubljene kandidate. Kadar discipline ni bilo ali kadar je popustila, so bili zlati časi za kandidate-domačine. Vendar so se, zlasti v večjih volilnih okrajih, volilni možje težko zedinili na enega samega takega domačina, če jih sila stranke ni zdisciplinirala. Lokalni interesi so si večinoma preveč nasprotovali, zato si je v takih primerih navadno stalo nasproti več lokalnih kandidatov.

Morebiti ne bo nezanimivo primerjati, kako se je menjavala struktura poslancev kmečke kurije v kranjskem deželnem zboru. Leta 1861 je bilo med 16 poslanci 9 domačinov in 7 posvetnih inteligentov ter nobenega duhovnika. Leta 1867, po prvih pripravljenih volitvah in slovenski zmagi je bilo 5 domačinov, 4 posvetni inteligenti, 5 duhovnikov in 2 plemiča-graščaka. V naslednjih letih je število domačinov še naprej padalo. Leta 1870 so bili samo trije. Leto 1877 je prineslo znova drugačno strukturo: to je leto, ko se je bilo treba zaradi nemške nevarnosti in pritiska močno potruditi. Število domačinov je poskočilo na 6, število duhovnikov se je skrčilo na enega, razen tega je bilo še 8 posvetnih inteligentov in 1 graščak. Takoj ob naslednjih volitvah (1883), ko ni bilo nobene nevarnosti več, je padlo število domačinov na 4, posvetnih inteligentov je bilo 10, duhovnika 2. Spet novo spremembo je prineslo leto 1895 s prvo zmago nove katoliške stranke. Število duhovnikov se je dvignilo na 6, dvignilo pa se je na 8 tudi število domačinov, saj se je hotela stranka posebej nasloniti tudi nanje. Posvetna inteligenta sta ostala le še dva. Številka v tej primerjavi ne smemo imeti za popolnoma natančne; marsikaterega poslanca je namreč težko natanko klasificirati, toda tudi če računamo na majhne pomete, je celotna slika nedvomno točna.

Trebanjski okraj s svojimi tremi poslanskimi mesti nam morda daje kar lep primer tega poslanskega mehanizma. Leta 1861, ko so bile razmere najbolj anarhične, ko stranke še niso bile organizirane, so bili vsi trije izvoljeni poslanci domačini. Leta 1867, ko se začne organizirano postavljanje kandidatov, je ostal od teh treh en sam, najpopularnejši Treo. Eno mesto je dobil rakovniški graščak grof Barbo, eden redkih pripadnikov starodavnih fevdalnih rodbin, ki je stal v slovenski stranki, v njenem konservativno-klerikalnem krilu. Ker so na grofovski naslov takrat mnogo dali, je bil za slovensko vodstvo tistega časa tak človek silno vabljiv. Ostal je poslanec vse do svoje smrti (1867—1879). Tretje mesto je bilo najprej namenjeno novomeškemu advokatu Jožefu Rosini, ki je bil doma iz Malega Gabra. Na predvečer volitev pa so ga po posvetu z Bleiweisom zamenjali z Mihaelom Tavčarjem, župnikom na Vačah.¹² Verjetno je duhovščina nastopila proti Rosini kot liberalcu, mogoč pa bi bil tudi še kak drug razlog. Po Treovi smrti (1869) se je potegoval za mandat v trebanjskem okraju dr. Valentin Zarnik, takrat dvaintridesetletni odvetniški koncipient

¹² Novice 30. 1. 1867.

v Ljutomeru, eden od začetnikov taborskega gibanja, eden glavnih in najbolj priljubljenih taborskih govornikov, eden glavnih predstavnikov liberalnega mladoslovenstva. Njegova kandidatura je bila objavljena v Slovenskem narodu, dolgo pa je trajalo, da jo je kranjsko staroslovensko vodstvo odobrilo in podprlo. Zarnik mu je moral prej posebej predložiti svoj program, v katerega je zapisal, »da je v verskih in šolskih zadevah za naš narod ta politika najkoristnejša, katero večina zdanjega kranjskega zbora sledi«¹³ in s tem pristal na staroslovensko politiko, ki se je v tedanjih velikih liberalno-klerikalnih bojih, ki so pretresali Avstrijo, postavila na katoliško stališče in na stališče obrambe cerkvenih interesov. Zarnik je bil nato domala soglasno izvoljen za poslanca.

Naslednje leto, ko so bile nove splošne volitve, se je problem ponovil. Kranjsko slovensko vodstvo je znova kandidiralo Barba in Tavčarja, Zarnika pa ne, češ da se njegov program ne strinja s programom večine kranjskega deželnega zbora. Očitali so mu tudi, da je na cerkniškem taboru govoril, da ni zadovoljen »z duhovščino v političnih zborih« in da je »naše slovenske prvake dobro obiral, sebe pa hvalil, kar se je dalo« in se proglasal za popolnega liberalca.¹⁴ Tik pred volitvami je dal Zarnik v Trebnjem zagotovilo, »da bo v glavnih načelih složno postopal z narodno večino deženega zbora«, dobil s tem pristanek na kandidaturo in bil brez komplikacij izvoljen. Zarnikovo popuščanje je ogorčilo Levstika, da ga je napadel v svojem Pavlihi: posledica tega napada pa je bil prelom med mladoslovensko strujo in Levstikom, konec izhajanja Pavlihe in Levstikove umik iz slovenskega političnega življenja.

Leta 1871 je trojica Barbo-Tavčar-Zarnik znova kandidirala, leta 1877 pa so namesto Zarnika, ki se je preselil v postojnski kmečki volilni okraj, in župnika Tavčarja kandidirali Gorenjca Franca Potočnika, višjega stavbnega svetnika v pokoju, ki je bil med drugim v zadnjih letih Prešernov prijatelj in lastnik Goldensteinove slike Prešerna, in domačina Alojzija Koblarja, posestnika v Litiji. Po Barbovi smrti je bil začasno trebanjski poslanec Peter Grasselli (1880—1883).

Ljubljanski kmečki volilni okraj so zastopali: dr. Janez Bleiweis vse do svoje smrti 1881, Fidelis Terpinč, lastnik fužinskega gradu, vevške papirnice in še raznih drugih podjetij (1867—1869), France Kotnik, posestnik z Verda (1869—1870), dr. Jožef Poklukar, najprej odvetniški koncipient v Ljubljani, potem pa solastnik Blasnikove tiskarne (1870—1877), o katerem zlobno pravi Suklje, da »je bolj učinkoval po svoji mogočni postavi in impozantni bradi; govoril je malo, a molčal tako modro, da se je nehote mislilo, koliko globokih misli tiči za njegovo molčečnostjo«,¹⁵ Luka Robič, upokojeni višji davčni nadzornik (1877—1889). Bleiweisovo poslansko mesto je nasledil njegov sin zdravnik dr. Karel Bleiweis (1882—1889).

V kočevskem okraju so bili poslanci Luka Svetec, ki smo o njem že govorili in je bil adjunkt v Kočevju, nato na Brdu pri Lukovici, potem pa magistratni komisar v Ljubljani (1863—1873), Peter Kozler, veleposestnik

¹³ M. Gorše, Doktor Valentin Zarnik, Ljubljana 1940, str. 108.

¹⁴ Novice 22. 6. 1870.

¹⁵ F. Suklje, Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1926, str. 100.

in solastnik pivovarne, najbolj znan kot avtor prvega zemljevida Slovenije (1867—1877), Primož Pakiž, posestnik v Zamostcu pri Sodražici (1873 do smrti 1905), Nemeč Dollhof (1877—1883), Karel Rudež, graščak na Gracar-skem turnu (1883 do smrti 1885), Jakob Hren, svetnik deželnega sodišča v Celovcu (1885—1889).

V osemdesetih letih, ko ni bilo več nevarnosti nemških zmag, se začno pojavljati protikandidati uradnim kandidatom slovenske stranke: liberalci nastopajo proti uradnim kandidatom, vzetim iz klerikalnih vrst, klerikalci nastopajo proti uradnim kandidatom, vzetim iz liberalnih vrst, kmetje-domaćini kandidirajo proti kandidatom iz vrst inteligence, zlasti nedomaćinom, ob tem se znova pojavljajo lokalne kandidature. Politične kariere željni narodnjaki, ki jih vodstvo ne sprejema med uradne kandidate, si poskušajo izsiliti pot navzgor s samostojno kandidaturo. Dostikrat se povezuje tudi več motivov med seboj. Že leta 1883 kandidira v ljubljanskem kmećkem okraju poleg uradnih kandidatov K. Bleiweisa in Robića mladi dvaintridesetletni Ivan Tavćar (kandidati so morali biti stari najmanj trideset let), toda propade. Dobil je od 93 volilnih moŹ samo 21 glasov, med temi na ozemlju današnje grosupeljske občine 2 v občini Šmarje. Pri naslednjih volitvah 1889 pa glede kandidatur sploh ni moglo priti do sporazuma: narodni volilni odbor je postavil samo enega kandidata, dr. Karla Bleiweisa. Za drugo poslansko mesto sta se borila s klerikalne strani Franc Povše, upokojeni ravnatelj kmetijske šole v Gorici, doma iz Kresniških Poljan, z liberalne strani pa Ivan Hribar, ravnatelj ljubljanskega zastopstva banke Slavija. Pri volitvah je Bleiweis popolnoma propadel. Klerikalci so poleg Povšeta »ćez noć« postavili za kandidata Vinka Ogorelca, posestnika, gostilničarja in kovaća s Škofljice, z liberalne strani pa sta se pojavili še dve lokalni kandidaturi: France Košak iz Stranske vasi (Grosuplje) in Nace Valentinćić, hišni posestnik v Ljubljani. Pri glasovanju so se kazale najrazlićnejše kombinacije. Izvoljena sta bila ob udeleŹbi 100 volilnih moŹ Ogorelc (67 glasov) in Povše (66), Hribar je dobil 30, Košak 17, Valentinćić 11, Bleiweis 8 glasov. V obćinah, ki spadajo danes v grosupeljsko občino, sta dobila Košak in Povše po 6, Valentinćić in Ogorelc pa po 5 glasov.

V trebanjskem okraju so leta 1883 poslance popolnoma zamenjali. Novi so bili: Luka Svetec, zdaj notar v Litiji, dotlej poslanec v kamniškem, prej v kočevskem volilnem okraju, dr. Jurij Sterbenc, Źupnik v Hrenovici, doma iz Starega trga ob Kolpi, in dr. Franc PapeŹ, advokat v Ljubljani, rojen v Mokronogu, kjer je bil njegov oće nekaj ćasa zdravnik, mati pa je bila hći najemnika mirenske grašćine. Lokalni protikandidat na volitvah je bil Ljudevit Koraćin iz Mirne, ki je dobil veliko glasov v trebanjskem in mokronoškem okraju, v celoti pa ni mogel prodreti. Ob naslednjih volitvah 1889 je Sterbenca zamenjal dr. Ignacij Źitnik, stolni vikar, doma iz Zagradca. Zdaj sta se pojavili dve protikandidaturi, ki sta bili lokalnega in liberalnega znaćaja hkrati: Ljudevit Golia, okrajni sodnik v Trebnjem, in Janez Jeretin, posestnik v Gradcu pri Litiji. Jeretin je nabral veliko većino svojih 48 glasov v litijskem okraju. Golia je uspel v trebanjskem, mokronoškem, pa tudi litijskem okraju (61 glasov), izvoljeni pa so bili le vsi uradni kandidati (Svetec 141, PapeŹ 125, Źitnik 102 od 159 volilnih

mož). Stiški in žužemberški okraj sta bila popolnoma zvesta uradnim kandidatom.

V kočevskem okraju je bil 1889, kakor v ljubljanskem postavljen en sam uradni kandidat, dotedanji dolgoletni poslanec Pakiž. Z njim so bili zadovoljni klerikalci, liberalci pa ne. Kandidirali so Franceta Višnikarja, okrajnega sodnika v Ribnici, pa še Nika Lenčka, notarja v Velikih Laščah. Klerikalci so razen za Pakiža glasovali še za posestnika Jurija Drobniča iz Sodražice. Zaradi nekaj mešanih glasov sta bila izvoljena klerikalni Pakiž in liberalni Višnikar. Toda liberalci so se imeli za svoj uspeh zahvaliti samo Kočevarjem. To so bile prve volitve, na katerih Nemci niso postavili svojih kandidatur. Glasovali so za slovenske liberalce.

Naslednje volitve leta 1895 so bile že v znamenju boja med zdaj ločenima liberalno in klerikalno stranko. V kmečki kuriji je popolnoma zmagala katoliška stranka. Med njenimi kandidati je bilo nemalo dotedaj liberalno usmerjenih veljakov. Ti so zdaj o pravem času začutili novi čas in novo smer razvoja. Preselili so se v stranko, ki je imela bodočnost. Iz liste prejšnjih trebanjskih poslancev je klerikalna stranka prevzela v svojo Papeža in Žitnika, namesto liberalnega Svetca pa je kandidirala Franceta Košaka iz Stranske vasi, župana grosupeljske občine, ki je bil prej v liberalnem taboru.¹⁶ Zanimivo je, da Košak ni bil postavljen za kandidata v ljubljanskem okraju, kamor je spadal njegov kraj, ampak v sosednjem, trebanjskem. Liberalci so glasovali za dotedanjega poslanca Luko Svetca, za Ljudevita Koračina iz Mirne in za graščaka barona Berga iz Mokronoga. Zmagali so seveda kandidati katoliške narodne stranke, ki so dobili skupaj 325 od 489 glasov (163 volilnih mož). Liberalci so zbrali 155 glasov. Rezultat pa je bil po sodnih okrajih precej različen. Žužemberk je volil povsem klerikalno (60 : 0), Stična prav tako (89 : 4), Trebnje (42 : 18) in Mokronog (61 : 29) sta imela dokajšnjo klerikalno večino. Radeče in Litija sta imela liberalno večino: v Radečah je bila razlika za enega samega volilnega moža (24 : 21), v Litiji pa večja (84 : 55).

V ljubljanskem okraju je katoliška narodna stranka ponovno kandidirala Povšeta, namesto Ogorelca pa Gabrijela Jelovška, trgovca, posestnika in župana z Vrhnike, ki je bil prej liberalno usmerjen in se je tudi pozneje vrnil v liberalno stranko. Narodna stranka, kakor se je zdaj imenovala liberalna smer, uradno ni postavila nobenega kandidata, vendar lahko štejemo glasove, ki so jih volilni možje oddali za Martina Peruzzija iz Lip, za liberalne. Toda zanj je bilo od 107 volilnih mož oddanih le 13 glasov.

V kočevskem okraju so klerikalci postavili kandidaturo Pakiža ter kanonika Karla Kluna, enega glavnih starokatoliških politikov, ki je bil dotlej poslanec na Gorenjskem, doma pa je bil v Prigoric v ribniškem okraju. Liberalci so kandidirali samo Višnikarja in kljub kočevski pomoči izgubili.

V avstrijskem volilnem sistemu kmečke kurije so bili volilni možje neprimerno važnejši kakor prvotni volivci, to je volivci volilnih mož Sorazmerno velika je bila pravililna udeležba pri prvih volitvah leta 1861, ko so

¹⁶ Obravnave 37, str. 31.

bile volitve še novost. Vendar so bile velike razlike. V grosupeljskem delu stiškega okraja je bila udeležba na pravolitvah zelo velika — 62 %. Volilo je 497 od 815 volilnih upravičencev. Samo tri občine niso imele nadpolovične udeležbe: Bukovica, Češnjice in Šentvid. V treh občinah ljubljanskega okraja, ki so danes pod Grosuplji, je prišlo k volitvam le 12 % volivcev (41 od 388), med njimi v občini Grosuplje 17 od 162. V grosupeljskih občinah kočevskega okraja je bila udeležba 47 %, žužemberškega okraja pa 23 %.

Po letu 1861 je pravolilna udeležba padla, se dvignila ob burnih volitvah leta 1877, znova padla in začela spet rasti ob klerikalno-liberalni bitki, vendar eta 1895 še daleč ni dosegla tiste višine, na kakršni je bila ob prvih volitvah leta 1861. Te ugotovitve veljajo na splošno za celo Kranjsko, potrjujejo pa tudi številke za tisti del nekdanjega stiškega sodnega okraja, ki spada v današnjo grosupeljsko občino. Naj tu navedemo nekaj teh podatkov o številu volivcev pri pravolitvah:

1861	497
1. 1867	418
3. 1867	208
1870	140
1871	162
1877	341
1883	116
1889	165
1895	241

Če so volitve potekale običajno in so bili za volilne može izvoljeni najuglednejši prebivalci občine (župan, občinski odborniki, župnik) ali tisti, ki so jih ti določili, in ni bilo pri tem nobenih sporov, je bilo popolnoma vseeno, koliko ljudi je prišlo k volitvam in volitve so bile tudi docela nezanimive. Vendar so politične stranke, ko so se začeli boji med nemškim in slovenskim taborom, morale biti pozorne tudi na prvotne volitve. Posebej slovenska stranka, ki je imela proti sebi vladni aparat, je morala paziti na to, da bodo pri pravolitvah izbrani taki volilni može, ki si med pravolitvami in poslanskimi volitvami ne bodo premislili in glasovali za kandidate drugega tabora, da bodo izvoljeni taki, ki se ne bodo dali pregovoriti, podkupiti ali ustrahovati, ki ne bodo izdajalci. V občinah, v katerih so bili pristaši obeh taborov — to pa so bila v glavnem večja ali manjša središča — je bilo posebej paziti na to, da bo prišlo k prvotnim volitvam toliko pristašev, da bodo dosegli zmago. Tako je kdaj pa kdaj prihajalo do bojnih pravolitev, ki so pritegnile tudi relativno večje število volivcev. Podobno se je ponovilo pozneje v spopadih med slovenskima strankama, liberalno in klerikalno. Ker so liberalci prevladovali med bogatejšimi kmeti, so navadno uspevali v občinah, kjer so imeli svoja oporišča, toliko časa, dokler ni klerikalna stranka proti njim pritegnila večjega števila volivcev.

V preglednici navajam število volilnih upravičencev in udeležencev na pravolitvah v občinah Grosuplje in Šentvid (pri Stični):

	Grosuplje		Šentvid	
	upr	ud	upr	ud
1861	162	17	88	36
1. 1867	206	45	102	33
3. 1867	206	14	102	42
1870	104	3	99	30
1871			105	24
1877	93	10	95	64
1883	95	12	130	12
1889	222	8	175	12
1895	200	83	183	33

V Šentvidu je bila najvišja udeležba leta 1877. Tedaj sta se spopadli slovenska in nemška stranka, ki je imela svoje oporišče v uradništvu, saj je bil v občini sedež sodnega okraja. Slovenska stranka je zmagala z 42 : 22. V občini Grosuplje je bila največja udeležba 1895, ob spopadu med liberalno in klerikalno stranko. Šest let prej (1889) so dale pravolitve ob malenkostni udeležbi 8 volivcev volilne može liberalne smeri. Zdaj pa so zmagali klerikalci s približno 58 : 23 glasovi.

Težišče volilnega postopka je bilo seveda na poslanskih volitvah. Volilni možeje so bili v volilnem mehanizmu najpomembnejši. Kandidata so določili pogosto šele potem, ko so bili volilni možeje že izbrani. Agitacija za posamezne kandidate se je dostikrat omejevala na volilne može. Tavčar je za svojo kandidaturo v ljubljanskem okraju leta 1883 izdal okrožnico volilnim možem. Hribar piše za svojo kandidaturo v istem okraju šest let pozneje: »Podal sem se na agitacijo takoj, ko so bile izvršene volitve volilnih mož. Na vsem potovanju po ljubljanski okolici sta me spremljala Gabrijel Viktor Jelovšek z Vrhnike in njegova soproga Valentina. Obiskujoč volilnega moža za volilnim možem, imeli smo štirinajst dni prijetnega pa tudi zanimivega potovanja«. ¹⁷ Taka agitacija je bila sorazmerno preprosta in ne predraga. Vse to je omogočalo posameznikom, da so lahko poskušali srečo s kandidaturo na svoje stroške; tak nastop je pozneje ob splošni volilni pravici in direktnih volitvah postal popolnoma nemogoč.

Volilni možeje so na dan volitev ali prejšnji dan prišli ali se pripeljali v kraj, kjer so bile poslanske volitve. Tu so se po običaju, ki se je kmalu uveljavil, zbrali pristaši vsakega tabora v svojem lokalnu, navadno v gostilni, bodisi na predvečer bodisi na dan volitev, kako uro pred začetkom glasovanja. Na takem sestanku, ki se ga je dostikrat udeležil tudi kak predstavnik vodstva stranke, so dokončno odobrili kandidate, sprejeli včasih spremembe ali dopolnitve v njih sestavi: v Trebnjem recimo 1867 za-

¹⁷ I. Hribar, Moji spomini, I. del, Ljubljana 1928, str. 127.

menjavo Rosine s Tavčarjem ali 1870 vključitev Zarnika med uradne kandidate. To niso bile vedno le formalne zadeve. Dogodilo se je tudi, da so na takem sestanku volilni možje zavrnilo uradnega kandidata svoje stranke, ker jim ni bil po volji, in postavili drugega. Vse dokler se volitve ob določeni uri niso začele, je bila še prilika za dogovore, menjavanje kandidatov, odstopanje od kandidatur, nove kombinacije itd.

Volitve so bile med tednom, ob delavnikih. Začele so se ob določeni uri in sicer tako, da so se tedaj zbrali vsi volilni možje. Prvi volilni akt je bil postavitve volilne komisije. Tri člane je imenoval volilni komisar, ki ga je postavila vlada, štiri člane so izvolili volilni možje. Volilna komisija si je sama izbrala predsednika in je prva glasovala. Nato so brali volilne može po vrstnem redu, kakor so bili zapisani v volilnem imeniku, in v tem vrstnem redu so glasovali. Glasovali so ustno in imena oseb, za katere so glasovali, so z njihovimi imeni vred zapisali v zapisnik. Še danes moremo iz volilnih zapisnikov v Arhivu Slovenije ugotoviti za vsakega volilnega moža, kako je glasoval. Ko je bil volilni imenik prebran do konca, so prišli na vrsto zamudniki. Ko so vsi navzoči volivci že volili, je predsednik zaključil volitve in komisija je začela preštrevati glasove. Predsednik volilne komisije je razglasil izid. Kot smo rekli, je bila za izvolitev potrebna nadpolovična večina. Če je ni bilo, se je takoj začelo drugo in potem ožje glasovanje. Takih drugih glasovanj je bilo v času, ko sta si stali nasproti samo dve stranki, malo. Pri volitvah, ki smo jih tu opisovali, je bilo potrebno samo enkrat, in sicer v Trebnjem 1861 za drugo in tretje poslansko mesto. Danes je volišče odprto določeno število ur, volivci pa prihajajo med tem časom, kadar se jim zdi. Tedaj so prišli vsi naenkrat, počakali izida in nato spet skupaj odšli. Seveda so nekateri zamudili in prišli pozneje, nekateri pa niso čakali konca, ampak so že prej odšli. Večkrat se je zgodilo, da so volilni možje, ki so videli, da bodo s svojim kandidatom propadli, odšli že pred glasovanjem.

Volitve leta 1895 so bile zadnje splošne deželnozborske volitve na Kranjskem, pri katerih so v kmečki kuriji še volili volilni možje. Ob naslednjih splošnih volitvah leta 1901 so volivci že neposredno volili poslance. S tem in z drugimi spremembami, z novo splošno kurijo in s splošno moško volilno pravico se je značaj volitev bistveno izpremenil. Na volilno prizorišče je prihajala tudi delavska stranka, ki so ji bila v starem sistemu zaradi omejene volilne pravice, vezane na davke, in volilnih možvata skoraj zaprta.

KRONIKA OBČINE GROSUPLJE V LETIH 1971—73

Jože Marolt

1. Motel v Grosupljem — najboljša arhitektonska rešitev v Sloveniji v letu 1971

Slovenska republiška žirija je predlagala za nagrado Borbe Motel Turist v Grosupljem kot najboljšo arhitektonsko rešitev v Sloveniji v letu 1971. Motel je projektiral Gregor Košak, dipl. ing. arh. V obrazložitvi predloga je žirija navedla, da se delo Gregorja Košaka odlikuje po originalnosti in izredni skladnosti objekta z okoljem. To priznanje je vzpodbuda, da se tudi drugim predelom v Grosupljem že pri projektiranju in sprejemanju urbanističnih dokumentov posveti večja pozornost.

2. Obisk Andreja Marinca v Grosupljem

Občino Grosuplje je dne 23. 2. 1972 obiskal sekretar Sekretariata CK ZKS Andrej Marinc. Gosta sta sprejela predsednik Skupščine občine Grosuplje Ivan Ahlin in sekretar Komiteja občinske konference ZKS Janez Koščak, Tov Andrej Marinc je obiskal tudi podjetje Energoinvest-Kovina-stroj in si ogledal Osnovno šolo Louisa Adamiča v Grosupljem. Iz Grosupljeja je odpotoval v Ivančno gorico, kjer je sodeloval na razširjeni seji sekretariata Krajevne organizacije ZK.

3. Otvoritev poslovalnice Gramexa v Šentvidu pri Stični

Specializirano trgovsko podjetje z gradbenim materialom Gramex je 16. 3. 1972 odprlo v Šentvidu pri Stični novo poslovno enoto. V tej poslovalnici kupcem nudijo vse, kar je potrebno za gradnjo, in nekatere izdelke tovarne Gorenje iz Velenja. Za otvoritev te poslovalnice so se pri Gramexu odločili, ker je ta predel Slovenije kljub veliki gradbeni dejavnosti slabo oskrbovan z gradbenim materialom.

4. »Mini manevar Struge 72«

Med 13. in 27. aprilom 1972 so bile v občini skupne vaje enote JLA, partizanskih enot, odborov splošnega ljudskega odpora, pripadnikov civilne zaščite in obrambnih enot v nekaterih delovnih organizacijah. S tem ma-

nevrom se je prvič preverila obrambna sposobnost in pripravljenost občanov na splošni ljudski odpor. Vaja je v celoti uspela. Posebno pohvalo so dobile enote civilne zaščite. Dobro so opravili svojo nalogo tudi občani krajevnih skupnosti Grosuplje, Podtabor, Staro apno, Ponikve, Dobrepolje in Račna, na ozemlju katerih so potekali boji partizanskih enot in JLA.

Vaja se je končala s partizanskim mitingom na jasi pri Četežu. Ob tej priliki je prejelo 11 vojaških starešin odlikovanja, s katerimi jih je odlikoval predsednik Tito.

5. Odlikovani občani

Predsednik Skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin je dne 26. 4. 1972 svečano izročil odlikovanja predsednika republike bivšemu direktorju tovarne Motvoz in platno tov. Jožetu Logarju iz Kranja in šefinji Knjigovodskega biroja tov. Vidi Marinšek. Prvi je prejel red dela z zlatim vencem, odličje Marinškove pa red dela s srebrnim vencem.

V počastitev dneva republike je predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin dne 28. 4. 1972 izročil odlikovanja predsednika republike še naslednjim občanom:

Albini Lesjak-Eržnožnik — red zasluge za narod s srebrno zvezdo;

Danici Kastelic-Videnič — red dela s srebrnim vencem;

Milanu Ahlinu, Ivanu Tomšiču in Ivanu Zupančiču — medalje dela.

Pri obeh podelitvah so bili na svečanosti navzoči vodilni funkcionarji občinskih družbenopolitičnih organizacij, ki so odlikovancem čestitali k doseženim uspehom in visokim priznanjem.

6. Podeljevanje Jurčičevih plaket

Skupščina Temeljne izobraževalne skupnosti je na seji dne 14. 10. 1970 sprejela sklep in pravilnik o podeljevanju Jurčičevih plaket.

Jurčičeve plakete se podeljujejo posameznikom, delovnim in drugim organizacijam ter društvom za posebne uspehe in dosežke v vzgoji in izobraževanju, prosveti in kulturi ter telesni kulturi in vzgoji v občini Grosuplje. Prvič je skupščina TIS Grosuplje podelila Jurčičeve plakete na slavnostni seji dne 27. oktobra 1971. Podelil jih je član izvršnega odbora TIS Grosuplje Karel Puš.

Jurčičeve plakete so prejeli:

1. Ludvik ANDOLŠEK, roj. 7. 8. 1908, iz Ljubljane, Celovška c. 355, učitelj v pokoju, za posebne uspehe in dosežke v vzgoji in izobraževanju, prosveti in kulturi ter telesni kulturi.

2. Alojzija UMNİK, roj. 18. 6. 1914, iz Grosupljega, Pod gozdom c. III/18, učiteljica v pokoju, za posebne uspehe in dosežke pri uvajanju novih oblik in metod vzgojno-izobraževalnega dela ter pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter za izvajanje celotnega vzgojnega procesa.

3. Ervin ROTMAN, roj. 5. 1. 1911, iz Ivančne gorice, upokojeni učitelj, za pomembne uspehe pri uvajanju novih oblik in metod vzgojno-izobraže-

valnega dela in trajnejše uspehe pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter izvajanju celotnega vzgojnega procesa.

4. Jože LUČOVNIK, roj. 30. 3. 1914, iz Grosupljega, Partizanska 38, učitelj v pokoju, za posebne uspehe trajnega pomena pri organizaciji, vodenju in oblikovanju kulturne politike in razvoja kulture v občini ter za dolgoletno in požrtvovalno kulturno delo v občini.

5. Vladimir ROZMAN, roj. 12. 10. 1924, iz Šmarja-Sapa 82, za uspehe trajnega pomena pri organizaciji, vodenju in oblikovanju kulturne politike in razvoja kulture v občini ter za dolgoletno in požrtvovalno kulturno delo v občini.

Drugič je bila Jurčičeva plaketa podeljena na slavnostni seji občinske skupščine v počastitev občinskega praznika dne 28. 10. 1972. Jurčičeve plakete je podelil predsednik skupščine tov. Ivan Ahlin.

Jurčičevo plaketo so prejeli:

1. Hilda LUČOVNIK, roj. 11. 6. 1915, iz Grosupljega, Partizanska 38, upokojena predmetna učiteljica, za dolgoletno in požrtvovalno kulturno delo v občini in za trajnejše uspehe pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter izvajanju celotnega vzgojnega procesa.

2. Albina LESJAK, roj. 4. 3. 1923, iz Stične, predmetna učiteljica, za posebne uspehe in dosežke pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter izvajanju celotnega vzgojnega procesa.

3. Angela ZOREC, roj. 28. 8. 1907, iz Šentvida pri Stični, učiteljica v pokoju, za trajnejše uspehe pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter izvajanju celotnega vzgojnega procesa.

4. Pavel ŽAGAR, roj. 11. 1. 1930, iz Šentvida pri Stični, učitelj glasbene pouka, za pomembne uspehe pri dvigu kulture glasbe.

5. Slavko VIDENIČ, roj. 18. 6. 1936, iz Šentvida pri Stični, učitelj, za dosedanje uspehe pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih ciljev ter za požrtvovalno kulturno delo v občini.

Podatke je zbral Edo Gale

7. Podeljena priznanja OF

V letu 1972 je Občinska konferenca SZDL Grosuplje že tretjič podelila Priznanja OF. Navedena priznanja so prejeli naslednji občani:

Pavla Erjavšek, Ivančna gorica
 Pepca Grden, Šentvid pri Stični
 Janez Jakopin, Grosuplje
 Rudolf Kralj, Velika Stara vas
 Tomaž Lendero, Dobropolje.

Vsi navedeni so dobili priznanja za družbenopolitično delo. Priznanja so bila imenovanim svečano izročena 4. junija 1972 na Muljavi ob krajevnem prazniku in 30-letnici muljavske bitke.

8. Živinorejska razstava v Grosupljem

V Grosupljem je bila dne 8. 9. 1972 razstava plemenske govedi rjave pasme, ki si jo je v izredno lepem vremenu ogledalo okoli 2000 obiskovalcev. Na razstavi so sodelovali: Ljubljanske mlekarne, KZ Dobropolje, KZ Stična in zasebni rejci z območja občine ter osemenjevalni center Kmetijskega zavoda iz Ljubljane. Obiskovalci so si lahko ogledali 140 glav živine, predvsem krav in plemenskih telic.

Razstava je organizacijsko izredno uspela. Organizatorji so za to priliko izdali posebno publikacijo s katalogom razstavljenih živali. Pokrovitelj in predsednik častnega odbora razstave je bil predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin, predsednik pripravljalnega odbora pa tov. Nace Lovšin, dipl. ing. agronomije.

9. Tretji kulturni teden v Šentvidu pri Stični

V Šentvidu pri Stični je bil v dneh od 1. do 9. julija 1972 tretji kulturni teden. Pokrovitelj tega tedna je bil predsednik Slovenske gospodarske zbornice Leopold Krese.

Tretji kulturni teden je lepo uspel. Število nastopajočih se je znatno povečalo. Samo naselje Šentvid pa se je pred začetkom kulturnega tedna povežalo z modernizirano asfaltirano cesto z Ivančno gorico.

Osrednji slovenski časopisi so z veliko pozornostjo spremljali prireditve tretjega kulturnega tedna. Pripravljalni odbor je pod predsedstvom Slavka Videniča izdal lepo urejeno publikacijo s sporedom prireditev, ki jo je uredil uredniški odbor pod predsedstvom Petra Šoštariča. Častni predsednik prireditev je bil Ivan Ahlin, predsednik skupščine občine Grosuplje.

10. Avtomatizacija telefonije v občini

28. 12. 1971 se je ATC Dobropolje priključila na zbirno telefonsko centralo v Grosupljem in s tem na celotno omrežje v državi. Kmalu za tem, 26. 5. 1972, se je tudi ATC Ivančna gorica vključila v avtomatsko telefonsko omrežje. S tem se je stanje telefonije v občini znatno izboljšalo. Posebno delovne organizacije so z velikim zadovoljstvom sprejele vključitev, ker pomeni zanje pridobitev možnosti za enako poslovno delovanje. Še vedno pa čakata naselji Šentvid pri Stični in Višnja gora dneva vključitve ATC v omrežje.

11. Otvoritev novega vrtca v Ivančni gorici

Prebivalcem krajevne skupnosti Ivančna gorica se je 17. 9. 1972 uresničila dolgoletna želja, ko so odprli oddelek vzgojnovarstvene ustanove v zgradbi zdravstvenega doma. V prostorih, ki so sodobno opremljeni, sta dve igralnici, sanitarije, kuhinja in kabinet za osebje. Vrtec bo lahko sprejel v varstvo do 50 otrok v starosti od dveh do sedmih let.

Patronat nad vrtcem je prevzel delovni kolektiv podjetja Avtoprevoz Ivančna gorica. Listino o pokroviteljstvu je na otvoritvi izročil direktor podjetja Franc Štritof ravnateljici vzgojnovarstvenega zavoda Grosuplje Dragici Drobnič. Sredstva za vrtec so prispevali TIS Grosuplje, delovne organizacije v kraju in zainteresirani starši s prostovoljnimi prispevki. To je za Grosupljem drugi kraj v občini, kjer je organizirano vzgojno varstvo predšolskih otrok.

12. Poimenovanje zavoda za revmatične in srčne rekonvalescente za mladino v Šentvidu pri Stični po dr. Marku Gerbcu

V prostorih Zavoda za revmatične in srčne rekonvalescente za mladino v Šentvidu pri Stični je bilo 17. 6. 1972 slovesno poimenovanje zavoda po velikem slovenskem medicinskem znanstveniku dr. Marku Gerbcu. Uvodni govor na slovesnosti o pomenu in vlogi zavoda je imel prof. dr. Leo Matajč, znani ljubljanski pediater in nadzorni zdravnik v zavodu. O razvoju in pomenu posebne šole v zavodu je spregovoril ravnatelj šole ortopedagog Ciril Kavšek. Po svečanem poimenovanju je bil ogled zavoda in otvoritev novih preurejenih prostorov.

Pobudo za poimenovanje zavoda po dr. Marku Gerbcu, ki se je 24. oktobra 1658 rodil v Šentvidu pri Stični, je dalo Slovensko zdravniško društvo. To je leta 1970 sprejelo tudi sklep o podeljevanju priznanj Marka Gerbca. Šentvidčani pa so temu uglednemu znanstveniku že na II. kulturnem tednu dne 3. julija 1971 odkrili na njegovi rojstni hiši spominsko ploščo.

13. Sto let šole na Polici

Na Polici je bila 11. 6. 1972 proslava stoletnice obstoja in rednega dela šole. Zgradba šole je bila leta 1967 temeljito obnovljena. Na proslavi je predsednik TIS Grosuplje tov. Ludvik Andoljšek izrekel toplo zahvalo in priznanje vsem prosvetnim delavcem, ki so v sto letih službovali na Polici. V spomin stoletnice so na šolsko poslopje vzdali marmorno ploščo. Sedaj dela šola na Polici kot štirirazredna podružnična šola osnovne šole Louis Adamič Grosuplje.

14. Pripravljalna dela za gradnjo regionalnega vodovoda Rob—Dobrepolje—Struge

Vaščani krajevne skupnosti Dobrepolje in Ponikve so se dne 17. 5. 1970 odločili, da s samoprispevkom v letih od 1. 7. 1970 do 30. 6. 1975 sodelujejo pri sofinanciranju gradnje vodovoda v dobrepoljski dolini. Zamisel o gradnji vodovoda in prvi načrti so že tako stari, da veliko prebivalstva prizadetih vasi kljub ugodnemu izidu referendumu ne verjame v uresničitev tako velikega in dragega načrta. Tega se je dobro zavedal gradbeni odbor obeh krajevnih skupnosti, ki aktivno sodeluje s Stanovanjsko-komunalnim podjetjem Grosuplje kot izvajalcem del in želi, da se gradnja čimprej začne.

V letu 1972 so bila v težko pristopni soteski za vasjo Pečki, ki je oddaljena od Roba 2 km v smeri proti Krvavi peči, opravljena pripravljala dela. Delo je bilo resnično težavno, saj je izvajalec del moral ves potrebni material znositi z bosanskimi konjiči. S sredstvi samoprispevka je bilo v tem letu opravljeno tudi zajetje potoka Zviršče.

V skladu z načrti Projekta za nizke zgradbe Ljubljana — odgovorni projektant ing. Valentin Drčar — je bilo za gradnjo dne 29. 3. 1973 izdano lokacijsko dovoljenje. Po načrtu se bodo iz navedenega zajetja napajale vasi ob vodovodni trasi Rob—Raščica, z odcepom na Velike Lašče—Ponikve—Videm—Struge. Vodovod bo preskrboval občane v treh občinah: Ljubljana—Vič—Rudnik, Grosuplje in Kočevje. Glavni vod bo dolg 26 km. Načrt gradnje je razdeljen na šest etap. V letu 1973 predvideva Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje gradnjo I. in II. etape do naselja Raščica. Hitrost dela je odvisna od zagotovljenih finančnih sredstev. Delno jih je že odobril Vodni sklad SRS.

15. V Višnji gori nov obrat

V aprilu mesecu leta 1972 je pričel v bivši prosvetni dvorani v Višnji gori poskusno obratovati nov obrat podjetja Eurotrans. Ta je bil registriran pri Gospodarskem sodišču v Ljubljani 8. 2. 1973. V obratu je trenutno zaposlenih 12 delavcev. Odprli so ga po velikem prizadevanju krajevnne skupnosti Višnja gora, ki je dala podjetju na razpolago prostore v želji, da se delavci zaposle v domačem kraju.

16. Uvedba primestnega prometa v Grosupljem

Prebivalci naselja Grosuplje so z velikim zadovoljstvom sprejeli uvedbo rednega avtobusnega primestnega prometa na progi Ljubljana—Škofljica—Grosuplje. Primestni promet na navedeni relaciji je uvedlo podjetje SAP Ljubljana 1. 9. 1971. Sprva je lokalni avtobus vozil vsako uro, že s 1. 3. 1973 pa je zaradi velikega števila potnikov začel ob delavnikih voziti vsake pol ure.

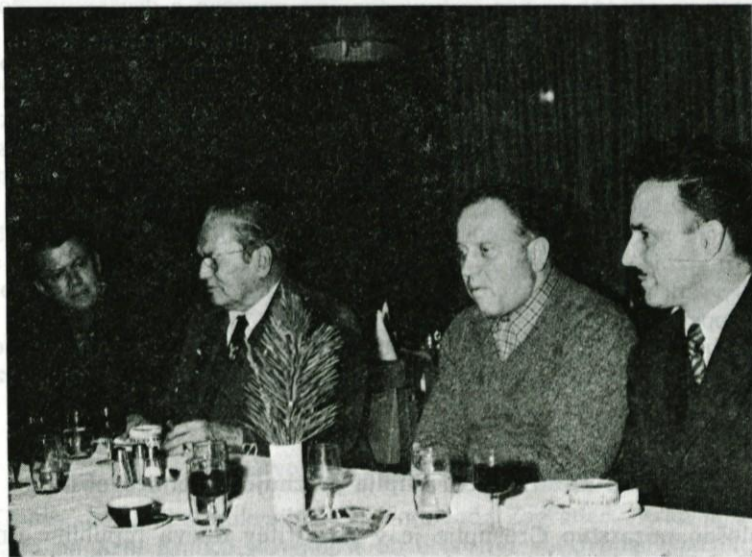
17. Pripojitev Stolarne Dobrepolje k podjetju Slovenijales Ljubljana in odcepitev podjetja Kovinastroj Grosuplje

Kolektiv Stolarne Dobrepolje se je odločil, da se s 1. 1. 1973 organizira kot TOZD v sestavu podjetja Slovenijales Ljubljana. Stolarna je že vrsto let uspešno sodelovala s Slovenijalesom. Dosegala je dobre poslovne rezultate. Ker ima Stolarna Dobrepolje po izdelanem razvojnem programu potrebe, ki presegajo njene možnosti in je našla skupne koristi in interese pri Slovenijalesu, se je zlahka odločila za integracijo. V sestavu združenega podjetja ima status TOZD, lasten žiro račun in lastnost pravne osebe.

S 1. 1. 1973 se je podjetje Kovinastroj odcepilo od grupacije Energoinvest Sarajevo. Ob pripojitvi je imelo podjetje izdelan razvojni program, ki naj bi ga s pomočjo Energoinvesta uresničilo. Ker pričakovane realizacije ni bilo, se je kolektiv odločil, da samostojno išče rešitve.

18. Predsednik republike Josip Broz-Tito v Grosupljem

Predsednik republike Josip Broz-Tito se je v spremstvu predsednika CK ZKS tov. Franceta Popita dne 17. 12. 1972 za krajši čas ustavil v motelu

Obisk predsednika republike Josipa Broza-Tita v Grosupljem (z leve: Ivan Ahlin, Tito, Franc Popit in Janez Koščak)

Turist Grosuplje. Visoke goste sta v motelu pozdravila predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin in sekretar komiteja občinske konference ZKS Grosuplje tov. Janez Koščak.

19. V Grosupljem nova lekarna

Lekarna Miklošič iz Ljubljane je v četrtek, 28. 12. 1972, priredila otvoritev novih prostorov za lekarniško enoto v Grosupljem v novozgrajeni stanovanjsko-poslovni stavbi Taborska cesta 3. Priložnostni govor je imela upravnica Lekarne Miklošič tov. mr. ph. Breda Bernot. Ta je orisala razvoj lekarniške službe v Grosupljem.

Lekarna je stala 1,25 milijona dinarjev, od tega je lekarna Miklošič sofinancirala opremo v znesku 400.000 din. Oprema je zelo funkcionalna, kar je posebna vrednost nove lekarniške postaje in omogoča v skladu s potrebami samostojno delovanje. Za prebivalce je lekarna izredna pridobitev, ker se je z odprtjem novih prostorov uvedel tudi celodnevni obratovalni čas. S tem je odpadla potreba, da bi občani hodili podnevi po zdravila v Ljubljano.

20. Otvoritev Adamičevega hrama in družbenega doma v Grosupljem

Gostinsko podjetje Polževo je 13. 12. 1972 odprlo v novi poslovno-stanovanjski stavbi v Grosupljem gostinski lokal in ga poimenovalo po pisatelju Louisu Adamiču Adamičev hram. Lokal je lepo opremljen in je velika pridobitev za občane in ker je funkcionalno povezan z družbenim domom, tudi za organizacije v Grosupljem.

Istega dne je imela skupščina občine Grosuplje prvič sejo v prostorih družbenega doma, ki je zgrajen v sklopu stanovanjsko-poslovne stavbe na Taborski cesti 3 v Grosupljem. Na seji se je predsednik skupščine občine Ivan Ahlin zahvalil vsem gospodarskim organizacijam v naselju Grosuplje, ki so po sklenjenem samoupravnem sporazumu sofinancirale gradnjo in opremo družbenega doma.

Dom je grajen po načrtih Franca Knavsa, dipl. ing. arh., in sestoji iz manjše in večje sejne sobe s 30 oziroma 70 sedeži, ki sta predeljeni s premičnimi vrati, predprostorom s klubsko garnituro in garderobo ter posebno sobo za posvete.

Družbeni dom je namenjen za sestanke družbenih, političnih in delovnih organizacij občine, samoupravnih skupnosti ter za izvenšolsko izobraževanje.

21. Splošno mizarstvo Grosuplje praznuje 25-letnico obstoja

Splošno mizarstvo Grosuplje je v počastitev dneva republike dne 28. 11. 1972 praznovalo 25-letnico obstoja podjetja. Slavnosti so se na povabilo delovnega kolektiva udeležili predstavniki skupščine občine, občinskih družbenopolitičnih organizacij in poslovni sodelavci podjetja. Direktor podjetja tov. Franc Trontelj je orisal kratko zgodovino podjetja in nakazal možnosti nadaljnjega razvoja. Kolektiv je ob praznovanju odprl tudi novo moderno proizvodno halo, ki jo je zgradil pretežno z lastnimi sredstvi in pomeni I. fazo uresničitve srednjeročnega programa razvoja delovne organizacije.

22. Svečana otvoritev vaškega vodovoda v Škocjanu

V imenu pokrovitelja Ljubljanskih mlekarn je generalni direktor podjetja dipl. ing. Janez Perovšek dne 25. 11. 1972 odprl pri šoli v Škocjanu vaški vodovod. Svečanosti se je kljub za ta letni čas neobičajno visokemu snegu udeležilo izredno veliko povabljenih gostov. Poročilo o gradnji vodovoda je dal član gradbenega odbora Jože Podlogar, ki je tudi izročil vodovod v upravljanje stanovanjsko-komunalnemu podjetju Grosuplje.

Vodovod je bil, vključno z zajetjem studenca Zdravšček, zgrajen v petih mesecih. Dolžina vseh cevovodov je 1100 m. Črpalnica je avtomatizirana. Vsako gospodinjstvo v vasi je h gradnji vodovoda prispevalo v denarju in s prostovoljnimi delom okoli 7000 din, kar je doslej najvišji prispevek občanov pri gradnji tovrstnih objektov. Veliko je pomagalo stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje, posebno pa direktor podjetja tov. Anton Krašovec, ki se je udeležil tudi vseh sej gradbenega odbora.

Otvoritev vodovoda v Škocjanu

23. Otvoritev vodovoda na Krki

Gradbeni odbor suhokrajinskega vodovoda Zagradec—Krka je 3. 6. 1972 pripravil na Krki kratko slovesnost ob otvoritvi vodovoda. Svečano je vodovod odprl Franc Kalar, predsednik občinskega zbora skupščine občine Grosuplje. Poročilo o gradnji je podal predstavnik gradbenega odbora Alojz Orel.

Vodovod je bil zgrajen v dveh letih in napaja naslednje vasi: Grintavec, Deča vas, Fužine, Zagradec, Marinča vas, Velike Lese, Gabrovčec, Krška vas, Krka in Trebnja gorica. Možnosti za priključitev na obstoječe omrežje imajo še vasi: Znojile, Podbukovje, Češnice, Gabrovka in Male Lese. Investicijska vrednost je okoli 196 milijonov S din, vaščani so prispevali 3600 din na gospodarstvo. Izvajalec del je bilo stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje, odgovorni projektant pa ing. Valentin Drčar. Vodovod je napeljan iz zajetja Globočec.

24. Razrešitev in volitve predsednika skupščine občine Grosuplje

Predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin je dne 3. 1. 1973 zaprosil za razrešitev. Skupščina občine Grosuplje je obravnavala zahtevo predsednika na seji dne 17. 1. 1973. Ker je predsednik skupščine občine Ivan Ahlin vztrajal pri odstopni izjavi, ga je skupščina občine na njegovo željo razrešila dolžnosti z dnem 17. 1. 1973. Tov. Ivan Ahlin je opravljal dolžnost predsednika skupščine občine Grosuplje od izvolitve dne 17. 3. 1962 do odstopa. Na izpraznjeno mesto predsednika je skupščina občine izvolila tov. Janeza Lesjaka, predsednika zbora delovnih skupnosti.

25. Uvedba samoprispevka v krajevni skupnosti Račna

Občani krajevne skupnosti Račna so se na referendumu 4. 6. 1972 odločili za uvedbo krajevnega samoprispevka za sofinanciranje asfaltiranja ceste Veliko Mlačevo—Račna—Čušperk. Izid glasovanja je bil naslednji:

Volišče	Število vpisanih volivcev	Glasovalo	G l a s o v a l o	
			za	proti
Čušperk	64	59	59	—
Velika Račna	289	243	216	27
Skupaj	353	302	275	27

Na podlagi uspešnega izida glasovanja je svet krajevne skupnosti Račna pod predsedstvom Antona Potokarja na seji 4. 6. 1972 sprejel sklep o uvedbi krajevnega samoprispevka za modernizacijo ceste Vel. Mlačevo—Velika Račna—Čušperk (Ur. list SRS, št. 25/72). Krajevni samoprispevek je vpeljan za dobo treh let od 1. julija 1972 do 30. junija 1975. Zavezanci plačujejo samoprispevek po stopnji 2 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin, 5 % od katastrskega dohodka in 3 % od opravljanja obrtnih in drugih gospodarskih dejavnosti.

26. Livarna Ivančna gorica se je osamosvojila in se prva v občini organizirala kot TOZD

V letu 1966 se je podjetje Agroservis Ivančna gorica pripojilo IMP Ljubljana. Od pripojitve dalje je to podjetje poslovalo kot nesamostojen obrat Livarna Ivančna gorica v sestavi Tovarne Trata. Pod vodstvom tov. Valentina Mendiževca je dosegala dobre poslovne uspehe in se hitro modernizirala in usmerila v livarsko stroko.

Pomemben razvojni mejnik je za kolektiv Livarne leto 1972, ko je ob dnevu republike dal v uporabo novo proizvodno skladiščno halo s 1000 m² neto površine. Izgradnja tega objekta je začetek uresničevanja v tem letu sprejetega srednjeročnega razvojnega programa Livarne. Po predvidevanjih programa bo že v letu 1974 dograjena proizvodna hala za novo livarno z 2500 m² neto površine. Tehnologija bo na izredno visokem nivoju; to potrjuje podatek, da je od celotnega investicijskega zneska predvidenih 66 % za opremo, 14 % za energetiko in le 20 % za gradbene objekte. Po programu bo v novi livarni zaposlenih od 280 do 300 delavcev; sedaj je v livarni zaposlenih 170 delavcev.

Zaradi uspešnega razvoja livarne, tehnološke samostojnosti in dislociranosti glede na matično podjetje v Ljubljani je kolektiv prvi v občini realiziral ustavna dopolnila in se s 1. 1. 1973 organiziral kot TOZD Livarna Ivančna gorica v sestavu podjetja IMP Ljubljana. S tem se je Livarna osa-

mosvojila od tovarne Trata in ji postala statusno enakovredna, kar je pomembno tako za krajevno skupnost Ivančna gorica kot za občino. Livarna Ivančna gorica se od 1. 1. 1973 v vseh pogledih obravnava enako kot druge organizacije združenega dela, ki imajo sedež v občini. Pripomniti pa moramo, da je Livarna tudi že doslej živela s krajem in njenimi ljudmi, saj je med drugim 24. 5. 1972 prevzela pokroviteljstvo nad gimnazijo Josipa Jurčiča v Stični.

III. KULTURNI TEDEN V SENTVIDU PRI STIČNI OD 1. DO 9. JULIJA 1972

Tone Kozličar

Ob III. kulturnem tednu v Sentvidu pri Stični je nastopilo na Taborni pevskih zborov okrog 1000 pevcev, kar je razvidno iz priloženih slik. Poleg teh je nastopil še Partizanski pevski zbor iz Ljubljane. Mestno gledališče ljubljansko je izvedlo satiro Zarka Petana Kaj ni razprodan. Sentvidski pevski zbori so se udeležili proslave slovenske partizanske vojske v Zadobrovi pri Ljubljani, nastopili je folklorni ansambel Tine Rožanc iz Ljubljane, pevski zbori iz zamejstva so pripravili koncert, člani Aero kluba iz Novega mesta pa aeromiting. Na velik zabavni prireditvi, ki je bila po končanem skupnem nastopu pevskih zborov, ki jim je dirigiral prof. Radevan Gobec, pa so igrali člani ansambla Vadnal iz ZDA.

Za ta kulturni teden smo obnovili rojstno hišo Stanke Vurnika in na obnovljeni hiši odkrili tudi ploščo. Za spominsko ploščo je dal prispevek Društvo slovenskih skladateljev, v imenu katerega je pripravil njegov član prof. Rafael Ajlec. Ob odkritju spominske plošče sta govorila še dr. Boris Kohst, direktor Etnografskega muzeja iz Ljubljane ter univer-

Kulturni teden stičan

III. KULTURNI TEDEN V ŠENTVIDU PRI STIČNI OD 1. DO 9. JULIJA 1972

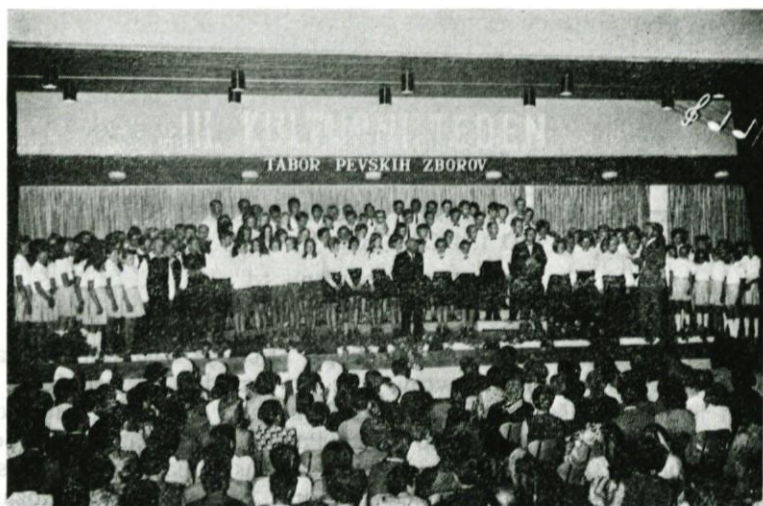
Tone Kozlevčar

Ob III. kulturnem tednu v Šentvidu pri Stični je nastopilo na Taboru pevskih zborov okrog 1000 pevcev, kar je razvidno iz priloženih slik. Poleg teh je nastopil še Partizanski pevski zbor iz Ljubljane, Mestno gledališče ljubljansko je izvedlo satiro Žarka Petana Raj ni razprodan. Šentviški pevski zbori so se udeležili proslave slovenske partizanske vojske v Zadobrovi pri Ljubljani, nastopil je folklorni ansambel Tine Rožanc iz Ljubljane, pevski zbori iz zamejstva so priredili koncert, člani Aero kluba iz Novega mesta pa aeromiting. Na veliki zabavni prireditvi, ki je bila po končanem skupnem nastopu pevskih zborov, ki jim je dirigiral prof. Radovan Gobec, pa so igrali člani ansambla Vadnal iz ZDA.

Za ta kulturni teden smo obnovili rojstno hišo Stanka Vurnika in mu na obnovljeni hiši odkrili tudi ploščo. Za spominsko ploščo je dalo prispevek Društvo slovenskih skladateljev, v imenu katerega je spregovoril njegov član prof. Rafael Ajlec. Ob odkritju spominske plošče sta govorila še dr. Boris Kuhar, direktor Etnografskega muzeja iz Ljubljane ter univer-

Kulturni teden Stična

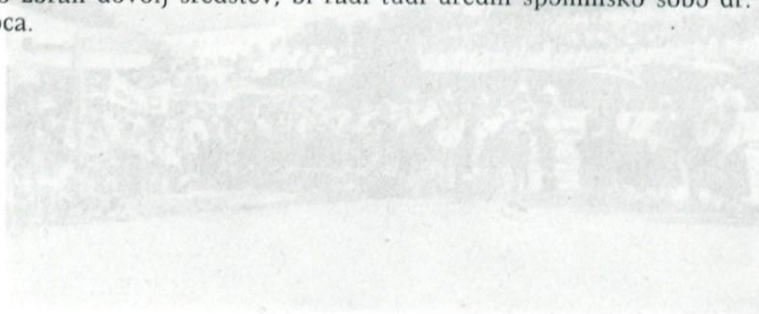

Kulturni teden Stična

zitetni profesor in šentviški rojak dr. Jože Kastelic. Poleg omenjenih sta se odkritja udeležila še dirigenta in skladatelja dr. Danilo Švara in Rado Simoniti. Po odkritju je bil krajši slavnostni koncert, na katerem so sodelovali šentviški ženski, moški in mladinski zbor, dekliški zbor gimnazije iz Stične. Pevskim zborom so dirigirali: Mara Bavdeževa, prof. Cilka Žagarjeva in Pavle Žagar. Odkritju plošče je prisostvovalo okrog 1000 ljudi.

Pred osnovno šolo v Šentvidu pri Stični smo postavili dve leseni plastiki, ki predstavljata Jurčičeva lika: desetega brata in Krjavlja, pri vhodu v šolo pa tudi dve plastiki, v katerih je kipar upodobil šolske otroke. Vse plastike so delo Petra Jovanoviča, kiparja — samouka iz Žetine nad Škofjo Loko.

Za predvideni IV. kulturni teden, ki naj bi bil ob 500-letnici kmečkih uporov na Slovenskem, pa nameravamo postaviti spomenik puntarjem. Če bomo zbrali dovolj sredstev, bi radi tudi uredili spominsko sobo dr. Marka Gerbca.

Kulturni teden Stična

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

France Adamič

Naši bralci so z odobravanjem sprejeli naslov in vsebino v četrti številki zbornika objavljene kronike iz gospodarskega, kulturnega in prosvetnega življenja naših občanov, podjetij in vasi. V prihodnosti bomo objavili nekatere vesti in dogodke iz obmejnih območij sosednjih občin. Tega naj nam ne zamerijo, ker se zbornik vedno bolj odpira navzven, v širši prostor, k našim sosedom te ali druge regije. Naša občina je namreč na meji med dolensko, ljubljansko in notranjsko medobčinsko skupnostjo. Vsekakor spadamo v ljubljansko, zelo radi pa nas ocenjujejo v okviru **širše dolenske regije**.

Kje smo zdaj

V Jugoslaviji je družbeni proizvod na prebivalca približno tisoč dolarjev. Tolikšen znesek so imele ČSSR, DR Nemčija in Italija pred več kot 15 leti. Italija ima zdaj dvakrat večji družbeni proizvod na prebivalca kot je pri nas, ZR Nemčija in Francija trikrat večjega, ZDA pa celo petkrat večjega. Jugoslovanski razvojni načrt predvideva, da bomo imeli leta 1975 že 1241 dolarjev, deset let kasneje pa 2200 dolarjev, to je toliko, kot so imele najbolj razvite zahodnoevropske države pred desetimi leti. Zaostajamo torej za dvajset let!

Slovenija, Dolenjska in občina Grosuplje so že sedaj na boljšem. Naša najbolj razvita območja primerjamo s poprečji v Avstriji in Italiji; razlike so seveda vsepovsod, napovedi pa so zelo obetavne. Dolenjska bi bila leta 1985 po ekonomskodružbenem razvojnem načrtu Slovenije gospodarsko približno tako razvita, kot sta danes Francija in Zahodna Nemčija. Današnje republiško poprečje dosega samo novomeška občina, ki je bila med 60 slovenskimi občinami leta 1971 na 18 mestu s 17.810 din narodnega dohodka na prebivalca. Občina Grosuplje je med desetimi dolenskimimi občinami na sedmem mestu, v republiki pa med 44 in 46 mestom z 9.526 novih din. Toda po višini poprečnega osebnega dohodka s 1582 N din je na Dolenjskem na drugem mestu (za Krškimi s 1660 din) ter z 2101 avtomobilom prav tako na drugem mestu (za Novim mestom s 4758 avtomobili). Iz občine Grosuplje študira na višjih in visokih šolah 142 slušateljev, z njimi se uvrščamo sicer na tretje mesto na Dolenjskem, glede na število prebivalstva v občini pa bi nam tudi v tem pogledu pripadlo drugo mesto. Podatek s 109 učenci srednjih šol najbrž ni točen, saj je razmerje med srednješolci ter višje in visokošolci na Dolenjskem 2,85 : 1, v novomeški

občini 4,7 : 1, v brežiški pa celo 5 : 1. (M. Legan: Dolenjski list z dne 15. februarja 1973, str. 7.)

Višnja gora čaka pomladi

Slikovito mestece ob veliki cesti je kot speča kraljična, toda ostro si nasprotujeta drveči promet po avtomobilski cesti in odmrlo starodavno mestece. Na srečo so skozi mesto potegnili asfaltni trak in z njim pregnali oblake prahu. Marsikaj bi bilo treba obnoviti, ohraniti, rešiti pozabe in vzdati v nove čase. Dom prvega urednika Slovenskega naroda Antona Tomšiča (glej ZOG 1971, str. 89—93) v Dednem domu št. 3 je pozabljen, nagrobnik pisatelja Janeza Ciglerja na starem pokopališču je zanemarjen. Ta pisatelj je 40 let preživel v Višnji gori in tu napisal prvo slovensko povest Sreča v nesreči. Višnja gora je imela včasih svoj mestni arhiv, celovsko zapuščino, slovečega polža in še marsikaj, kar bi sodilo v muzej, mogoče v gradu Podsmreki. »Višnji gori manjka še precej civilizacije, pa tudi kulturi se mora vedno in vedno znova priporočati. Civilizacija bi nam Višnjanom pomagala bolje živeti. Kultura pa bi nas bolj družila!« Tako konča svoj prispevek Mihaela Zajc v Delu dne 17. marca 1971. Toda pomlad prihaja po naravnih zakonih, nad Višnjo goro pa z družbenimi odnosi.

Drevce raste iz Šentvida

Na III. kulturnem tednu v Šentvidu pri Stični je nastopilo tisoč pevcev iz 28 pevskih zborov, kar je prepričljiv dokaz, kaj lahko peščica podjetnih ljudi v kakem kraju stori za svojo in širšo narodno skupnost in za ljudsko kulturo. Letos so odkrili spominsko ploščo rojaku muzikologu dr. Stanku Vurniku, lani pa medicinskemu učenjaku dr. Marku Gerbcu. S tem navezujejo stik s preteklostjo, kajti brez preteklosti težko napredujemo v prihodnost. Med drugimi so gostovali člani folklorne skupine Tine Rožanc, pevke novomeške Krke, tovarne Lisca iz Sevnice, pevski ansambel Domači zvon iz Stuttgarta, zbor porabskih Slovencev »Pavel Avgust«, mešani zbor iz Lies v Beneški Sloveniji in drugi. Potem ko so Beneški Slovenci zapeli Eno drevce, je Bogdan Pogačnik zapisal, da iz drevesc rastejo drevesa in iz dreves gozdovi (Delo, dne 12. julija 1972, str. 8).

Odmirajoči stari svet vasi

Prešernova družba je za leto 1972 izdala v svoji redni zbirki etnološko razpravo dr. Borisa Kuharja, ki je svoje znanstvenoraziskovalne rezultate prilagodil za rabo v širšem nestrokovnem krogu. Povest o odmiranju vasi se začinja pred stoletjem na ozemlju naše občine, v Škocjanskih hribih; prikazuje načine življenja, spremembe v tem odmaknjenem svetu in etnografske posebnosti ter podoba nekdanje materialne revščine z bogatejšo duhovno kulturo in sedanji bogatejši način življenja z dosti revnejšo vsebino vseh dejavnosti, ki povezujejo pojem ljudske kulture. Raziskave, ki so

trajale nekaj let na kraju samem in so bile temelj Kuharjeve doktorske disertacije, prodirajo v globino stoletnega razvoja ljudske kulture ter obenem posodobljajo naša etnološka spoznanja v obliki monografske razprave in popularne povesti (Naši razgledi, 26. januarja 1973, str. 32; Vili Vuk in Gospodarstvo Trst, 1. decembra 1972, str. 3, -ar-).

Ali poznate Stično

Iz obširne reportaže spoznamo nekaj zgodovine o poslanstvu 830 let starega cistercijanskega samostana v Stični, ki je pred razpustom z dekretom cesarja Jožefa II. 4. oktobra 1784 obsegal cerkveno upravo na ozemlju današnjih petdesetih fara. V samostanskih šolah je dobil prvo glasbeno vzgojo naš največji srednjeveški skladatelj Jakob Petelin-Gallus, samostanski uradniki so uradovali slovensko mnogo prej, preden je bila tiskana prva slovenska tiskana knjiga. Samostanska poslopja, križni hodnik iz 13. stoletja in romanska, kasneje barokizirana cerkev spadajo med naše največje kulturne spomenike. Samostan vzdržuje Zavod za spomeniško varstvo s skromnimi sredstvi in skrbi predvsem za več tisoč kvadratnih metrov visokih in strmih sten. (D, 23, 197 a, str. 8—9).

Revolucionarji med vojno, umni gospodarji po vojni

V vasi Spodnja Slivnica pri Grosupljem živi okoli 300 vaščanov. Že pred vojno so z velikim prizadevanjem zgradili šolo, po vojni pa obnovili porušeno vas, ki ima 80 hišnih števil. Novinarica Katarina Doltar je v pogovoru z Milanom Ljubičem, sekretarjem SGP Grosuplje, s kmetom in predsednikom krajevne skupnosti Antonom Permetom, z upokojenim borcem in predsednikom ZB v vasi Ivanom Debeljakom ter s kmetom Stanetom Križmanom zbrala podatke o dogodkih, ljudeh in razvoju te partizanske vasi. Obravnava uporne vaščane, fašistično besnenje, obnovo vasi in razvoj turizma. V vasi je samo še en pravi kmet Anton Perme, drugi se vozijo na delo. Ker so zgradili novo cesto, mislijo na razvoj turizma, saj neprizadeta narava, obširni gozdovi, smučišča in bližnji grad Zavrh že vabijo izletnike v njihovo sredo. Predlagajo, da bi v gradu uredili gostišče (Komunist, dne 9. februarja 1973, str. 33).

Zupan Janez Lesjak

Ker je na seji obeh zborov skupščine občine Grosuplje dne 17. januarja odstopil dosedanji predsednik občine Ivan Ahlin, je izpraznjeno mesto prevzel znani družbenopolitični delavec, predsednik občinskega sindikalnega sveta naše občine — tovariš Janez Lesjak. Rojen je bil leta 1915 v Stični. Med zadnjo vojno je bil aktivist OF in udeleženec NOV. Vidnejše funkcije, ki jih je opravljal v svojem dosedanjem delu, so: predsednik OLO Grosuplje, podpredsednik OLO Ljubljana, direktor tovarne Motvoz in platno in predsednik Turističnega društva Grosuplje (Delo, dne 20. februarja 1973).

Uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje (Adamič, Ahlin, Krevs in Valentinčič) je dne 8. marca t. l. obiskal novega predsednika SO Grosuplje, tovariša Ivana Lesjaka in mu poročal v osebinski pripravi petega (jubilejnega) zvezka ZOG, ki bo izšel za občinski praznik v oktobru 1973. Predsednik je bil zadovoljen z vsebino dosedanjih publikacij (Zapisnik ZOG LXX).

Temeljne organizacije združenega dela

Večje število obratov, industrijskih in trgovskih, ima svoj sedež zunaj občine (ZOG IV, 1973), zato so začeli organizirati TOZD po strokovni povezavi z dosedanjimi podjetji v OZD. Doslej sta se organizirala le dva obrata kot TOZD, to je IMP Livarna v Stični in Slovenija les — Stolarna v Dobropoljah, v teku pa so priprave v obratu Tip-Top. Poseben primer je Iskra, ki ima v občini dva obrata, v Ambrusu in Dobropoljah, ter Rašica z obratom v Ambrusu in Šentvidu pri Stični. Zato meni občinski komite ZKS, da je potrebno ravnati s premislekom (Delo, dne 28. marca 1973, stran 8).

Naši občani v RTV oddajah

Mladinski klub Muljava je dne 24. marca 1973 od 21.15 do 22.10 sodeloval na TV oddaji Zakaj bi veseli ne peli. Za uspeh je klub dobil prvo pohvalo in denarno nakazilo za nabavo knjig in opreme. (Delo RTV 18. do 24. 2. 1973).

Alenka Trontelj je na R oddaji dne 24. februarja t. l. ob 10. uri govorila o problemih razvoja kulture in prosvete v občini, o mladinskih in disco klubih, o kulturnozabavnem življenju v Grosupljem in o nezainteresiranosti odgovornih za reševanje mladinskih problemov. Zato mladina rajši pohajkuje, nekateri se zapirajo med štiri stene, drugi pa klub prizadevanju ne dosežejo ustreznih rezultatov (poslušalec).

Kdo je, kdo ni kmet

Občinska konferenca socialistične zveze in sekcija kmetijskih novinarjev je dne 5. februarja letos organizirala pogovor o osnutku zakona o kmetijskih zemljiščih in zakona o dedovanju. Razgovora s kmeti in delavci kmetijskih organizacij se je udeležil tudi republiški sekretar za kmetijstvo in gozdarstvo inž. Milovan Zidar. V občini je malo višinskih kmetij (nad 600 m nad morjem), zato bodo imeli kmetje lahko le 10 ha obdelovalnih zemljišč ali 45 ha vseh zemljišč z gozdom in senožetmi. Za nekmete dovoljuje osnutek zakona 2,5 ha kmetijskih in gozdnih zemljišč, od tega pa največ pol hektara gozda in pol hektara vinograda. Kmet je tudi tisti občan ali njegov najožji sorodnik, ki z osebnim delom obdeluje zemljo, stalno živi na kmetiji in s kmetijstvom ustvarja pomemben del dohodka, čeprav ima tudi drug vir dohodkov (iz delovnega razmerja, obrti in podobno). Med nekmete spadajo tisti, ki imajo zemljo za rekreacijo ali za rento (Delo, 7. 2. 1973, str. 7; Kmečki glas 9. 2. 1973, str. 1).

Občina na zemljevidu

Vojni geografski institut v Rimu je izdal tudi del Slovenskega ozemlja v obliki reliefnega zemljevida. Na sekciji RIBNICA je tudi celotno območje občine Grosuplje v merilu 1 : 100.000, posneto po jugoslovanski specialki iz leta 1936. Relief je zelo pregleden, saj močno izstopajo hribovita območja nad ravninami in kraškimi polji. Dobi se v Libreria Parovell, Galeria Tergestea v Trstu.

Kmetje zadovoljni z zadrugo

Vendar je nekdo zadovoljen. Toda ne v naši občini. Kolega Rajko Ocepek se je pogovarjal z velikolaškimi zadrružniki — s Stanetom Prijateljem z Velike Slevice, Francem Ahčinom iz Gornjih Retij in Milanom Tekavcem z Velikega Osolnika (s slikami). Zadruga jim odkupi vse pridelke in suho robo, izkupiček pa nalagajo na hranilne knjižice ali pa zamenjajo blago za blago. Kar 90 odstotkov zadrružnikov ima hranilne knjižice, vloge so se v enem letu povečale za 40 odstotkov, njihova vrednost pa je okoli 150 milijonov S din. Iz tega kapitala daje zadruga kredite za preurejanje kmetij, nakup strojev in gradnjo hlevov. Hranilna in kreditna služba pri KZ Velike Lašče torej dobro deluje (Delo, 31. marca 1972).

Življenje ni praznik

Silvo Teršek rad prihaja med naše ljudi in v naše kraje. V intervjuju z Ladom Ambrožičem-Novljanom je marsikaj zanimivega. Vzgaljal se je v Klubu naprednega učiteljskega naraščaja. Nato je služboval v Žužemberku, v **Velikem Gabru, Stični** in še kod. Po otrokih je navezaval pristrčne stike z ljudmi. Nekdanji kmečki punti so zapustili v ljudeh sijajnega uporniškega duha, saj je bil kmečki živelj nosilec revolucionarnosti že v fevdalizmu in tudi ob nastopu okupacije leta 1941 je bila večina slovenskega kmečkega prebivalstva aktivna v boju proti okupatorju — za revolucijo in socializem. Lado je bil leta 1941 mobiliziran v staro jugoslovansko vojsko, kjer je bil sedem dni komandir čete z volovsko vprego, nato je bil leto dni aktivist in član novomeškega okrožja OF, od sredine julija 1942 je bil na Rogu politični komisar pete grupe odredov, po italijanski kapitulaciji je delal pri organizaciji partizanskih brigad ter poveljeval IX. korpusu, v zadnjem vojnem letu pa je bil načelnik v glavnem štabu ter delegat SNOS v Prekmurju. Zato ima dovolj snovi za zgodovinske opise dogodkov; objavil je zgodovino Gubčeve brigade, pohod XIV. divizije in drugo. Zdaj ima rad mir, gozd, lov in kmečko podeželje; meni, da ne smemo dopustiti, da bi šlo razslojevanje kmetstva in opuščanje zemljišč v neskončnost. Družba še vedno potrebuje kmečkega prebivalca (Kmečki glas, 28. junija 1972, stran 28).

Obisk na Štupnikovi kmetiji v Ilovi gori odkriva sto vprašanj o bodočnosti sedanjih polkmetov, ki so še samo z eno nogo doma, z drugo pa v mestu. Zato je tu življenje bistveno drugačno, kot je bilo nekoč. Tudi

kmet živi sodobneje, več pridelava in boljše dohodke ima, pa še večje možnosti, da pride do denarja. Toda gospodar je zaposlen na železnici, dva otroka delata v trgovini, eden je avtoličar, dva še hodita v šolo. Osrednja osebnost je žena, mati in gospodinja, kmetijo pa za zdaj rešuje popoldansko delo in stroji. In kako dolgo še? Kaj bo z Ilovo goro čez nekaj let? Ali je res zapisana počasnemu zatonu? Vas je nemočna (Kmečki glas, 6. julija 1972, str. 24).

Začarani krog vode

Dobrepoljski vodovod, sedem desetletij volilni golaž. Začarani krog vode! V sušnih letih vozijo Poljci vodo iz 12 km oddaljenega Roba. Na območju krajevne skupnosti Dobrepolje in Ponikve je 737 gospodinjstev, od kmetijstva živi 1284 ljudi, z avtobusom se vozi drugam na delo blizu 500 ljudi, drugi imajo delo v podjetju Stolarna, v obratu Iskra in v Apnenici. Župan Ivan Ahlin meni, da nerazvitost ne morejo reševati samo z novimi tovarnami, saj ljudje potrebujejo predvsem boljše življenjske razmere, da bi ostali v domačem kraju. Zemlja jim daje dovolj dela; drugo so pa ceste, prevozi, vodovodi, šole, trgovine. Po dobri cesti ni več problem prevažati ljudi na delo v industrijske kraje, ne moremo pa puščati v nemar sto let dolge želje ljudi po zdravi pitni vodi. Podpredsednik SO Grosuplje Marjan Miklič je odločen izpeljati zadevo do konca. Z uspelim referendumom za krajevni samoprispevek je postal vodovod resničnost in nič več volilni golaž (France Grivec v Delu, dne 11. 4. 1970, str. 19 in Željko Kozinc v Tovarišu 1970).

Razstava plemenske govedi rjave pasme

Pod tem naslovom so prireditelji razstave dne 8. septembra 1972 v Grosupljem izdali pregledno publikacijo na 44 straneh (in 16 strani oglasov). O vrednosti rjavega goveda piše dr. Jože Ferčej, o mlečni proizvodnji inž. Janez Perovšek; pod sestavkom o delu veterinarske postaje Krim v Grosupljem avtor ni naveden. V drugem delu so imena članov častnega in pripravljalnega odbora ter seznam 137 razstavljenih živali z lastniki.

Zanimivo bi bilo zbrati vse podatke in sestaviti seznam podobnih publikacij, ki so izšle v občini ali o občini.

25 let splošnega mizarstva Grosuplje

Iz kratke reportaže izvemo, da je bilo podjetje ustanovljeno leta 1947 ter da sta začela samo dva delavca oziroma mojstra: Jože Bavdek in Franc Šparovec, ki je vodil podjetje do upokojitve leta 1966. Zdaj dela v podjetju 72 ljudi, direktor pa je Franc Trontelj; v letu 1971 so ustvarili 10 milijonov realizacije. Ta uspeh in povezava s podjetjem Lesnina, za katerega izdelujejo serijsko opremo za hotele in šole, jim je omogočil rekonstrukcijo podjetja. Zgradili so 500 kvadratnih metrov pokritega skladišča, rekonstruirali so stari obrat in zgradili novo halo, po načrtu pa bodo pokrili še

725 kvadratnih metrov vmesnega prostora za razširitev obratovnega prostora (Delo, dne 2. decembra 1972, str. 2).

Manom dr. Stanka Vurnika

Za tretji kulturni teden v Šentvidu od 1. do 9. junija 1972, pod pokroviteljstvom predsednika Gospodarske zbornice Slovenije Leopolda Kreseta je organizacijski odbor izdal programsko knjižico in v njej nekaj prispevkov. Učenka Marija Beručan je napisala prispevek 80 let tovariša Tita, Radovan Gobec pa članek Čemu pevski Tabor? Profesor dr. Jože Kastelic je za knjižico prispeval biografijo in bibliografijo dr. Stanka Vurnika, kateremu so v festivalnih dneh in rojstni hiši v Šentvidu odkrili spominsko ploščo.

Naši etnografi

Razen dr. Stanka Vurnika srečujemo pri etnografskih študijah na območju naše občine in pri urejanju ter varovanju zbirk tudi ime dr. Borisa Kuharja. Njegov pogovor v Naših razgledih z dne 6. aprila 1973 je priložnost, da ga predstavimo našim bralcem. Rojen je bil leta 1929 v Mariboru. Študiral je na novinarsko-diplomatski visoki šoli v Beogradu in na filozofski fakulteti v Ljubljani. Za doktorja etnoloških znanosti je promoviral leta 1965. Od leta 1946 je delal kot novinar pri Slovenskem poročevalcu, nato je bil urednik pri RTV Ljubljana, od leta 1963 pa je ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Je poslanec kulturnoprosvetnega zbora skupščine SR Slovenije in predsednik odbora za kulturo tega zbora ter predsednik predsedstva Kulturne skupnosti Slovenije. Ker dela in pozna etnografska in sorodna vprašanja naše občine, pripravlja prispevke tudi za objavo v našem zborniku.

Pesmi in povesti Ane Galetove

Že ob koncu leta 1971 je v samozaložbi profesorja Pedagoške akademije Milana Dolgana izšla literarna zapuščina Ane Galetove, pesmi in povesti, katere je ohranila sestra Minka. Ker so rokopise med vojno zakopali v klet, je mnogo tega uničila vlaga. Nekaj pesmi in njeno pesniško podobo je prof. Dolgan objavil v Zborniku občine Grosuplje, I. 1969, str. 39—45 in 125—129 (glej A. Železnikov članek Koliko krije zemlja v Dolenjskem listu z dne 23. marca 1972).

Kaj je za vas sreča?

Za **Minko Galetovo** je sreča v tem, da je prav obrnila svoje življenje; zadovoljna je s tem, da je tako bilo, ker ji je njeno delo omogočilo, da se je razdajala drugim ljudem, otrokom. Zbirala je igralce, pripravljala proslave, igrice, javne nastope, skrbela za kulturni program. Že kot otrok

je začela nastopati pri petju in pri igri. Odločila se je za učiteljico in 38 let služila pri sv. Bolfenku, v Gederovcih, v Mirni peči, **Grosupljem**, Sevnici. »Če tega ne bi bilo, si sebe ne morem predstavljati« (Marjan Legan v Dolenjskem listu, dne 1. junija 1972 — s sliko).

SANS in njegove zasluge za novo Jugoslavijo

Pred tridesetimi leti, dne 5. in 6. decembra 1942 so ameriški Slovenci v Clevelandu ustanovili Slovenski ameriški narodni svet, ko so se sešli ameriški Slovenci vseh nazorov. Med 528 delegati in drugimi je bilo prisotnih 16 urednikov ameriškoslovenskih časopisov, ki so bili tedaj na vrhu razvoja. Že 18. aprila 1941 pa so ustanovili Jugoslovanski podporni odbor, se pravi teden prej, kot je bil ustanovni sestanek OF v Ljubljani. Za predsednika SANS je bil izvoljen Etbin Kristan, za **častnega predsednika Louis Adamič**, za podpredsednika pa Janko Rogelj, ki se je lani preselil v stari kraj, na Primskovo pri Kranju. V razgovoru z Rogljem je Bogdan Pogačnik objavil daljšo reportažo (Delo, dne 17. decembra 1972, str. 4 in 5) o delu SANS, ki se je opredelil za Zedinjeno Slovenijo v novi Jugoslaviji. L. Adamič je orisal položaj v domovini ter dejal: **Mislim, da smo si povsem na jasnem glede tega, kaj smo, kaj hočemo in da bomo to tudi ostali.**

Grosuplje v besedi in podobi

V prijetni soseščini zelenega smrekovega gozdička je v kratkem času zraslo pravcato naselje družinskih hiš. Med prebivalci pa je vedno več tudi Ljubljančanov (Delo, dne 12. januarja in 12. februarja 1973). Po načrtih arh. Janeza Fürsta je SPG Grosuplje zgradilo novo cerkev; ogledal si jo je Krožek za sakralno umetnost. Po mnenju strokovnjakov je to eden najlepših sodobnih sakralnih prostorov v Sloveniji. Akustika prostora je odlična, svetloba prihaja predvsem od zgoraj. Keramid beton, ki so ga tokrat prvič uporabili v Jugoslaviji za visoko gradnjo, se je izkazal kot dober toplotni in zračni izolator (D, dne 2. julija 1973, str. 1 in 2 ter 21. januarja 1973).

Kekec in GRAND PRIX, izjemen sprejem v svetu

Bogata odmevnost potrjuje neponovljiv uspeh slovenskega mladinskega filma KEKEC po vsem svetu; film je zrežiral naš rojak prof. Jože Gale, ki je v Zborniku leta 1969 (str. 151—153) objavil prispevek Trije filmi o Kekcu. V reviji STOP (VI, 18, 1973, str. 7) pa piše Slavko Tarman o izjemnem sprejemu v svetu, potem ko je film dne 8. avgusta 1952 dobil na 13. beneškem festivalu GRAND PRIX D'ARGENT, ter o odmevih v MESSAGERU v Italiji, v ASHI SHINBUN iz Japonske, v THE SUN iz Avstralije in drugod. Med drugim pišejo, da film deluje impresivno, da je specifično nacionalno obarvan, hkrati pa internacionalno doživet, da je ustvarjen za mladino, poln tople vsebine in človečnosti.

Z drevjem padle tudi obljube

Lani dne 24. marca se je 511-članski kolektiv Agrokombinata Barje z referendumom odločil, da se združi z Ljubljanskimi mlekarnami v večjo agroživilsko podjetje, ki bo imelo večje možnosti za hitrejši in zanesljivejši razvoj živinoreje in mlekarstva. Na tiskovni konferenci dne 27. marca sta direktorja Martinc in Perovšek poudarila, da bodo morali opustiti nekatere panoge ali na drug način rešiti njihovo vprašanje (sadjarstvo, semenarstvo, cvetličarstvo in zelenjadarstvo (Delo, 28. marca 1972, Obiti združitev, piše Rajko Ocepek). — Medtem je nova uprava reorganizirala strokovne službe, upravljanje in izdelala sanacijski načrt, ki ga je Just Klemenčič objavil v Sodobnem kmetijstvu. Odločili so, da bodo 7 ha nerodovitnega sadovnjaka izkrčili in zasadili novega. Sledile so razprave in članki v Delu Drevje preveč (25. marca 1973; 4), odgovor LM Preusmeritev sadjarjev (LD Preusmeritev sadjarjev, 27. marca 1973) in članek pod gornjim naslovom (6. aprila 1973, str. 9). Ne glede na razloge poseka je bilo dosti nesporazumov med novinarji in upravi Ljubljanskih mlekarn. Sodim po izjavi glavnega direktorja LM tov. inž. Janeza Perovška na seji Kmetijskega poslovnega združenja dne 25. aprila 1973, da so novinarji Dela pobirali izjave bivših belogardistov, da pa se zaradi resnice niso niti enkrat oglasili pri upravi Ljubljanskih mlekarn. Ali so z drevjem zares padle tudi obljube? Sanacijski načrt in ponovne izjave o zasaditvi novih sadovnjakov bodo ovrgle dosedanje neobjektivne presoje. Nekaj resnice pa je tudi v izjavi Justa Klemenčiča o nerazumevanju odgovornih v občini (Delo, dne 6. aprila 1973, str. 9).

Zaslужni in znameniti občani

Jože Rus, sodnik, politični in telesnovzgojni delavec je praznoval osemdesetletnico; rojen je bil 13. marca 1893 na Bledu. Gimnazijo je končal v Kranju (1903—11), pravo pa na Dunaju (1911—14) in Ljubljani (1921). Že med prvo svetovno vojno je bil politično sumljiv; ob razpadu je ustanovil na Bledu odbor za jug. republikansko gibanje, nato se je udeležil bojev za severno mejo in Koroško. Med obema vojnama je služboval kot sodnik v Ljubljani, na Brdu pri Lukovici, v Gornji Radgoni, v **Višnji gori** (1928—34) in nazadnje v Ljubljani. Ves čas in na vseh službenih mestih je bil aktivni organizator sokolskih društev ter zastopnik demokratične smeri v ljubljanski sokolski župi. Dne 27. aprila 1941 se je udeležil ustanovnega sestanka OF, bil tudi izvoljen v IOOF, nato za člana AVNOJ, za ljudskega poslanca, za podpredsednika Prezidija Ljudske skupščine LRS, za člana IS LRS, za člana IO LF Jugoslavije in zveznega odbora SZDL ter za najvišje položaje TKD Partizan. Naš jubilarant je skoro 50 let zelo rad in pogosto prihajal v našo občino, posebno na Polzevo in v Višnjo goro, za katere ima zaslug. Občani in uredniški odbor mu ob jubileju čestitajo in želijo še mnogo obiskov v naši občini (Prim.: SBL, IX, 1960, stran 170—171 in Naši razgledi, dne 23. marca 1973, str. 138—139).

France Marolt, slovenski skladatelj in glasbenik, je praznoval 80 let življenja in 60 let dela. Rojen je bil dne 18. februarja 1893 v Škocjanu

pri Turjaku. Prve glasbene nauke je dobil v domačem kraju; leta 1910 je odšel v orglarsko šolo v Ljubljano, katero je s prav dobrim uspehom končal v dveh letih. Služboval je kot organist v Škocjanu (1912—14), kjer je vodil prosvetno delo, prirejal igre in vodil godbo na pihala. Med štiritletno vojno je bil na bojišču in trikrat ranjen. Leta 1918 je prišel v ljubljansko opero, kjer je pel v zboru in nekaj časa vodil scensko glasbo, obenem še sedaj že 54. leto orgla v Trnovem. Leta 1928 je tam priredil zelo uspel samostojen koncert; nastopal je tudi po radiu s svojim pevskim zborom. Leta 1931 je izdal dva venčka narodnih pesmi, priredil je 35 pesmi za moški, 24 za ženski zbor in 18 samospevov in dvospevov s klavirjem, poleg večjega števila izdaj za mešani zbor in orgle. S tem se je naš rojak zapisal kot skladatelj in pedagog v slovensko glasbeno kulturo.

Med drugo svetovno vojno so mu Nemci ubili sina, znanega skladatelja Sveta Marolta-Špika, o katerem bomo drugo leto kaj več poročali v našem Zborniku (SBL, V. 1933, str. 62; Dž. 10, 13. 3. 1973: 4).

Ive Krevs, družbenopolitični delavec, član uredniškega odbora, soustanovitelj in sodelavec Zbornika občine Grosuplje, je dne 21. novembra lani praznoval šestdesetletnico. Rojen je bil v Višnji gori. Že zgodaj se je uveljavil v našem športu; v teku na dolge proge se je kot član AŠK Primorje uvrstil med redke prvake. Bil je slovenski rekorder na 5.000 in 10.000 m, marsikdaj pa je zmagal na balkanskih in evropskih tekmovanjih.

Leta 1941 se je pridružil OF ter kot terenski delavec, kurir in funkcionar okrožnega odbora odločilno vplival na dogodke v tem delu naše občine. Leta 1943 je bil izvoljen za odposlanca v Kočevski zbor, nato je opravljal celo odgovorne funkcije v okrožju in kot partizan, po osvoboditvi pa je bil član družbenih organizacij, OF, SZDL, Zveze borcev, dalje sekretar in podpredsednik Lovske zveze Slovenije, predvsem pa je, čeprav na odgovornem mestu v IS SRS, ostal zvest svoji rojstni Višnji gori in domovinski občini Grosuplje. Vso povojno dobo si prizadeva za gospodarski in kulturni napredek občine in občanov, skrbi za borce in zeleno bratovščino. Tudi njegovi prispevki v Zborniku so priznanja vreden delež našemu skupnemu prizadevanju. Letos mu je podpredsednik IS inž. Tone Tribušon izročil Titovo odlikovanje (Dolenjski list, 47, 23. XI. 1972, str. 5).

Stane Valentinčič, diplomirani veterinar, doktor znanosti in prodekan ter profesor Biotehniške fakultete v Ljubljani, je dne 22. aprila t. l. praznoval šestdesetletnico. Rojen je bil v Brinju (Stranski vasi 15) pri Grosupljem. Končal je ljudsko šolo v Grosupljem (1918—23), klasično gimnazijo v Ljubljani (1924—32) ter veterinarsko fakulteto v Zagrebu (1939). Služboval je kot privatni in občinski veterinar v Grosupljem, kjer se je leta 1941 med prvimi vključil v OF; opravljal je funkcijo predsednika okrožnega odbora OF do poletja leta 1942, ko so ga Italijani zaprli, jeseni pa obsodili na dosmrtno ječo. Po italijanski kapitulaciji je odšel na svobodno ozemlje za šefa veterinarske službe pri VII. korpusu, nato pri Glavnem štabu Slovenije. Po osvoboditvi je bil načelnik veterinarskega oddelka IV. armijske oblasti (1945—46), pomočnik načelnika v ministrstvu narodne obrambe v Beogradu; leta 1948 je bil svetovalec albanske armade v Tirani, nato inšpektor vete-

rinarske službe v JA ter načelnik oddelka I. in III. vojne oblasti. Tu je leta 1952 dosegel naziv polkovnika. Leta 1954 je bil izvoljen za matičarja veterinarskega oddelka na agronomski in gozdarski fakulteti v Ljubljani, leta 1957 je bil izvoljen za izrednega, leta 1966 za rednega profesorja, leta 1969 za dekana in leta 1971 za prodekana Biotehniške fakultete univerze v Ljubljani, kjer predava zoohigijeno in patologijo divjadi ter lovstvo. Redno se udeležuje domačih in mednarodnih veterinarskih, lovskih in drugih kongresov ter drugih prireditev v okviru CIC, UGB in drugih mednarodnih organizacij. S svojega delovnega področja je objavil nad sto strokovnih in znanstvenih razprav ter drugih prispevkov. Jubilant je član uredniškega odbora, soustanovitelj in sodelavec našega Zbornika; bil je predsednik Zveze VVT Slovenije, član UO Lovske zveze Slovenije in mnogih drugih strokovnih in družbenih samoupravnih predstavništev (Delo, dne 23. IV. 1973: 6; LUBB 1956, str. 192—193 in 1959, str. 559—560; Lovec 4, 1973, str. 122—123; ZOG IV, 1972, str. 313).

Svetožar Polič, doktor pravnih znanosti, predsednik okrožnega sodišča v Kopru, je dne 27. aprila t. l. dobil priznanje OF 1973 za zasluge pri družbenopolitičnem delovanju v SZDL in drugih organizacijah ter za prizadevanje manjšinskega varstva (Delo, dne 28. IV. 1973, str. 3).

Vinko Kastelic, diplomirani pravnik in predsednik republiškega odbora Sindikata delavcev družbenih dejavnosti Slovenije. Rojen je bil v Grosupljem leta 1932, študije pa je končal v Ljubljani. Služboval je kot strokovni delavec v socialnem zavarovanju in sindikatih. Od leta 1967 do 1969 je bil sekretar centralnega odbora sindikatov družbenih dejavnosti v Beogradu, od leta 1969 pa je predsednik republiškega odbora Sindikatov družbenih dejavnosti v Sloveniji, od leta 1963 je republiški, od leta 1965 pa zvezni poslanec. V Naših razgledih je bil objavljen intervju pod naslovom Sindikat in merila v družbi (NR 22. X. 1972, str. 616 in 605).

Lojz Zrimšek, ribiški čuvaj na Krki, se je pogovarjal s Silvom Terškom, ki je njegovo življenjsko zgodbo napisal in objavil v Kmečkem glasu. Rojen je bil leta 1907 na Krki in je najprej služil na Javornikovi žagi, nato pa je bil od leta 1936 ribiški čuvaj pri Svetozarju Hribarju, ki je bil zakupnik ribolova na Krki od izvira do Zagradca, po drugi svetovni vojni pa je nadziral rezervatni del Krke pod upravo Zavoda za ribištvo Slovenije, izdajal ribolovne dovolilnice in preganjal krivolovce.

Pedor Gradišnik, mr. farmacije in slovenski pisatelj ter sodelavec Zbornika občine Grosuplje je dne 5. junija t. l. v Celju umrl, star 83 let. Kot igralec, režiser in vodja celjskega gledališča je v naši drugi številki (ZOG 1970: 77—79) objavil prispevek o Kovačevi pevki — Heleni Rajhovi, doma z Lobčka pri Žalni (SLB I, 242; Delo, dne 6. 6. 1972: 15).

Franc Jurčič, nečak pisatelja Josipa Jurčiča, je dne 18. januarja t. l. v 87. letu starosti umrl na Muljavi. Pokojnik je bil odlikovan z redom zaslug za narod in gasilskim odlikovanjem. Zapustil je sestro Franciško,

ženo Marijo in 8 otrok; sin Ciril Jurčič je sodelavec našega Zbornika (ZOG II, 1970: 41—44).

Fran Mlinar-Cigale, doktor prava, slovenski skladatelj in nekdanji okrajni glavar, je lani poleti v visoki starosti umrl v Grosupljem, kjer je preživel svoj pokoj. Veliko se je ukvarjal z glasbo ter je skomponiral več narodnih in nabožnih pesmi (D 8, 72: 7).

Janez Žagar, profesor, prevajalec, novinar in urednik *Modre ptice*, je dne 7. decembra 1972 umrl v Ljubljani. Rojen je bil na Pancah pri Lipo-
glavu (1903). Urejal je knjižno zbirko *Modra ptica* in istoimensko revijo (1929—41) ter napisal dramo z zakonskim zapletom *Vrtinec* (1926). Spadal je med neodvisne, ker mu je bilo glavno merilo kvaliteta (Zgod. slovenskega slovstva VI., 1969, str. 322 in *Delo* z dne 8. decembra 1972, str. 18).

Jože Žitnik, doktor medicine, kirurg in onkolog, je dne 19. marca 1973 umrl v Ljubljani. Rojen je bil dne 14. novembra 1905 v Šmarju. Gimnazijo je končal v Sentvidu, medicino pa je študiral v Ljubljani in Gradcu, kjer je leta 1932 diplomiral. Služboval je kot stažist v bolnišnici za ženske bolezni v Ljubljani, nato pa do okupacije leta 1941 v Splošni bolnišnici v Mariboru. Med okupacijo je dobil najprej honorarno zaposlitev na Inštitutu za onkologijo v Ljubljani, nato pa je postal primarij in glavni kirurg-onkolog. To svoje naporno in uspešno delo je opravljal do smrti. Največ dela in študija je primarij dr. Žitnik posvetil raku na dojki in mnoge žene, ki so tako obolele, mu dolgujejo zahvalo za ozdravljenje. Sodeloval je pri izdelavi scenarijev za poljudnoznanstvene filme s tega področja. Redno je pisal prispevke o raku ter izdal knjigo *Rak — bolezen naših dni* (MD Celje, 1966, str. 240). Bil je tudi zaveden občan in čustveno navezan na svojo rojstno okolico. Ob slovesu mu je med drugimi govoril njegov rojak Martin Perovšek, ki je predvsem poudaril njegove človeške, družabne in prijateljske lastnosti (*Delo*, dne 29. marca 1973, str. 9; dne 20. marca 1973, str. 15; dne 21. marca 1973, str. 15 in 1. aprila 1973, str. 11; — *Delo*, dne 21. junija 1969, str. 20; dne 11. aprila 1970, str. 4, IV.; — D 13, 73, str. 6).

Zbirka Louisa Adamiča

Oktobra 1971 je knjižnica Prinstonske univerze (Princeton, New Jersey, ZDA), kjer so shranjene knjige, rokopisi, korespondenca in drugi papirji Louisa Adamiča, ob proslavi 7. mednarodnega kongresa bibliofilov, razstavila med drugimi publikacijami tudi Adamičevo knjigo **Večerja v beli hiši** in **telegram s povabilom** gospe Rooseveltove Stelli in Louisu Adamiču na večerjo v Beli hiši dne 13. januarja 1942. Nadalje je bilo razstavljeno **pismo** romanopisca F. Scotta Fitzgeralda, ki ga Adamič omenja v knjigi *Smeh v džungli*, poleg teh pa še fotografija razstavnih tabel iz Hollywooda (Kalifornija) z oglasi Adamičeve knjige *Dinamit*. Prof. Henry A. Christian, B. A. & M. A., ki raziskuje Adamičevo zapuščino, je napisal poročilo o tej razstavi; v prevodu Tineta Kurenta je bilo poročilo objavljeno v *Naših razgledih* dne 29. decembra 1971.

Dolenjska Pisa

Tine Kurent: H. A. Christian (oglje) — Profesor Christian z Univerze Rutgers v Združenih državah Amerike je najvidnejši raziskovalec življenja in dela Louisa Adamiča

* Avtor je član Department of English Rutgers Univerze in že več let raziskuje Adamičevo zapuščino na Princetonu. Iz angleščine prevedel Tine Kurent. Zaradi zamude z originalno imeno (a).

ženo Marijo in 8 otrok: sin C. **Dolenjska Pisa** (glavice našega Zbornika (ZOG II, 1970, 11—14).

Zgodovina Šentvida pri Stični je zelo bogata; sega v prazgodovino, v obdobje venetskih Ilirov. V rimski dobi je bila tu ena izmed postaj na cesti iz Emone v Drnovo. Spada med prafare, saj se omenja že leta 1132. Cerkvni stolp se je zaradi mehkega terena v začetku 19. stoletja nagnil. Da se ne bi zrušil, so ga leta 1820 obzidali. Spominja nas na pizanski stolp in Šentvid si zaradi tega lasti naslov DOLENJSKA PISA (D 13, 1973, str. 4).

dne 7. decembra 1929 ... pri Lipo glavu (1929—30) ... in letniksko revijo (1929—30) ... Spadal je med ... slovenske ... 1973, str. 13).

Jože ... kirurg ... 9. marca 1973 umri v ... 14. oktobra 1907 v Šentvidu Gimnazijo je končal ... Ljubljani ... kjer je leta 1909 ... za ženske bolezni ... Inštitutu za ... je postal ... glavni kirurg ... do smrti. Največ ... dočki in mnoge ... So deloval ... tega področja ... božeren način ... čustveno navezani ... govornik njegov ... človeške, družabne ... 1973, str. 9; dne 20. marca ... aprila 1973, str. 11; ... 1970, str. 4.

Okoli ... New Jersey. ZDA) ... razstavi ... belih ... na ... (The Funct. H. A. Christian (ed.) — Prof. Henry A. Christian & ... iz ... Prof. Henry A. Christian, B. A. & ... napisal poročilo o tej razstavi, ... objavljeno v Naših razgledih dne ...

PONOVO PREDSTAVLJAMO LOUISA ADAMIČA

(»Predavanje na odprtem forumu« Tretje konvencije American Studies Association, 21. oktobra 1971 v Washingtonu, D. C.)

Henry A. Christian

Mogoče so tudi drugi priseljenci, ki so se izkrcali na obali Amerike dvajsetega stoletja, vložili prav toliko napora kot Louis Adamič, da bi spoznali naravo in vlogo njihovega novega naroda, toda dvomljivo je, da se je mogel kdo z njim primerjati v razlagi tega napora široki javnosti. Adamič je bil rojen v Sloveniji, zdaj del Jugoslavije, in je emigriral v Združene države, ko mu je bilo petnajst let. Leta 1916 se je prijavil v vojsko, kjer je služil do 1922. Prav v teh letih se je vrgel na branje in se začel učiti pisanja. V dvajsetih letih je prevajal slovenske avtorje in je postal redni dopisnik hiše Haldeman-Julius, se literarno izkazal s tem, da se je pogosto pojavil v **The American Mercury**, in napisal knjižico **Robinson Jeffers: A Portrait**. V teku teh let je razvil svojo osebnost in svoj avtobiografski pripovedni stil, ki je postal značilen za vse njegovo nadaljnje delo, ki ga je zneslo nekaj sto člankov in ducat knjig. Njegovo poreklo in povezava s priseljenci, njegove izkušnje z I. W. W. in drugimi delavskimi skupinami, njegovi napadi na Aimee Semple McPhersona in druge, ob katere je zadel med izkrivljeno družbo Los Angelesa, ki ga je označil kot »Ogromna vas«, in končno spor med njegovim prijateljstvom do Uptona Sinclaira ter med njegovim spoštovanjem do H. L. Menckena so ga pripravili do tega, da je napisal **Dinamit, zgodba o razrednem nasilju v Ameriki**. Nato pridejo objave v **The Nation**, v **The Republic** in v **Harper's Magazine**; drugovanje z Uptonom Sinclairjem in drugimi; končno Guggenheimova štipendija, ki mu je omogočila eno leto bivanja v Jugoslaviji, kar ga je opozorilo na komunistične in druge sile v borbi z režimom kralja Aleksandra. Zgodba o tem letu v stari domovini — **Vrnitev v rodni kraj** — je postala najbolj brana knjiga o Jugoslaviji in je to ostala do druge svetovne vojne. Uspeh in zavestni napor pri študiju doseljencev, njihovih otrok in Amerike nasploh, sta privedla Adamiča do razglašanja svoje **teorije o enotnosti v raznolikosti**. To je bil poskus uravnovesiti edinstvene faktorje rase in dedščine s potrebo vključevanja širokih množic. Njegovo življenjsko zanimanje za ta problem najprej z nacionalnega, nato pa še z mednarodnega stališča se kaže danes kot izziv novemu svetu, ki se zaveda pravic raznovrstnih manjšin. Mnogim

* Avtor je član Department of English Rutgers University, New Jersey, USA, in že več let raziskuje Adamičevo zapuščino na Princetonski univerzi. Sestavek je iz angleščine prevedel Tine Kurent. Zaradi zamude z objavo se avtorju opravičujemo (a).

Američanom je postal predstavnik doseljencev med leti 1890 in 1921. Z intervjuji in vprašalniki je zbral cel zaklad informacij glede življenja in upanja manjšin, ki skupaj tvorijo ameriško ljudstvo. Stalno popotovanje po dolgem in počez po Ameriki, da bi raziskoval in predaval, je prineslo gradivo za članke o delu, komunizmu, depresiji, zunanji politiki, pa tudi za knjige **Vnuki, zgodba iz ameriški usod, Cradle of Life, The House in Antigua**, in **My America**. V tridesetih letih so ga njegovo zanimanje za Rusijo, toda tudi njegova silna vera v osebno svobodo ter njegova nezaupljivost do organizacij, prestavili v opozicijo na ameriško levico. Leta 1940 je njegova knjiga **From Many Lands** bila izbrana za Anisfeldovo nagrado. Tedaj je za **Common Council of American Unity** začel izdajati **Common Ground**. Vojna v Evropi je združila Adamičevo zanimanje, izkušnje in sile. Napisal je **Two-way Passage** (povojni izgledi in vlade), **What's Your Name?** (o spremembah imen), **My Native Land** (angažiranost Jugoslavije in pomen njenega partizanstva), in končno **A Nation of Nations** (etnična raznolikost in njena vrednost za Ameriko). Leta 1946 je njegovo podpiranje Tita trčilo ob začetke hladne vojne. Njegovo nezadovoljstvo nad nezmožnostjo Washingtona, da bi vodil »demokratsko zunanjo politiko« do narodov, kot je Jugoslavija, je prišlo na dan v zgodbi o njegovem srečanju z Rooseweltom in Churchillom — v knjigi **Dinner in the White House** — leta 1942; leta 1947 ga je Churchill uspešno tožil zaradi obrekovanja. Adamičevo sodelovanje pri pisanju platforme Henryja Wallaceja leta 1948, njegov poznejši obisk in podpora Jugoslaviji, ki jo je Moskva ravno izobčila, so zmedli in odtujili njegove bralce ter ga potisnili v obrambo, osamljenost in osumljenost. Leta 1951 so ga našli ubitega, s kroglo v glavi, v njegovi goreči hiši.

Polovica rokopisa njegove zadnje knjige **Orel in korenine** je bila objavljena šele po njegovi smrti. V teku življenja so Adamiča na široko citirali in pisali o njem v Ameriki in drugod po svetu. Smrt pa ga je pahnila v pozabo. Toda danes se ponovno vzbuja zanimanje do tistih posebnih in splošnih problemov, ki jih je Adamič obravnaval, kot so rasa, civilne pravice, struktura svetovne moči, suverenost Jugoslavije ter drugih balkanskih in srednjevzhodnih narodov. Vse to Adamiča počasi vrača na svoje mesto v območju ameriške civilizacije.

* Avtor je član Department of English Rutgers University, New Jersey, USA in se več let znanstveno ukvarja na Princetoni univerzi. Sodeluje pri angleščini prevoda Time Magazine. Zanimati ga je tudi razvoj in opredeljevanje (a).

MLINSKA KOLESA, STOPE IN ŽAGE

France Adamič

II. Mlini in žage na Višnjici

Višnjica je prvi večji desni pritok reke Krke. Izvira okoli 4 km severno od mesta Višnje gore, med Gradiščem (706) in Kucljem (748), in teče proti jugu, nato do izliva Stiškega potoka proti vzhodu in od tod dalje proti jugu do izliva v Krko, v skupni dolžini blizu 20 km. Zaradi znatne višinske razlike ima nekaj brzic in na splošno dovolj padca za pogon manjših mlinov in stop, teh pa je s tistimi na pritokih okoli petindvajset.

1. **Mleščevski mlin** leži ob Višnjici, približno dva kilometra niže od izvira pod Kucljem (748 m), med Blečjim vrhom in Gornjim Brezovim, v zgornji dedendolski dolini, vendar spada katastralno pod Gornje Brezovo št. 12 (10). Mlin je leta 1891 kupil Martin Škoda, doma s Police; njega je nasledil njegov sin Anton Škoda (roj. 1888). Ker je bil ta brez otrok, je mlin s posestvom prepustil svoji nečakinji Angelci Škufca (roj. 1932. v Spodnjem Brezovem št. 11).

Voda na mlin priteka po glavnem koritu, z leve pa ga napaja Mleščevski potoček; po kratkem nasipu pada voda na tri mlinska kolesa na korce. V mlinu so štiri stope, en kamen za belo in en kamen za zmesno krmno moko. Ob veliki vodi neposredno po nalivih je voda vrtila en dan ali dva dni vsa tri kolesa, kratek čas dva, navadno pa samo eno kolo, to tudi v največji suši. Zmleli so na dan poprečno dva mernika žita. Zdaj meljejo samo kdaj pa kdaj, največ zmesno moko za krmo.

K posestvu spada okoli 4 ha zemlje, od tega je pol ha njive in vrta, 2 ha je košenin in senožeti v strmini, drugo je gozd. Dokler je mlin polno obratoval, so zredili 5 do 6 prašičev in 2 kravi. Zdaj imajo samo eno kravo in nekaj kokoši.¹

2. Šklopov mlin

Od Mleščevskega mlina navzdol teče Višnjica deloma skozi gozd, nato se dolina nekoliko razširi, potok pa se približa levemu pobočju. Na tem

¹ Krajevni leksikon Slovenije II, 1971, str. 127 in 130; — Krajevni leksikon dravske bavinovine 1937, str. 329; — Osebna pripoved lastnice Angelce Škufca in strica Antona Škode. Za lažje preživljanje so obdelovali nekaj najete zemlje v Dednem dolu, na Gornjem Brezovem ali na Blečjem vrhu. Angelca Škufca piše in objavlja zgodbe v Pisani njivi Kmečkega glasu, v Prijatelju in Družini. O tem je pisala Lucija Ušeničnik v črtici Kjer mlinček ropoče (Kmečki glas z dne 19. avgusta 1970, št. 34). Zaradi minimalnih dohodkov sta socialno ogrožena.

mestu je stal Šklopov mlin, katerega so podrli pred nekaj leti, na njegovih temeljih pa je Jože Zajc iz Zgornjega Brezovega sezidal enonadstropno stanovanjsko hišo. Od mlina ni ostalo nič, vendar moram zapisati vsaj nekaj podatkov. Voda je vrtila tri kolesa na korce: kamen za belo krušno in črno krmno moko ter stope s štirimi stopniki. Poprečna dnevna zmogljivost se je gibala od 4 do 6 mernikov žita. Mlin je vodil mlinar, ki je do-

Mleščeovski mlin 1973 (Foto: France Adamič)

Stari mlinar A. Škoda in mlada mlinarica A. Skufca (Foto: A. Skufca, 1972)

bival tretjino merice, dve tretjini pa gospodar na posestvu v Dednem dolu št. 14 (Šklopov mlin je imel hišno številko 20).

Pred drugo vojno je gospodaril na tem posestvu s 3 ha njiv in travnikov ter z nekaj gozda Anton Ahlin (1879—1947), po njegovi smrti pa njegova vdova Frančiška (1883) s Kalc pod Vrhom; naslednika sta vnuka Jože Slapničar (1932) iz Starega trga pri Višnji gori ter njegova žena Lojzka Ahlin s Plešivice nad Žalno. Ker sta oba zaposlena, obdelujeta zemljo v popoldanskem času, pretežno s stroji, ter redita 7 glav govedu, par prašičev in perutnino. Gospodarsko stanje posestva in družine se je seveda vidno izboljšalo.²

Na temeljih Šklopovega mlina stoji nova stanovanjska hiša (Foto: F. Adamič, 1973)

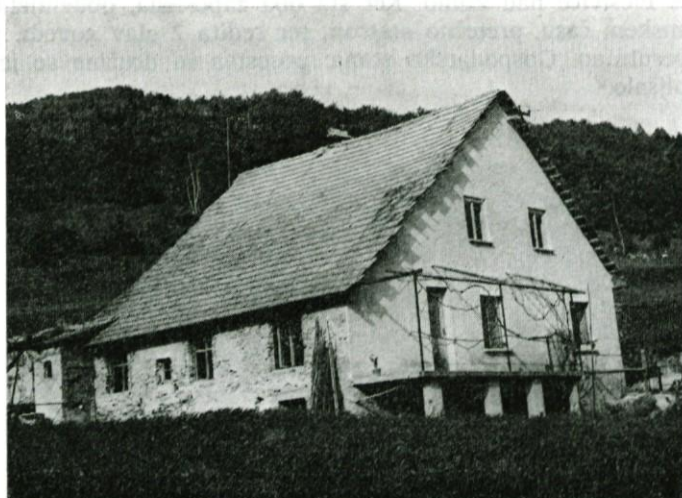
3. Smrekarjev mlin

Višnjica teče ob cesti in ob levem pobočju srednje dedendolske doline in s tem pridobi ustrezen padec za pogon treh koles na korce; od tega je eno samo kolo poganjalo stope s 4 stopniki ter kamna za belo oziroma zmesno ter kamen za krmno moko. Dnevno so zmleli 4 mernike pšenice in 2 mernika krmne mešanice ter ostopali pol mernika prosa. V mlinu je bil zaposlen najeti mlinar, kateremu je pripadala ena tretjina merice, dve tretjini pa lastniku mlina.

Med lastniki mlina omenjam Lojza Permeta, ki je takoj po prvi vojni prodal mlin Antonu Skubicu, večjemu posestniku v Dednem dolu št. 11 (5, hišna številka mlina je bila 9). Skubčevo posestvo je obsegalo 57 ha, od tega je bilo 9 ha njiv, 11 ha travnikov in senožeti ter 37 ha gozda. Leta

² Podatke mi je dala 90-letna Frančiška Ahlin.

1935 se je na posestvo priženil Jože Gnidovec (1903) iz Vel. Lipovca. Po drugi vojni je bil mlin in posestvo nacionalizirano, vendar je bila kasneje zaplemba posestva preklicana. Tako zopet pripada Jožetu Gnidovcu in njegovemu sinu Stanetu (1945) celotno posestvo, mlin pa je občina prodala kmetu-borcu, ki si je preuredil mlin v stanovanje.

Smrekarjev mlin, spremenjen v stanovanjsko hišo (Foto: France Adamič, 1973)

Gnidovčevo posestvo je eno največjih v tem delu občine. Zdaj redijo enako število govedi (10 do 11) in prašičev (6—8) ter par konj več kot pred vojno.³

4. Mlin na Pušči

V spodnji dedendolski dolini je Višnjica speljana ob desnem pobočju, kake 4 m nad starim bregom. Zaradi tako pridobljene višinske razlike je voda lahko vrtila štiri kolesa na korce s tremi kamni za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s štirimi stopniki. Ob ugodnem stanju vode so zmleli do 12 mernikov žita, navadno pa 8 mernikov. K mlinu spada posestvo z 1,6 ha orne zemlje, 3,1 ha travnikov in pašnikov ter 1,8 ha gozda. Z merico so redili do 6 prašičev in plemenjaka, 2 kravi in konja s kobilo in žrebetom. S konji so prevažali žito in mlevske izdelke po enkrat na

³ Po navedbah Jožeta Gnidovca in preverjeno po izjavah sosedov. Gnidovec je nečak nekdanjega skopskega škofa. Posestvo z mlinom je bilo nacionalizirano, ker je leta 1945 odšel z belogardisti na Koroško, odkoder se je v poldrugem letu vrnil.

Na pročelju hiše v Dednem dolu št. 11 je vzdiana spominska plošča z oporoko Antona Skubica.

teden proti Stični in enkrat na teden v smeri Loke in Žalne. Zdaj imajo enega konja in polovico manj drugih živali.

Mlin na Pušči (Foto: France Adamič, 1973)

Mlin leži v Dednem dolu št. 18 (1); po izročilu je že okoli 350 let star in je prvotno pripadal graščini Višnji potok. Med zadnjimi lastniki sta Mihael Kalar (1857—1946), ki je kupil mlin leta 1890 ter ga zapustil svoji hčeri Jožefi (1898) in zetu Jožetu Potokarju (1898), ki se je leta 1929 priženil v Dedni dol.⁴

5. Baronov mlin

Baronov mlin leži globoko pod avtocesto, v vasi Peščenik, ki je sedaj pripojen Višnji gori (št. 104). Ko so zgradili avtocesto Ljubljana—Zagreb, so speljali Višnjico skozi cestni podvoz Višnja gora—Dedni dol, staro strugo pa zasuli, zato je ostal mlin na »suhem«, desno pod nasipom avtoceste. Mlin je pripadal družini pl. Tauffererjev iz Podturnske graščine v vasi Peščenik št. 1. Med zadnjimi lastniki so bili Rozalija Codelli, roj. baronica Taufferer in njen sin baron Anton Codelli, ki se je po vojni preselil na Koroško in pred leti nekje v Avstriji umrl. Po osvoboditvi je posestvo in mlin prevzela Ljudska imovina. Občina Grosuplje je pred desetimi leti mlin prodala Francu Baltiču.

Baronov mlin je spadal med večje mline ob Višnjici. Voda je vrtila štiri kolesa, stope s petimi stopniki, po en kamen za belo, zmesno in kr-

⁴ Jože Potokar je Klemenov s Plešivice pri Zalni. Med prvo vojno je bil na fronti ob Soči in Piavi, po razpadu na Koroškem, kjer se je udeležil bojev pri Grabštajnu in Sinči vesi. Kljub prizadevanjem si ni pridobil pravic koroških borcev.

milno moko. Najeti mlinarji so delali za pol merice, druga polovica pa je pripadala baronu, ki je plačeval davke in opravljal večja popravila, manjša pa mlinar. Med najemniki je bil pred prvo vojno Jože Mikolič, doma iz Preske nad Temenico, imel je konja in voz za zbiranje žita in zamenjavo za moko; drugi je bil Franc Skubic, doma iz Lahovškega mlina, moko za žito mu je vozil Janez Potokar-Pajštubar iz Peščenika 102 (21), tretji pa je bil Anton Frelj, doma z Gorenjskega. V tem mlinu so mleli baronovo žito in žito s Spodnjega Brezovega, Velike Loke, Križke in Nove vasi, Škrjanča in Starega trga. Dnevna zmogljivost je ob najbolj ugodni vodi dosegla tudi deset mernikov žita vseh vrst.⁵

Baronov mlin (Foto: France Adamič, 1973)

6. Garbasov mlin v Višnji gori

Edini višnjegorski mlin leži ob desnem bregu Višnjice, pod mestnim bregom v Starem trgu pri Višnji gori. Mlin je konec prejšnjega stoletja kupil Mihael Omahen star. ter ga pred prvo svetovno prodal Francu Škrabarju, ta pa Ivanu Bašarju iz Kranjske gore, ki je mlin z vrtom prodal Alojzu Garbasu (1909—1970) iz Vel. Loke pri Žalni. Prvotni mlin je bil v glavnem poslopju, kjer je bila do nedavna znana Škrabarjeva, Bašarjeva in zdaj Šerekova gostilna, nato pa je tedanji lastnik Mihael Omahen st. prek Višnjice zgradil povečano poslopje na obokih, ga dvignil za eno nadstropje ter zgradil niz vode sedanji mlin, povezan po hodniku in svinjaki z glavnim poslopjem.

⁵ Podatke mi je dal Janez Potokar-Pajštubar (1899), posestnik in prevoznik. Udeležil se je prve svetovne vojne. Bil je v Galiciji, v Tirolah in na Francoskem pri Verdunu. Po razpadu se je udeležil bojev na Koroškem, za kar prejema 600 din letne podpore. Med NOV je bil aktivist in nekaj časa v Cankarjevi brigadi.

Moč Višnjice se nad mlinom poveča s potokom Peščenjekom, ki priteče z jugozahoda ob železniški progi. Voda je gonila štiri kolesa, stope s šestimi stopniki ter po par kamnov za belo, zmesno in krmilno moko; letno so zmleli okoli 500 do 600 stotov krušnega in krmilnega žita ter ostopali nad 300 mernikov kaše.⁶

Garbasov mlin (Foto: France Adamič, 1973)

7. Mlin v Kosci

Kosca je prvi levi pritok Višnjice; izvira pod Kamnim vrhom (625 m in vasjo Vrh iz glavnega slapa pod vasjo Selo in se napaja z mnogimi izviri ter teče skozi zamočvirjeno, precej peščeno dolino. Mlin leži v Starem trgu št. 12 (11), ob glavni strugi; voda se zbira v širnu in pada po navodniku v korce mlinskih koles, ki so gonila en kamen za belo, en kamen za črno krmno moko ter stope s štirimi stopniki (nogami in nožnicami). Voda je šibka in je dva dni po močnem nalivu gonila vsa tri kolesa navadno pa eno, izjemoma dvoje koles. Poprečno so na dan obdelali en mernik prosa ali ješprenja ter zmleli 2 do 4 mernike žita.

⁶ Podatki Janeza Potokarja-Pajštubarja (1899) iz Peščenika 21 in Katarine Garbasove, druge žene Alojza Garbasa. Mihael Omahen star. piše v svoji kroniki: Leta 1896, dne 13. junija kupil sem od Jožeta Skufca (Povžek, ki je prišel sem z Brezovega) mlin in podrtjo staro poslopje z zemljo za hišo in zemljo med bajtami. Bilo je v mlinu vse razbito in silno zapuščeno. Poprave na mlinu in na vodi so me mnogo stale, ker sem moral na vodi vse nanovo narediti. Razen tega sem naredil nov pod, novo klet in štalo. Popravil sem mlin in širm s kolesi na vodi, je pa malo donašal, ker je premalo slap visok v ravnini. Povžek je zidal pri žel. postaji novo hišo, v kateri je imel kasneje moj nečak Mihael Omahen mlajši gostilno in trgovino.

⁷ »Prodal sem hišo na Fabrki, mlin in zemljišča leta 1913 Francu Škabarju.« (Kroniko je posredovala dne 8. 8. 73 Mihaela Jaro-Zajčeva, Višnja gora 124).

Sredi preteklega stoletja je mlin pripadal posestvu Antona Groznika iz Starega trga 11 (12). Po njegovi smrti so mlin z ohišnico podedovali njegovi dve hčeri, Meta (+ 1968) in Frančiška (+ 1972) Groznik, ki sta mleli do leta 1962. Zdaj stanuje v mlinu Marija Kokalj, poslopje z ohišnico pa so podedovali otroci tretjega brata Lojza (+ 1971), ki je skrbel za sestri.

Antonov sin Franc Groznik (1888—1970) in njegova žena Marija (1892—1961) nista imela otrok, zato sta zapustila posestvo Karlu Grčmanu (1937) iz mlina Izirk nad Stično. Posestvo meri 18 ha, od tega 3 ha njiv in 9 ha travnikov. Pred vojno so redili deset govedi in 4 do 6 prašičev, zdaj

Groznikova domačija v Kosci. Mlin stoji levo od hiše, med sadnim drevjem
(Foto: France Adamič, 1973)

redijo sedem govedi, rejo prašičev pa so opustili. Do nedavna so oddajali 20 do 25 litrov mleka dnevno; zaradi kisle krme je kontrolna služba prepovedala prodajo mleka, zato bodo opustili tudi rejo krav in se preusmerili na pitanje živine.⁷

8. Omahnov (Rusov) mlin v Trsteniku.

Trsteniščica je drugi levi pritok Višnjice, izvira pod vasjo Selo in se napaja, podobno kot Kosca, iz mnogih studencev. Zato je vsa dolina s travniki zamočvirjena, njive pa ležijo na brežinah. Mlin, ki spada katastralno pod Stari trg št. 21 (7), ima ob zgornji zgradbi eno vodno kolo na

⁷ Krajevni leksikon Slovenije, II, str. 150; — Podatki Karla Grčmana in njegove žene Angele (1934); — Tretji brat Tone Groznik (+ 1968) je bil advokat nekje v Bosni.

korce za pogon stop na štiri stopnike, ob spodnjem mlinu pa sta dve kolesi za pogon enega kamna za belo in enega za črno moko. Na dan so poprečno zmleli 4 do 6 mernikov, ob visoki vodi pa do 8 mernikov žita. Že nekaj let so brez obrti, ker meljejo samo za svoje potrebe.

Po ustnem izročilu je mlin zgradil neki ruski ujetnik, ki je zaradi pridnosti dobil od višnjegorske graščine zemljišče in vodno pravico. Več rodov nazaj je pripadal družini Zupančič. Frančiška Zupančič je leta 1926 zapustila mlin s posestvom svojemu sinu Antonu Zupančiču, ta pa je mlin podal Alojzu Omahnu (1899—1954). Zdaj gospodari na posestvu in v mlinu njegova vdova Marija, roj. Kek iz Spodnje Drage (1907).

Omahnov mlin v Trsteniku (Foto: France Adamič, 1973)

Posestvo meri 2 ha, od tega 1 ha njiv in 1 ha zamočvirjenega travnika. Redijo dve kravi in kobilo z žrebetom. Dokler je mlin polno obratoval, so z obledo zredili 6 do 10 prašičev.*

9. Kastelčev mlin v Trsteniku

Drugi mlin leži ob glavni strugi Trsteniščice, v Starem trgu št. 18 (6). Voda vrti dve zaporedni kolesi na korce ter dva kamna, za belo in črno moko. Stope s štirimi stopniki so v letih med 1952 in 1953 propadle ter so jih odstranili. Zdaj gospodar melje samo zase, ker so obrt vrnila leta

* Krajevni leksikon Slovenije, II, 150; — Pripoved Marije Zupančič in njenega sina Alojza (1927), ki je zaposlen na carinski pošti v Ljubljani; — Mline in druge objekte v okolici je slikal, skiciral in fotografiral general Roghetti, ki je stanoval pri Codelliju na Turnski graščini pri Višnji gori. Eno izmed fotografij v polkolorju hrani Viktor Zupančič v Starem trgu št. 20 pri Višnji gori.

1969. Pred vojno so zmleli poprečno 3 do 4 mernike in odstopali 1 do 2 mernika žita, le po nalivih so se kolesa hitreje obračala ter zmlela en mernik do dva mernika več.

Mlin je star okoli 150 let ter pripada že nekaj rodov družini Kastelic. Prejšnji lastnik Jože Kastelic (+ 1916) je umrl med prvo vojno 59 let star; sedanji lastnik Jože Kastelic (1899) je ostal sam na kmetiji, ker sta sinova Jože (1944) in Milan (1945) na delu v Nemčiji, prvi kot mehanik v Hamburgu, drugi kot gozdni traktorist. V kuhinji gospodinjji gospodarjeva sestra Minka (1895).

Kastelčev mlin v Trsteniku (Foto: France Adamič, 1973)

Posestvo obsega 2,5 ha, od tega je 1 ha njiv in 1,5 ha travnikov in kosenin. Do nedavna so redili 7 govedi ter 6 do 7 prašičev. Zdaj imajo v hlevu eno kravo s teletom, 2 prašiča za rejo in kobilo z žrebetom, ki pa je last sina Milana in je na razpolago očetu za pomoč pri vožnjah.⁹

10. Jakličeve stope

Stope ležijo v Starem trgu št. 1 (5) ob Trsteniščici, pred mostom stare državne ceste na Dolenjsko. Na tem mestu priteka voda v položnem padcu v ravninski del doline ter se niže izliva v Višnjico. Vodno kolo na korce je gonilo in dvigalo samo 4 stopnike, ki so obdelali do 4 mernike žita na dan. Voda je bila stalna in dovolj močna tudi za pogon slamoreznice. Stope so opustili leta 1946 ter v tem prostoru namestili enokamni mlin

⁹ Vse podatke mi je dal lastnik Jože Kastelic.

za lastne potrebe. Poslopje preurejajo v goveji hlev, kjer bodo redili govedo za meso.

Stope so stare okoli 250 let. Pripadale so stiškemu samostanu, nato družinama Šalomon in Reger. Okoli leta 1890 je stope s posestvom kupil

Jakličeve stope (Foto: France Adamič)

Jože Jaklič (1857—1939) iz Velikih Lašč, ki je imel že pred prvo vojno trgovino s prašiči. Sedaj gospodari na posestvu s 3 ha njiv in travnikov ter 5 ha gozda njegov sin Franc Jaklič (1893), ki je kmet-borec brez borčevskega dodatka.¹⁰

11. Jeromove stope

Jeromove stope v vasi Polje št. 2 ležijo ob kanalu, ki je speljan levo iz Jeromščice. Ta izvira na Gornji Ravni med Pristavo in Zavrtčami ter se v velikem padcu spušča v dolino. Pred leti je krajevna skupnost Višnja gora zajezila izvir ter zajela 4,5 l/sek vode za višnjegorski vodovod, kar se ob sušnih obdobjih zelo pozna. Jeromove gornje in spodnje stope ležijo pod bregom, s katerega pada voda zaporedoma na prvo in nato na drugo kolo na korce. Močna voda je dvigala po tri do pet stopnikov, od teh po dva za drobljenje čreslovine, katero so prodajali v višnjegorske strojarne (Zajc, Omahen). Na dan so nastopali 2 do 3 mernike kaše. Na gruntu gospodari rod Erjavcev. Oče Franc Erjavec (1867—41) je stope izročil v

¹⁰ Franc Jaklič je bil 4 leta na fronti ob Soči in Piavi (1915—18), kjer je bil ujet. Iz ujetništva se je vrnil šele leta 1920. Med drugo vojno je bil 7 mesecev na Rabu in nato v NOV v Beli krajini. Več let je bil član Pevskega kluba, ki ga je vodil Edo Turnher v Višnji gori. Njegov sin Jože (1946) je PTT mehanik pri Iskri.

užitek hčerki, sedaj teti Mariji Erjavec (1896), posestvo sinu Alojziju Erjavcu (1901), drugi sin Franc (1904) pa se je priženil k sosedu Grandetu, Polje št. 3.

Jeromovo posestvo meri 15 ha, od tega 3 ha njiv, 4 ha travnikov in pašnikov ter 8 ha gozda. Redijo 9 govedi in 4 prašiče, enako kot pred vojno.¹¹

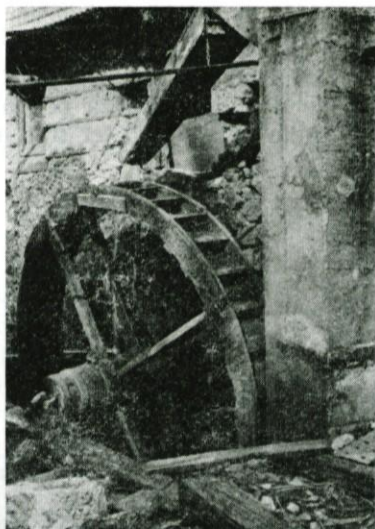

Jeromove zgornje in spodnje stope (1971)

12. Grandetov mlin in stope

Grandetov mlin in stope ležijo v Polju št. 3, ob spodnji Jeromščici, katero so speljali po pobočju desno, nato pa po ceveh do velikega mlinškega kolesa na korce, na katere je udarjala zelo deroča voda od zgoraj. V mlinu je bil en kamen za belo in zmesno, en kamen za krmno moko in stope na pet stopnikov; pred leti so mlin priključili na elektromotor; stope so odstranili, mlin pa prezidali in dozidali za drugo rabo. Zdaj meljejo samo zase, izjemoma za kakega sorodnika. V glavnem se pečajo s poljedelstvom in živinorejo. Na posestvu gospodari Franc Erjavec (1904). Njegov tast Anton Zupančič (1883—1953) in oče tega Jakob Zupančič (1851—1909) sta se ukvarjala s pridelovanjem in nakupom lanišča, predenjem in tkanjem ter izdelavo lanenega olja in sicer do leta 1953, ko so to obrt opustili.

¹¹ KLS, II, 1971, str. 145; — ZOG III, 1971, str. 208; — Druge podatke in sliko gornjih stop mi je posodila teta Marija Erjavec. Podatke in zbirko slik je dopolnila Ivica Erjavec (1954) iz Polja št. 3 (pismo brez datuma.)

Grandetovo mlinsko kolo leta 1957

Grandetov mlin danes (Foto: France Adamič, 1973)

Grandetovo posestvo meri 14 ha, od tega je 5 ha njiv, 6,3 ha gozda ter 3 ha travnikov in pašnikov. Redijo 7 do 9 govedu in 4 do 6 prašičev.¹²

¹² Podatke mi je dala hčerka Ivica Erjavec (1954). — Glej tudi KLS II, 1971, str. 145.

13. Svetinov mlin

Svetinov mlin v Polju pri Višnji gori št. 4 leži ob Višnji, nasproti graščine Podsmreka, ob glavni strugi pod izlivom Trsteniščice, Kosce in Jeromščice. Zato je tu voda dovolj močna za pogon treh mlinskih koles in stop s petimi stopniki. Mlin je nad 500 let star in je nekdaj pripadal

Svetinov mlin (Foto: France Adamič, 1973)

Pušlarjev mlin (Foto: France Adamič, 1973)

višnjegorski graščini, pozneje pa drugim in nazadnje več rodovom Antonov Lokarjev. Anton Lokar (1869—1951) je pred prvo vojno obnovil mlin, sedanji lastnik Anton Lokar (1907) je mlel do leta 1952, ko je po očetovi smrti vrnil obrt in obdržal posestvo, ki obsega skupaj 16 ha, od tega pičila 2 ha njiv ter več ha deloma zamočvirjenih travnikov. Na posestvu redijo 7 do 9 govedi in par konj ter več prašičev. Zdaj meljejo izključno svoje žito za kruh in krmo.¹³

14. Pušlarjev mlin

Mlin stoji v Zgornji Dragi št. 6, na mestu, kjer se Višnjica približa stari dolenski cesti in ob glavni strugi potoka. Voda je vrtila štiri kolesa na lopate: stope s štirimi stopniki so v leseni baraki na desni, mlin na levi strani vode. V mlinu so trije kamni za belo, zmesno in krmno moko. Na dan so poprečno zmleli po 8 do 10 mernikov žita in ostopali pol mernika kaše.

Mlin je že več rodov sestavni del Pušlarjeve kmetije, v Zgornji Dragi št. 5. Ob prelomu stoletja je tu gospodaril Franc Štepic (1855—1915), za njim sedanji gospodar Franc Štepic ml. (1904), katerega bo predvidoma nasledil njegov sin Leon (1937). Na posestvu redijo 6 govedi, 2 prašiča in enega konja. Pred vojno so redili plemenske svinje, prodajali plemenske

Lahovski mlin iz severne strani pred drugo svetovno vojno

¹³ Podatke mi je dal lastnik Anton Lokar, ki ima pet otrok, dva avtomehnika in tri učiteljice. Njegov brat France (1916) živi v Gornjem Logatcu. Ze več let je urednik Družinske pratike, kjer objavlja krajše črtice in pripovedi. Izdal je štiri pesniške zbirke: **Posute ceste**. CMD 1966, ilustriral Lojze Perko; — **Tiha srečanja**. CMD 1967, slike iz notranjskih cerkva; — **Okno na vrt**. CMD 1969, ilustriral Jože Horvat-Jaki; — **Ko pelin cveti**. Samozaložba, ilustriral Jože Horvat-Jaki. — Glej KLS, II, 1971, str. 145).

Lahovški mlin z južne strani danes

Usoda naših mlinov (Foto: J. Skerlep)

prašičke in pitance, predvsem s krmilno moko iz mlina, ki je obratoval do leta 1954. Nova avtocesta Ljubljana—Zagreb je prerezala posestvo na dva dela kot mnoge druge v tej dolini.¹⁴

¹⁴ Podatke mi je dal Franc Štepic (1904).

15. Lahovski mlin

Zadnji mlin pred izlivom Stiškega potoka v Višnjico je Lahovski mlin v Zgornji Dragi št. 9 (10), ki sem in tja melje za lastne potrebe in sorodnike. Leži ob glavnem toku, ki ob desnem pobočju Drage pridobi ustrezen padec in moč za pogon štirih koles na lopate, za pogon stop s štirimi stopniki, ter kamnov za belo, zmesno in krmno moko. Zaradi močne vode in hitrega obračanja koles se je gibala zmogljivost mlina od 10 do 12 mernikov žita na dan. Med obema vojnama je merica z vrtom preživljala družino z desetimi otroki. Pred vojno so redili tudi 4 do 6 prašičev in eno ali dve kravi. Zdaj imajo dve kravi in redijo dva prašiča.

Mlin je pripadal lahovski graščinski pristavi, pozneje pa raznim lastnikom. Leta 1905 je mlin kupil Franc Skubic (1871—1957) iz Dednega dola št. 11 (5). Zdaj gospodari tu njegova hčerka Uršula (1929), poročena z Alojzom Potokarjem (1926) iz Štorovja nad Stično, ki je stanovanjski del mlina dvignil v nadstropje.¹⁵

Večino podatkov sem preveril v zemljiški knjigi Občinskega sodišča v Grosupljem.

OPOMBA:

Zaradi naglice pri tiskanju Zbornika občine Grosuplje IV, 1972 in odsotnosti glavnega urednika so v prispevku o mlinih in žagah na Grosupeljščici slike mlinov nepravilno razvrščene in so brez popisov. Zato dodajamo te na tem mestu:

- Str. 296: Mlin v Kožljevcu
- Str. 297: Vovkov mlin (zgoraj obok, spodaj vodno kolo)
- Str. 298: Dolinski mlin
- Str. 299: Španov mlin
- Str. 300: Kocjanov mlin
- Str. 301: Belkov mlin
- Str. 302: Brinjski mlin (po Valvasorju)
- Str. 303: Brinjski mlin (foto M. Vidmar)
- Str. 304: Finkov mlin, vhod
- Str. 305: Finkov mlin, pogonsko kolo (foto S. Valentinčič)
- Str. 306: Lojzov mlin in žaga
- Str. 307: Praproški mlin

¹⁵ Podatke in slike mi je dala Uršula Potokar (1919).

12. Ljubovski mlini

Zadnji mlin pred izlivom Šiškega potoka v Vranico je Ljubovski mlin v Zgodnj. Društ. št. 9 (1911). Vem in tam, kjer sta bila pred leti utr-
 rodniki, leži ob stenski zidovi od ob desnem potoku. V tistem potoku
 zan pada in tudi na potoku stoji kolca na jeziku, na potoku pa s štirimi
 stopniki, kar karinov ali jebo, zmeso in krasno moko. Ljubovski mlin
 in druge obratne koleče so se gibala smotljivo od leta 1810 do 12
 mermikov, tja na dan. Med obnovo vojnama je mlin s svojo preživljala
 družino zadrževali ostro. Pred vojno so tu bili tudi do 20 letov in eno
 ali dve kova. V tistem času kova in redno delovali.
 Mlin je pripadla ljubovski krščanski cerkvi, kjer je bil tudi lastnik lasti.
 nikom. Leta 1928 je mlin kupil Franc Škabič (1871-1957) iz Opatca doma
 št. 41 (2). V tistem času je mlin kupil tudi Ljudmila (1895) poročena z
 Alojzom Ljubovcem (1870) iz Štore. Mlin je bil v tistem času del
 mlin dvoraj v nadobojah.

Vedno podatkov sem prevzel v zemljski knjigi Občnega sodišča v Gro-
 supnem.

OPOMBA

Zadnji mlin pred izlivom Šiškega potoka v Vranico je Ljubovski mlin v Zgodnj. Društ. št. 9 (1911). Vem in tam, kjer sta bila pred leti utr-
 rodniki, leži ob stenski zidovi od ob desnem potoku. V tistem potoku
 zan pada in tudi na potoku stoji kolca na jeziku, na potoku pa s štirimi
 stopniki, kar karinov ali jebo, zmeso in krasno moko. Ljubovski mlin
 in druge obratne koleče so se gibala smotljivo od leta 1810 do 12
 mermikov, tja na dan. Med obnovo vojnama je mlin s svojo preživljala
 družino zadrževali ostro. Pred vojno so tu bili tudi do 20 letov in eno
 ali dve kova. V tistem času kova in redno delovali.
 Mlin je pripadla ljubovski krščanski cerkvi, kjer je bil tudi lastnik lasti.
 nikom. Leta 1928 je mlin kupil Franc Škabič (1871-1957) iz Opatca doma
 št. 41 (2). V tistem času je mlin kupil tudi Ljudmila (1895) poročena z
 Alojzom Ljubovcem (1870) iz Štore. Mlin je bil v tistem času del
 mlin dvoraj v nadobojah.

VABILO

Uredniški odbor vabi občane k sodelovanju s prispevki in drugimi podatki. Prosimo občane, da zbirajo gradivo o raznih dogodkih v preteklosti, o prireditvah, osebnostih (županih, učiteljih), da zbirajo fotografije in razglednice ter da opozarjajo uredniški odbor na že pozabljene dogodke in podobe iz naših krajev.

V tisk bomo sprejeli vsak prispevek, ki ustreza dosedanji kvaliteti zbornika in ki doprinaša v podnaslovu navedenim smotrom; prispevek h gospodarski, kulturni in zgodovinski kroniki občine Grosuplje.

PODATKI O KNJIŽNICAH ZA LETO 1970

Zap. št.	Knjižnica osnovne šole	Število knjig v		Skupaj	Število	
		šolski knjižnici	učiteljski knjižnici		izposojevalcev	izposojenih knjig
1.	Grosuplje	3.482	1.978	5.460	586	7.545
2.	Žalna	1.150	815	1.965	107	623
3.	Polica	450	400	850	59	420
4.	Podtabor	578	485	1.063	65	759
5.	Stična	3.000		3.000	580	7.850
6.	Višnja gora	700		700	145	622
7.	Ambrus	475	355	830	50	150
8.	Muljava	623		623	48	400
9.	Temenica	333	511		35	1.650
10.	Ponikve	478	478	478	20	
11.	Ljudska knjižnica Grosuplje			8.972	5.362	14.409

ZA
OBČINSKI PRAZNIK
OBČINE

GROSUPLJE

DNE 29. oktobra 1973

ČESTITAJO VSEM OBČANOM,
BORCEM,
DELOVNIM ORGANIZACIJAM IN KOLEKTIVOM

OBČINSKA SKUPŠČINA

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI KOMITE ZMS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

ZDRUŽENJE BORCEV NOV

IN DRUGE DRUŽBENE

ORGANIZACIJE OBČINE GROSUPLJE

PEKARNA GROSUPLJE

ADAMIČEVA 11
TELEFON 771-065 (061)

PEKA KRUHA IN PECIVA

PRODAJA VSEH VRST

PECIVA, SLAŠČIC

IN DELIKATESNEGA BLAGA

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna Gorica

- oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom;
- organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino;
- prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja;
- oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stiškimi mesnimi izdelki;
- ima lastno hranilno-kreditno službo in lastno kmetijsko pospeševalno službo.

Svoje zadružne enote in hranilno-kreditno službo ima zadruga v Radohovi vasi, Šentvidu, Stični, Višnji gori, na Muljavi, Krki, Zagradcu in Ambrusu.

Sveže meso in mesne izdelke iz STIČNE nudimo potrošnikom v lastnih poslovalnicah v Ljubljani: Trubarjeva 57, Korunova 5, Djakovičeva 8, Celovška 85, Ižanska 5, Krakovski nasip, Rožna dolina c.IX/3; na Igu, Podpeči, Brezovici, Polhovem Gradcu, Škofljici, Šmarju Sap, Grosupljem, Višnji gori, Ivančni gorici, Šentvidu pri Stični, Stični.

Uprava in centralno skladišče pa je v Ivančni gorici.

Tovarna pletenin
Ljubljana, Geneljeva
p. Učiteljeva, Šentvid
tel. 01 275 220
tel. 01 275 220

STANOVANJSKO KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

TELEFON 771-037

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kamionske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri razširitvi vodovodnih omrežij.

rašica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Šentvid
telefon 51 255, 51 359
telegr. Rašica Ljubljana

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1946. leta, z odločbo takratnega Okrajnega ljudskega odbora, kot Okrajno gradbeno podjetje, z namenom, da obnavlja porušeno podeželje.

Pod nazivom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

GROSUPLJE

pa posluje od 19. 9. 1961 dalje

Ob ustanovitvi je bilo podjetje manjšega značaja, saj ni imelo, razen nekaj orodja, nobenih osnovnih sredstev. Poslovati je pričelo takorekoč iz nič, le z nekaj delavci in nujno potrebnim orodjem.

Z marljivo in dobro organizacijo si je podjetje že v nekaj letih pridobilo nujna osnovna sredstva in strokovni kader, tako da je že v letu 1948/49 prevzelo v izgradnjo večjo tovarno usnja v Šmartnem pri Litiji.

Po formiranju organov samoupravljanja je podjetje vsako leto povečevalo svojo dejavnost na vseh področjih Slovenije in prešlo iz majhnega v srednje veliko gradbeno podjetje, ki je bilo že dokaj dobro opremljeno z mehanizacijo. V letu 1958 je zaposlovalo že 449 delavcev in ustvarilo 507 milijonov S din realizacije. Po letu 1960 je to podjetje, kot prvo gradbeno podjetje v Sloveniji, pričelo z izgradnjo stanovanj in poslovnih objektov za tržišče. Vedno večji obseg del pa je narekoval tudi ustanovitev lastnih stranskih obratov in projektivnega biroja, brez katerih bi skoro ne moglo poslovati. S porastom proizvodnje in realizacije in vedno večjega števila zaposlenih, je podjetje poskrbelo tudi za družbeni standard zaposlenih, saj ima podjetje sedaj zagotovljenih preko 800 ležišč v novih modernih samskih domovih, koder je organizirana tudi lastna prehrana zaposlenih.

Po obračunu v preteklem letu se je SGP Grosuplje uvrstilo med večja gradbena podjetja na področju Slovenije, saj je znašala realizacija 234.406.659 din.

Pri tej realizaciji je podjetje oddvojilo znatna sredstva v poslovni sklad, kar je omogočalo nabavo nove moderne gradbene mehanizacije, katera daje poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del.

KOVINASTROJ

TOVARNA GOSTINSKE OPREME

61 290 GROSUPLJE

IZDELUJEMO, MONTIRAMO IN PROJEKTIRAMO
OPREMO ZA VSE TIPE KUHINJ, SLAŠČIČARN,
SAMOPOSTREŽNIH RESTAVRACIJ IN DRUGIH
GOSTINSKIH ALI SORODNIH OBRATOV

IZDELUJEMO TOPLOTNE, HLAJENE, NEVTRALNE
IN KOMBINIRANE ELEMENTE, TOČILNE IN DRUGE
PULTE, SAMOPOSTREŽNE IN OSTALE LINIJE

VRŠIMO RAZNE USLUGE

VSI NAŠI ELEMENTI SO IZ NAJKVALITETNEJŠE
NERJAVEČE — I N O X PLOČEVINE

LASTNI PROJEKTIVNI BIRO
CENTRALNA SERVISNA SLUŽBA

TEKOČI RAČUN NB GROSUPLJE 50130-601-31177
TELEFON 783-021 — 61295 IVANČNA GORICA

obratno komunalno podjetje

UNIVERSAL Ivančna gorica

se bavi s sledečimi obrtnimi dejavnostmi:

izdelava betonskih zidakov,
dela iz nizkih gradenj,
gradnja weekendov.

V sklopu podjetja imamo **mehanično delavnico**, ki opravlja vse vrste mehaničnih del in **servis Tomosovih izdelkov**.

S kapacitetami našega strojnega parka opravljamo prevoze, zemeljska dela z buldožerjem in nakladalцем, usluge s kompresorjem in minerska dela.

V naš okvir sodi tudi vzdrževanje cest IV. reda. V našem peskokopu pa so vam vedno na razpolago vse vrste peščenih agregatov. Usluge solidne in točne, se priporočamo za naročila.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Telefon h. c. 771-020

Brzjav Motvoz Grosuplje

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrambene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtnino ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

PROIZVODNO PODJETJE

stavbni izdelki,
notranja oprema, ž. les

61296 ŠENTVID PRI STIČNI

telefon 785 008

telegram SINOLES

račun pri SDK podr. Grosuplje 5013-1-96

izdeluje vse vrste stavbenega pohištva, oken in vrat, hotelsko, laboratorijsko, stanovanjsko in drugo pohištvo.

Nudi tudi žagan les in druge storitve.

Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim strankam, poslovnim prijateljem in vsem občanom.

ZDRUŽENO TRGOVSKO PODJETJE LJUBLJANA
TOZD — PРАВNA OSEBA

TABOR

ADAMIČEVA 14

nudi preko svojih 37 prodajaln vse vrste blaga dnevne in trajne potrošnje.

Pri nakupu blaga trajne vrednosti nudi svojim kupcem potrošniška posojila in opravlja druge usluge, kot dostava na dom, montaža itd.

Preko svojih bifejev, ki obratujejo v sklopu samopostrežnih trgovin, nudi razne gostinske usluge.

Za čimvečji nakup in obiske naših trgovin se priporočamo!

Knjigovodski biro Grosuplje

TELEFON: 771-100

opravlja vse knjigovodske posle in
finančno poslovanje za spodaj navedene delovne
organizacije:

- Instalacije Grosuplje
- Gostinsko podjetje »Polzevo«, Grosuplje
- Pekarna Grosuplje
- Komunalno obrtno podjetje »Universal«, Ivančna gorica
- Valjčni mlin Stična
- Otroški vrtec Grosuplje
- Ljudska knjižnica Grosuplje
- Avtomoto društvo Šentvid pri Stični
- Skupna obrtna delavnica Predalič—Jerovšek Grosuplje

**Priporočamo se, da nam zaupate v vodenje
vaše poslovne knjige.**

SLOVENIJA LES
STOLARNA

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51 TELEFON: 77-184 IN 77-091 TEKOČI RAČUN: 5013-1-111

Telefon 8 (772-091)

PODGORICA

LJUBLJANA

Telefon: 771-184 in 771-091

Tekoči račun: 5013-1-111

IZVAJA INSTALACIJE — CENTRALNIH

KURJAV, VODOVODA, PLINA,

PREZRAČEVANJA, ELEKTRIKE —

STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE

CESTNO PODJETJE LJUBLJANA

TELEFON 771 100

Teléfono: 771 100 in 771 001

Tekstni telefon: 2013-1-111

opravlja vse knjigovodstvene posle in
finančno poslovanje za spodaj navedene dejavnosti
organizacije:

OPRAVLJA DELA PROJEKTIRANJA,

VZDRŽEVANJA, MODERNIZACIJE

IN GRADNJE CEST

Z NAJSODOBNEJŠO MEHANIZACIJO

IN LASTNO ASFALTNO BAZO

POSTAVLJA IN VZDRŽUJE

PROMETNO OPREMO NA CESTAH

Priloge so na voljo v vseh
vaših poslovalnih krajih.

SLOVENIJA LES STOLARNA

DOBREPOLJE, p. Videm-Dobropolje

Telefon 8 (782-008)

PODGORICA

je ustanovil OLO Grosuplje 7. 6. 1948. Pred tem je podjetje, ki je obsegalo mlin na parni pogon in žago venecianko bilo last Antona Drobnič iz Podgorice, pred nacionalizacijo je v podjetju bilo zaposlenih pet delavcev.

Po nacionalizaciji v letu 1948 je bilo v podjetju zaposlenih petnajst delavcev, ter se je polagoma pričelo širiti. V začetku je bila proizvodnja namenjena predvsem domačemu tržišču, v letu 1953 pa se je proizvodnja pričela preusmerjati in plasirati tudi v izvoz na zahodna tržišča, predvsem ZDA, Anglija, ZRN itd. V tem obdobju smo navezali poslovne stike z izvoznim podjetjem »Slovenija les«, s katerim še danes sodelujemo v vseh izvoznih poslih.

V letu 1958 je bila izvedena prva rekonstrukcija obrata ter ukinjen mlin na parni pogon. Izvedena je bila rekonstrukcija žage, iz pridobljenih prostorov pa se je povečal oddelek montaže in zgradil prostor površinske obdelave in obrat družbene prehrane.

V letu 1964 je bila izvedena druga rekonstrukcija oz. dograditev obrata, pri čemer se je povečal obrat strojne obdelave, izgradila lesosušilnica in montiral polno jarmenik v obratu žage. V tem in nadaljnjem obdobju je podjetje vlagalo znatna sredstva v modernizacijo in obnovo strojnih zmogljivosti. Iz leta v leto se proizvodnja povečuje, istočasno pa raste tudi število zaposlenih. V letu 1960 je izvoz na konvertibilna področja dosegel vrednost 70.000 dolarjev, v letu 1971 pa že nekaj nad 400.000 dolarjev. Število zaposlenih se je v tem obdobju povečalo na 86 delavcev. V letu 1969 smo pričeli s tretjo fazo rekonstrukcije oz. razširitve obrata, ki je bila po programu izvedena v letu 1971. Vrednost izvoza naj bi se do leta 1975 povečala na 1.000.000 dolarjev prometa letno.

Proizvodnja naj bi tudi v naslednjem obdobju bila namenjena izključno izvozu na konvertibilna območja oz. v že omenjene zahodne države.

Podjetje proizvaja predvsem za izvoz.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Pasterizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku

Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku

Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih

Sladka in kislá smetana

Trdi, poltrdi in sveži siri

Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti,

žogice, sladoledi za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarn, izdelani na modernih strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

ELEKTRO LJUBLJANA

Enota Ljubljana okolica

Podjetje za distribucijo električne energije

LJUBLJANA, Parmova ulica 33

Telefon 313-766

ZAVAROVALNICA SAVA

POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

POSLUŽEJTE SE ZAVAROVALNE ZAŠČITE
PRI ZAVAROVALNICI SAVA,
POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA!

PROGRAM SEJMOV IN RAZSTAV
NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU V LJUBLJANI

Katecholabus

intertrade

podjetje za mednarodno trgovino

LJUBLJANA

CENTRALA v Ljubljani, Moša Pi-
jadejeva 29, s PREDSTAVNIŠTVI
v Beogradu, Zagrebu, na Rijeki in
v Sarajevu, ter v New Yorku, Bo-
goti, New Delhiju, Bombayu, Ma-
drasu, Calcuti, Kairu, Pragi, Oslu,
Varšavi, Bratislavi.

PROGRAM SEJMOV IN RAZSTAV
NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU V LJUBLJANI
V LETU 1974

MODA '74 — 19. sejem konfekcije, modnih tkanin, pletenin, izdelkov usnjarsko predelovalne industrije in modnih dodatkov.
25. 2.—2. 3. 1974

JUTRO '74 — 5. mednarodna razstava trgovinske in gostinske opreme, embalaže, strojev za pakiranje, transportne in skladiščne opreme.
18.—23. 3. 1974

ALPE—ADRIA '74 — 13. mednarodni sejem blaga široke potrošnje; orodja, opreme in materialov za dom in obrt »Naredi si sam«; opreme za šport in turizem ter kmetijske mehanizacije.
5.—14. 4. 1974

SETEX '74 — Poslovni sejem vzorcev tkanin in dodatkov za oblačilno industrijo za pomlad in poletje 1975.
28.—30. 5. 1974

LESNI SEJEM '74 — 11. mednarodni sejem strojev, opreme, orodja in potrošnega materiala za vse faze predelave in obdelave lesa.
10.—15. 6. 1974

VINO '74 — 20. mednarodni sejem vin, žganih pijač, sadnih sokov in opreme.
30. 8.—8. 9. 1974

HORTIKULTURA '74 — Vrtnarsko sadjarska razstava »Cvet in sad«.
20.—24. 9. 1974

ELEKTRONIKA '74 — 21. mednarodna razstava elektronike, telekomunikacij, avtomatizacije, elektronskih naprav za obdelavo podatkov in nuklearne tehnike.
8.—12. 10. 1974

SKI EXPO '74 — razstavno-prodajni sejem izdelkov in opreme za zimski šport in turizem.
4.—10. 12. 1974

Koteks Tabus

Import—eksport

LJUBLJANA, Miklošičeva 5

Telefoni: h. c. 323-241

Telex: 31-298

Telegram: KOTO LJUBLJANA

Poštni predal: 415

BOUTIQUE: 61000 Ljubljana, Miklošičeva 5
tel. 315-351

66000 Koper, Hotel Triglav
tel. 22-786

41000 Zagreb, Jurišičeva 7
tel. 425-078

71000 Sarajevo, Skenderija
tel. 23-005

UVOZ — IZVOZ NA EVROPSKA IN PREKOMORSKA TRŽIŠČA:

kože, usnje, čer/lji, usnjena galanterija in konfekcija, umetno usnje, ščetina, dlaka, volna, krzna, kožni in usnjeni odpadki, industrijske maščobe, strojila, pomožna sredstva za usnjarsko in čevljarsko industrijo, opremo za klavnice in obrate mesne predelave.

ZASTOPSTVA INOZEMSKIH FIRM

PROGRAM SEJMOV IN RAZSTAV
NA GOSPODARSKIH RAZSTAVNIŠČIŠČU LJUBLJANA

Katek Tajbur

TOVARNA DEKORATIVNIH TKANIN

LJUBLJANA, Celovška 280

Telefon: 504-241

izdeluje

STILNE IN SODOBNE POHIŠTVENE
TKANINE VRHUNSKE KVALITETE

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

GROSUPLJE

z obrati:

Hotel POLŽEVO, VIŠNJA GORA

Restavracija »OB ČRPALKI«, IVANČNA GORICA

Gostilna »POD LIPO«, STIČNA

Gostilna »NA KLANČKU«, ŠENTVID PRI STIČNI

Gostilna »GROSUPELJČAN«, GROSUPLJE, s prenočišči

Gostilna »PRI MOSTU«, GROSUPLJE

»ADAMIČEV HRAM«, GROSUPLJE

Avtomatsko »KEGLJIŠČE«, GROSUPLJE

Gostilna »MAJOLKA«, ŠMARJE

Gostišče »BRDAVS«, VIDEM DOBREPOLJE

PENZION IVANČNA GORICA

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča.

Za naročila se priporoča
SPLOŠNO MIZARSTVO
61280 Grosuplje

SPLOŠNO MIZARSTVO

Telefon 771-155 (061)

Podjetje je ustanovil OLO Grosuplje 1947. leta. Prvotno sta bila v njem zaposlena le dva mizarja. Služilo je manjšim uslužnostnim delom, kajti to je bila edina mizarska delavnica v Grosupljem. Podjetje ni imelo lastnih prostorov, niti strojev, povečini so delali ročno, kar pa jih je bilo, je bilo last privatnika. Dokler podjetje ni dobilo leta 1948 prostorov v »Stolarni«, ki je bila last Ivane Zorc iz Ljubljane, se je moralo večkrat seliti. Z novimi prostori so bili položeni trdnejši temelji za razvoj podjetja kljub temu, da je bila strojna oprema še zelo pomanjkljiva, kar je bilo tudi vzrok, da je še vedno opravljalo le manjša dela.

Leta 1960 se je podjetje preselilo v lastne prostore, ki pa so bili potrebni popolne adaptacije. V tem času se je pričelo tudi hitreje razvijati. Tega leta je bilo v podjetju zaposlenih 56 ljudi. Tudi proizvodnja se je dokaj izboljšala. Istega leta smo rekonstruirali tudi žago v centru Grosuplja, ki je bila kot venecianka. Nabavili smo stroj polnojarmenik, zaradi tega je bilo podjetje prisiljeno zgraditi nove prostore. Od leta 1960 do 1966 se je podjetje nenehno razvijalo in izpopolnjevalo strojno opremo. Povečalo se je tudi število delovnih moči. Leta 1960 je podjetje ustvarilo 810.360.— brutto dohodka; leta 1966 pa je doseglo 3.333.164.— dinarjev prometa. V obdobju 1967—1969 so olajšali proizvodnjo novejši stroji, ki jih je podjetje nabavilo z lastnimi sredstvi. Leta 1969 je bilo doseženo 6.312.432.— brutto prometa. V tem času se je že specializiralo v izdelavo notranje opreme za hotele, šole, otroške vrtce itd. V letih 1969—1971 pa dosega vedno boljše uspehe. Nabavilo je več sodobnih strojev in zgradilo skladišča, vse to z lastnimi sredstvi. Od leta 1966 pa do 1970 je vložilo v investicije 623 starih milijonov dinarjev. Leta 1970 je doseglo 653 milijonov starih din brutto dohodka, za sklade pa je izločilo 90 milijonov S dinarjev. V letih 1971—1973 predvidevamo ponovno rekonstrukcijo. Prva faza naj bi bila izgradnja proizvodne hale za strojno obdelavo, ki naj bi bila končana v letu 1972—1973. S tem bi si pridobili prepotrebne delovne prostore, proizvodnja pa bi se povečala do leta 1973 za približno 50 %. S tem pa bomo potrebovali tudi več delovne sile.

Za naročila se priporoča
SPLOŠNO MIZARSTVO
61290 Grosuplje

pr
n
den
z
vi
a
a
a
slov
rne
deve

ljubljska banka

SPLOŠNO MIZARSTVO

Telefon 771-155 (0*)

Gozdno gospodarstvo Ljubljana

S SEDEŽEM V LJUBLJANI
TRŽAŠKA CESTA 2

S SVOJIMI GOZDNIMI OBRATI —
POSLOVNIMI ENOTAMI PROIZVAJA IN PRODAJA
VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV,
OPRAVLJA GOZDNO GOJITVENA DELA,
GRADI GOZDNE CESTE TER OSNAVLJA GOZDNE
PLANTAŽE IN INTENZIVNE NASADE

Za naročila se pripravlja
SPLOŠNO MIZARSTVO
6100 Grosuplje

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ-UVOZ

TRGOVSKO PODJETJE

Istra-benz

KOPER

VOJKOVO NABREŽJE 19

TELEFON 22-681

ČRPALKA

IVANČNA GORICA

TEL. 783-036

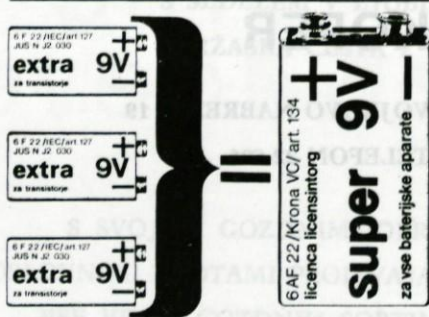
OBRAT ŠENTVID PRI STICNI

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ—UVOZ

JOŽE ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

ZMAJ
SUPER 9V

PRVIČ V JUGOSLAVIJI

- baterija na zračno depolarizacijo
- 3X boljša
- za vse baterijske aparate

tovarna
baterij in
baterijskih naprav
zmaj

Ljubljana, Šmarlavska c 28
☎ 313 208 320 949

ZMAJ

OBRAT ŠENTVID PRI STIČNI

SEZNAM ZASEBNIH GOSTIŠČ NA OBMOČJU OBČINE GROSUPLJE

Primek in ime

Sedež in pošta

Večina

1. Koš Ana

2. Župančič Josip

3. Oreš Alojz

4. ALAHA

5. Grošelj

6. Vidmar

7. Vidic Joka

8. Marolt

9. Borštnar

10. ...

11. ...

12. ...

13. ...

14. ...

15. ...

16. ...

17. ...

18. ...

19. ...

20. ...

21. ...

22. ...

23. ...

24. ...

25. ...

26. ...

27. ...

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

HOTEL TURIST

LJUBLJANA

komforten hotel
s priznano restavracijo

Za prijatelje divjačine
Restavracija »Zlatorog«
v Župančičevi ulici

Za vsakogar
TURIST EXPRESS,
bife pred glavnim kolodvorom

Za obisk se priporoča

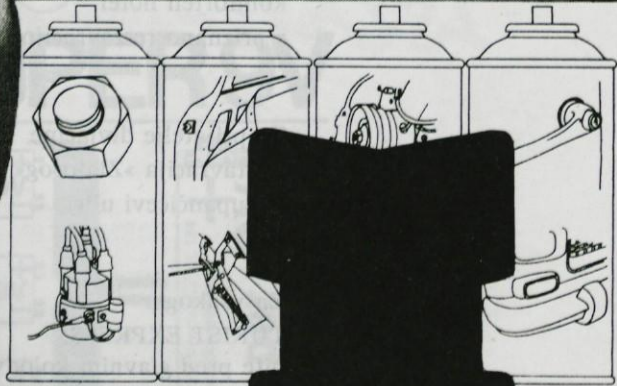
MOTEL TURIST V GROSUPLJEM

z zimskim in letnim bazenom ter campingom

Tel.: (061) 771-135

TRGOVSKO ZASTOPNIŠTVO
EKSKLUZIVNO
IZVOZ

ZIMA PRIHAJA

zaščitite
vaš avto
pred rjo

WD-40

OBRAZ SENEVID PRI STIČNI

SEZNAM ZASEBNIH GOSTIŠČ NA OBMOČJU OBČINE GROSUPLJE

Priimek in ime	Sedež in pošta
1. Kos Ana	Ivančna gorica 3
2. Zupančič Josipina	Hudo 21, Ivančna gorica
3. Orel Alojz	Fužine 14, Zagradec
4. Lukan Cveta	Krka 30, Krka
5. Groznik Ana	Šentvid pri Stični 63
6. Vidmar Julijana	Ambrus 39, Zagradec
7. Vidic Jože	Vel. Račna 19, Grosuplje
8. Marolt Svetozar	Staro apno 2, Turjak
9. Borštnik Jože	Krka 46, Krka
10. Novak Amalija	Fužine 43, Zagradec
11. Ilovar Franc	Muljava 22, Muljava
12. Kovačič Alojz	Selo pri Radohovi vasi, Šentvid pri Stični
13. Marolt Milka	Grosuplje, Brinje I/3
14. Kramar Terezija	Perovo 7, Grosuplje
15. Klemenčič Feliks	Radohova vas 3, Šentvid pri Stični
16. Murn Veronika	Male Rebrce 6, Zagradec
17. Fajdiga Jože	Debeli hrib, Praproče 6, Šentvid pri Stični
18. Prpar Franc	Razdrto 7, Šmarje-Sap
19. Grabnar Kristina	Radohova vas, Šentvid pri Stični
20. Gruden Aleksander	Predstruge 16, Videm-Dobrepolje
21. Djukić Nikola	Kompolje 36, Videm-Dobrepolje
22. Hočevar Franc	Videm 54, Videm-Dobrepolje
23. Čop Jožefa	Šentvid pri Stični 12
24. Kek Štefka	Ivančna gorica
25. Čož Florjana	Pristava 4, Ivančna gorica
26. Strašek Franc	Stična 33, Ivančna gorica
27. Šoško Marija	Vel. Loka 42, Grosuplje
28. Hočevar Anton	Velike Lese 6, Krka
29. Dremelj Ivana	Mala vas 7, Grosuplje
30. Miljavec Jelenka	Taborska jama, Grosuplje
31. Adamič Mirko	Ponikve 64, Videm-Dobrepolje
32. Volk Milena	Višnja gora 128
33. Šerek Julijana	Višnja gora 108
34. Logar Stanka	Višnja gora 1

SEZNAM ZASEBNIH AVTOPREVOZNIKOV IN TAKSISTOV

1. Vidic Marjan	Grosuplje, Levstikova 9
2. Perme Alojz	Grosuplje, Levstikova 24
3. Bregar Anton	Sela pri Dobu 1
4. Drobnič Anton	Grosuplje, Jurčičeva II/8
5. Smrekar Ludvik	Studenc 6
6. Finc Janez	Vir 31
7. Štrus Janez	Rdeči kal 10
8. Bregar Jože	Sela pri Dobu 1
9. Zorc Alojzij	Grosuplje, Brinje I/28
10. Plot Andrej	Grosuplje, Rožna dolina 13
11. Vidic Franc	Blečji vrh 5
12. Marinčič Alojz	Žalna 7
13. Škufca Franc	Ponova vas 43
14. Verbič Adolf	Breg pri Temenici 1
15. Vidic Peter	Grosuplje, Pod gozdom II/25
16. Mencin Viktor	Rožnik 1
17. Vrhovec Janez	Studenc 27
18. Brčan Milan	Grosuplje, Brinje II/7
19. Zupančič Albin	Šentvid pri Stični 122
20. Pajk Ignac	Višnja gora 97
21. Pajk Andrej	Šentvid pri Stični 12
22. Zajc Janez	Gorenja vas 4
23. Skubic Franc	Mali Konec 4
24. Maver Ciril	Ivančna gorica 36
25. Travnik Ivan	Polica 21
26. Jaklič Rafael	Grosuplje, Veselova III/15
27. Maver Ciril	Vel. Rebrce 1
28. Strežek Ivan	Šmarje-Sap 23
29. Čož Franc	Šentvid pri Stični
30. Malajmare Aurel	Grosuplje, Levstikova 8
31. Pucihar Srečko	Šmarje-Sap 18
32. Mavčec Ignac	Vel. Mlačevo 51
33. Bevc Janez	Grosuplje, Adamičeva 8
34. Pajk Franc	Gaberje 16
35. Šparovec Karel	Stari trg 22
36. Glinšek Janez	Šmarje-Sap 2

37. Pustavrh Franc	Tlake 19
38. Radelj Metod	Sp. Slivnica 22
39. Čož Franc	Pristava 4
40. Potokar Jože	Šmarje-Sap 130
41. Mesojedec Janez	Grosuplje, Jurčičeva III/10
42. Škrjanc Jože	Grosuplje, Pod gozdom II/12
43. Muhič Janez	Ambrus 34
44. Planinšek Jože	Grosuplje, Veselova II/12
45. Palčar Kristan	Vel. Račna 1
	Mala Račna 14
47. Kastelic Jože	Stična 64
48. Predalič Franc	Grosuplje, Brinje I/22
49. Zupančič Ivan	Ivančna gorica n. h.
50. Šircelj Jože	Gorenja vas 4
51. Bregar Ciril	Sušica 23
52. Puš Jakob	Radohova vas 11
53. Gril Avgust	Grosuplje, Rožna dolina n. h.
54. Gliha Franc	Sp. Brezovo 4
55. Polajžar Štefan	Stična 22
56. Urbančič Jože	Grosuplje, Tovarniška 6
57. Blatnik Drago	Vrhpolje 10
58. Sitar Stane	Razdrto 31
59. Globokar Anton	Gradiček 8
60. Kastelic Ivan	Podgora 15
61. Dobovšek Janez	Višnja gora 57
62. Rome Franc	Leskovec 11
63. Perko Anton	Vel. Rebrce 2
64. Ferbežar Franc	Šmarje-Sap 88
65. Podržaj Pavel	Vel. Lese 20
66. Puš Bogomil	Radohova vas 11
67. Hočevar Janez	Podgora 23
68. Podržaj Ciril	Vel. Lese 20
69. Pajk Alojz	Malo Mlačevo 2

SEZNAM

društev, ki so vpisana v register društev pri oddelku za notranje zadeve
Sob Grosuplje

Ime društva	Sedež društva
1. Občinska gasilska zveza Grosuplje	Grosuplje
2. Gasilsko društvo Polica	Polica
3. Gasilsko društvo Dob	Dob
4. Gasilsko društvo Sp. Slivnica	Sp. Slivnica
5. Gasilsko društvo Žalna	Žalna
6. Gasilsko društvo Hudo	Hudo
7. Gasilsko društvo Vel. Ilova gora	Vel. Ilova gora
8. Gasilsko društvo Korinj	Korinj
9. Gasilsko društvo Čušperk	Čušperk
10. Gasilsko društvo Gatina	Gatina
11. Gasilsko društvo Ambrus	Ambrus
12. Gasilsko društvo Šmarje	Šmarje-Sap
13. Gasilsko društvo Zagorica	Zagorica
14. Gasilsko društvo Kompolje	Kompolje
15. Gasilsko društvo Zagradec	Zagradec
16. Gasilsko društvo Zagradec pri Grosupljem	Zagradec pri Grosupljem
17. Gasilsko društvo Škocjan	Škocjan — Staro apno
18. Gasilsko društvo Šentvid pri Stični	Šentvid pri Stični
19. Gasilsko društvo Videm-Dobropolje	Videm
20. Gasilsko društvo Višnja gora	Višnja gora
21. Gasilsko društvo Račna	Račna
22. Gasilsko društvo Vel. Loka	Velika Loka
23. Gasilsko društvo Ponikve	Ponikve
24. Gasilsko društvo Metanj	Metanj
25. Gasilsko društvo Malo Mlačevo	M. Mlačevo
26. Gasilsko društvo Grosuplje	Grosuplje
27. Gasilsko društvo Radohova vas	Selo pri Radohovi vasi
28. Prostovoljno gasilsko društvo Luče pri Višnji gori	Luče
29. Prostovoljno gasilsko društvo Ponova vas	Ponova vas
30. Prostovoljno gasilsko društvo Udje	Udje

31. Prostovoljno gasilsko društvo
Velike vrhe	Vel. vrhe
32. Prostovoljno gasilsko društvo
Veliko Mlačevo	Vel. Mlačevo
33. Prostovoljno gasilsko društvo
Zdenska vas	Zdenska vas
34. Prostovoljno gasilsko društvo Hočevje	Hočevje
35. Prostovoljno gasilsko društvo
Hrastov dol	Hrastov dol
36. Prostovoljno gasilsko društvo Krka	Krka
37. Prostovoljno gasilsko društvo
Muljava	Muljava
38. Prostovoljno gasilsko društvo
Šentjurje	Šentjurje
39. Prostovoljno gasilsko društvo
Stična	Stična
40. Prostovoljno gasilsko društvo
Temenica	Temenica
41. Prostovoljno gasilsko društvo
M. Ilova gora	Mala Ilova gora
42. Prostovoljno gasilsko društvo
Kriška vas	Kriška vas
43. Lovska družina Krka	Krka
44. Lovska družina Ilova gora	Grosuplje
45. Lovska družina Ivančna gorica	Ivančna gorica
46. Lovska družina Šentvid pri Stični	Šentvid pri Stični
47. Lovska družina Dobrepolje	Videm-Dobrepolje
48. Lovska družina Suha krajina	Zagradec
49. Lovska družina Grosuplje	Grosuplje
50. Kulturno prosvetno društvo Stična	Stična
51. Kulturno prosvetno društvo
Dobrepolje	Videm-Dobrepolje
52. Kulturno prosvetno društvo
»Svoboda« Šmarje	Šmarje-Sap
53. Kulturno prosvetno društvo
»Janez Cigler« Višnja gora	Višnja gora
54. Kulturno prosvetno društvo
Ivančna gorica	Ivančna gorica
55. Kulturno umetniško društvo
»Josip Jurčič«	Muljava

56. Kulturno umetništvo društvo »Louis Adamič«	Žalna
57. Kulturno umetništvo društvo »Jakoš Jože«	Zagradec
58. Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« Grosuplje	Grosuplje
59. Turistično olepševalno društvo Višnja gora	Višnja gora
60. Turistično olepševalno društvo Ivančna gorica	Ivančna gorica
61. Turistično olepševalno društvo Grosuplje	Grosuplje
62. Turistično olepševalno društvo Šentvid pri Stični	Šentvid pri Stični
63. Turistično društvo Stična	Stična
64. Turistično društvo Zagradec	Zagradec
65. Krajevna enota RKS Sp. Slivnica	Sp. Slivnica
66. Krajevna enota RKS Stična	Stična
67. Krajevna enota RKS Sela-Cikava	Cikava
68. Krajevna enota RKS Videm-Krško	Krka
69. Krajevna enota RKS Dob	Dob
70. Krajevna enota RKS Ivančna gorica	Ivančna gorica
71. Krajevna enota RKS Šentjurje	Šentjurje
72. Krajevna enota RKS Muljava	Muljava
73. Krajevna enota RKS Račna	Račna
74. Krajevna enota RKS Polica	Polica
75. Krajevna enota RKS Grosuplje	Grosuplje
76. Krajevna enota RKS Bojanji vrh	Bojanji vrh
77. Krajevna enota RKS Radohova vas	Radohova vas
78. Krajevna enota RKS Korinj	Korinj
79. Krajevna enota RKS Žalna	Žalna
80. Krajevna enota RKS Zagradec	Zagradec
81. Krajevna enota RKS Višnja gora	Višnja gora
82. Krajevna enota RKS Šmarje	Šmarje
83. Krajevna enota RKS Šentvid pri Stični	Šentvid pri Stični
84. Krajevna enota RKS Kampilje	Kampilje
85. Krajevna enota RKS Ponikve	Ponikve
86. Krajevna enota RKS Videm-Dobrepolje	Videm-Dobrepolje

87. Krajevna enota RKS Ambrus	Ambrus
88. Občinski odbor RKS Grosuplje	Grosuplje
89. Osnovna organizacija RKS Škocjan	Škocjan
90. Občinski odbor ZROP Ivančna gorica	Ivančna gorica
91. Občinska zveza prijateljev mladine Grosuplje	Grosuplje
92. Klub študentov občine Grosuplje	Ljubljana, študent. naselje
93. Nogometni klub »Odred«	Ponova vas
94. Športno društvo »Zvezda« Črnelo	Malo Črnelo
95. Klub zdravljenih alkoholikov Grosuplje	Grosuplje
96. Združenje rezervnih oficirje obč. odbora Grosuplje	Grosuplje
97. Združenje šoferjev in avtomehanicov Slovenije, podružnica Grosuplje	Grosuplje
98. Združenje šoferjev in avtomehanicov Ivančna gorica	Ivančna gorica
99. Avto-moto društvo Šentvid pri Stični	Šentvid pri Stični
100. Občinski odbor strelske zveze Slovenije Ivančna gorica	Ivančna gorica
101. Strelska družina »Sonja Vesel« Ivančna gorica	Ivančna gorica
102. Strelska družina Videm-Dobrepolje	Dobrepolje
103. Strelska družina »Slemenice«	Muljava
104. Počitniška zveza Jugoslavije — družina Gimnazije Stična	
105. Ribiška družina Grosuplje	Grosuplje
106. Društvo rejcev malih živali Žalna	Žalna
107. Društvo knjigovodij Grosuplje	Grosuplje
108. Društvo za invalidski šport in rekreacijo »Milan Majcen« Ponikve	Ponikve, ObS Grosuplje

Društvo, registrirana pri RSNZ SRS

1. Lovska družina Višnja gora	Višnja gora
2. Čebelarska družina Grosuplje	Stična

